

קונטרס

ישׁוב ארץ ישראל בזמן הזה

בו יבואר אם יש מצוה וחיוב מדאורייתא לדור בארץ ישראל בזה"ז
בהלכה ובאגדה בדעת גדולי רבותינו ראשונים ואחרונים

ומצורף אליו מאמר

כל הדר

בביאור מאמר חז"ל
כל הדר בחו"ל כאילו עובד ע"ז (כתובות קי)

ניסן התשע"ז
ירושלים תובב"א

הדברים שבקונטרס נכתבו לעיון בעלמא ולא למעשה,
ואין לפסוק להלכה ע"פ חיבור זה, אלא יש לשאול רב
מובהק.

אין בקונטרס זה קריאה לצאת מארה"ק, אמנם מי
שאינו נזהר במצוות ודאי שאין לו רשות לדור בארץ
וכמפורש בתורה הקדושה ובדברי גדולי ישראל.

כל הזכויות שמורות

לתגובות והערות:

tshuatolamim@gmail.com

מהדורה חדשה לספר

תשועת עולמים

מקורות וביאורים בענייני הגלות והגאולה,
אם נבואות הגאולה החלו להתקיים
האם אנו ב"אתחלתא דגאולה"
ובירור בשיטת הציונות-הדתית

בקרוב אי"ה בחנויות הספרים

(ניתן לקבל את הספר במייל)

- האם הגלות הסתיימה ?
- אנו בתחילת הגאולה וקיבוץ גלויות ?
- גאולה בדרך הטבע או בניסים ונפלאות ?
- האם ייתכן גאולה ללא תשובה ?
- ביהמ"ק ירד מן השמיים או ייבנה בידי אדם
והאם יש מצוה לבנותו בזה"ז ?
- תורת הגאולה של הגר"א וספר קול התור
- האם קילל עזרא הסופר את יהודי תימן
שלא עלו לארץ ?
- האם יש מצוה לדור בא"י ולהקים מדינה ?
- האם יכולה להיות גלות נוספת ?
- לממשלה חילונית יש דין של מלכות ?
- השפה העיברית היא לשון הקודש ?

תוכן העניינים

(א) הקדמה

(ב) הסוברים שאינה מצוה מדאורייתא בזמן הזה:

57	נתיבות המשפט	44	הרדב"ז	17	הרמב"ם
58	בני משה	44	ר' בצלאל אשכנזי	19	רש"י
58	אבק דרכים	45	מהרש"ל	21	תוספות
58	מים רבים	45	מהר"ל מפראג	23	הרשב"ם
59	ישועות יעקב	46	רבי שלמה סאגיס	24	הר"ש משאנץ
59	מהרש"ק מבראד	47	בנימין זאב	24	הר"ף
59	מהר"י פיק	47	הרמ"ע מפאנו	25	תוס' רי"ד
60	חוות יאיר	48	שלטי הגבורים	25	הראב"ן
60	הגר"א מוילנא	48	הב"ח	25	הרא"ש
62	יד אפרים	48	הט"ז	27	הטור
62	החוזה מלובלין	49	בית שמואל	27	בעל העיטור
62	הישמח משה	49	הש"ך	28	ספר התרומה
63	הצמח צדק	49	מהר"ם בן חביב	28	הרשב"א
63	בית שלמה	50	נחלת צבי	29	רבנו בחיי
63	עיקרי דינים	50	כנסת הגדולה	29	אור זרוע
64	פלא יועץ	50	מהר"א מוטאל	30	מהר"ם מרוטנבורג
64	הרד"ם	50	מהר"א חסון	31	בעל הלכות גדולות
66	חבצלת השרון	51	מהרש"ץ	32	רבי שלמה בן גבירול
66	החיי אדם	51	מהרש"ך	32	רס"ג, סמ"ג, סמ"ק, ספר
66	רש"ר הירש	51	תורת חיים	33	היראים, ספר-החינוך
67	ר' צדוק הכהן	52	אור החיים הק'	34	המרדכי
68	הקרוך אורה	52	מהר"ם גאלאנטי	35	הגהות אשר"י
68	החפץ חיים	53	ר' חיים ויטאל	35	המאירי
69	הרידב"ז	53	עדות ביהוסף	36	הריטב"א
69	דברי יששכר	53	שבות יעקב	37	הר"ן
	ר' יצחק אייזיק	54	עיר מקלט	38	נימוקי יוסף
70	מקאמארנא	54	ר"י פינטו	38	הר"ש סירילאו
70	לבושי מרדכי	54	מהר"ש יפה	38	השולחן ערוך
70	מנחת אלעזר	54	נודע ביהודה	41	הרמ"א
70	ויואל משה	55	סמא דחיי	42	אברבנאל
71	תורה תמימה	55	מקור ברוך	43	התשב"ץ
71	הגר"יז מבריסק	56	ר' חיים הכהן	43	התבואות שור
72	הגר"ש אלישיב	56	ר' יהונתן אייבשיץ	43	מגילת אסתר

(ג) בירור בדעת הרמב"ן 72

דעת הרמב"ן לא הובאה בראשונים
 לרמב"ן אין מצווה בכיבוש אי"י בזמן הזה
 דעת תלמידי הרמב"ן
 האחרונים שפסקו כרמב"ן סוברים שאין מצוה לכבוש
 קושיות על דעת הרמב"ן
 דעות דגם לרמב"ן אין מצוה בזה"ז

- 83 (ד) בירור בדעת גדולים נוספים.
 (הכזרי, אבן עזרא, ר' יונה וספרי המוסר, תרומת הדשן, ריב"ש, חזו"א)
- 86..... (ה) מצות הישוב רק ביראי שמיים.
- 89 (ו) אם מצוות ישוב א"י תלויה בקדושת הארץ למצוותיה.
- 92 (ז) הפוסקים שקדושה שניה בטלה.
- 93..... (ח) אם מצות ישוב א"י היא חיובית או קיומית.
- 95 (ט) בטעם איסור היציאה מא"י.
- 98 (י) אם מותר לסכן עצמו למצוות ישוב א"י.
- 99..... (יא) בדברי הפתחי תשובה (אה"ע סי' ע"ה).
- 101 (יב) אם כופין על מצוות ישוב א"י.
- 102 (יג) כיבוש מלחמה.
- 105 (יד) ספר 'קול התור'.
- 107 (טו) התיקון לחטא המרגלים.
- 111..... (טז) תועלת הגלות.
 115..... בירור הניצוצות הקדושים.
 116..... הגלויות להשלים ד' מאות שנה של גלות מצרים.
- 118 (יז) קבלת עול הגלות.
- 123 (יח) בזמן הזה ירדה הארץ מקדושתה ואין בה שבח כל-כך.
- 128 (יט) ארץ ישראל ירושה לנו מאבותינו, ולמי יש זכות בה.
- 132..... (כ) 'המקלט הבטוח' ואם יש בא"י הבטחת שמירה.

137..... כל הדר בא"י

- 138 א. רק בזמן בית-המקדש כאשר השכינה שורה.
- 141 ב. לפי שחז"ל תחת שליטת השרים והמזלות.
- 143 ג. דוקא מי שיצא מא"י אך לא מי שנולד בחו"ל.
- 144 ד. כי דר בין כופרים ועובדי ע"ז.
- 145 ה. רק מי שמתערב בגוים ואינו מצפה לגאולה.
- 146 ו. הכוונה שמוטב לגור בחו"ל ולא להצטרך לבריות בא"י.
- 146..... ז. לא מדובר במי שיצא באונס.

"ולציון יאמר איש ואיש יולד בה והוא יכוננה עליון"
 (תהלים פז) אחד הנולד בה ואחד המצפה לראותה
 (כתובות ע"ה), לעתיד-לצא כשיתקיים מקרא שכתוב
 והציון את כל אחיכם מנחה לה' כל מקום שימלאו שם
 יקראל יאמרו העמים זהו מצני ציון זה יולד בה, נציאנו שם,
 אחד הנולד בה ואחד המנפה לראותה יקרא מצניה ויציאורו
 אללה (כס"י).

הקדמה :

5	ספרי זמננו אשר דיברו במצוה זו.
6	ספרי המצוות לא הזכירו מצוה זו.
6	האם הלכה כהרמב"ן.
7	רוב גדולי ישראל לא עלו לארץ.
8	האם כל הדורות לא עלו מפני האונס.
9	עליה לרגל אף בזמן החורבן.
9	אהבת הארץ.
10	עבדי ה' הם אלו שעובדים אותו גם בחו"ל.
11	דעות הפוסקים.
11	גזירת הגלות.
13	תחת שלטון פורקי העול.
14	האם יש להתיר עליה מחמת ההתבוללות.
14	קיבוץ גלויות ע"י אליהו הנביא והמשיח.
15	המונע אנשים מלעלות לארץ האם חוטא בחטא המרגלים.

א) הקדמה

קונטרס זה הוא ליקוט מדברי רבותינו ראשונים ואחרונים בענין מצוות ישוב ארץ-
 ישראל, לברר אם יש מצווה וחיוב מהתורה לדור בא"י בזמן-הזה.
 ארצנו הקדושה נחלת ה' היכל המלך מלכו של עולם היא "ארץ אשר ה' אלקיך דורש
 אותה תמיד עיני ה' אלקיך בה מרשית השנה ועד אחרית שנה" (דברים יא), ארץ חמדה
 שחמדה אבות העולם (תנחומא ראה ח'), וכמה התפלל משה רבנו להכנס לתוכה,
 ומעלות רבות נאמרו עליה ושבחים גדולים ליושבים בה כמבואר בגמ' סוף כתובות
 ובראשונים (כוזרי תשב"ץ ועוד), וספרים רבים ליקטו את מעלות הארץ ושבחיה,
 ואפילו הזכרת הארץ הקדושה מוסיפה קדושה וכמו שכתב מרן החת"ס (פ' ואתחנן
 ד"ה ושמת), וכן בזה"ק וספרי המקובלים (טוב הארץ, חסד לאברהם, שער החצר)
 האריכו לבאר מעלתה וקדושתה העליונה. ולא באנו בזה להפחית ממעלתה וקדושתה
 ח"ו אלא רק לברר אם יש חיוב ומצוה לעלות לדור בא"י בזמן הזה, זמן החורבן
 והגלות, קודם ביאת משיח צדקנו ובנין בית-מקדשנו שיבב"א.

ספרי זמננו אשר דיברו במצווה זו

והנה בדורות האחרונים, מאז החלו לעלות יהודים רבים לארץ, נכתבו ספרים רבים על
 מצווה זו, וחלקם רצו לטעון כי המצווה היא לרוב הפוסקים מן התורה בזמן הזה,
 והחליטו שהלכה כדעת הרמב"ן (בפירושו לתורה פרשת מסעי ובהשגותיו על סה"מ
 לרמב"ם מ"ע ד').

אולם ספרים רבים לא הבדילו בין הסוברים שהיא מהתורה או מדרבנן, יש מהם שכתבו ששיטת התוס' נדחתה מההלכה וסמכו בזה על דברי המהרי"ט (אך הרבה מהאחרונים העתיקו דברי התוס' ופסקו כמוהם, וגם המהרי"ט בחידושו לקידושין דחה שיטת הרמב"ן דהוי מ"ע), וחלקם הוסיפו כל מי שדיבר בשבח א"י לסוברים שהיא מ"ע, וכן התעלמו מגזירת הגלות ואיסור השבועות שלא יעלו בחומה ולא ידחקו את הקץ, ומפני חטאינו גלינו מארצנו, והבטיחה התוה"ק שכאשר ישובו כל עם ישראל בתשובה אז ישיבו הקב"ה לארץ ע"י משיח צדקנו (דברים ל', ד' ותרגום יונתן שם).

ספרי המצוות לא הזכירו מצוה זו

ויש לתמוה על מחברי הספרים ההם שהרי מצוה זו לא הוזכרה בכל ספרי מוני המצוות (רס"ג בה"ג רמב"ם יראים סמ"ג סמ"ק והחינוך, מלבד בחרדים), גם גדולי הראשונים (מהר"ם רא"ש מרדכי רשב"א כס"מ מ"מ) לא הזכירו את דעת הרמב"ן בזה, ודעת רבותינו עמודי ההוראה ועוד הרבה גדולים שאין מצוה בזה"ז (רש"י תוס' רי"ף רמב"ם ועוד), וכן בטור בית-יוסף דרכי-משה שו"ע רמ"א וגדולי המפרשים לא הוזכרה דעת הרמב"ן בזה כלל.

וכתב התומים (קיצור תקפו כהן סי' קכ"ד) דאין לומר קים לי כדעה שלא הוזכרה בשו"ע ורמ"א "כיון שהרב ב"י ורמ"א שמו זכרוננו אחרי הדלת אין לחוש לו, וקיימו וקבלו חכמי הדור לשמור ולעשות ככל האומר במטבע הקצר שו"ע והגהת רמ"א", וא"כ כ"ש דעה שלא הוזכרה כלל בטור וב"י ובגדולי המפרשים שאין לחוש לה (וכן כתב הפמ"ג (או"ח סי' ל"ב משב"ז ב') ועוד פוסקים דדעה שלא הוזכרה בשו"ע אין לצרף אותה לספק ספיקא).

ומה שפסק השו"ע (אה"ע סי' ע"ה) הכל מעלין לא"י והאיש כופה את אשתו לעלות, זה אינו כהרמב"ן שהרי לא כתב שיש מצוה לעלות לארץ, אלא זוהי תקנת חכמים שלא לעכב את מי שרוצה לעלות לארץ כמבואר בב"י, ולהרבה דעות הוא משום חיבוב מצוה או משום מצוות התלויות בארץ, וגם הרמב"ם שפסק הכל מעלין לא"י לא מנה מצוה זו במנין המצוות אלא ס"ל דמשום חיבוב מצוה ג"כ הכל מעלין, דומיא דהכל מעלין לירושלים דודאי אין חיוב על כל ישראל לעלות לדור בירושלים.

גם ספרי המוסר המפורסמים לא הזכירו כלל חיוב ומצוה זו, ואדרבה בספרים רבים כתבו לקבל עלינו עול הגלות (יבואר אי"ה בסי' ד' בדעת הר' יונה).

האם הלכה כהרמב"ן

יש שהחליטו שהלכה כהרמב"ן משום שהוא מגדולי הראשונים ויש שכתבו עליו "אביהם של ישראל". ותמוה וכי משום זה נפסוק הלכה כוותיה, גם על רבנו הרשב"א כתב הב"י שהוא אורו של עולם (יו"ד סי' ק"ה) וכי משום הכי נפסוק כוותיה בכל מקום אף אם חלקו עליו הרבה ראשונים, וגם הב"י לא פסק כמוהו בכל מקום, וכ"ש במצוה זו שדעת הרמב"ן לא הוזכרה כלל בדברי גדולי הפוסקים ובטור שו"ע, ואדרבה עוד פסק הרמ"א להיפך שהרי כתב בדרכי משה כדעת התוס' שאין מצוה בזה"ז, וכן פסקו הרבה אחרונים.

זאת מלבד שדעה זו תמוהה היא שהרי "מפני חטאינו גלינו מארצנו" ונגזר עלינו להיות מפוזרים בגלות עד ביאת הגואל, וכיצד ייתכן שיהיה חיוב לעלות לארץ ולכבשה. ויש

לומר שגדולי הפוסקים השמיטו דעת הרמב"ן בזה משום שהיא דעת יחיד ואינה להלכה, או משום שסברו שגם לרמב"ן אינה נוהגת בזה"ז זמן הגלות וכמו שביאר בשו"ת הרשב"ש (סי' ב' והוא עצמו היה מצאצאי הרמב"ן), וכן בספר ויואל משה (מאמר א"י סי' קיד-ק"ז).

וכתב הרמב"ן (ויקרא יח, כה) כי עיקר כל המצוות הם ליושבים בארץ ה', והנה פשוט שדיבר על זמן ביהמ"ק כאשר רוב ישראל שרויין על אדמתם, דאילו בזה"ז כל מצוות המקדש והקרבנות והמצוות התלויות בארץ ומצוות הנהגות במלך וסנהדרין - רובן ככולן אינן נוהגות מהתורה, וכתב בהקדמת ספר-החינוך דבזה"ז אפשר לקיים רק ע"ר מצוות, וכבר מבואר בזה"ק (אמור צג, תולדות קמה, ויצא קסד) עה"פ "מי כעמד ישראל גוי אחד בארץ" שזה יתקיים רק בביאת המשיח אחר מלחמת גוג ומגוג כאשר "ייהיה ה' אחד ושמו אחד" ותעבור הטומאה מהעולם ולא ישארו אלא הקב"ה לבדו וישראל עם קדוש לעבודתו.

רוב גדולי ישראל לא עלו לארץ

ומצוה זו כבר הוכרעה ע"י עם ישראל וגדולי התורה בכל הדורות מאז החורבן אשר לא עלו לא"י, והם אלפי רבותינו חכמי הגמרא שבבבל אשר לאורם ילכו כל בית ישראל, הסבוראים והגאונים ראשונים ואחרונים בכל מקומות מושבותיהם, אשר רק בודדים מהם עלו לא"י, "והקבלה והמעשה עמוד גדול בהוראה הוא ובהן ראוי להתלות" (רמב"ם הל' שמיטה ויובל פ"י, שו"ת מהרי"ט ח"א סי' מז), וכתב הרשב"א (ח"א סי' צ"ו) דאמרו בירושלמי כל שהלכה רופפת בידך ואינך יודע מה טיבה ראה איך צבור נוהג ונהוג כך, ובגמ' בפסחים אמר להם הלל הניחו להם לישראל אף על פי שאינן נביאים בני נביאים הם.

וכתב החוות יאיר (סי' ר"י) דאם יש שום חשש מחששות של עניות או סכנת דרכים טוב למנוע מזה ומקומו אל ינח ויתעסק בתורה ובמצוות בכל כוחו ויזכה לרב טוב הצפון ליראי ה' וחושבי שמו, כמו כמה אלפי אלפים גדולים וחסידיים ות"ח שכבוד מנוחתם בחו"ל והמה בכל דור ודור מרובים מבני א"י כהם וכהם מאה פעמים חלילה שילדו לריק ויגעו לבהלה.

האם כל גדולי ישראל שחיו בחו"ל ביטלו מ"ע דאורייתא? ודאי אם היו סוברים שהוא מ"ע דאורייתא לעלות לארץ היו מזדרזים לעלות ומפרסמים חיוב זה לכל קהל עדתם, כ"ש אם היו סוברים שהיא חיוב גמור ומ"ע השקולה כנגד כל מצוות התורה. ויש צדיקים שאף על מצוה דרבנן היו מוסרים נפשם עליה, ובשו"ת האלף לך שלמה (אהע"ז סי' קיח) הוכיח מכאן דבזה"ז אין מצוה "אם הוי סוגיין דעלמא כדעת הסוברים דבזה"ז כופין לעלות דמצוה הוא, למה אין עולין הרבנים החסידים לא"י אשר בכחם ודאי לעלות, והרב המפורסם המנוח מו"ה ישראל מרוזין ז"ל למה לא נסע לא"י הוא ובניו, ובע"כ סוגיין דעלמא הוי כדעת הסוברים דבזה"ז אין מצוה", ועוד הביא מהדרכי-משה בשם התוס' דבזה"ז אין מצוה. וכן בשו"ת מנחת אלעזר (ח"ה סי' יב) כתב "הגאונים הצדיקים וחסידיים רובם ככולם לא נסעו לאה"ק אם כי היו חפשים ויושבים לבטח בארצם ויוכלו לנסוע באין מפריע ואם היו סוברים שיש מצות ישיבת א"י יש מהם שגם על מצוה קלה דרבנן היו מוסרים נפשם כנודע, מכ"ש על מצות עשה דאוי והיו עולים במסי"נ אלא ודאי דס"ל כנז"ל".

ולא זו בלבד שלא קראו לכל בית ישראל לעלות לארץ, אלא אדרבה רבים מהם כתבו וקראו לכל קהל עדתם לקבל ולסבול את עול הגלות באהבה כמצוות אבינו שבשמיים, עד אשר יערה רוח ממרום וישלח לנו משיח צדקנו "ונשא נס לגוים ואסף נדחי ישראל ונפוצות יהודה יקבץ מארבע כנפות הארץ" (ישעיה יא), וגם הרמב"ן בפרשת בלק (כד, יז) כתב שהמשיח יקבץ נדחי ישראל, ובפרשת האזינו (לב, כז) כתב שהי' יתנחם לגאלנו ויזכור כי הם עבדיו שעמדו לו בגלותם כעבדים לסבול הצרות והשעבוד.

ומהר"ם מרוטנבורג שהיה מגדולי הראשונים (רבו של הרא"ש), כאשר נשאל על מצוה זו השיב שרק אם האדם פרוש ונוהר מכל עון ויקיים כל המצוות רק אז ילך לא"י, וכן האורחות חיים כתב דבאמת אין ראוי לאדם לעלות לשכון בה אלא בעל תורה וירא שמים ומדקדק במצוות. וגם החרדים והשלה"ק שהפליגו במצוות ישוב הארץ לא כתבו שמכל העולם יתיישבו בא"י, שזהו נגד רצון הקב"ה, אלא כתבו להפליג במעלת הזוכה לעבוד השייכת בא"י ולהרבות התשוקה בלבנות בא"י, ואז היו רוב ישראל כשרים (ויו"מ סי' ק"מ).

האם כל הדורות לא עלו מפני האונס

ואין לומר שכל הדורות לא עלו משום שהיו אנוסים, האם בכל הזמן הארוך קרוב אלפיים שנה היו אנוסים? הלא ימים רבים לישראל ימי שלווה והשקט תחת מלכי חסד אשר לא היו מפריעים אותם מעבודתם לעבוד את ה' ככל התורה והמצוה. ומדוע לא שלחו כל גדולי הדורות לכל תפוצות ישראל להתאסף ולעלות לא"י ליישב אדמתה?

מדוע לא התעוררו לזה חסידי ישראל במצרים קודם שהתחיל השעבוד וגם אח"כ, הרי שבת לוי לא עבדו בפרך ויכלו להשתמט ולעלות לא"י וכ"ש אחרי הגזירות הקשות שסבלו, הלא כאשר הלך אהרן לקראת משה המדברה לא נזכר שהיה צריך לברוח ולנוס בהחבא, ויעקב ויוסף מסרו לבניהם אלקים פקד יפקד אתכם והעלה אתכם וידעו כי אם יעשו שום דבר מדעת עצמם היא לא תצלח כאשר קרה לבני אפרים.

ובגלות בבל היה דניאל הראשון לשרי המלכות וביותר אחר הנס שנעשה לו התרומם עוד יותר, ומ"מ לא ניסה לדבר למלך להשיב שבות עמו, גם אחר שהגיע קץ הגלות לפי חשבונו לא עשה דבר (לא הקים תנועת חובבי ציון וקופות קרן קיימת לרכישת אדמות) רק הירבה תפילה ותחנונים בצום ושק ואפר עד שעלו ע"פ הנביאים חגי וזכריה ומלאכי הוא עזרא, וזרובבל ואנשי כנסת הגדולה.

ומרדכי אשר היה משנה למלך אחשורוש מדוע לא שלח בכל המדינות שיקבצו כולם ויעלו לא"י, ורק מקצת העם עלו ושאר השבטים לא עלו כי לא רצו לדחוק את הקץ (כמשי"כ הרמב"ן בספר הגאולה) וכי מי מנע מהם לעלות כמו שעלו מקצתם.

וכתב האברבנאל (מעייני הישועה א, א) כי זרובבל ומרדכי אחר שניסו לבנות את הבית שבו לבבל. וכן כתב היעב"ץ (בהגהות ליבמות פו ב' ומגילה יא ב') שכאשר נתבטל הבנין חזרו זרובבל ורוב העולים עמו לבבל. ומבואר בזה שלא חששו לאיסור היציאה מהארץ או שהאיסור הוא רק בזמן הבית והרי לא היו אנוסים כלל, וכן כתב המהרש"א (מגילה טז ב' ד"ה מעיקרא) דכשראה מרדכי שנתבטל בנין ביהמ"ק בימי כורש חזר לשושן בימי אסתר, ובתרגום שני (אסתר ב, ו) איתא: ועל אודות אסתר הגלה מרדכי כי

אמר טוב לי ללכת בגולה ואהיה אומן אסתר מהיות בא"י, וכן כתב המלבי"ם (ישעיה א,א) ששב זרובבל לבבל.

ומתי היה להם שעת הכושר כבימי רבינו הקדוש אשר מלך רומי היה אוהבו אמיתי והיה שולח לו זהב בכל יום (ע"ז י'), והיה סיפק בידו לעשות ולמה לא שלח לקבץ נדחי ישראל ואיך העלים עיניו מענין כזה שכל תקנת בית ישראל תלוי בו? וכאשר אמר לו ר' חייא לרבי "בן אחי יורד לבבלי" לא די שלא מיחה בם אלא חיזק את ידם לאמר יורה יורה ידין ידין (סנהדרין ה'), ואיך עצם עיניו במצוה חמורה השקולה כנגד כל המצוות שבתורה?

ובימי רבותינו חכמי התלמוד אשר מפיחהם אנו חיים היו אלפי חכמים בבבל ולא טרחו לעלות לא"י אע"פ שהיו שיירות מצויות ורבים דסלקי ונחתי ומשכח שכיחי המכירים חתימות ידי העדים (גיטין ו'), ואיך העלימו עין מזה רבותינו החסידים די בבבל אשר לאורם ילכו כל בית ישראל, האם כל האמוראים היו אנוסים לא לבוא לא"י? והרבה אמוראים יצאו מא"י בשביל סיבה קלה, ותלמידים רבים מבבל אשר באו לתלמוד בא"י וכמו דאיתא בגיטין (עו ב') וקידושין (כט ב') הא לן הא להו ברש"י ותוס'.

ורב אשי היה לו תורה וגדולה במקום אחד, ורב טביומי בנו אשר כל ימיו היה טוב לישראל ושלוש אמת ועל כן נקרא שמו טביומי (מהרש"א ב"ב י"ב בשם ספר יוחסין), מדוע לא פקדו לדורם ולדור שאחריהם שיקבצו ויעשו אגודה אחת לעלות לא"י? ובתחילת ימי רבנן סבוראי היה שמד בימי מלך פרס שגזרו שלא לקרות ק"ש ומדוע לא נועצו להימלט כולם לא"י? הקץ הנזכר בגמרא (ע"ז ט') היה בשנת ד"א רל"ב והתלמוד נחתם אח"כ ואם לא היה שום עוון מעכב רק מה שלא עלו לא"י מדוע שתקו מזה כל גדולי הדורות? (ע"פ הפלס תרס"ה עמ' רד).

עליה לרגל אף בזמן החורבן

דורות רבים אחר החורבן היו עולים לרגל לירושלים מהארצות הסמוכות, וכמבואר במדרש שיהש"ר (ח,ט) אע"פ שחרב ביהמ"ק לא בטלו ישראל פעמי רגלים שלהם, וכן כתב הר"ן (תענית ב' ע"א בדפי הרי"ף), וכפתור ופרח (פ"ו) ושו"ת מהרי"ט (ח"א קלד), והגהות מהר"צ חיות לנדרים (כג א'), ורב האי גאון היה עולה כל שנה מבבל לירושלים בחג הסוכות ועמו קהל רב (ספר חסידים הוצ' מקיצי נרדמים סי' תרל), ומדוע לא נשארו בא"י, ומכל זה מוכח שלא היו אנוסים כלל, אלא סברו שאין חיוב לעלות לארץ ולדור בה.

גם אין לומר שלא עלו מפני שלטונות הגוים אשר היו בארץ, שהרי כתב הרמב"ן עה"פ "ושממו עליה אויביכם" שאין ארצנו מקבלת את אויבינו ומאז יצאנו ממנה לא קיבלה אומה ולשון (רמב"ן ויקרא כו, טז).

אהבת הארץ

דעה רווחת בציבור היא כי מי שאוהב את הארץ עולה אליה, אך לא כן מצינו בגמרא שהרי רב יהודה דחביבא ליה א"י (ברכות מ"ג) ולמרות זה אמר שכל העולה לא"י עובר

בעשה (כתובות ק"י), וכן כל רבותינו גדולי וגאוני ישראל צדיקי וחסידים הדורות אשר דרו בחו"ל, חלילה לומר שלא אהבו את א"י אלא חשבו העיקר לעשות רצון ה', ואם רצונו שנהיה בגלות עד ביאת הגואל הרי שזהו הטוב ביותר עבורנו, וכמו שאמרו בגמ' (פסחים פז ב') צדקה עשה הקב"ה בישראל שפזר לבין האומות, ובמדרש (ב"ר מד, כא) שאברהם אבינו בירר לבניו את הגלויות. וכי האבות הקדושים אברהם ויעקב לא אהבו את הארץ הקדושה ולא ידעו את מעלותיה העצומות? ואעפ"כ יצאו ממנה כי ידעו שזהו רצון ה'.

וכל ספרי המוסר לא הזכירו מצווה זו, ורק בדורות האחרונים עשו ממנה רעש גדול, ויש בזה הוצאת לעז על אבותינו ורבותינו מאורי ישראל שבכל דור ודור כאילו לא אהבו את ארצנו הקדושה, וכאילו מי שלא עולה לארץ ובונה אותה אינו אוהב את הארץ, ואדרבה רבים הם העולים לארץ כדי לבנות מדינה כשל כל הגוים ואינם מאמינים בהבטחות הנביאים שהמשיח יקבץ נדחיו ושהגלות מכפרת עוון. ופשיטא שמי שדר בחו"ל מתוך רצון לקיים גזירת מלך ומתוך צפיה להבטחות הנביאים הוא עושה רצון ה', וכמו שנאמר "פתחו שערים ויבא גוי צדיק שומר אמונים" (ישעיה כו) ופירש"י ששמר וצפה ימים רבים לאמונתו של הקב"ה שיקיים הבטחתו שהבטיח ע"פ הנביאים לגאולם (ועי' בספר החיים מאמר גאולה וישועה פרק א').
וכתב המהר"ל (נצח ישראל פכ"ט) העם אשר יושבים בחושך נותנים שכמם לסבול עול הגלות ולהתבזות מן האומות זה עידן ועדנין, דבר זה בודאי מורה על אמונתם.

וכתב בספר החיים (לר' חיים אחי המהר"ל, ח"ה פ"ו) "כי הגלות המר דומה לחולי קדחת שאם ירצה האדם לגרשו ולסלקו מעליו אז יתגרה בו יותר ויכבד עליו, כך אין לקדם הגאולה טרם זמנו ואע"פ שיתמהמה חכה לו", ובספר יד הקטנה (שער י"א פ"י) כתב "כאשר נפקח עינינו ונחקור ונבקש בכל דרכי אלוקינו זה עמנו ונדרוש בכל דברי קדשו בתורה ובנביאים אז נכיר ונדע אשר זאת (הגלות) היא רפואת חלינו ומזור מכתנו וחבישת מאובינינו ואשר רק בהן ועל ידן נעלה ותצא לאור תקוותנו, ובזאת אשר נפלנו בה נרום ונשא לרום המעלות עליון העליונים".

וכן היה אומר הגרי"ח זוננפלד זצ"ל "הקב"ה הגלנו מפני חטאינו והגלות היא בית-חולים של עם ישראל, ולא יתכן שנקח בידינו שלטון בארצנו לפני שתשלם רפואתינו, ובטוחים אנו שכאשר תבוא העת ורפואתינו מן החטאים תושלם, לא יתאחר הקב"ה אף רגע אחד והוא בעצמו יגאלנו, ולא כן כשאנו נחפז לצאת את בית-החולים, כי אז הרי סכנת חיים, סכנה עולמית מרחפת עלינו ח"ו, וגם מה שאנו מבקשים על גאולתינו מבקשים אנו רק שרפואתינו במהרה תושלם ולא כדי לחזור לבית המלך בעודנו חולים ח"ו" (מרא דארעא דישאל ח"א עמ' קמה).

עבדי ה' הם אלו שעובדים אותו גם בחו"ל

ודבר נורא כתב בעל הטורים (ויקרא כו, מב) **שאברהם ויעקב קיימו המצוות בין בארץ בין בחו"ל ולכן נקראו עבדי ה' מה שאין כן ביצחק** (וכתב הגר"א באדרת אליהו (דברים לד) עבד ה' זו היא המעלה הגדולה שבכולם).
ואף שאין לנו שום השגה במעלתו של יצחק אבינו וכידוע לא יצא מא"י כי נתקדש בעקידה והיה עולה תמימה, ואמר לו הקב"ה שלא ירד למצרים אלא ישאר לגור בארץ (ב"ר ס"ד ג'), וכתב האלשיך הק' שרצה יצחק אבינו ללכת למצרים כדי שיתחילו בו הדי

מאות שנה שבפסוק "כי גר יהיה זרעך" אשר נאמר לאברהם, ועל זה הודיעו הקב"ה שאותו הגירות יחשב לו בארץ הזאת וזה אמרו "גור בארץ הזאת", אך הלימוד עבורנו נלע"ד כי עבד ה' יכול להקרא רק מי שעמד בכל הנסיונות ועבד את ה' בכל הקשיים גם בארץ העמים, ועבודת ה' היא לקיים גזירת ה' ורצונו גם אם איננו מבינים זאת ואף אם נצטרך לוותר על מעלת אה"ק וקדושתה, וגם אם יראה לו לאדם שיצא תועלת מרובה יותר בעבודת ה' בארץ הקודש.

(ושמא משו"ה יתיב ר' זירא מאה תעניות דלא נשלוט ביה נורא דגיהנם (בי"מ פה) מה שלא מצינו בשאר אמוראים, משום שהוא עלה מבבל וביטל מעצמו את הגלות שהיא במקום הגיהנם).

דעות הפוסקים

הראשונים ואחרונים המובאים כאן אין דעת כולם שוה, שיש הסוברים שאין המצוה נוהגת רק בזמן ביהמ"ק, ויש הסוברים שאינה מצוה בעצמה אלא רק משום מצוות התלויות בארץ, אך דעת כולם שאינה נוהגת בזה"ז מהתורה. דברים רבים ראיתי בספר ויואל-משה והשתדלתי לציין במקומם. הדברים נכתבו לעיון ולא להלכה, לכן אין להסתמך על הדברים להלכה וכל אחד ישאל את רבו המובהק.

עניינים נוספים שהתבררו בספר: דעת ספרי המוסר התבארו בתוך דברי ר' יונה (סי' ד'). שאר ספרי המצוות שלא הזכירו מצוות ישוב א"י הובאו בתוך דעת הרס"ג וסמ"ג. בדעת בה"ג התבאר שדברי הגאונים הם דברי קבלה ואין לחלוק עליהם, ורבים ממוני המצוות נקטו כבה"ג, וסברי דאין מצוה מדאורייתא בזה"ז.

גזירת הגלות

גזירת הגלות מפורשת בתורה ובנביאים במקומות רבים: "ואתכם אזרה בגוים" (ויקרא כו) "אבד תאבדון מהר מעל הארץ וגו' והפיץ ה' אתכם בעמים" (דברים ד') "ואבדתם מהרה מעל הארץ הטובה" (דברים יא) "יולך ה' אותך אל גוי אשר לא ידעת" (דברים כח) "ונסחתם מעל האדמה והפיצך ה' בכל העמים מקצה הארץ ועד קצה הארץ" (שם) "ויתשם ה' מעל אדמתם וגו' וישליכם אל ארץ אחרת כיום הזה" (דברים כט) "והפיצותי אותך בגוים וזריתך בארצות" (יחזקאל כב) "וישא ידו להם וגו' ולהפיל זרעם בגוים ולזרותם בארצות" (תהלים קו). וכן בדניאל (פרקים ב' וז') מבואר כי ארבע מלכיות ישלטו בכל העולם ובסוף ימיהם יקים הקב"ה את מלכות המשיח אשר ישבור את מלכות כל האומות, במהרה בימינו.

גזירת הגלות מופיעה גם ברמז במקומות רבים. בבריאת העולם נאמר "והארץ היתה תהו ובהו וחשך על פני תהום" ומכאן דרשו חז"ל על ארבע גלויות (ב"ר ב, ד) וכן בברית בין הבתרים (בראשית ט"ו) הודיע הקב"ה לאברהם את גלות מצרים ושאר גלויות ואמר לו לבחור במה ירדו בניו בגיהנם או בגלות, ואברהם בחר את הגלות (ב"ר מד, כא). וכן אמר הקב"ה למשה במעמד הסנה "אהיה אשר אהיה" ורמוז לו שיהיה עמהם גם בשעבוד שאר מלכיות (ברכות ט'). כל הנביאים ראו המלכיות בעיסוקן (בממשלתן שימשלו על ישראל, ויקרא רבה יג, ה ומתנות כהונה).

וכן נרמזה הגלות בדי' הנהרות, באילו של יצחק, במלחמת ד' המלכים, בחלומו של שר המשקים, במראה הסולם, בירידת יעקב למצרים, בדי' החיות הטמאות, בשילוח

טמאים, בפרה אדומה, ובפסוקים רבים בתורה ובנביאים כמבואר במדרשים וברמב"ן (בראשית טו, יב, יד, מג, יד מז, כח), ועיי' בספר 'אפס בלתך גואלנו' אשר ליקט המדרשים בזה.

והנה מבואר בחז"ל כי נגזרה גלות על עם ישראל אלף שנה, כנגד יום אחד של הקב"ה, וכמו שאמרו בפרקי דרבי אליעזר (פרק כ"ז) ובילקוט פרשת לך-לך (רמז ע"ו) ובזוה"ק (וירא ק"ז א', שמות יז א', ואתחנן ער א') על הפסוק "נתנני שוממה כל היום דוה", אולם כבר מבואר במפרשים שיש בזה כמה זמנים, שבתוך האלף שנה משיח אינו יכול לבוא גם אם ישו בו בתשובה, ולאחר האלף שנה נתארך הגלות עד אשר ישו בו בתשובה (כמו שאמרו בזוה"ק שמות י"ז אי יתיר ישתעבדון לא על פוס גזרת מלכא הוא אלא על דלא בעיין למיהדר לקבליה), ועיי' רבנו בחיי (שמות יב, מ) ואברבנאל ישועות משיחו (ח"א) מה שביארו בזה.

ועוד מבואר בדברי רבותינו שהאלף שנים של הגלות הואיל והם צרות קשות לכן הקב"ה בחסדו מאריך את הגלות ומפזר אותם על פני שנים רבות כדי להקל על ישראל (עיי' לקמן סי' טז) ועל כן הגלות יכולה להתמשך מעבר לאלף שנים, וראה בזה בספר 'תשועת עולמים' (פרק ג' סעיף ו') בענין דברי מהר"ח"ו במה שכתב שאיסור השבועות הוא אלף שנה.

ומכל מקום הגלות נמשכת עד ביאת המשיח, כמבואר במדרש (דברים רבה א') "אמרו ישראל לפני הקב"ה רבשי"ע עד מתי משועבדים אנו בידו אמר להם עד שיבוא אותו היום שכתוב בו "דרך כוכב מיעקב וקם שבת מישראל" כשיצא כוכב מיעקב וישרף קשו של עשו", וכן כתבו הראשונים שהגלות והשעבוד עד שימלך המשיח (רס"ג דניאל ז, ח, וכו', רש"י סנהדרין צז א', רמב"ן מאמר הגאולה שער ג', רשב"א פירושי הגדות חולין צ"א, תוס' ר"ד ע"ז ב', דרשות הר"ן ב' וה' ועוד, כמבואר בספר 'תשועת עולמים' פרק א' סעיף א').

ובזוהר חדש (נח מ' ע"א) איתא שבא מיכאל לפני הקב"ה ושאל מתי יצאו מתחת גלות אדום, ואמר לו הקב"ה שנשבע שלא יגאל את ישראל עד שישו בו בתשובה (הובא במדרש תלפיות ערך גלות).

ובמדרש (שיהש"ר ב, ב) "קול דודי הנה זה בא" זה מלך המשיח, בשעה שהוא אומר לישראל בחדש הזה אתם נגאלין אומרים לו היאך אנו נגאלין ולא כבר נשבע הקב"ה שהוא משעבדנו בע' אומות, והוא משיב שתי תשובות וכו', ומבואר במדרש שגזירת הגלות היא בשבועה, וכאשר יבוא המשיח יהיו ישראל חוששים שמא לא יצאו ידי חובת גזירת הגלות, והמשיח מסכים עמהם ורק אומר להם שאין צריך שיהיו כל ישראל בכל מדינה אלא די באחד מישראל בכל מדינה.

וכתב המהר"ל שהגלות הוא עיקר מענין העולם והסדר שלו (גבורות ה' פרק נד), ואלו האומרים שכאשר ישראל מפוזרים ומפורדים בין העמים זהו איבוד ישראל ובטלים לאומות, זו היתה טענת המן הרשע, ולא כן אלא "אף בהיותם בארץ אויביהם והן בהסתר פנים דבר זה אינו מבטל מעלת ישראל כלל, כי עיקר שפלת ישראל שהם פזורים בין העמים מן קצה העולם אל קצה העולם, והאדם יחשוב כי דבר זה מורה על חסרון גדול מאוד, והנה נבאר לך בראיות ברורות כי מורה פיזור ישראל בכל העולם על מעלה אלקית שלהם, כי הוא הוראה גמורה על מעלת ישראל העליונה שהם כל העולם" (נצח ישראל פניו).

הנה הקב"ה משבח את ישראל שהם סובלין עול האומות בעבור קדושת שמו (מדרש תהלים כ"ט), ובזכות שסובלים עול הגלות יזכו לגאולה, כמבואר בשו"ת מן השמים (סי' ה'), וברמב"ן (האזינו לב, כז) ורמח"ל (קל"ח פתחי חכמה, מ"ב) גרי"א חבר (אפיקי ים סנה' צז ב') ובספרים רבים.

תחת שלטון פורקי העול

כל מה שדיברו הפוסקים ראשונים ואחרונים על מצוות ישוב הארץ היה כפי הנוהג בזמנם, ואילו בזה"ז אשר כידוע לכל פורקי העול ראשי הערב-רב שולטים ביד רמה בארץ הקדושה וגוזרים גזירות רעות על יראי ה' ומנסים להתערב ולחבל בחינוך היהודי הטהור, ועל-כן ייתכן מאוד שהדין יהיה שונה וגם הסוברים שמעיקר הדין יש מצוה לדור בא"י יודו שעדיף לא לקיימה בזה"ז, וכמו שכתב הרמב"ם (הלי' דעות פ"ו) שמדינה שמנהיגה לא טובים ואנשיה רעים וחטאים ואין מניחים אותו לישוב במדינה אלא אם כן נתערב עמהן ונוהג במנהגם הרע - יצא למערות ולחוחים ולמדברות ואל ינהיג עצמו בדרך חטאים. וכן כתב באגרת השמד שחייבים לצאת ממקום שכופין אותו לעבור על המצוות.

וכן כתב ר' אברהם בן הרמב"ם (המספיק לעובדי ה', פרק הבטחון) שמי שעלול לבוא לידי סכנת הדת עליו לעשות מאמצים גדולים ולברוח מפני הרעה כדרך התנאים ואנשי מעשה שעזבו את א"י מפני שמדות יון.

וכן מצינו בתשובת תרומת הדשן (סי' פ"ח) שכתב דאף שהוא שבח גדול לדור בא"י אבל מפני שיש שם רשעים גמורים ומוסרים אשר טורדים ומבלבלים את שומרי התורה לכן כל איש ישער בעצמו באיזה דרך יוכל לעמוד ביראת ה' ובשמור מצוותיו כי זה כל האדם.

וכן כתב הכלי יקר (בראשית כו, יט) שבזמן בית-שני מחמת המחלוקת יצאו שלמים וכן רבים מן הארץ מרעת יושבי בה (ובזמן ביהמ"ק היה לכו"ע מצוה מן התורה לדור בא"י ומכל מקום החליטו השלימים לצאת מן הארץ, וכ"ש בזמן הזה, שהבית טרם נבנה והארץ כולה תחת שלטון הרשעים, שאין איסור לצאת ממנה). ועי' בשו"ת מנחת אלעזר (ח"ה סי' יב) ויואל משה (ישוב א"י סי' קלב, קמה, קנג, קנז).

ודבר זה צריך בחינה האם מותר לאדם להכניס עצמו למקום סכנה גשמית ורוחנית כאשר השלטון בארץ הוא בידי פורקי עול ונמצאים בה חוטאים רבים המסכנים את קיומנו כאן, וכתב המהר"ם שיק (יו"ד סי' של"ה) שכשם שאסור להכנס למקום סכנה גשמית כך אסור להכנס למקום של סכנה רוחנית, ומי מתיר לו לאדם להכנס למקום הנמצא תחת שליטת רשעים ופורקי עול אשר יכריחו את ילדיו להתגייס לצבא וללמוד לימודי גוים ואשר רוצים לבטל אותו מהתוה"ק, וכל שאר הגזירות אשר גזרו עלינו פריצי עמנו מאז פרוץ המדינה, וממלאים את הארץ בכפירה וחילולי שבת.

אלא שאולי יש מצוה לבוא לארה"ק כדי לראות את שלטון הערב-רב בטרם יעלם כאבק פורח וחלום יעוף וכל הרשעה כעשן תכלה, וכמו שאמרו בגמ' (ברכות נ"ח) לעולם ישתדל אדם לרוץ אפילו לקראת מלכי עכו"ם שאם יזכה יבחין בין מלכי ישראל למלכי אומות העולם (פרש"י שאם יזכה לעולם הבא ויראה בכבוד מלך המשיח יבחין כמה יתר כבוד נוטלי שכר מצוות יותר ממה שהיה כבוד האומות בעוה"ז, ונפסק בשו"ע או"ח רכ"ד ט'), וכן בענייננו אולי יש היתר לבוא לארץ ולראות את בית הנבחרים (המכונה בית הכסא, ולא ברור אם הוא גן ילדים או גן חיות) ולראות את אסיפת הנבחרים הצועקים זה על זה, ולראות במו עינינו את התקיימות נבואת ישעיה (פרק א') "שריד סוררים וחברי גנבים כולו אהב שחד

ורודף שלמונים יתום לא ישפטו וריב אלמנה לא יבוא אליהם", אלא שאולי יש לחוש שמא יבוא להתפעל מהצלחת הרשעים הפורחים כמו עשב ומינות משכא וצ"ע.

ואמר הגר"י אברמסקי זצ"ל לראשי המדינה: א"י היא המקום המסוכן ביותר שישנו כיום על פני כדור-הארץ ומדוע בכל אופן מותר לנו לגור כאן? המציאות היא שמקום התורה הגדול ביותר בו יכול בחור לפרוש מכל ענייני העולם בצורה שלימה ולהשקיע את עצמו אך ורק בתורה ועבודת ה' היא א"י, אבל אם ראשי השלטון יעשו משהו שיגרום ששוב לא תהיה א"י המקום שבו ניתן לגדול ולהיות ת"ח- על פי דין אסור להיות כאן אפ"י שעה אחת! (מוסף שב"ק י"ג פ' שלח תשע"ה עמ' 16).

האם יש להתיר עליה מחמת ההתבוללות

הנה בענין ההתבוללות הגדולה אשר בארצות הגולה, דוקא המדינה החילונית היא אחד הגורמים לזה שהרי הרבה חרדים ורבנים עלו לא"י משום שהושפעו מכל הדיבורים על מצוות ישוב א"י, וחשבו שהנה מתחילה הגאולה וקיבוץ גלויות, ולא נשאר הרבה מי שישפיע על הרחוקים בחו"ל וימנע מהם להתבולל, ומ"מ ההתבוללות היא בד"כ רק אצל היהודים המסורתיים והחילונים ולא אצל החרדים, ולא נותנים שוחד לקב"ה לעשות פשרות בדבר אחד כדי לחזק דבר אחר.

והרי גם אם יעלו עובדי עבירה לא"י זה מטמא את הארץ ועלול להביא גלות נוספת ח"ו על כל יושבי א"י ואז מה הרויחו בזה, ומי שנושא גויה זה כרת מדברי קבלה ח"ו ואילו הנושא אשה יהודיה שאינה שומרת מצוות זהו חמור יותר שהוא כרת מדאורייתא וגילוי עריות ומה הרויחו בזה.

ומכל מקום גם אם יש התבוללות בחו"ל אין זה סיבה לצאת מהגלות קודם הזמן, שהרי במצרים היו שקועים במ"ט שערי טומאה ובכל זאת נאסר עליהם לצאת, ועל זה נענשו בני אפרים שיצאו קודם הזמן.

קיבוץ גלויות ע"י אליהו הנביא והמשיח

בתורה הק' בפרשת ואתחנן (דברים ד') ונצבים (שם ל') מבואר כי אחר שישבו כל עם ישראל בתשובה אז יתקיים "ושב ה' אלקיך את שבותך ורחמך ושב וקבצך מכל העמים אשר הפיצך ה' אלקיך שמה", שהקב"ה יקבצנו אל הארץ הקדושה ע"י אליהו הנביא ומשיח צדקנו (כן כתב בתרגום יונתן, דברים ל, ד).

ובדברי הנביאים: "ונשא נס לגוים ואסף נחיי ישראל ונפוצות יהודה יקבץ מארבע כנפות הארץ" (ישעיה יא, וברד"ק מצודות ומלבי"ם, וכל הפרק מדבר במשיח כמו שכתבו חז"ל והמפרשים).

"ונקבצו בני יהודה ובני ישראל יחדו ושמו להם ראש אחד ועלו מן הארץ כי גדול יום יזרעאל" (הושע ב, ב וברש"י רד"ק מצודות ומלבי"ם שהוא המשיח או אליהו הנביא). "אסוף אאסוף יעקב כולך קבץ אקבץ שארית ישראל וגוי עלה הפורץ לפנייהם פרצו ויעברו שער ויצאו בו ויעבור מלכם לפנייהם וה' בראשם" (מכה ב יב-יג ורד"ק ומצודות בשם חז"ל הפורץ זה אליהו מלכם זה צמח בן דוד).

"כי הנה בימים ההמה ובעת ההיא אשר אשוב אשיב את שבות יהודה וירושלם" (יואל ד, א, וברד"ק שהוא בימות המשיח).

ובדברי חז"ל: במדרש (שיר השירים רבה ב, יח) למה מלך המשיח בא לקבץ גלויותיהן של ישראל (ע"י מתנות כהונה ויפה תואר), וכן מבואר בעוד מקומות (שיהש"ר ב,ב ושם ב,ד), ובמדרש (שיהש"ר ב, ל) ענה דודי ואמר לי, ענה ע"י אליהו ואמר לי ע"י מלך המשיח, מה אמר לי קומי לך רעיתי יפתי ולכי לך. וכן הוא בפסיקתא דרב כהנא (פסיקה ה' החודש הזה לכם ד"ה ענה דודי), ובפסיקתא רבתי (פיסקא ד' ויקח אליהו) ואליהו שישאל אותם מן הרביעית מאדום עוד אינם חוזרים ומשתעבדים אלא היא תשועת עולם

ובמדרש (בראשית רבתי פ' ויחי) אוסרי לגפן עירה, זה משיח שיקבץ כל ישראל שנקראו גפן, כד"א גפן ממצרים תסיע (תהלים פ'), ולשורקה בני אתונו, מלמד שמקבץ ונוטע ישראל על אדמתם כשורק שנאמר ואנכי נטעתך שורק (ירמיה ב'), ואומר ונטעתים על אדמתם (עמוס ט'). ובילקוט (פ' חוקת רמז תשסד) הקהל הזה אין אתם מכניסים אבל כל ישראל אתם מכניסים לעתיד לבוא שנאמר וענתה שמה כימי נעוריה זה משה ואהרן. וכן כתב בתרגום יונתן שהמשיח יקבץ גלויות (דברים ל,ד) הושע ב,ב איכה ב,כב).

ובזוהר הקדוש (שמות ט' א'): מלכא משיחא יכנוש גלותא מסייפי עלמא עד סייפי עלמא כמה דאת אמר (דברים ל') אם יהיה נדחך בקצה השמים וגוי, מההוא יומא כל אתין ונסין וגבוראן דעבד קודשא בריך הוא במצרים יעביד לון לישראל כמה דאת אמר (מיכה ז') כימי צאתך מארץ מצרים אראנו נפלאות. ובזוהר חדש (בלק צב ב') כדין קב"ה יתער למשיח וההוא יומא דיפוק יזדעזע כל עלמא כדין ואסף נחיי ישראל ונפוצות יהודה יקבץ.

וכן כתבו הראשונים, הרמב"ם (מלכים יא,א ואיגרת תימן), רמב"ן (במדבר כד,יז שיה"ש ח,יג ביאורו לפי ישכיל עבדי וספר הויכוח אות ס"א), אבן עזרא (זכריה יב,א), בעל הטורים (שמות ד,ו) אבודרהם (סדר מוצ"ש ד"ה אליהו), רבנו בחיי (פ' יתרו), רד"ק (ישעיה יא,י-יא יואל ד,א הושע ב,ב מיכה ב,יג תהלים פט), אברבנאל (ישעיה יא,יא משמיע ישועה ג,ב) ועוד רבים.

אמנם התאספות האנשים בא"י בזמן הזה ודאי אינו קיבוץ גלויות הנזכר בתורה ובנביאים, שהרי מפורש כי קודם הגאולה וקיבוץ גלויות ישבו כל עם ישראל בתשובה וילכו למדבר ושם ימותו כל החוטאים ולא יגיעו לאדמת ישראל, ככתוב בדברים ל' ובנבואת יחזקאל כ' הושע ב' ועמוס ט' (ומבואר בספר 'תשועת עולמים' פרק א' סעיף ו', פרק ב' סעיף ח', ופרק ז').

המונע אנשים מלעלות לארץ האם חוטא בחטא המרגלים

הנה נשאלנו כיצד אנו מוציאים קונטרס אשר ימנע אנשים מלעלות לא"י, וידוע כמה היה חמור ענשם של המרגלים.

אולם עד ששואלים עלינו ישאלו על הגמרא הקדושה והמדרשים, מדוע כתבו שלא יעלו לארץ בחומה ושלא ידחקו את הקץ ורב יהודה שאמר כל העולה לא"י עובר בעשה, וצדקה עשה הקב"ה בישראל שפזרן לבין האומות (פסחים פז), והתוסי בכתובות כתבו דעכשיו אין מצוה לדור בא"י, ומהר"ם מרוטנבורג שרק מי שפרוש ונזהר מכל עוון יעלה לארץ, והמהר"ל שכתב שאפילו יש עינויים קשים לא יצאו מהגלות, ואהבת

יהונתן שאפילו ברשיון האומות לא יעלו, וכן כתבו רבים ושלמים, ועקב דבריהם נמנעו אלפים רבים מלעלות לארץ, ומדוע לא חששו להיות ח"ו כמרגלים?

אכן שאלות מעין אלו מגלות על חוסר הבנה והוא שואל שלא מדעת (ושכח שמלבד המרגלים יש גם חטא המעפילים), ואין כאן קושיא כלל, והתייחסנו לזה באריכות (בסימן ט"ו) בביאור חטא המרגלים והתיקון לחטא זה. אמנם חטא המרגלים הוא עוון חמור אך זהו רק כאשר יש ציווי מפורש מאת הקב"ה לבוא לארץ, וכמו שנצטוו עם ישראל במדבר להכנס לארץ ("בואו ורשו את הארץ" דברים א'), אולם בזמן הגלות אין שום ציווי לבוא לארץ ולהיפך נאסר עלינו לשוב לארץ עד ביאת המשיח, כך שאין שום שייכות בין חטא המרגלים לזמן הזה.

גם השאלה אינה מובנת, אם אחד מן הפוסקים יחליט שאסור לברור בשבת בצורה מסויימת או שאסור לטבול גופו בחמין, הם ייענש על כך שגרם לביטול עונג שבת מאלפי יהודים? מתוך לימוד הסוגיה התברר לנו שזוהי דעת התוה"ק שאין מצוה לדור בא"י בזה"ז.

מאמרים בשבח א"י זה דבר יפה וכל דברי חז"ל אמת וקיימים לעד לעולם אך אין זה מלמד על חיוב לעלות לארץ בזה"ז, וזה דומה כמו להביא מאמרים בשבח לימוד התורה הק' ומכאן להוכיח שצריך ללמוד תורה גם בתשעה באב. גם אבותינו הקדושים אברהם ויעקב שיצאו מהארץ וכל גדולי ישראל אשר חיו בחו"ל ודאי ידעו את שבח הארץ הקדושה, אך גם הבינו שנגזרה עלינו גלות ורצון ה' שנהיה בגלות עד שיעלה הרצון מלפניו לגאלנו ולהביאנו לארץ.

"מה' מצעדי גבר כוננו ודרכו יחפץ" (תהלים לז)

אודה לרעייתי היקרה והצנועה אשת חיל מנב"ת אשר חכמתה ועצותיה היו לי לעזר רב, והיא עומדת במסירות רבה על דרך היהדות הנאמנה. יהי רצון שיאריך ה' שנותינו בטוב ובנעימים ונזכה לגדל את כל ילדינו שיחיו לתורה יראת-שמים ומידות טובות מתוך שמחה בריאות אושר וכל טוב, ונזכה לראות את פני משיח צדקנו ואת בנין בית-המקדש במהרה בימינו אמן.

ב) הסוברים שאינה מצוה מדאורייתא בזמן הזה (מקורות וביאורים):

הרמב"ם

לא מנה מצות ישיבת א"י בספר המצוות, וכתב בהל' מלכים (הז), "ומותר לשכון בכל העולם חוץ מארץ מצרים". ואף שפסק שלעולם ידור אדם בא"י (הלכה י"ב) אך לא מנה זאת בפרטי המצוות שם כמצווה דאורייתא, ובסוף ההקדמה לשה"מ כתב דמלחמת מצוה או רשות אין חייבין בה אלא בפני הבית, ומכאן שאין מצוה לכבוש בזה"ז את א"י ודלא כהרמב"ן.

וכתבו האחרונים שדעת הרמב"ם שאינה נוהגת בזה"ז מהתורה, כך כתבו הרשב"ש¹, מגילת אסתר², כנסת הגדולה³, מהר"י אלגאזי⁴, החיד"א⁵, הגר"ח פאלאג'י⁶, זובח תודה⁷, פאת השולחן⁸, בית יצחק⁹ ישועות מלכו¹⁰, שדי חמד¹¹, בית הלוי¹², תורה תמימה¹³, דבר אברהם¹⁴, שבט הלוי¹⁵ ועוד, וכן המשנה למלך בספר 'דרך מצותיך' כתב שהרמב"ם והרמב"ן חלוקין במצווה זו.

ויש אומרים בדעת הרמב"ם שאינה נוהגת כלל בזמן הזה אף לא מדרבנן (אג"מ יו"ד ג' סי' קכ"ב, דברי יששכר סי' קמט, וכן ויואל משה (סי' ה') כתב שדעת הרמב"ם היא כרש"י שאין בזה מצוה אלא הבטחה).

והאבני-נזר (שו"ת יו"ד תנ"ד) רצה לתרץ דלרמב"ם היא בכלל מצוות החרם תחרימם, אך כבר דחה זאת הרמב"ן בהוספות לספר המצוות (מ"ע ד'), וכתב שלא להשתבש בזה עיי"ש שהביא ראיות לזה, וגם הרמב"ם במצוות החרם תחרימם (מצוה קפ"ז) האריך לבאר למה הוא מונה אותה בין המצוות שהרי שבעת העממין כבר אבדו, ואם היה נכלל בזה גם מצוות ישוב א"י היה יכול לומר בפשטות שזה מצוה הנוהגת לדורות כי יש בזה גם מצוות ישוב א"י, וגם כתב בטעם המצווה שהם שורש ע"ז ויסודם הראשון ושלא נלמד מכפירתם (ויו"מ סי' ה').

¹ שו"ת הרשב"ש סי' ב' ד"ה אין ספק

² ספר המצוות לרמב"ם, השגות על הוספת הרמב"ן מ"ע ד'.

³ שיורי כנה"י יו"ד רל"ט הגה"ט אות לג' והביא שם עוד הפוסקים כן בדעת הרמב"ם.

⁴ ארעא דרבנן אות רצו.

⁵ יעיר אוזן (עין זוכר) אות י' סימן ה' בשם כנה"ג.

⁶ שו"ת נשמת כל חי יו"ד סי' מט

⁷ למהר"ם אצבאן, עמ' לג

⁸ הל' א"י סי' א', בית ישראל י"ד וכן אות ט'

⁹ שו"ת בית יצחק אהע"ז ח"א סי' ה'

¹⁰ שו"ת ישועות מלכו יו"ד סי' סו, אחר שהביא דברי הרמב"ם ומהר"ם כתב "אמנם גם לפי דעת הרמב"ן שחשב זאת למ"ע מ"מ בעיקר המצוה אינו אלא הירושה והישיבה כאדם העושה בתוך שלו"ו ומוכח שדעת הרמב"ם ומהר"ם אינו כהרמב"ן שחשב זאת למ"ע

¹¹ שדי חמד ח"א מערכת האי' אות רמ"ו

¹² שו"ת חלק ב' סוף סי' נ"ו.

¹³ דברים יב כט, אות ק"ד

¹⁴ סי' י' ענף ב' אות ו'

¹⁵ שו"ת שבט הלוי ח"ג סי' רא.

ואין לומר שלא מנאה בכלל המצוות מטעם השורש הרביעי (שהיא מצווה הכוללת כל התורה כולה) שהרי מצינו מצוות אחרות שאמרו עליהם חז"ל שהן שקולות כנגד כל המצוות כגון תורה, שבת, מילה, צדקה, ציצית, תשובה ואיסור ע"ז והרמב"ם כן מנאם במנין המצוות, ולא ראיתי למי מהמפרשים על ספר המצוות שכתב שאין למנות מצווה השקולה כנגד כל המצוות, גם מצוות אמונה ויראת ה' ודאי כוללות כל התורה והם יסוד כל המצוות וכן מנאם במנין המצוות, אלא כוונת הרמב"ם בשורש הרביעי היא שלא למנות צוויים כלליים כמו "ושמרתם את מצוותי" "ושמרתם את כל המצוה" וכדו'. ומלבד זה אם ישוב א"י היא מצוה כוללת מדוע הרמב"ן מנאה למצוה והרי הסכים עם הרמב"ם שאין למנות מצוות הכוללות כל התורה, אלא ע"כ סבר שאינה מצוה כוללת, ומלבד זאת למצוות ישוב א"י יש חיובים מוגדרים.

יש שרצו להביא ראיה ממה שכתב במצות קידוש החודש (קנ"ג), שכתב שם: "אילו הנחנו דרך משל שבני ארץ-ישראל יעדרו מא"י, חלילה לא-ל מעשות זאת כי הוא הבטיח שלא ימחה אותות האומה מכל וכל...".

אך אין משם ראיה כלל, שלא דיבר בזה על מצוות ישיבת הארץ אלא על ביטול קביעות המועדות, שסבירא ליה שחשבון המועדות תלוי בקביעות הבי"ד שבארץ ואם אין בארץ בי"ד סמוכין או בחו"ל בי"ד שנסמך בארץ לא יועיל החשבון (והרמב"ן שם חולק והוכיח שאין צורך שיהיו תמיד בא"י, ואם כדבריהם הרי שאדברא הרמב"ן לשיטתו היה צריך גם כן לחייב שיהיו אנשים בא"י), ומכל מקום גם ע"פ דברי הרמב"ם אלה די שיהיו בארץ מספר אנשים מועט כדי שלא יתבטלו קביעות המועדות, ואין זה מחייב את כל איש ישראל לעלות.

ועי' בשו"ת חת"ס (או"ח סי' ר"ג) שע"פ דברי הרמב"ם הללו כתב דעלינו מוטל להחזיק ישיבת א"י, לא לסייעם למצות ישיבת הארץ, אלא לעצמנו לקיים את דברי התורה הזאת כי לולא ישיבת ישראל שמה תפוג תורה ח"ו (ומבואר שדברי הרמב"ם הם כדי שלא יתבטלו קביעות המועדות ולא כדי לחזק את ישיבת הארץ).

ועוד נאמרו תירוצים נוספים מדוע לא מנה מצות ישיבת הארץ במנין המצוות, כגון שהרמב"ם כלל מצוה זו במצוה לומר ברכת הארץ בברהמ"ז או שלא להסגיר עבד אל אדוניו או באיסור לשוב למצרים, אולם הם תירוצים דחוקים ביותר כפי שנראה לכל ובאים מתוך הנחות מוקדמות, וכבר הבאנו לעיל דברי גדולי האחרונים אשר כתבו שלרמב"ם אינה מצוה מהתורה.

ומה שכתב הרמב"ם בהלכות עבדים (ח,ט) דאם עבד רוצה לעלות לא"י כופין את רבו לעלות עמו ונוהג אפילו בזמן הזה, הקשה על זה האבנ"ז (יו"ד סי' תנ"ד אות כב) למה לא כתב כן גם בהלכות אישות (שאשה כופה את בעלה) עיי"ש.

ומלבד זה אין בדין "הכל מעלין" ראיה למצוות ישוב א"י שהרי דעת הרבה פוסקים שהוא משום מצוות התלויות בארץ (תוס' רי"ד, רשב"ם, תשב"ץ, מגילת אסתר, גר"א, רבנו חיים הכהן, רד"מ), ועוד שגם הרמב"ן בהוספות על ספר המצוות (מ"ע ד') לא הזכיר כלל את דין הכל מעלין משמע שאין להביא מזה ראיה למצוות ישוב א"י.

ובהלכות נזירות (ב,כא) כתב הרמב"ם: מי שנדר (נזירות) בזה"ו בחו"ל כופין אותו לעלות לא"י ולהיות נוהג שם נזירות וכו', ומשמע דרק אותו כופין לעלות אולם בשאר אדם אין כופין דא"כ תיפוק ליה משום דין הכל מעלין. והראב"ד חלק עליו והכס"מ כתב דלא ידע מנין לו זה וביאר טעם הרמב"ם מפני שבחו"ל הוא מיטמא בארץ העמים, והמנחת חינוך (רס"ג אות יז) כתב דדוקא בנזיר קונסים אותו דלמה קיבל

עליו נזירות בחו"ל כיון שהוא טמא, אבל הנהו כהנים הנולדים בחו"ל שלא פשעו כלל **אין עליהם שום איסור** ומותרים להיות בחו"ל וזה פשוט ופוק חזי כמה כהנים איכא בחו"ל, ודעת המהרש"ל ב"ח פרישה ש"ך וט"ז דאין איסור לכהן להטמא בזה"ז בארץ העמים (יו"ד סי' שס"ט).

לפי כל האמור מה שהביא בה' מלכים (פ"ה ט-יב) הדינים של אין יוצאין מא"י לחו"ל ולעולם ידור אדם בא"י, י"ל שכל זה הוא מדרבנן, או משום שדרכו להביא גם מה שלא נוהג בזה"ז, או מטעם שמפקיע עצמו מן המצוות התלויות בארץ (וכדעת הרשב"ם וכן כתב בשו"ת דברי יששכר סי' קמט).

ודעת פוסקים רבים שאיסור היציאה מהארץ הוא מדרבנן, כן כתבו השדי חמד, הקרן אורה והאג"מ (אבה"ע א' סי' ק"ב) דמהתורה ודאי לא מצינו איסור מפורש ליציאת חו"ל ולא נאסר אלא ישיבת מצרים, ויציאת חו"ל היא דאסרוה, והאיסור הוא רק על הדר בא"י שאסור לצאת ע"מ לשכון בחו"ל.

עוד יש להעיר כי הרמב"ם (הל' אישות פט"ו) פסק: נשא אשה ושהתה עמו עשר שנים ולא ילדה הרי זה יוציא ויתן כתובה. וזה ע"פ הגמ' ביבמות (סד א'), והגמ' שם אמרה שאין ישיבת חו"ל עולה לו מן המנין, והרא"ש שם הביא יש אומרים דהאי דינא אינו נוהג בחו"ל דתלינן בישיבת חו"ל כדאשכחן גבי אברהם וכו' ודחה דעה זו, וכן הרמב"ם לא כתב חילוק בין א"י לחו"ל (ע"י במ"מ בהלכה יא, והגה"מ ד"ו) ומשמע דלא סבירא ליה דתלינן בישיבת חו"ל דהא אין בזה עוון כלל, דאין חיוב לדור בא"י. וע"י להלן מה שהבאנו בזה בדעת הרא"ש ובעל העיטור, גם השו"ע (אה"ע קני"ד י') לא כתב לחלק בזה בין א"י לחו"ל.

ועוד כתב הרמב"ם (הל' מלכים ה, יב) "כשם שאסור לצאת מהארץ לחוצה לארץ כך אסור לצאת מבבל לשאר הארצות שנאמר בבבל יובאו ושמה יהיו". וכתב על זה הכסף-משנה דאף א"י בכלל, כלומר דאסור לצאת מבבל לא"י, ואם היה בזה מ"ע מהתורה לעלות לא"י היאך היא נדחית מפני עשה דדברי קבלה של "בבלה יובאו".

ובאיגרת תימן כתב הרמב"ם דגם אם אנו סובלים צרות רבות בגלות עלינו לשמוח בהם ולקבלם באהבה "ויש עלינו לשמוח במה שנסבול ונשא מן הצרות ואבידת הממון והגלות והפסד ענינינו שכל זה לתפארת היא לנו לנגד בוראנו וכבוד גדול וכל מה שיפול ממנו בענין הזה הוא חשוב כקרוב כליל על גבי המזבח", וכן כתב "וכבר הסכמנו כולנו גדולים וקטנים לסבול שעבודם (של הישמעאלים)". ובאיגרת השמד כתב לעזוב את המקום שיש בו שמד וגזירות רעות שכופין אותו לעבור על המצוות ולעבור למקום אחר "**והעולם גדול ורחב**", ולא כתב ללכת לא"י.

עוד כתב באיגרת תימן "ודבר זה יסוד גדול מיסודי אמונת ישראל, יעמוד מזרע שלמה איש שיקבץ נפוצותינו ויאסוף חרפתנו וגלותנו ויגלה הדת האמיתית וישמיד כל מי שימרה דברו", וכן בה' מלכים (יא, א) כתב כי המשיח יקבץ נדחי ישראל, ומכל זה נלמד בדעת רבנו הגדול כי הגלות עד ביאת המשיח ואין חיוב כלל לעלות לא"י עד ביאת המשיח אשר יקבץ נדחינו במהרה בימינו.

רש"י

בפרשת מסעי על הפסוק "והורשתם את הארץ וישבתם בה" (במדבר לג, ג), ופירש שם ש"וישבתם בה" זו הבטחה (ודלא כרמב"ן שכתב שהיא מצווה), וכן ביאר בדעתו

האור-החיים הק', וכן כתב בספר פסקי תשובה (סי' רמ"ח) שדעת רש"י בפירושו עה"ת אינו כפירוש הרמב"ן דהוא מצות עשה, וכן כתב בויואל משה (סי' ה' ול"ח) דשיטת רש"י דאין חיוב מצוה בעצם הישיבה בא"י אלא החשיבות הוא בקדושת המקום בקיום התורה ומצוות שם.

ובגיטין (ח' ב') על הדין של כותבין אונו בשבת משום ישוב א"י כתב רש"י "לגרש עובדי כוכבים ולישב ישראל בה" משמע שטעם הדין הוא כדי שלא ישבו בה עכו"ם, ומקורו בלאו של "לא ישבו בארץ פן יחטיאו אותך ליי" (שמות כו לג, חינוך מצוה צ"ד) או "לא תחנם", ובשו"ת דברי יציב (אה"ע סי' פז) כתב דכוונת רש"י דרק מכח חיובא דתרומות ומעשרות איכא מצוה דישוב ולא משום קדושת מעלת א"י, ועיין לקמן מה שכתבנו בזה בדעת השר"ע.

ובכתובות (ק"א ב') בענין הג' שבועות שהשביע הקב"ה את ישראל כתב רש"י "ואם תעוררו משמע שלא יעוררו את עצמן לילך לירושלים" (רש"י במהדו"ק הובא בשיטמ"ק).

ולענין איסור היציאה מא"י, דעת רש"י (כתובות ק"א א') דהטעם שאסור לצאת מבבל "לפי שיש ישיבות המרביצות תורה תמיד", ולפי זה כתב הלח"מ (הל' מלכים ה, יב) דלדעת רש"י כיון דבבל קדושה מחמת התורה אשר בה כא"י, כי היכי דמא"י אסור לצאת מפני קדושתה, כך גם מבבל אסור לצאת מפני קדושתה. א"כ לרש"י טעם איסור היציאה מא"י הוא משום קדושת א"י.

ובספר שמואל (א' כו יט) כתב רש"י "היוצא מא"י לחוץ לארץ בזמן הבית כאילו עובד ע"ג", ואחד הטעמים של הרמב"ן במה שסובר שהיא מ"ע הוא ממה שאמרו חז"ל שכל היוצא ממנה כאילו עובד ע"ז (השגות לסה"מ מ"ע ד'), והרי חזינן דעת רש"י שאין זה נוהג בזמן החורבן אלא רק בזמן הבית.

ונראה דעת רש"י דהמצוה לדור בארץ היא משום מצוות התלויות בארץ שהרי בפרשת מסעי (לד, ב) כתב שלכן כתבה התורה את גבולות הארץ לומר לך מן הגבולים הללו ולפנים המצוות נוהגות, הרי שהתורה כתבה את גבולות הארץ רק בשביל קיום המצוות התלויות בארץ ולא משום מצות הישוב שהרי דעתו שאין בזה מצוה אלא הבטחה. וכן בברכות (נ"ז ד"ה בבבל) כתב שחז"ל יש עון בישיבתה ובא"י הרבה מצוות תלויות בה, ולא כתב דמצוה יש בישיבתה.

ובברכות (נח ב') איתא: הוואה בתי ישראל בישובן אומר ברוך מצבי גבול אלמנה, ופירש"י כגון בישוב בית שני. וכתב על זה הבי"י (או"ח רכ"ד י') דנראה מרש"י שאע"פ שישראל מיושבים בתוקף וגבורה בקצת מקומות אין מברכין עליהם אא"כ היו בארץ ישראל ובזמן הבית, וכן כתב המהרש"א דכוונת רש"י דבזמן ביהמ"ק מקרי מצבי גבול אלמנה ולאפוקי בגלות השתא אין זה מקרי בתי ישראל בישובן כיון דביהמ"ק חרב לא שייך ביה מצבי גבול אלמנה. ומכל זה נראה שדעת רש"י שעיקר המצוה היא בזמן הבית ואינה נוהגת בזמן החורבן (וגם בזמן הבית נראה שהיא משום מצוות התלויות בארץ ואינה מצוה בעצמה).

ובקידושין (ל"א ב') בעובדא דרב אסי דרצה לצאת לחז"ל ואמר לו ר"י נתרצית לצאת המקום יחזירך לשלום, ופירש"י דסבור היה ר"י שדעתו לחזור למקומו בבבל ע"י.ש. וע"פ זה כתבו האחרונים שדעת רש"י דמותר לצאת מא"י משום כיבוד אב ואם גם כשאין דעתו לחזור (פאת השולחן הלכות א"י סי' ב' כ"י, שו"ת בית שלמה יו"ד ח"ב סי' צ"ד, דבר יהושע ח"ב סי' עא).

ובגייטין (לו ד"ה בזמן) וסנהדרין (כו ד"ה פוקו) כתב רש"י שבטלה קדושה הארץ (וכן כתבו המבי"ט (שו"ת ח"ב סי' סד) והר"ש סיריליאו (ירוש' שביעית פ"ו ה"א) ור' בצלאל אשכנזי (סי' א') שדעת רש"י שבטלה קדושה שניה), וכתב בשו"ת אבני נזר דלמ"ד לא קידשה לעתיד לבוא אין מ"ע דשיבת א"י בזמן הזה רק מדרבנן (שו"ת אבני נזר יו"ד תני"ד אות לג). וכן דעת הרבה ראשונים ואחרונים שמצות ישוב א"י תלויה בקדושת הארץ למצוותיה, אם קידשה לעתיד לבוא אם לא, כמו שיבואר לקמן (סי' ו'), וכ"ש לשיטת רש"י דנראה מדעתו שאין מצוה בישוב א"י אלא היא הבטחה, והמצוה לדור בא"י היא משום מצוות התלויות בארץ.

ובסוף פ' שלח כתב רש"י שמצוות השבת וע"ז וציצית שקולות כנגד כל המצוות ולא הזכיר את ישיבת א"י אף שאיתא בספרי שהיא שקולה כנגד כל המצוות, ומשמע דס"ל דאין הלכה כהספרי כיון שהגמרא לא כתבה דבר זה, או שכוונת הספרי שישבת א"י היא מביאה לידי קיום הרבה מצוות כגון אלו התלויות בקרקע וכל עבודות המקדש והקרבתו שאפשר לעשותן רק בא"י, אך אין הישיבה עצמה מצווה.

ובתוספתא (ע"ז ה,ב) איתא ג"כ שישבת א"י שקולה כנגד כל המצוות, ולא יצא אדם לחוצה לארץ אא"כ היו חיטין סאתים בסלע, וכן היה ר"ש אומר אלימלך מגדולי הדור ומפרנסי ציבור היה ועל שיצא לחו"ל מת הוא ובניו ברעב והיו כל ישראל קיימין על אדמתן וכו' כל המניח את א"י בשעת שלום ויוצא כאילו עובד עבודת כוכבים. הרי מבוואר כביכול שאיסור היציאה הוא רק בזמן שכל ישראל קיימין על אדמתן ובשעת שלום דוקא (ע"י ברש"י סוכה מ"ד דבזמן הבית היו כולם בארץ), ומעתה אפשר לומר דגם מה שאמרו בספרי ובתוספתא ששקולה ישיבת א"י כנגד כל המצוות הוא רק בזמן הבית, וע"י לקמן (סי' ט"ו) מה שכתבנו בענין איסור היציאה מהארץ. ובפרשת עקב (דברים יא,כג) כתב רש"י: עשיתם מה שעליכם (שמירת המצוות) אף אני אעשה מה שעלי (והוריש ה' את כל הגוים האלה מלפניכם), הרי שכתב להדיא דאין חובת הורשה וכיבוש הארץ מצווה אלא זה הכל בידי ה', והיא הבטחה ודלא כהרמב"ן שסובר שהיא מצווה.

תוספות

כתובות ק"י ב' ד"ה "הוא אומר", על הדין של הכל מעלין לא"י כתבו שם: "אינו נוהג בזמן הזה דאיכא סכנת דרכים. והיה אומר רבינו חיים דעכשיו אינו מצוה לדור בא"י כי יש כמה מצוות התלויות בארץ וכמה עונשין דאין אנו יכולין לזוהר בהם ולעמוד עליהם", וכן פסקו להלכה בפסקי התוס' כתובות פ"ג סי' שפח. ובתוס' בשבת (ל"ב ד"ה "בעון") וכן בפסחים (ק"יג ד"ה "ואיני") גבי שבעה המנודין לשמים וכו' ושאיין לו ציצית בבגדו כתבו התוס' דמיירי ביש לו ואינו מניח, א"נ אפילו אין לו יש לו לחזור ולהביא עצמו לידי חיוב כדאשכחן במשה שהיה תאב ליכנס לארץ כדי לקיים מצוות התלויות בה, וכן הוא ברא"ש במועד קטן (פרק ואלו מגלחין) שיש לו לאדם לחזור לקיים כל המצוות כדאמר גבי משה רבינו שלא היה תאב ליכנס לארץ אלא כדי לקיים המצוות התלויות בארץ וכל שכן מצוות ציצית. ומזה שהביאו ראייה שצריך לקנות טלית כדי להתחייב במצוה ממשה רבינו מוכח שאין חיוב לעלות לא"י ואין בזה אלא חשיבות מצוות התלויות בארץ, שהרי לדעת הרמב"ן יש חיוב לעלות משום המ"ע, וכבר התחייבו בזה, ואינו דומה לקניית טלית שאין חיוב כלל במצות

ציצית אם אין לו טלית, ומכאן עוד ראה דהתוס' ס"ל כרש"י והרמב"ם דאין מצוה בישיבת הארץ (ויז"מ סי' ח').

וכן כתב הנודע ביהודה (תניינא יו"ד סי' ר"ו) שבעלי התוס' לא עלו לא"י על פי דבריהם שבתוס' כתובות ק"י דעכשו אינה מצוה כלל לדור בא"י, ועוד הביא להלכה את דברי רבנו חיים בנוב"י אבה"ע (מהדו"ק סי' א' ותניינא ק"יב) ולא חש לדברי המהרי"ט. ועיין לקמן בדעת הסמ"ג והסמ"ק והיראים (הנחשבים ספרי הפסק של בעלי התוס') שלא מנו מצווה זו במניין המצוות, וכן בדעת הרשב"ם.

וכן כתב הבית שמואל (אה"ע סי' ע"ה) שדעת התוס' שאין מצוה בזה"ז וכן כתב בהגהות חכמת שלמה על שו"ע (או"ח סי' רמ"ח בסופו) שדעת התוס' דאין מצוה לעלות בזמן הזה לא"י ולדידהו אסור לפרוש תוך שלשה ימים קודם שבת, וע"י ויואל משה (סי' עו-עט) מה שהאר"ך בביאור דעת רבנו חיים שבתוס'.

ובפירוש בעלי התוס' על התורה כתבו: "והגבלת את העם סביב (שמות יט, יב) רמז והגבלת את העם, תגביל את ישראל בגלויות סביב סביב, מסביב ירושלים וסביב ארץ ישראל. השמרו לכם עלות בהר, **רמז השביע את ישראל שלא לדחוק את הקץ ושלא לעלות לארץ ישראל קודם הזמן**, כדכתיב "השבעתי אתכם בנות ירושלים מה תעירו וגוי, וזהו השמרו לכם עלות בהר, בהר זו ארץ ישראל והר הבית. ונגוע בקצהו (צ' בתגין) רמז שלא יגעו לבנות את ביהמ"ק קודם זמנו... מות יומת לא תגע בו יד כי סקול יסקל, כל הממהר לא יחיה, כל העולה קודם הקץ שעבוד הגלות, היובל זה השופר שנאמר יתקע בשופר גדול ובאו האובדים בארץ אשור והנדחים בארץ מצרים, וזהו במשך היובל המה יעלו בהר, וכתב והשתחוה לה' בהר הקדש בירושלים" (תוספות השלם עה"ת פרשת יתרו, י' גליס, ירושלים תש"נ).

ועוד שדעת התוס' שקדושה שניה לא קידשה לעתיד לבוא (יבמות פב ב' ד"ה ירושה) וכ"כ הסמ"ג (מ"ע קלג) והמשנה למלך (הל' מאכלות אסורות פ"י הלי"א) דלשיטת התוס' נתבטלה קדושת הארץ בזה"ז, וכ"כ האבני-נזר (שו"ת יו"ד סי' תנ"ח), וכתב האבני-נזר דלמ"ד לא קידשה לעתיד לבוא אין מ"ע דישיבת א"י בזמן הזה רק מדרבנן (שו"ת יו"ד תנ"ד אות ג). וכן דעת הרבה ראשונים ואחרונים שמצות ישוב א"י תלויה בקדושת הארץ למצוותיה, אם קידשה לעתיד לבוא אם לאו, כמו שיבואר לקמן (סי' ו').

והנה בשו"ת **המהרי"ט** (יו"ד ח"א סי' כ"ח) כתב שמצא סתירה בין שתי המימרות של רבנו חיים שבתוס' ומה הסיק שהם הגהת תלמיד ולא דסמכא כלל. אך כבר חלקו עליו בזה אביו המב"ט ורבנו ר' שלמה סאגיס, וכן הכנסת הגדולה, והדרכי משה, שו"ת בנימין זאב, תורת חיים, מהריב"ל, מהר"ש, קרבן נתנאל, דרישה, בית שמואל, ט"ז, באה"ט, מהר"ם בן-חביב, חוות יאיר, האלף לך שלמה, הנוב"י, מהר"י פיק, כולם הביאו את דברי ר"ח שבתוספות ככתבם ולא מצאו בהם סתירה, הרי לנו שבמשך למעלה מארבע מאות שנה עד תקופת המהרי"ט לא ידוע לנו על מי שערער על דברי התוס' הללו וכל גדולי ישראל לא חלקו על דבריהם אלה.

ואף השל"ה חלק על דברי התוס' משום שסבר שדעת ר"ח היא דעת יחיד אך לא משום שזה שיבוש בתוס' (ומה שכתבו בקצת שו"תים בשם מהרי"ט שדברי ר"ח הם מתלמיד טועה, מקורו בדברי הימעיל צדקה' המובא בפתחי תשובה אה"ע סי' עה, דאילו המהרי"ט כתב רק "הגהת תלמיד", וכבר העירו בזה דגם אותו תלמיד הרי הוא

מרבתינו בעלי התוס' ועכ"פ אחד מן הראשונים, וכבר כתב הריב"ש (סי' שצד) על ר"ת כי כל חכמי ישראל הנמצאים היום כולם כקליפת השום וכרגיר שומשום נגד אחד מתלמידיו הקטנים).

גם הב"ח, המהרש"ל, הגר"א, הגרע"א ועוד הרבה גדולים הניחו דברי התוס' בלי שום הגהה והערה. וכן בשו"ת תומת ישרים (סי' סז) העתיק דברי התוס' בשם רבינו חיים כהן ונקט כפשטם, ועי' ויואל משה (סי' סה ועו) מה שהקשה על המהרי"ט. ומה שהקשה המהרי"ט על הר"ח יישב זאת החיד"א (יוסף אומץ סי' נ"ב). והחיד"א שם הקשה על דברי המהרי"ט שהרי בפסקי התוס' כתוב בשם הר"ח, ובשם הגדולים (אות פ') הביא מחלוקת מי סידר את פסקי תוס' האם התוס' עצמם או הרא"ש או הטור, וכתב "לומר שהוא הגהת תלמיד הוא דבר קשה" כי פסקי התוס' חוברו ע"י אחד מהראשונים, והביא הרבה פוסקים שהביאו דעת הר"ח ולא עלה על דעתם לומר שהם דברי תלמיד ח"ו (וכן הקשה על המהרי"ט בשו"ת נשמת כל חי, יו"ד סי' מח). והמהרי"ט עצמו בחידושי לקידושין כ"ו הקשה על דברי הרמב"ן דהוי מ"ע ודחה דבריו (הובא בשו"ת מהרש"ם ח"א סי' יח).

ובכנה"ג (אה"ע סי' ע"ה הגהב"י אות כ"ה) הביא הרבה פוסקים שפסקו להלכה כדעת ר"ח שבזמן הזה אין מצוה לדור בא"י, וכתב שאף המהרי"ט עצמו חשש לסברת ר"ח בסימן קל"א, ובסימן מ"ז חלק על הכפתור ופרח וסתר מה שכתב בסימן כ"ח וכתב שד"ן מעלין לא"י אינו אלא בשביל מצוות התלויות בה. ואף המהרי"ט שנוגד בצפת יצא לחו"ל והיה רב בסלוניקי ומנוחתו כבוד בעיר קונסטאנדינא (איסטמבול). ונראה שלא ראה המהרי"ט מה שכתב אביו המב"ט בחלק א' (סי' רמ"ה) שהביא את שתי המימרות בשם ר"ח עצמו ולא תלמיד ולא ראה בהם סתירה, וכן דרכו בכל מקום כדעת אביו וכאן לא הביאו כלל.

ומה שהקשה המהרי"ט על הסוברים דכפיית עליה משום מצוות התלויות בארץ דא"כ אשה ועבד מאי עבדיתייהו במצוות אלה, עי' בוי"מ (סי' ז') מה שתירץ בזה, וכן בספר שארית ישראל (ישוב א"י להגרי"ז מינצברג) העיר מהאו"ז ה"ל חלה (ס"י רכ"ה) שכתב מפורש דמצות חלה רמיא על האשה ומצוה דידיא היא, וכן ביבמות פ"ו דנשואה בת ישראל נותנת רשות לתרום, וכ"כ במאירי (נזיר י"ב ב') שתורמת בלי רשות בעלה (ועי' פרשת המלך ה"ל אישות פ"י"ג ה"כ בהערה).

ועי' בספר "עמוד אש" (תולדות המהרי"ל דיסקין עמ' קסג-קסז) במכתבו של בעל נתיבות המשפט מה שהאריך בענין דברי המהרי"ט. ומה שרצה המהרי"ט להביא ראיה לדבריו מתשובת המהר"ם (סי' קצט) דחה זה בשו"ת זרע אברהם (יו"ד סי' יג) הבאנו דבריו לקמן בדעת המהר"ם מרוטנבורג.

הרשב"ם

בבא בתרא צ"א א' על הברייתא "אין יוצאין מא"י לחו"ל וכו'" ופירש הרשב"ם שמפקיע עצמו מן המצוות. ובספר גלוני הש"ס (למהר"י ענגיל) כתובות ק"י ב' פירש כוונת הרשב"ם דכוונתו שמפקיע עצמו ממצוות התלויות בארץ ולא שהיא מצוה עצמותית ע"ש. וכן כתב בשו"ת דבר יהושע (ח"ב סי' עא) דהרשב"ם ס"ל דאין מ"ע

לדור בא"י אלא כיון שדר בה נתחייב במצוות התלוין בארץ ואסור להפקיע עצמו מהם.

וכן בספר ישועות יעקב (להג"ר יעקב בן-נאים אב"ד איזמיר, פ' לך-לך דף ו') כתב דטעמא דאין יוצאין מא"י לחו"ל לפי שמפקיע עצמו מן המצוות התלויות בארץ וכמו שפ"י הרשב"ם, ואין זה נוהג אלא בזמן שישראל יושבים על אדמתם ולא בזה"ז שאין אנו יכולים לקיים מצוות התלויות בארץ דחיוב תרו"מ הוא מדרבנן ולכן אין איסור ביציאה דהא ליכא הפקעת מצוות.

וכן כתב בויאל-משה (סי' ז') דהרשב"ם אזיל בשיטת רש"י שאין מצוה בישיבת א"י שאינה אלא הבטחה, או דסובר כדעת הריטב"א דבזמן הגלות בטל המצוה. וכן נראה דעת התשב"ץ שכתב (ח"ג סי' קצט) כי דין העלאה לא"י הוא משום מצוות יתירות וההוצאה משם היא משום שמפקיע מן המצוות, ומצוות דירה היא בכל מקום הנוהגות בו חובת קרקע. ומזה נלמד שגם דעת הרשב"ם היא שמצוות ישוב א"י היא משום מצוות התלויות בארץ ואינה מצוה בפני עצמה ולכן כתב שהיוצא ממנה מפקיע עצמו מן המצוות.

הר"ש משאנץ

שביעית פ"ו מ"א, דעתו שם דבטלה קדושת הארץ, וע"י בטור יו"ד סי' של"א דאיכא מאן דאמר דתרומות ומעשרות בזה"ז דרבנן שבטלה קדושת הארץ משגלו ממנה, וכתב על זה הב"ח שהיא דעת הר"ש במס' שביעית שבטלה עכשיו קדושת הארץ והיינו כרבנן דר' יוסי בפי' הערל (יבמות פב ב') דתרומה בזה"ז דרבנן, וכן בשו"ת התשב"ץ (ח"ג סי' קצט) הביא דעת רבנו שמשון דקדושת עזרא בטלה. וכתב האבני-נזר דלמ"ד לא קידשה לעתיד לבוא אין מ"ע דישיבת א"י בזמן הזה רק מדרבנן (שו"ת יו"ד תנ"ד אות לג). וכן דעת הרבה ראשונים ואחרונים שמצוות ישוב א"י תלויה בקדושת הארץ למצוותיה, אם קידשה לעתיד לבוא אם לאו, כמו שיבואר לקמן (סי' ו').

הר"י

השמיט את המימרא של "לעולם ידור אדם בא"י" (כתובות קי ב') וכן השמיט את הדין של הלוקח בית בא"י כותבין עליו אונו בשבת (גיטין ח', ב"ק פ'). וכתב בספר "יש סדר למשנה" (חלה פרק ד') דסבירא ליה להר"י דמשום ישוב א"י אינו אלא בזמן שישראל שרויין על אדמתם אבל עכשיו בעונותינו שרבו מאי ישוב א"י שייכח. אמנם הר"י הביא המימרא של אין יוצאין מא"י (ב"ב צ"א), ונראה שסובר כרשב"ם שזה משום שמפקיע עצמו מן המצוות (ויו"מ סי' פט).

ובישי"ש (קידושין פ"א סי' יט) כתב על הר"י שהוא ראש הקדמונים. וגם הרמב"ן הוא נושא כליו של הר"י ובכל מקום מיישב את דבריו בכל מה שאפשר כמו שכתב הש"ך (חוי"מ סי' לט סק"ב), ומובן דהלכתא כהר"י דלית מצוה בזה"ז וכ"ש היכא דכן דעת כל גדולי הראשונים אשר מפייהם אנו חיים.

תוס' רי"ד

בגיטין מג ב' על המשנה דהמוכר עבדו לעובדי כוכבים או לחוצה לארץ יצא בן חורין, כתב שם: פ"י כשמכרום אותו לכנענים הפקיעוהו מן המצוות אי נמי כשמכרוהו לח"ל הפקיעו ממצוות הנוהגות בא"י. ונראה שסובר כדעת הרשב"ם שהבאנו לעיל דהטעם דאין יוצאין מא"י לחו"ל הוא משום שמפקיע עצמו מן המצוות התלויות בארץ, וכתבו האחרונים דס"ל דאין מ"ע לדור בארץ אלא כיון שדר בה נתחייב במצוות התלויות בארץ ולכן אסור להפקיע עצמו מהם.

ונכדו הגדול הריא"ז כתב בפסקי ריא"ז (כתובות פ"ג הל' ח' אות ו') לעולם ידור אדם בא"י ואפ"י בעיר שרובה גוים וכו' ואעפ"כ אין להם לישראל לעלות יחד וביד חזקה כעין קיבוץ גלויות שאין להם למהר הקץ עד שיחיש הבורא גאולתינו שנא' אם תעירו ואם תעוררו את האהבה עד שתחפץ.

הראב"ן

ר' אליעזר ב"ר נתן, ראש ישיבות ארץ אשכנז בדורם של הרשב"ם ור"ת, היה חותנם של גדולי ישראל הראב"ה ור' שמואל ב"ר נטרונאי ואבי סבו של רבינו הרא"ש ז"ל אשר מכנהו בשם "זקני".

בספר "מאמר השכל" והוא ביאור לפיוט אל אלקים ה' דבר (הנאמר בליל שני של שבועות), אשר חיברו הראב"ן ז"ל זקנו של הרא"ש ז"ל. הספר הוא מניין תרי"ג מצוות המחולקות על-פי עשרת הדברות, נדפס בשנת התקס"ד ע"י המדקדק המפורסם הרוו"ה בהסכמת בעל ההפלאה זצ"ל. הרוו"ה בהקדמתו לספר מוכיח כי מחבר הספר הוא הראב"ן ז"ל אשר הלך במניין המצוות בשיטת הסמ"ג. הרוו"ה מספר כי ביקש מבעל ה"נחלת יעקב" לחקור ולתור אחר המצוות הבאות בספר ולהעריכם מול המצוות שמנה הסמ"ג, ומנה ושקל וערך המניינים של שני החכמים יחד, וסידרם והעמידם על מקום מוצאם בסמ"ג אם בעשין אם בלאווין.

במניין המצוות שבספר אינו מזכיר ישיבת א"י, ובסוף הספר כתב "כי בנחלת ה' יתעלה לא תוכל נשוא שישבו בה עובד ע"ז, ועל כן היא חריבה ושממה בחטאינו כאשר נראה אותה היום בעינינו, והאלקים ישיב שבותינו וכפר אדמתו עמו, ואמרנו זה היום שקוינו, מצאנו ראינו".

הרא"ש

רבינו הרא"ש בפסקיו השמיט את המימרא של "לעולם ידור אדם בא"י" (כתובות קי ב') וכן השמיט את הגמ' דהלוך בית בא"י כותבין עליו אונו בשבת (גיטין ח', ב"ק פ') וכן לא הביא כלל את הסוגיא של אין יוצאים מא"י לחו"ל (ב"ב צ"א). וכתב בספר "יש סדר למשנה" (חלה פרק ד') דסבירא ליה דמשום ישוב א"י אינו אלא בזמן שישראל שרויין על אדמתם אבל עכשיו בעונותינו שרבו מאי ישוב א"י שייכי.

ובפרק בתרא דכתובות (סי' יז) הביא הרא"ש בשם רבו מהר"ם מרוטנבורג ליישב הסתירה שבין הבבלי לירושלמי, דהירושלמי דקאמר דאין כופין את האיש לעלות אחר האשה לא"י איירי בזה"ז והמשנה איירי בזמן הבית, ומכאן הסיקו האחרונים דדעת המהר"ם שהיא מדרבנן כמו שיבואר לקמן. וכתב בספר אבק דרכים (דרשות צ"א ע"ד)

שהרא"ש סובר כרבנו חיים הכהן דעכשיו אין מצוה לדור בא"י מדהביא דברי מהר"ם דמחלק בפ"י הירושלמי בין זמן הזה לזמן הבית, וכן בביאור הגר"א (אה"ע סי' ע"ה שקי"ז) כתב דהרא"ש סובר דבזה"ז כופין אותה אבל לא אותו ע"פ הירושלמי.

וכן בספר ישועות יעקב (להג"ר יעקב בן-נאים אב"ד איזמיר, לך-לך דף ו') כתב דהרא"ש ס"ל דטעמא דאין יוצאין מא"י לחו"ל לפי שמפקיע עצמו מן המצוות התלויות בארץ וכמו שפ"י הרשב"ם, ואין זה נוהג אלא בזמן שישראל יושבים על אדמתם ולא בזה"ז שאין אנו יכולים לקיים מצוות התלויות בארץ דחייב תרו"מ הוא מדרבנן ולכן אין איסור ביציאה דהא ליכא הפקעת מצוות, וזה טעמא דהרא"ש והטור והשו"ע שהשמיטו דין זה כיון שאינו נוהג בזה"ז.

ובשו"ת הרא"ש (כלל יב) כתב שהנודר ללכת לא"י יש לו התרה, וכן פסק בשו"ע (יו"ד רכ"ח ל"ו), וכתב על זה בשו"ת המהרי"ט (ח"ב יו"ד כ"ח) בשם רבו רבי שלמה סאגיס, שדעת הרא"ש כדעת הרי"ח שבתוס' בכתובות ק"י דעכשיו אינו מצווה לדור בא"י (המהרי"ט חלק על זה, עיין לעיל מ"ש בדעת התוס', והכנה"ג הקשה על דברי המהרי"ט והסכים עמו בשו"ת מים רבים (יו"ד סי' מח) וכתב שנראה כדברי מהר"ש סאגיס שטעם הרא"ש הוא כטעם רבינו חיים הכהן שכתב דעכשיו אין מצוה לדור בא"י).

ובגמ' יבמות (סד א') בדין של נשא אשה ושהה עמה עשר שנים ולא ילדה אמרה הגמ' דיוציא ויתן כתובה, אע"פ שאין ראייה לדבר זכר לדבר "מקץ עשר שנים לשבת אברם בארץ כנען" ללמדך שאין ישיבת חו"ל עולה לו מן המנין.

והרא"ש שם (פ"ו סי' יב) הביא יש אומרים דהאי דינא אינו נוהג בחו"ל דתלינן בעונש דירת חו"ל כדאשכחן גבי אברהם שישבת חו"ל לא עלה לו מן המנין, אך הרא"ש דחה זה וכתב דלא מסתבר כלל להורות כן והיא סברא רעועה דהא חזינן רובא דאינשי שפרין ורבין בחו"ל ולאחד מני אלף שלא זכה ליבנות מאשה אחת נתלה לו בעונש דירת חו"ל לפוטרו מפו"ר וכו', ומה שלא עלתה לאברהם ישיבת חו"ל לפי שצוה לו המקום לך לך מארצך אל הארץ אשר אראך ונתעצל ולא הלך ואף אחר שבא לא"י חזר למקומו ועל זה נענש.

וכן הרמב"ם והשו"ע (אה"ע קנ"ד י') לא חילקו בין א"י לחו"ל, וכן היש"ש (פ"ו סי' לב) הסכים עם דברי הרא"ש והביא ראייה לזה מלשון הברייתא דאמר דאין עולה לו מן המנין ולא אמר שאין ישיבת חו"ל עולה מן המנין, דדוקא לאברהם הוא דלא עלה ולא לאינך (ובקידושין פ"א סי' יט כתב על הרא"ש שהוא גדול האחרונים). וכן רש"י בפ"י לך-לך (טז, ג) פירש שזה נאמר דוקא לאברהם לפי שלא נאמר לו ואעשך לגוי גדול עד שיבא לא"י. ועי' מה שכתבנו בזה בדעת בעל העיטור, וכן בשו"ת נשמת כל חי (סי' מח) כתב שרוב הראשונים הסכימו לרש"י דדוקא אברהם שנאמר לו ע"פ ה' לך לך הוא דנענש על ישיבת חו"ל.

חזינן מכל הנך דעת הרא"ש שאין עוון בישיבת חו"ל ומזה יש להביא ראייה לדעתו שאין בזה"ז מצוה לדור בא"י.

עוד כתב הרא"ש (מו"ק פ"ג סי' פ') דצריך להשתדל לקיים כל המצוות כדאמר גבי משה רבנו (סוטה י"ד) שלא היה תאב ליכנס לא"י לאכול מפריה אלא כדי לקיים מצוות התלויות בארץ וכל-שכן מצוות ציצית שהיא שקולה כנגד כל המצוות (הובאו דבריו בשיטמ"ק ערכין ב' ע"ב אות טו), ומכאן מוכח דס"ל דלא כהספרי בפ"י ראה שישבת א"י שקולה כנגד כל המצוות, דהרי כתב להדיא דרק במצוות ציצית אמרינן הכי ולא בישיבת א"י.

ובשו"ת בשמים ראש (המיוחס לרא"ש) סי' רנא האריך לבאר כי בזה"ז אחד מעיקרי הדת הוא לדעת כי אנחנו רעים וחטאים לפניו ית' ועל כן הוא מניח אותנו בגלות המר הזה, וכאשר נשוב לעשות הטוב בעיניו אף הוא יעיר רחמיו עלינו "ואין לך עיקר גדול אל התורה מזה והאמונה הזאת היא המאמתת התורה" ויעידו על זה כל התורה ודברי הנביאים כולם פה אחד ובא על הדבר הזה אזהרה מיוחדת בתורה "וידעת עם לבבך כי כאשר ייסר איש את בנו ה' אלקיך מיסרד" לדעת כי הצרות הרבות אשר יגיענו עונש על העבירה הוא למען נחדל מלעשות הרע ונשוב אל הטוב (הובאו דבריו בהקדמת המהר"צ חיות לש"ס, ועי' שדי-חמד (ח"ו כללי הפוסקים סי' יא אות ז') שהביא פוסקים רבים דנקטי בפשיטות דבשמים ראש הוא לרבנו הרא"ש ז"ל).

הטור

השמיט את המימרא של "לעולם ידור אדם בא"י" (כתובות קי ב') וכן השמיט את הגמ' דהלוקח בית בא"י כותבין עליו אונו בשבת (גיטין ח', ב"ק פ'), וכן לא הביא כלל את הסוגיא של אין יוצאים מא"י לחו"ל (ב"ב צ"א). וכתב בספר "יש סדר למשנה" (חלה פרק ד') דסבירא ליה דמשום ישוב א"י אינו אלא בזמן שישראל שרויין על אדמתם אבל עכשיו בעונותינו שרבו מאי ישוב א"י שייכי.

וכן בערוך השולחן (סי' שו סע' כא) כתב שהטור השמיט דין זה דאולי ס"ל דבזה"ז בחורבנה לא שייך זה. וכן בספר ישועות יעקב (לך לך דף ו') כתב דהטור השמיט את איסור היציאה מהארץ, דטעם הדבר הוא לפי שמפקיע עצמו מן המצוות התלויות בארץ, וזה אינו נוהג בזה"ז.

והנה באה"ע סי' ע"ה הביא הטור את דברי המהר"ם מרוטנבורג שבזה"ז אין האשה יכולה לכוף את הבעל לעלות לא"י, והטור הקשה על זה. אך כבר כתב על זה בשו"ת מטה יוסף (סי' י') שדעת מהר"ם מרוטנבורג דבזה"ז ליכא מצוה לדור בא"י וכסברת ה"ר חיים וכך הבינו הטור והב"י בדעת המהר"ם ומשום הכי לא הוקשה להם אלא למה כופין את האשה אבל מה שכתב דאין כופין אותו ניחא להו משום דליכא מצוה, ודלא כמהר"ט דס"ל דהא דמהר"ם הוא משום דאף בזה"ז יש מצוה.

עוד יש להעיר שהטור לא הזכיר כלל את דעת הרמב"ן שהיא מ"ע וכמו שכתב בהוספות לספר המצוות לרמב"ם (מ"ע ד'), ועי' ויואל משה (סי' צ') מה שכתב בדעת הטור. וכתב בעל הטורים עה"ת (במדבר כג, ט) כי עם ישראל ישכון בא"י בימי משיח, ונ"ל להביא ראיה נוספת שרבינו הטור אינו סובר שישוב א"י היא מצוה עצמית שהרי כתב בפרשת וזאת הברכה (לג, כ) שקיים משה רבנו ע"ה כל התורה כולה מאלף ועד תי, והרי משה רבנו לא היה בא"י ומכאן שאינה מצוה בפני עצמה.

בעל העיטור

ח"ב אות מ' מרד שער ג', כתב שם על הדין של נשא אשה ושהה עמה עשר שנים דיוציא אפי' בחו"ל ולא אמרינן דעון חו"ל גורם, חדא דהשתא ליכא עון חו"ל דהקב"ה במימריה הוא דעבד, ועוד אברהם שאני שלא הבטיחו לבנים אלא בארץ. ובפירוש ישער החדש' על העיטור שם ביאר כ"י גזירת מלך עלינו להיותינו גולים מארצנו ואין לנו חטא בזה על ישיבתנו בחו"ל, וכן כתב הגרי"ז מינצברג (ספר ישוב א"י עמ' לד) דשיטת העיטור דבזה"ז אין חיוב לעלות (ועי' בשו"ת נודע ביהודה (תניינא סי' קב)

דכתב שכן דעת רוב מנין ובנין של הפוסקים שדין זה שייך אף בחו"ל. ובהפלאה כתובות ק"י הקשה על דברי הר"ח שבתוס' מהסוגיא ביבמות ס"ד דעוון חו"ל גורם, ומשמע מדבריו דהא בהא תליא שאם יש מצוה בשיבת א"י בזה"ז אז יש עוון בשיבת חו"ל, והרי כתב העיטור דליכא עוון בשיבת חו"ל. וידועה דעת העיטור (הלי מילה) דשרי אמירה לנכרי בשבת במקום מצוה אפי' במלאכה דאורייתא (הובא להלכה ברמ"א או"ח סי' רע"ו ב') ומפורש כתב העיטור "ולא עדיף ישוב א"י מקיום מצוה בזמנה דאמר"י כותבין עליו אונו ואפי' בשבת", וממילא לשיטת בעל העיטור אין עדיפות לישוב א"י משאר המצוות דמפני כולן שרינן אמירה לעכו"ם. ומצינו עוד ראשונים הסוברים כן והם הרשב"ש (סי' קמא) בשם המנהיג, תוס' ר"ד (ספר המכריע סי' נו) והמאירי (שבת קל ב' בשם חכמי פרובינצא).

ספר התרומה

ספר התרומה ה' א"י סובר שקדושה שניה לא קידשה לעתיד לבוא, וכן כתב התשב"ץ (ח"ג סי' קצט) בסוף התשובה שכן פסק רבינו ברוך (הוא ספר התרומה) בשם ר"י הזקן בעל התוס' דקדושה שניה בטלה. וכ"כ בשו"ת אבני נזר (יו"ד סי' תנ"ח) דספר התרומה בשיטת ר"י בעל התוס' קאי דבזה"ז פסקה קדושת הארץ כרבנן דר' יוסי. וכתב בשו"ת אבני נזר דלמ"ד לא קידשה לעתיד לבוא אין מ"ע דשיבת א"י בזמן הזה רק מדרבנן (שו"ת אבני נזר יו"ד תנ"ד אות לג). וכן דעת הרבה ראשונים ואחרונים שמצות ישוב א"י תלויה בקדושת הארץ למצוותיה, אם קידשה לעתיד לבוא אם לאו, כמו שיבואר לקמן (סי' ו').

הרשב"א

בפירושי הגדות לרשב"א (חולין צ"א) כתב: "גם אנחנו בגלות שלישיית גלינו מארצנו שבויים ובזויים ע"י רומי וכו' ויש לנו לעמוד תחת רשותו עד שיראה ה' בעניינו ויגע זמן הגאולה העתידה, וירדפנו בצאתנו קצת האומות כרמוז בספרי הנביאים מן המלחמות שיעשו קצתם עם משיחנו הראשון, ואחר יכרתו לנו כולם ברית עד אשר יביאונו מנחה לה' כאמרו והביאו את כל אחיכם מכל הגויים מנחה לה' וכו' הרמז בזה שנתגלגל עם אחינו בני עשו עד עלות כשחר הגאולה כי מידו אנו עתידין לקבל הממלכה והוא הרמז הרמוז בענין לידתם שכתוב בס' וידו אוחזת בעקב עשו וכמו שאמרו במדרש ב"ר (סג, ט) מי תופש אחרינו וכו"י עכ"ל. הרי שכתב בהדיא שיש לנו לעמוד בגלות עד ביאת המשיח אשר יקבץ גלויותינו.

ובשו"ת הרשב"א (ח"א סי' רמ"ח) כתב שלא כל הגזרות דרבנן דומים ואין למדים מזו לזו, שבשבת דרבנן פעמים מקילין בו במקום מצוה מועטת כגון לקנות קרקע בא"י שמעלם בערכאות ומכתוב בשבת משום ישוב ארץ ישראל וכו' ופעמים החמירו וכו'.

ועוד שדעת הרשב"א שקדושה שניה לא קידשה לעתיד לבוא (שבועות טז א') וכן כתב בשו"ת התשב"ץ (ח"ג סי' קצט) דדעת הרשב"א דקדושת עזרא בטלה, וכתב בשו"ת אבני נזר דלמ"ד לא קידשה לעתיד לבוא אין מ"ע דשיבת א"י בזמן הזה רק מדרבנן (שו"ת אבני נזר יו"ד תנ"ד אות לג). וכן דעת הרבה ראשונים ואחרונים שמצות ישוב א"י תלויה בקדושת הארץ למצוותיה, אם קידשה לעתיד לבוא אם לאו, כמו שיבואר לקמן (סי' ו').

רבנו בחיי

בפירושו לתורה על הפסוק "והורשתם את הארץ וישבתם בה" (במדבר לג,נג) פירש כרש"י שהיא הבטחה ודלא כרמב"ן שהיא מצווה. ובספרו כד הקמח ערך "שבועות" הביא תרי"ג מצוות היוצאות מעשרת הדברות ולא מנה מצוות ירושת הארץ וישבתה, ובפירושו לתורה בפי' וישלח (לב,ז), כתב: "וכן אנחנו צריכים ללכת בדרכי האבות ולהתקין עצמנו להקביל פניהם (של האומות) במנחה ובלשון רכה ובתפלה לפני ה' יתעלה, אבל במלחמה אי אפשר שנאמר "השבעתי אתכם בנות ירושלים" השביעם שלא להתגרות מלחמה עם האומות", וזה לא כהרמב"ן דס"ל שהיא מ"ע לכבוש את הארץ בכל הדורות.

ובפרשת דברים (א,א) כתב "אין עיקר ישובן של ישראל בא"י בשני המקדשים שעברו כי אם בגאולה האחרונה שאין אחריה גלות", ומזה נראה דעתו שעיקר מצות ישיבת הארץ היא רק בזמן המקדש ותתקיים בעתיד בביאת המשיח ובנין ביהמ"ק במהרה בימינו (ומלך המשיח יבנה ביהמ"ק וכמו שכתב רבנו בפי' ויחי מט,ט), וכן תקנו אנשי כנסת הגדולה בתפילת מוסף לגי' רגלים "בנה ביתך כבתחילה וכוונן מקדשך על מכונו" ורק אחרי זה "והשב ישראל לנויהם", דבנין ביהמ"ק קודם לקיבוץ גלויות כמבואר במדרש תנחומא (פי' נח י"ז) ובזוה"ק (חיי שרה קלד א').

ובפרשת שופטים (יז,טז) כתב שהאיסור לשוב למצרים הוא מצות שעה ולא לדורות, אמנם בכד הקמח ערך "שבועות" כתב כשיטת היראים שהאיסור הוא דוקא בדרך הזה כלומר מא"י למצרים ולכן האיסור הוא רק על יושבי א"י (ומדברי היראים האלה למד השדי-חמד דהאיסור לצאת מא"י הוא רק למצרים אבל לשאר הארצות מדאורייתא שרי לצאת (ח"א מערכת הא' אות רמ"ו)).

עוד כתב רבנו בחיי (דברים לה) "ירושה ראשונה ושניה יש להם שלישית אין להם וכו' אבל שלישית לא תהיה להם ירושת הארץ לבדה אלא כל העולם וכו' לתת להם ולזרעם אחריהם לימות המשיח", הרי דפשיטא ליה דכיבוש הארץ וביאה שלישית תהיה רק בביאת המשיח (וכן איתא בסמ"ג ל"ת רכ"ו דמצוות מחיית עמלק אינה נוהגת אלא לימות מלך המשיח לאחר כיבוש הארץ, וכן מבואר בעוד ראשונים דכיבוש הארץ היא רק אחר ביאת המשיח). ובריש פי' יתרו כתב שמהגלות אנו עתידים להיגאל ע"י אליהו ומשיח בן יוסף.

אור זרוע

במס' ע"ז (אות רצט) בשם רבנו שמחה, סובר דקדושה שניה לא קידשה לעתיד לבוא, וכתב בשו"ת אבני-נזר דלמ"ד לא קידשה לעתיד לבוא אין מ"ע דישיבת א"י בזמן הזה רק מדרבנן (שו"ת אבני נזר יו"ד תנ"ד אות לג). וכן דעת הרבה ראשונים ואחרונים שמצות ישוב א"י תלויה בקדושת הארץ למצוותיה, אם קידשה לעתיד לבוא אם לאו, כמו שיבואר לקמן (סי' ו').

ובהגהות אשר"י (מו"ק פ"ב סי' יח) הביא בשם האו"ז דמותר לקנות בתים מן הנכרי בשבת כיצד הוא עושה מראה הוא לו כיס של דינרים והנכרי חותם ומעלה בערכאות. והביאו הב"י (או"ח סי' ש"ו) וכתב דנראה דבקונה בית בא"י מיירי וכדאמרינן בפ"ק דגיטין ובסוף פרק מרובה. והדרכי-משה כתב בשם האור זרוע (הל' שבת סי' עו ופה) דלא שרי אלא כשכותבים בכתובה של גוים דאינה אסורה אלא מדרבנן אבל בכתובה שלנו שהיא דאורייתא אסור. וכן פסק הרמ"א בהג"ה (סי' ש"ו סעיף יא) דהא דמותר

לקנות בית בא"י מן הגוי בשבת הוא דוקא בכתב שלהם דאינו אסור רק מדרבנן ומשום ישוב א"י לא גזרו. ולפי זה דעת האו"ז דמשום ישוב א"י התירו רק שבות דשבות ע"י גוי אך לא התירו איסור דרבנן, ומוכח דס"ל דאינה מצוה בזה"ז.

מהר"ם מרוטנבורג

הובאו דבריו ברא"ש מס' כתובות (פ"ג ס"י ז), ובהגהות אשר"י ובטור (אבה"ע ס"י ע"ה). המהר"ם הביא מהירושלמי דאם הבעל רוצה לעלות לא"י והיא אינה רוצה אז כופין אותה לעלות, ואם היא רוצה לעלות והוא אינו רוצה אין כופין אותו לעלות, ופירש המהר"ם דהירושלמי איירי בזמן הזה, והמשנה דברה בזמן הבית. וא"כ לפי דבריו בזה"ז אין האשה יכולה לכופו את הבעל לעלות לא"י. ונראה שסובר שבזמן הבית היה מצות עשה אבל אחר שנגזר עלינו גלות אין מצוה וחיוב לדור בא"י מהתורה אלא מדרבנן.

וכן הובאו דבריו בתשובות מהר"ח אור-זרוע ס"י קמז (בנו של האו"ז ותלמיד המהר"ם) ובתשובת מיימוני נשים (ס"י כח) והובאה בקיצור במדרכי כתובות ס"י ר"פ.

וכתב הנתניבות משפט (מהר"ח אלגאזי) דכוונת מהר"ם דבזמן הבית אלימא מצוות א"י אבל בזה"ז לא אלימא מצוות א"י כ"כ הלכך דוקא לדידיה צייתין כשאומר לעלות, אבל כשהיא אומרת לעלות לא כייפינן ליה וכעין זה כתב הב"י.

והב"ש (סוף ס"י ע"ה) הביא דעת המהר"ם להלכה דבזה"ז אין כופין אותו אלא אותה, וכן כתב הדרישה (אבה"ע ס"י ע"ה סק"ג) שדעת מהר"ם שבזמן הזה אין המצוה כל-כך גדולה כמו בזמן הבית, וכן כתב האבני"ז (יו"ד תנ"ד אות ל"ט) ששיטת מהר"ם דבזמן הזה אינו רק מדרבנן, וכן כתב החכמת-אדם שהטור הבין בכוונת מהר"ם דאין מצוה בזה"ז (שערי צדק שער משפטי הארץ פ"א ג' בבינת אדם).

וכן כתב בשו"ת מטה יוסף (ס"י יז) שדעת מהר"ם מרוטנבורג דבזה"ז ליכא מצוה לדור בא"י וכסברת ה"ר חיים ושכך הבינו הטור והב"י בדעת המהר"ם ומשום הכי לא הוקשה להם אלא למה כופין את האשה אבל מה שכתב דאין כופין אותו ניחא להו משום דליכא מצוה, ודלא כמהר"י"ט דס"ל דהא דהר"ם הוא משום דאף בזה"ז יש מצוה, ועוד הביא מהמהרש"ך (ח"ב ס"י קי"ט) שפסק כ"ר חיים שבתוס' ועליה לדור בא"י בזה"ז אינה מצוה לא מד"ת ולא מד"ס. וכן בספר ויואל-משה (ס"י סב) כתב כי מהר"ם שמחלק בינא דהכל מעלין בין זמן הבית לזה"ז, נראה שסובר כדעת הריטב"א שבזמן הבית היה ישוב א"י מצוה דאורי' אבל אחר שנגזר עלינו גלות וגלינו מארצנו שוב אין מצוה וחיוב לדור בא"י.

והמהר"י"ט (ח"ב ס"י כח) הביא מתשובת מהר"ם (ס"י קצט) שכתב "ועל כי ראיתי שיש בני אדם באים לחלק בין בזמן הזה בין בזמן הבית צריך אני לבאר דאין לחלק בזה וכו' והיה דירושלמי בזמן הזה ואפ"ה כופין את האשה לעלות", ומכאן רצה להוכיח שדברי ר' חיים אינם מיסוד התוס' כי מי לנו בקי בדברי התוס' ממהר"ם והרא"ש וכו'. אך בשו"ת זרע אברהם (יו"ד ס"י יג) הקשה על דברי המהר"י"ט וכתב שדברי מהר"ם שהביא הרא"ש הוא תיובתיה שהרי כתב דמתני' בזמן הבית איירי דאז הוי מצוה טפי לדור בירושלים ובא"י ושכן כתב המרדכי בשם מהר"ם הרי לך בהדיא שכתבו דאז היה מצוה ומשמע דבזמנינו זה אינו.

וכן דחה הראיה שהביא המהר"י"ט מתשובת המהר"ם, דכוונת המהר"ם היא לחלוק על הבאים לחלק בין זמן הבית לזמן הזה ולומר דבזה"ז אפי' האיש אינו יכול לכופו את

אשתו, ובא המהר"ם לומר דאפי' בזה"ז יכול האיש לכפות את אשתו ויליף לה מהירוש' שלפי שיטתו מיירי בזה"ז ואפי' הבעל כופה את אשתו, אבל לענין אם מצוה לדור בא"י בזה"ז או לא אין שום ראייה כלל, ויש לפרש כמו שפירש הב"י דלא ראו חכמים לגרוע כח המצוה לגבי א"י אפי' בזה"ז, ומה גם דהרא"ש והמרדכי העתיקו משם מהר"ם דאז הוי מצוה לדור בא"י ובירושלים וכו' אין לנו לפרש דברי התשובה היפך מה שכתב הרא"ש והמרדכי בשמו כי היכי דלא תקשי להו דברי מהר"ם בתשובה זו עכ"ל (החיד"א כותב על הזרע אברהם "מורי הרב הגדול אחד המיוחד", ברכ"י אה"ע סי' לא).

וידועה תשובת המהר"ם שהובאה בתשבץ קטן (בדיני חסידות סי' תקנט) ובכלבו (סי' קכז) שכתב דרק מי שהוא פרוש ונוהר מכל עוון יעלה לא"י, ונראה מזה עוד ראייה דס"ל דאינה מצוה מהתורה דאם היה חיוב גמור לעלות א"כ מנין לחלק בין אדם פרוש לשאינו פרוש, ואם יש בזה חיוב אז הוא מוטל בשהו על כל אדם, ואפילו במצוות ראיית עזרה לא מצינו חילוק כזה שרק מי שהוא פרוש יתחייב להתראות בעזרה (וקדושתה חמורה יותר מכל א"י כמבואר במשנה דכלים פ"א), ומ"מ לא כתב שהיא מצוה רק כתב שמי שהולך להתנהג שם בקדושה ובטהרה אין קץ לשכרו, ונראה דזה משום קדושתה ומעלתה וחשיבות עבודת ה' במקום הקדוש ושהיא מול שער השמים וכדו'.

תשובת המהר"ם נדפסה גם בשו"ת מהר"ם כת"י פארמה סי' י"ד (במהדורת מכון י-ם דפוס לבוב סי' י"ד), אורחות חיים סוף ח"ב ושו"ת מהר"ם מינץ סי' עט.

גם ר' זירא שעלה לא"י אמר אנא לא סלקי מבבל לא"י עד דחזאי שערי בחלמא שאז ידע כי סרו עוונותיו (ברכות נו א'), וכן כתב האבנ"ז (יו"ד סי' תנ"ד אות לד) דאם היא מ"ע מהתורה אין לדקדק אם הוא צדיק וראוי לדור במקום מקודש כיון שמצות המקום הוא ובהדי כבשי דרחמנא למה לך, אלא מה שמסברא לדור במקום מקודש בזה ודאי אם אינו ראוי לכך אין סברא לדור במקום מקודש מאחר שאין הקדושה סובלתו ומי בקש זאת מידיכם רמוס חצרי. ולפי"ז כתב דמה שלא עלה ר' זירא עד שראה שעורים בחלום אף דבמצוה לא משגיחין אם ראוי או לא צ"ל משום דבזה"ז ליכא מצוה רק דרבנן (אות לח).

ועי' במגיד מישרים (פ' ויקהל בתרא) שאמר המגיד לביי שהלכה כמהר"ם בכל מקום, ובהקדמת המאירי למסכת אבות כתב על המהר"ם "ראש וראשון לכל ישיבות ארץ צרפת", ובתרומת הדשן (פ"כ סי' קמ"ב) "מופלג ובקי לא היה בדורו כמותו", והנודע ביהודה (אבה"ע מהדו"ק סי' כ') כתב עליו: אור גדול אשר האיר כל ארץ אשכנז באור תורתו ולעוצם מעלת קדושת תורתו אין לנו כח לחלוק עליו ולסתור דבריו.

בעל הלכות גדולות

השמיט את המשנה של "הכל מעלין לא"י" (כתובות ק"י ב') ואת הברייתא השנויה שם וכמה מאמרי חז"ל בשבח א"י, וגם בהל' עבדים (דף סח) לא הביא דין דהמוכר עבדו לחו"ל ועבד שברח לא"י, ולפי זה כתב בשו"ת נשמת כל חי (יו"ד סי' מ"ח) דדעת הבה"ג כרבנו חיים שבתוס' (כתובות קל) דבזמן הזה ליכא מצוה בישיבת א"י, ורבנו חיים אינו יחיד בסברא זו.

וכתב הרמב"ן על בה"ג שהוא גדול הגאונים (הקדמה לסה"מ לרמב"ם שורש י"ד) ובספר המצוות לרמב"ם טרח ליישב את דעת בה"ג מפני השגות הרמב"ם, ובחידושי הרמב"ן (נדה סד) כתב "ואם ימצא בחיבורי הגאונים או בתשובותיהם ענין המורה על אחד מאלו הדרכים בה ראוי ללכת ולצאת בעקבותיהם" הרי שגילה דעתו שראוי לפסוק כדעת הגאונים, ואם היה רואה את דברי בה"ג כאן שמא היה מכריע כמוהו.

וכתבו התוס' (חולין מד א') שדברי בה"ג הם דברי קבלה ויש לסמוך עליהם וכן כתבו בשו"ת הגאונים (סי' שיב), והרא"ש (ברכות פ"ד אות יד), הרשב"א (שו"ת ח"א קפט) קבלת הגאונים תורה היא, וכן הר"ן (קידושין פ"ב כב ב' מדפי הרי"ף) שדברי הגאונים עיקר שהם דברי קבלה, וכן מהרי"ק (סוף שורש ק"ג), וכן כתב הרדב"ז (סי' תקכט וח"ב סי' תריד) שדברי הגאונים דברי קבלה הן, והמהרי"ט (ח"ב יו"ד סי' יא) שכל דברי בה"ג הם דברי קבלה שכן קבל מהגאונים ומרבנן סבוראי ומרבנן דסוף הוראה, וכ"כ הש"ך (יו"ד קצ"ח סק"כ, חו"מ מ"ה כג) שכל דבריו הם דברי קבלה מחכמי הש"ס, וכן הבי"ח (סי' תרי"ג) והברכ"י (סי' טז סק"ג), התבוא"ש (סי' כח ס"ק לו), ביאור הלכה (סי' תמו ד"ה בביתו) ועוד. והש"ך כתב דאין לחלוק על הגאונים הקדמונים (כללי הוראה לש"ך יו"ד סי' רמ"ב בסופו). וכן ביד-מלאכי (כללי הגאונים אות ג') דדברי בה"ג הם קבלה וראוי לסמוך עליהם. ועי' בטור חו"מ (סי' כ"ה) ושו"ע שם ס"ב והג"ה וש"ך שם במחלוקת הראב"ד והרא"ש דאין לחלוק על הגאונים.

ועי' ש"ך (יו"ד קפ"ט ס"ק ע"ג) דאם דברי הראשונים אינם מפורסמים אין צריך לפסוק כהאחרונים שהרי אפשר לא ידעו דברי הראשונים ואי הווי שמיע להו הוי הדרי, ובתשובת מהר"ם אלשקר (סי' נד) דמה שאמרו הגאונים דהלכה כבתראי לא אמרו אלא על הדורות שקדמו להם מחכמי התלמוד לא על הבאים אחריהם, ובשם רב שרירא גאון דחכמת הגאונים ופלפוליהם הוא הדבר אשר ציוה ה' אל משה וכל החולק על שום דבר מכל דבריהם כחולק על ה' ועל תורתו. ורבים ממוני המצוות נקטו כבה"ג במנין התרי"ג מצוות והם: אזהרות רבינו אליהו הזקן גיסו של רב האי גאון (הוזכר בתוס' יומא ח' ד"ה דכולי, סוכה מט ד"ה שכל, ב"ב קמה ד"ה ואין ועוד), אזהרות רבינו יצחק בר ראובן אלברגלוני (כתב עליו התשב"ץ ח"א סי' טו שהיה רב גדול בימי הרי"ף), אזהרות רבינו שלמה בן גבירול שחי בזמן הרי"י מיגאש (תלמיד הרי"ף), אזהרות המיוחסות לרבנו שמשון, ומשמע דגם להם מצות ישיבת א"י בזה"ז אינה מן התורה.

רבי שלמה בן גבירול

בספר האזהרות שכתב על תרי"ג מצוות לא מנה מצוות ישיבת א"י, ובספרו שירי שלמה על שיה"ש (ח,ד) כתב "השבועתי וכו' שהקב"ה השביע אותם שלא ימרדו בהמלך שהם חוסים בצלו ולא יעלו בחזקה, כמ"ש ירמ"ה הנביא לישראל (כז יב, כט ז) ומבואר בזה, להיות שהאומה הישראלית בין אומות אחרות ונפשם הומה לעבוד ה' בארצם, ופן תתן התחכמות בנפשה איך להמלט ולעלות לירושלים למען עבוד ה', לזה השביעם שח"ו לא יעלה על רוחם כאלה לעלות בחזקה כחומה כ"א בעת שיעלה רצון השי"ת, ויהיו נאמנים למלכם ולפקודתו ואהבת ארצו, והיא הערת מוסר למתבונן איך לשמור פקודת המלכות".

הרשב"ג היה בזמן הר"י מיגאש תלמיד הר"ף, האבן-עזרא משבחו מאוד והביאו בפירושו לתורה (בראשי' ג,א) וכן הרד"ק (תהלים לז,כג), וכן הרדב"ז (סי' תקלב) האריך לשבח גדולת הרשב"ג, ובספר חרדים מביא את דעתו במנין המצוות פעמים רבות, והחיד"א (שם הגדולים מערכת ספרים ערך 'אזהרות') האריך להוכיח שלא עליו כתב הרמב"ם (בהקדמה לסה"מ) "מחבריהם היו משוררים לא רבנים", וכידוע שעל האזהרות של הרשב"ג כתב התשב"ץ את ספרו זוהר הרקיע.

רס"ג, סמ"ג, סמ"ק, ספר היראים, ספר-החינוך

לא מנו מצוות ישוב א"י במניין המצוות. וכן כתב המהר"צ חיות (ברכות כד ב') שמוני המצוות השמיטו מצווה זו.

והנה אף שספר החינוך הולך בדרכו של הרמב"ם בחשבון המצוות, כמו שכתב בתחילת ספרו ובמצות קרבן חטאת (קל"ח), אמנם במצוות רבות מביא את דעת הרמב"ן, ויש מצוות שמשכים עמו כגון במצות בדיקת סימני בהמה וחיה (קנ"ג) ומצות טומאת שמונה שרצים (קנ"ט), ומדלא הביא מצוות ישוב א"י בחשבון המצוות ולא הזכיר כלל את דעת הרמב"ן בזה משמע שלא סובר כוותיה אלא שאינה מצווה מדאורייתא בזה"ז.

בשו"ת בית דוד (אה"ע סי' מ"ב) כתב דדעת הסמ"ג דליכא מצוה בזה"ז.

גם השל"ה הק' למרות שדיבר הרבה בשבח א"י אך לא מנה מצות הישוב במנין המצוות (בפרשת מסעי), ובהקדמתו לתושב"כ כתב שבחר לילך ולמנות בדרך הרמב"ם במנין המצוות כי בו בחר ה' וחנונו בבינה דעה והשכל וטעמו ונימוקו עמו, ואף שהרמב"ן ז"ל עשה איזה השגות על זה, יש מהחכמים שבאו אחריו וסלקו תלוניתיו, באופן ששרשיו (של הרמב"ם) מרובין ואפילו באות כל הרוחות שבעולם ונושבות בהן אין מזיזין אותן ממקומן.

ובספר החרדים למרות שהביא מצוה זו אך כתב שהיא מצוה לדעת הרמב"ן ותשב"ץ (והפלא יועץ וזובח תודה שהעתיקו דבריו כתבו מצוה זו במצוות מדברי קבלה ודברי סופרים, והחיי-אדם שעשה קיצור ספר חרדים הנקרא 'מצוות משה' לא הזכיר כלל מצוות ישיבת א"י), וכן הוכיח בספר ויואל משה (סי' ס') בדעת החרדים דאין ראיה שסובר כדעת הרמב"ן, דהוא אסף את כל הדעות בקיום המצוות ואף את הדעות היחידיות.

וכן מהר"ם חאגיז למרות שבספרו 'שפת אמת' האריך בשבח א"י אך לא מנה מצוה זו למצוה דאורייתא בספרו 'אלה המצוות'. ובספרו "משנת חכמים" (בביאור מעלת קבלת היסורין באהבה) האריך בזה שהגלות והצרות לישראל אינו אלא לטובתם שיתקרבו וישובו אל ה', וקבלת היסורין מאהבה הוא סימן אהבה ויראה להשי"ת, ומאהבת ה' אותנו מתחילה ועד סוף המשיך עלינו עול הגלות והיסורין כדי להיטיב אחריתנו ונקבל שכר כולם.

ובספר חרדים על התורה (פ' וישלח עה"פ ואמרת לעבדך ליעקב) כתב: על דרך שאמרו שהשביע הקב"ה את ישראל שלא ימרדו באומות העולם אלא יסבלו הגלות ויכבדו אותם כעבד אל אדוניו, שהרי הם אינן אלא כרצועה בידו ית', הילכך תכבדם בלשון כבוד כאשר ישאלך מסים וארנוניות לא תבעט או תדבר דברי קושי, אלא תתן לו כמנהג בכבוד ויקר.

גם בספרי מצוות נוספים לא מנו את מצוות ישיבת א"י בתרי"ג המצוות :
בספר הבתים (לר' דוד מאיטילא מגדולי רבני צרפת בזמן המאירי ור' אברהם מן
ההר, בספרו מגדל דוד, ספר מצוה) הלך בדרך הרמב"ם במנין המצוות ולא מנה ישוב
א"י.

בספר **'טעמי המצוות'** לר' מנחם הבללי לא הזכיר את מצוות ישיבת א"י. ר' מנחם
נזכר בשו"ת הבי"י (גיטין סי' יד), וכן בשו"ת החות"ס (אה"ע סי' קנ"ה) מזכיר את
הספר, ויש עליו הסכמת החכם-צבי והמגיד מקוז'ניץ, החיד"א בשם הגדולים כתב על
מחבר הספר שהיה תושב עיה"ק חברון, והם טעמים בקיצור על תרי"ג מצוות, הביאם
הרב הגאון החסיד השל"ה.

בספר **'סולת נקיה'** על תרי"ג מצוות (לבעל המטה משה, תלמיד המהרש"ל) לא הזכיר
מצוות ישיבת א"י.

בספר **'כתו תורה'** על תרי"ג מצוות (לר' דוד וויטאל ממגורשי ספרד, נדפס בשנת
הרצ"ו, הזכר בשו"ת יו"ד קנ"ז ס"ק י' ובמגילת אסתר שורש ו', ובשו"ת מהר"ם
פאדווה (סי' לא) כותב לו "אהובי האלוף") לא מנה מצוות ישיבת א"י.

בספר **'אורחות יושר'** (לר' יצחק מולכו מגדולי רבני שאלוניקי, נדפס תקכ"ט) בפרק י"ג
כתב את תרי"ג המצוות ולא הזכיר ישיבת א"י.

גם בספר **לקט-אליהו** (מנין תרי"ג מצוות וביאורן, ברעסלויא שנת תקצ"ד) לר' אליהו
שפירא אב"ד דק"ק טשארניקאווי לא מנה מצוות ישיבת א"י (הספר מוזכר בתועפות
ראם על היראים סי' של"ח ובדרכי תשובה סי' א').

וכן בספר **'נועם המצוות'** (לר' נפתלי הירץ מביאליסטוק, פיעטרקוב תרס"ה) לא הזכיר
מצוה זו.

בספר **'אור השנים'** להגאון המקובל ר' אריה ליב אפשטיין אב"ד קניגסברג יבעל
הפרדס', מונה את התרי"ג מצוות כמניין המצוות של הרמב"ם, ולא הזכיר מצוות
ישיבת א"י (והוא אחד הספרים היחידים אשר זכה לקבל הסכמות ר' יהונתן אייבשיץ
והגאון מוילנא, אשר כותב עליו "הרב הגאון המאור הגדול המפורסם בתורה
ובחסידות" ובמקום אחר כותב עליו "הרב הדומה למלאך ה' צבקות").

המרדכי

סוף כתובות סימן ש"יג, הביא את דברי רבינו חיים דהני מילי בימיהם שהיה שלום
בדרכים, ובהגהות מהר"ם טיקטין (אות ג') הביא שכן כתוב בתוס' דאינו נוהג בזה
דאיכא סכנת דרכים והיה אומר רבי חיים דעכשיו אין מצוה לדור בא"י וכו'.

ובמרדכי (כתובות פ"ג סי' ר"פ) הביא דברי המהר"ם אשר מחלק בדין הכל מעלן בין
זמן הבית לזמן הזה, דבזמן שביהמ"ק קיים אז הוי מצוה טפי לדור בירושלים מבא"י
ולכן אם הוא אינו רוצה לעלות כופין אותו, משא"כ בזמן הזה דאין כופין אותו לעלות.
וכן בב"י (אה"ע ע"ה) כתב שגם המרדכי כתב כדברי מהר"ם (ויש טעות סופר והדברים
מהופכים ועמדו בזה האגודה וספר גדולת מרדכי והחיד"א ביוסף אומץ נ"ב, וכן
בהגהות על הבי"י והאבני"ז יו"ד סי' תנ"ד סקל"ב) ודעת המהר"ם שהמצוה מדרבנן
בזה"ז כמו שכתבו האחרונים (עי' לעיל בדעת המהר"ם), וכן בביאור הגר"א (אה"ע סי'
ע"ה סק"יז) כתב דהמרדכי סובר דבזה"ז כופין אותה אבל לא אותו ע"פ הירושלמי.
ועי' בספר נתיבות משפט (מהר"ח אלגאזי) שכתב דגם המרדכי מחלק בין זמן הבית
לזמן הזה וכדעת המהר"ם, וכתב שבדברי המרדכי צריך לגרוס "דמצוה לדור בא"י

ובירושלים טפי מבזמן הזה", ועוד כתב דוקא כשאין סכנה יכול לכופה וכמו שכתבו התוס' והמרדכי והרשב"ץ, ותמה על מהרשד"ם שנראה מדבריו דבמחלוקת שנויה. ועי' בשו"ת האלף לך שלמה (אבה"ע סי' ק"ו) שכתב שאף לרמב"ן אין בזה"ז מצוה לדור בא"י וסובר כמרדכי.

הגהות אשר"י

על הרא"ש בכתובות (פ"ג סי' יח), והביא שם את דברי מהר"ם והמרדכי ע"פ הירושלמי דאם הבעל אינו רוצה לעלות אין כופין אותו ופירש מהר"ם דהירושלמי איירי בזה"ז וכו' ונראה שכך סבירא ליה. וכן בבאיור הגר"א (אה"ע סי' ע"ה סק"ז) כתב כי הג"א סובר בזה"ז כופין אותה אבל לא אותו ע"פ הירושלמי, והוא כדעת המהר"ם אשר מחלק בין זמן הזה לזמן הבית, דאז הוא מצוה טפי לדור בירושלים ובא"י (עי' בנימוקי הגר"י, וכן בויאל משה מאמר ישוב א"י סי' סג). ובהגהות אשר"י (מו"ק פ"ב סי' יח) הביא בשם האו"ז דמותר לקנות בתים מן הנכרי בשבת כיצד הוא עושה מראה הוא לו כיס של דינרים והנכרי חותם ומעלה בערכאות. והביאו הב"י (או"ח סי' ש"ו) וכתב דנראה דבקונה בית בא"י מיירי וכדאמרינן בפ"ק דגיטין ובסוף פרק מרובה. וכן פסק הרמ"א בהג"ה (סי' ש"ו סעיף יא) בשם האו"ז דהא דמותר לקנות בית בא"י מן הגוי בשבת הוא דוקא בכתב שלהם דאינו אסור רק מדרבנן ומשום ישוב א"י לא גזרו. ולפי זה דעת האו"ז דמשום ישוב א"י התירו רק שבות דשבות ע"י גוי אך לא התירו איסור דרבנן, וא"כ מזה מוכח דס"ל לאור זרוע והגהות אשר"י דישב א"י אינה מצוה בזה"ז, וודאי לא מדאורייתא.

המאירי

בכתובות ק"יא על הגמ' דלעולם ידור אדם בא"י ולא בחו"ל, וביאר הטעם דהוא מפני שחו"ל דירת קבע לגוים ועכו"ם ואי אפשר שלא ללמוד מדרכיהם, וכשם שאסור לצאת מא"י לחו"ל כך אסור לצאת מבבל לשאר ארצות, שכל מקום שחכמה ויראת חטא מצויין שם דינו כא"י וכמו שאמרו כל הדר בבל כאילו דר בא"י, שכל מה שאמרו לא אמרו אלא מפני שסתם חו"ל אין חכמה ויראת חטא מצויין בה לישראל לרוב הצרות ועול הגלות שסובלים שם אא"כ ע"י עמל גדול וצער גלגול סבל הצרות וההתיימש מהם לעבודת ה' לשרידיים אשר ה' קורא, וסתם א"י חכמה ויראת חטא מצויין בה עד שמתוכם משיגים כבוד בוראם וזוכים להנות מזיו השכינה וכו'.

ומבואר מדבריו שכל מה שאמרו חז"ל בענין הדירה בא"י ואיסור היציאה ממנה אין כוונתם לחלק דווקא בין א"י לחו"ל אלא החילוק הוא בין המקום שמצוי יותר חכמה ויראת חטא וכדכתב טעם איסור היציאה מא"י לחו"ל בשביל שבחו"ל אין מצוי חכמה ויראת חטא כמו בא"י, ומה שאמרו החילוק בין א"י לחו"ל הוא משום שדיברו בהווה שבסתמא בחו"ל מחמת שסובלים שם הרבה גלות וצרות אין מצוי כ"כ חכמה ויראת חטא, ומכאן שהוא סובר כרש"י והרמב"ם שאין מצוה בעצם הישיבה בא"י, שאילו היה סובר שיש מ"ע דאורייתא גם בעצם הישיבה בא"י א"כ איכא עוד טעם גדול לחלק בין א"י לחו"ל, ולא היה כותב שהוא רק מפני שבחו"ל אין מצוי כ"כ חכמה ויראת חטא (ויאל משה סי' צא).

וכן כתב בספר מקור הלכה (ח"א עמ' פז) דלדעת המאירי עיקר מצוות ישוב אי"ל לפי ששם אפשר לעבוד ה' יותר.

ומה שכתב בב"ק (דף פ"י) שמצוה על כל אדם מישראל לקבוע דירתו בא"י י"ל שזה מדרבנן בזה"ז או דאירי בזמן הבית שאז רוב ישראל שרויין בארץ והיא מקום חכמה ויראת חטא.

וכן כתב בשו"ת עטרת פז (ח"א סי' י"ד"ה והלום) דהמאירי כתב בטעם האיסור לעזוב את א"י וללכת לחו"ל משום שא"י הוא מקום חכמה ואפשר לקיים בו את המצוות כראוי משא"כ בחו"ל שיש בו סבל וצרות, ולפי זה נראה שרק בזמן הבית היה מצוה לדור בא"י דבזמן הגלות גם בא"י יש הרבה סבל וצרות (וכ"ש גזירות רוחניות של שלטון פורקי העול).

ועוד שדעת המאירי שקדושה שניה לא קידשה לעתיד לבוא (מגילה י"א שבועות טז א') וכתב בשו"ת אבני נזר דלמ"ד לא קידשה לעתיד לבוא אין מ"ע דשיבת א"י בזמן הזה רק מדרבנן (שו"ת אבני נזר יו"ד תנ"ד אות לג). וכן דעת הרבה ראשונים ואחרונים שמצות ישוב א"י תלויה בקדושת הארץ למצוותיה, אם קידשה לעתיד לבוא אם לאו, כמו שיבואר לקמן (סי' ו').

ועוד כתב המאירי (נדה מ"ו) שהכיבוש השלישי יעשה אותו מלך המשיח, הרי דפשיטא ליה דביאה שלישית תהיה רק בביאת המשיח. והוא כדברי ר' בחיי (דברים ל, ה) שירושה שלישית היא לימות המשיח.

הריטב"א

יומא ל"ח, וכתב שם שהאיסור לשוב למצרים הוא רק כשישראל שרויין על אדמתם, אך בזמן הזה שנגזר עלינו להיות נדחים בכל קצוי הארץ כל חו"ל אחד הוא ואין איסור אלא שלא לצאת מדעת לא"י לחו"ל (וכן כתבו המהרש"ל והכנה"ג ועוד). ועי' דברי הריטב"א האלה כתב בשו"ת אבני נזר (יו"ד סוף סי' תנ"ד) שאין ראייה מדברי הרמב"ן אלא על יושבי א"י וגם הספרי שהביא זה רק על התנאים שהיו בא"י אך לא על בני חו"ל שאין להם חיוב לעלות, ושמא גם הרמב"ן היה אז בא"י.

ובחידושי הריטב"א לר"ה (לב ב') כתב דלא דחי אמירה לגוי במלאכת תורה אפי' במקום מצוה "ומה שאמרו בלוקח קרקע בארץ ישראל שכותבין עליו אונו אפילו בשבת על ידי גוי אע"פ שהכתיבה מלאכה, שאני ישוב ארץ ישראל שאינה מצוה לשעתה אלא קיימת לעולם והיא תועלת לכל ישראל **שלא תשתקע ארץ קדושה ביד ערלים**" הרי שביאר בטעם הדבר שהוא משום לא תחנם ולא משום מצות ישיבת א"י (ועי' לקמן בדעת השו"ע מש"כ בזה).

ובחידושי הריטב"א כתובות ק"י כתב שהכל מעלין הוא אפילו אחר החורבן "דאכתני איכא חיבת הארץ וכדאי' בגמ' אך דוקא אם יש שם ישוב א"י ושאיין סכנה בדרכים ושאינו צריך לעבור ים וכו'" הובא גם בשיטמ"ק, ומשמע מדבריו שבזמן הזה אין מצוה והדין של הכל מעלין אינו אלא משום חיבת הארץ מעלתה וקדושתה.

וכן כתב בספר ויואל משה (סי' סב וק"ז) שדעת הריטב"א דמחמת גזירת הגלות הותר אף הלאו לשוב למצרים ומותר אף לכתחילה לילך לדור שם, וכ"ש שהופקע עי"ז המ"ע של ישוב הארץ.

וכן כתב בספר פרשת המלך (ה'ל' אישות פ"ג) דממה שכתב הריטב"א רק משום מעלת חיבת הארץ נראה דלא ס"ל כהרמב"ן דגם בזה"ז יש מ"ע דאורייתא לרשת הארץ

ולשבת בה ומשום עיקר מצוה זו מעלין, דאין לומר דכתב טעם דחיבת הארץ משום נשים דבמשנה נאמר הכל מעלין אחד האנשים ואחד נשים, ובנשים ס"ל דמשום דאין בכבוש אינן במ"ע דזהורשתם וזוהי לא ס"ל כהרמב"ן דעיקר המצוה איתא גם בנשים, אבל משום מעלת חיבת הארץ ס"ל דגם נשים מעלין וכו' ומשום כך נראה דלא ס"ל כהרמב"ן ובא רק משום מעלת חיבת הארץ.

ועוד שדעת הר"ב שקדושה שניה לא קידשה לעתיד לבוא (פסחים מג א' יבמות פב ב' נדה מו ב') וכתב בשו"ת אבני נזר דלמ"ד לא קידשה לעתיד לבוא אין מ"ע דישיבת א"י בזמן הזה רק מדרבנן (שו"ת אבני נזר יו"ד תנ"ד אות לג).

ובריטב"א ריש גיטין הוכיח דעכו היא מכיבוש שני מהגמ' שם דף עו ב' דכי הוה מפטרי רבנן מהדדי בעכו הוה מפטרי משום דאסור לצאת מן הארץ לחוצה לארץ, ומכאן למד דעכו חציה בא"י וחציה בחו"ל, וכן בדף ע"ו כתב דבני א"י היו מלווין את בני מדינת הים עד עכו כי בני א"י היה אסור להם לצאת מן הארץ לחו"ל, ומכל זה מוכח דס"ל כהתוס' שם דמצוות הישוב היא משום מצוות התלויות בארץ (ע"י לעיל בדעת התוס' מש"כ בזה).

וכן דעת הרבה ראשונים ואחרונים שמצות ישוב א"י תלויה בקדושת הארץ למצוותיה, אם קידשה לעתיד לבוא אם לאו, כמו שיבואר אי"ה לקמן (סי' ו').

הר"ן

בשו"ת הר"ן סי' ל"ח (הובא בב"י יו"ד רכ"ח), בדין מי שנשבע על דעת רבים ללכת ולדור בא"י ומתחרט כי אשתו מסרבת ללכת אחריו, ולא רצה לגרשה על כרחא כי יש על זה קנס מצד המלכות, וכ"ש שאינו רוצה להניחה עגונה וגם חושש שמא מעוברת ומתחרט על שבועתו ובא לישאל עליה.

וכתב על זה הר"ן שיש כאן שני דרכים וכל אחד חמור מאוד, חומר השבועה וחומר עיגון האשה (ועניין יישוב א"י לא הזכיר), אך אינו רשאי לעבור לא"י. ואע"פ ששנינו הכל מעלין לא"י היינו לענין שאם היא אינה רוצה לעלות תצא בכתובה וכדאיתא בברייתא בכתובות, אבל כל שלא נתן לה גט כיוון דמיחייב לה בשאר כסות ועונה לא כל הימנו לעקור לאו זה בידיים משום יישובה של א"י. וגם לתת לה גט בעל כרחא אינו רשאי מפני הקנס שיש בדבר מצד המלכות, ומשום חרם הקהילות או תקנת רבנו גרשום שלא תתגרש אשה בעל כרחא. וכיון דלגרש אינו רשאי, אף להניחה עגונה ולילך לא"י אינו רשאי, ושבועה זו אינה צריכה היתר חכם אלא בטלה היא מאליה.

ואע"פ דאמרין דעל דעת רבים אין לו הפרה, לדבר מצוה יש לו הפרה והיתר שבועה זו לדבר מצוה הוא כדי שלא להפריד בין איש לאשתו עכ"ל. והובאו דבריו בשו"ת בית דוד אה"ע סי' מ"ב, ובני משה סי' ל"ד.

ואם היה סבירא ליה דהיא מצווה מדאורייתא הרי זה נשבע לקיים את המצוה, שהדין הוא שאינו יכול לישאל עליה, גם יכול לגרשה בעל כרחא למרות קנס המלכות, שהרי צריך להוציא חומש או עכ"פ עישור נכסיו למצוות עשה (ע"י שו"ע או"ח סי' תרנ"ו בהג"ה). גם מה שכתב שאינו יכול לעקור לאו של שאר כסות ועונה משום יישוב א"י, הרי אם היתה מצווה מהתורה יבוא עשה וידחה לא-תעשה.

וע"י ש"ך (יו"ד רכ"ח סעיף ל"ו) שהביא מעין זה מהגהות מיימוניות דאפילו נדר על דעת רבים יש לו התרה כשאשתו הרה ויש סכנה להולכה לא"י ואין אומרין יניח

אשתו, וכ"כ האחרונים בשם מהר"ם מ"ץ דאם אשתו אינה רוצה ללכת עמו אפילו נדר על דעת רבים ובעת צרה יש לו התרה במצוה רבה כזו (שלא יעגן את אשתו).

כתב הב"י (או"ח סי' יא) ולענין מעשה להר"ן שומעים שהוא רב מובהק אחרון, ועיי בקובץ תשובות להגר"ש אלישיב זצ"ל (ח"ב אבה"ע סי' פו) כתב שדברי הר"ן בתשובה סי' ל"ח מכוונים להלכה, ונהיגי עלמא בענין מצות ישיבת א"י כהרמב"ם וסיעתיה דישיבת א"י אינה מהתורה בזה"ז.

ובדרשות הר"ן (דרוש ב') כתב: "הודיעונו חז"ל כי אנחנו היום בגלות אדום ולא תקוה להיחלץ ממנו עד עמוד כהן גדול לאורים ותומים אשר יכלה עשו והיה חפשי מאדניו", הרי שכתב כי הגלות עד ביאת המשיח ורק אז יתקבצו חזרה לא"י.

נימוקי יוסף

על המשנה בב"ב (כ"ד ב') מרחיקין את האילן מן העיר וכו', כתב שם בנימוקי יוסף (י"ב סוע"ב בדפי הרי"ף) דהא מתני' הלכתא למשיחא היא דמתני' בא"י מיירי ומשום נוי העיר.

והשו"ע (חו"מ סי' קנ"ה) לא הביא הלכות אלו דחיובי הרחקה, ועיי ש"ך (ס"ק יב) וגר"א (ס"ק ס"א) שדין זה אינו נוהג אלא בא"י בישובה. והחת"ס (ב"ב שם ד"ה אבא שאול) כתב לדייק מדברי רש"י (ביצה ה' ד"ה טעמא) דמשמע מדבריו דבזמן הזה ליכא נפקותא בדינים שהם משום נוי הארץ עד דאתי משיחא.

הר"ש סירילאו

בירושלמי שביעית פ"ו דף צ"ו ב' ד"ה ועכשיו, סובר שקדושה שניה לא קידשה לעתיד לבוא, וכן סובר שמה שהחזיקו עולי מצרים ולא החזיקו עולי בבל הרי הוא טמא בטומאת ארץ העמים (שביעית פ"ו מ"א), ומכל זה מוכח שסובר כי מצוות ישוב א"י תלויה במצוות התלויות בארץ.

וכתב בשו"ת אבני נזר דלמ"ד לא קידשה לעתיד לבוא אין מ"ע דישיבת א"י בזמן הזה רק מדרבנן (שו"ת אבני נזר יו"ד תנ"ד אות לג). וכן דעת הרבה ראשונים ואחרונים שמצוות ישוב א"י תלויה בקדושת הארץ למצוותיה, אם קידשה לעתיד לבוא אם לאו, כמו שיבואר לקמן (סי' ו').

השולחן ערוך

הנה השולחן-ערוך לא פסק כלל את הגמ' דלעולם ידור אדם בא"י (כתובות קי ב'), ואת הדין של אין יוצאין מא"י (ב"ב צ"א). והשו"ע בכמה מקומות הביא הלכות בענין א"י ונביאם ונברר אם יש משם ראייה האם ס"ל דמצות ישיבת הארץ דאורייתא אם לאו.

א. בהל' כתובות (אבה"ע סי' ע"ה ג') פסק שיכול האיש לכפות את אשתו לעלות עמו לא"י אפי' מנוה יפה לנוה הרע ואפי' ממקום שרובו ישראל למקום שרובו עכו"ם ואין מוציאין מא"י לחו"ל וכו'.

אך אין משם ראייה שהרי דין כפיה אינו אלא מתקנת חכמים וכדמוכח בב"י, שלא לעכב את מי שרוצה לעלות, ואין זה תלוי אם יש חיוב לעלות, שהרי אף

מא"י לירושלים הכל מעלין ובדאי אין שום חיוב לעלות מא"י לירושלים ואין איסור לצאת מירושלים לא"י, ואף לדעת הרמב"ן בספר המצוות (מ"ע ד') שיש מצוה לדור בא"י אין חילוק בין א"י לירושלים. ומצינו להרבה ראשונים ואחרונים שס"ל שטעם הכפיה הוא משום מצוות התלויות בארץ, או משום מעלתה וקדושתה של א"י ולא משום מ"ע של ישוב א"י ולכן אין מכאן ראייה שהיא מ"ע.

והרמב"ן אע"פ שבפירושו לתורה (במדבר לג, נג) הזכיר את ההלכה שכופין את האשה לעלות עם בעלה ושהוא משום מ"ע זו אך בספר המצוות (בהוספות למ"ע ד') לא הביא דין זה כלל דבאמת אין משם ראייה למצוות ישוב א"י.

ב. בה"ש שבת (או"ח סי' רמ"ח ד') פסק דהעולה לא"י כיון דדבר מצוה הוא יכול לפרוש אפילו בערב שבת. אמנם מקור דין זה הוא בדברי התשב"ץ והוא הרי סבירא ליה דמצוות הישוב הוא משום מצוות התלויות בארץ וא"כ אין מכאן ראייה בדעת השו"ע אם סובר שהיא מ"ע מהתורה.

ומלבד זה הרי פסקו הטור והרמ"א שם דגם ביוצא לסחורה או לראות פני חברו חשיב דבר מצוה וזה ודאי אינו מצוה דאורייתא (וכן פסקו המג"א ובאה"ט ומ"ב בסי' תקלא ס"ד דמשום הני מותר לצאת מא"י).

והנה כדברים האלה כתב גם הריב"ש (סי' ק"א) דהואיל ולדבר מצוה מותר אפי' בע"ש אין ספק שהעליה לא"י מצוה היא, וכמו שאמרו חז"ל שהדר בחו"ל דומה כמי שאין לו כו' וכל המהלך ד' אמות בא"י מובטח לו שהיא בן עוה"ב. אך כבר ביאר הגר"ח פלאגיי בשו"ת נשמת כל חי (סי' מח) דאין כוונתו מ"ע גמורה מהתורה שהרי הו"ל להביא עיקר הראיה מדכתיב וירשתם אותה וישבתם בה דמשם הוכיח הרמב"ן דהוי מ"ע מהתורה, ומדכתב דהוי מצוה ממה שאמרו חז"ל דהדר בחו"ל וכו' כוונתו דהוי דבר מצוה לאפוקי דלא הוי דבר הרשות לדין דאין מפליגין, דבהא לא בעינן דתהיה מ"ע גמורה מהתורה, וגם לא הביא דברי הרמב"ן בסה"מ דמנה אותה למ"ע, וייתכן דהריב"ש ס"ל כר"ח הכהן דבזה"ז ליכא מצוה (והריב"ש שם הוסיף דגם עתה אנו מושבעים שלא לעלות כחומה ומוכח שלא ס"ל כהרמב"ן דיש מצוה לכבוש את א"י בזה"ז). וכן בויואל משה (סי' פו) כתב דמדן זה של המפליג בספינה אין ראייה למצוות ישוב א"י.

ג. בה"ש שבת (או"ח סי' ש"ו י"א) פסק דמותר לקנות בית בא"י מן האינו יהודי בשבת וחותרם ומעלה בערכאות. ומקור דין זה הוא בגיטין ח' דמשום ישוב א"י לא גזרו רבנן, אלא שרש"י שם פירש (ד"ה משום ישוב א"י) – לגרש עכו"ם ולישב ישראל בה, ונראה דעתו שהוא משום "לא תחנם" ולא משום מצוות ישיבת א"י, וכן כתב המגן אברהם שהוא משום לא תחנם, וכן כתב בשו"ת זכרון יהודה (לר' יהודה בן הרא"ש סי' צ"א) דהוא משום שמצוה לגרש נכרי מא"י, וכן כתב הריטב"א (ר"ה לב ב') דהוא כדי שלא תשתקע ארץ הקדושה ביד ערלים. וכן הריב"ש (סי' קא ושפז) דשאני ישוב א"י שהיא מצוה ותועלת לכל ישראל שלא תשתקע ארץ הקדושה ביד טמאים (והמקור לזה בפסוק לא ישבו בארצך פן יחטיאו אותך לי - שמות כג, לג, ספר החינוך מצוה צ"ד) וזו מצוה גדולה יותר מעליה לא"י.

בשו"ת הרשב"א (ח"א סי' רמח) ומהר"ם בן-חביב (סי' מט) כתבו על דין זה "דשבות דרבנן פעמים מקילין בו במקום מצוה מועטת כגון לקנות קרקע בא"י".

הרי שכל אלה הבינו בטעם הדבר שהוא אינו משום מצות ישיבת א"י אלא כדי שלא ידורו בה גוים, והרמ"א הרי כתב שהוא דוקא בכתב שלהם דהיינו שבות דשבות. וכן ביואל משה (סי' סג) כתב דמדינת דכותבין אונו אין ראייה למצות ישוב א"י דהטעם הוא לגרש עכו"ם והוא מהלאו דלא ישוב בארץ. ודעת בה"ג לענין מכשירי מילה דשרינן אמירה לעכו"ם אפי' בדבר שיש בו מלאכה דאורייתא והעיטור (בהל' מילה) למד דהוא הדין לכל דבר מצוה, וממילא אין עדיפות לישוב א"י משאר מצוות דמפני כולן שרינן אמירה לעכו"ם (הובא בב"י אור"ח סי' רע"ו בשם הר"ן) וכן דעת התוס' רי"ד בשו"ת סי' מה, ובספר המכריע סי' נז.

והנה מה שאמרו חז"ל בכמה מקומות "משום ישוב א"י" אינו בדווקא ישיבת א"י אלא הם תקנות חכמים להכשרת הארץ לישובה וכגון מה שאמרו אין מגדלין בהמה דקה בא"י (ב"ק עט) והלוקח עיר כופין אותו ליקח לה דרך (ב"ק פ') ושטף נהר זיתיו (ב"מ קא) שהם משום ישוב א"י, וכן אין מביאין עצי זית וגפן במזבח משום ישוב א"י (תמיד כט ב'), וכמו שכתב בשו"ת הרשב"ש (סי' א') על הדין של כותבין אונו בשבת משום ישוב א"י שהישוב אינו הישיבה ואינם ענין אחד אלא הישוב הוא סיבה מקדמת למצוה והמצוה היא הישיבה.

ד. בהל' שבת (אור"ח סי' שכ"ט ו') בעכו"ם שצרו על עירות ישראל אם באו על עסקי נפשות ויוצאין עליהם בכלי זין ומחללין עליהם את השבת. ויש שרצו ללמוד מכאן שיש מצוה לכבוש את א"י, אך דין זה הוא מדין פיקוח נפש ונוהג בכל מקום ואינו מדין כיבוש א"י, וגם אם נפרש זה על א"י הרי כתב בערוך-השולחן שזה רק בזמן שביהמ"ק היה קיים.

ה. בהל' חול המועד (אור"ח סי' תקל"א ס"ד) פסק דהבא ממדינת הים בחוה"מ מותר לגלח במועד, והוא שלא יצא מא"י לחו"ל לטייל. דאסור לצאת מא"י אלא לדבר מצוה משא"כ מי שיצא לטייל בעלמא דעשה איסור בזה ולא התירו לו לגלח (מ"ב) אך כתב בשער הציון (ס"ק יב) שכל זה הוא אליבא דהראב"ד אבל הגר"א הקשה דמהירושלמי מוכח להיפך דמירי אף ביצא מא"י לא"י או מחו"ל לחו"ל דכיון שהיתה יציאתו שלא לצורך כלל לא התירו לו, וכן נראה דעת רש"י והר"ח והרי"ף והרמב"ם, ולפי דבריהם אין מסוגיא זו מקור לאיסור יציאה מהארץ. ועי' ויואל משה (סי' פז) מה שכתב על דין זה. ובביאור הגר"א כתב דמשמע בירושלמי דהאיסור רק לכהן, ובענין איסור היציאה כבר הבאנו בשם מהריט"ץ וקרן אורה ואג"מ דאיסור היציאה אינו אסור מהתורה ורבנן הוא דאסרוהו, ועי' לקמן (ט') מה שכתבנו בענין איסור היציאה מא"י. והטור ורמ"א ומ"ב הרי פסקו שגם ביצא לסחורה או לראות פני חברו שרי לצאת מא"י לחו"ל וזה ודאי אינו מצוה מהתורה.

ו. ביו"ד (סי' רכ"ח ל"ו) פסק שם שמי שנדר לעלות לא"י יש לו התרה כשאר נדרים, וזה ע"פ תשובת הרא"ש (כלל יב), ועל פי תשובה זו כתב רבי שלמה סאגיס, שדעת הרא"ש כדעת הר"ח שבתוס' בכתובות ק"י דעכשיו אינו מצווה לדור בא"י (הובא בשו"ת מהרי"ט, ח"ב יו"ד כ"ח) ועי' לעיל בדעת

הרא"ש מש"כ בזה. וכן בב"י שם הביא תשובת הר"ן על מי שנשבע על דעת רבים לקבוע דירה בא"י ואשתו מסרבת, ופסק שאינו רשאי לעלות ושבועה זו אינה צריכה היתר חכם וכו', וכמו שהבאנו בדברי הר"ן.

ז. באה"ע (קני"ד י"ו) פסק במי שנשא אשה ושהתה עמו י' שנים ולא ילדה יוציא ויתן כתובה, ולא חילק בין א"י לחו"ל, והוא כדעת הרא"ש שדחה דעת הי"א דאין דין זה נוהג בחו"ל דתלינן בעונש דירת חו"ל.

ובשו"ת מנחת אלעזר (ה, יב) הקשה לאלו הסוברים שישב א"י בזה"ז מצוה גמורה, מהא דפסק בב"י (או"ח סי' רכ"ד) ושו"ע (שם סעיף י') שמברכים ברכת מצוה גבול אלמנה רק בזמן שבית-המקדש קיים, (ע"פ רש"י וכן במהרש"א (ברכות נח ב') שעתה בגלות לא שייך זה), עי' ט"ז ומג"א ופמ"ג שם. אלא מוכח שהישוב שנבנה בשעת חורבן הבית אינו נקרא ישוב כלל.

ויש עוד להקשות על האומרים שדעת הרמב"ם הטור ושו"ע שישב א"י מדאורייתא בזה"ז, למה לא כתבו זאת בפרק או סימן בפני עצמו, ולמה הזכירה השו"ע רק בסעיף ג' (אבה"ע סי' ע"ה) או בסעיף פד (יו"ד סי' רס"ז) ? וכי קטנה היא מצוה זו ששקולה כנגד כל המצוות מסעודת מלוה מלכה שכתבה השו"ע בסימן בפני עצמו, או"ח סימן ש' ? היה להם לכתוב בסימן חדש שמצות עשה מן התורה לדור בא"י וכמו שכתב הרמב"ן בהוספות לספר המצוות, ולפרט גבולותיה והלכותיה וכיוצא בזה.

עוד יש להביא מה שראיתי בשו"ת עטרת פז (ח"א או"ח סי' י"ו) שרבותינו הטור והב"י כללו בחיבוריהם את כל המצוות הנוהגות בזמן הזה ולא הזכירו אפי' ברמז את האיסור של ישיבה במצרים (אף שהתורה הזהירה על כך בגי' לאוין כמש"כ הרמב"ם בהל' מלכים ה, ז), ולכן נראה שדעתם נוטה אחרי דעת הריטב"א שכל האיסור הוא דוקא בזמן שישראל שרוים על אדמתם ולא בזמן הגלות, או כרבינו בחי' דהאיסור הוא מצוה לשעה (עי' לעיל מש"כ בדעת הריטב"א ור' בחי'), ומכאן עוד ראייה דס"ל דאין מ"ע בישיבת הארץ בזמן הזה. וכן בספר ויואל משה (סי' ד') כתב שהראשונים שבקשו היתר על הקהלות הדרות במצרים לא בקשו כלל טעם והיתר למה דרים בשאר הארצות כי היה פשוט להם שאין כלל איסור בדבר אלא במצרים בלבד.

והשדי חמד (ח"א מערכת הא' רמ"ו) הביא דעת היראים דהאיסור לשוב למצרים הוא רק "בדרך הזה" כלומר מא"י למצרים (הובא בריטב"א יומא ל"ח), ומזה למד דהאיסור לצאת מא"י הוא רק למצרים אבל לשאר הארצות מדאורייתא שרי לצאת. והרי הטור והב"י לא הזכירו כלל את איסור הישיבה במצרים, וא"כ גם לפי דברי השד"ח יוצא דלדעת הטור ושו"ע אין מצוה בישיבת א"י בזה"ז.

וביו"ד סי' רמ"ו י"ח כתב השו"ע שתלמוד תורה שקול כנגד כל המצוות, ואילו גבי גבי מצוות ישוב א"י לא כתב כן אף שהכי איתא בספרי (פי' ראה) שישבת א"י שקולה כנגד כל המצוות שבתורה, וכן הרמב"ם לא כתב כן למרות שבסוף הלי' שבת כתב גבי שבת וע"ז שהן שקולות כנגד כל מצוות התורה, ומשמע דלא ס"ל כהספרי.

הרמ"א

בדרכי משה (אבה"ע סי' ע"ה) הביא דברי המרדכי ומהר"ם, וכן הביא דברי רבינו חיים שבתוס' בכתובות דליכא בזמן הזה מצוה לדור בא"י כי הרבה מצוות תלוין בארץ ואין

יכולין לזוהר בהם ונענשים עליהם וכו', ולא העיר בזה כלום ומשמע שכן דעתו. ובשו"ת האלף לך שלמה (אבה"ע סי' קיח) הוכיח מהדרכי משה שהביא דעת התוס' דבזה"ז אין מצוה כלל לעלות לא"י מכח דיש מצוות התלויות בארץ ואין נזהרים בהם ונענשים עליהם.

ובדרכי משה (יו"ד סי' רכ"ח אות י') הביא מתשובת הרא"ש מי שנדר ללכת לא"י יש לאותו נדר התרה כמו לשאר נדר, וכן הוא בהגהות מיימוניות פרק ו' מהלכות שבועות (אות ז'). ושם בדרכי משה (אות ט') הביא מהגה"מ (פ"ו מהל' שבועות אות ז') תשובת הרשב"א (רבינו שמשון בן אברהם כנראה הר"ש משאנץ) באחד שנדר לעלות לא"י ונעשתה אשתו מעוברת והוי סכנה לתינוק להוליכה בדרך, פותחין בנולד זה דרגילות לאשה להתעבר עכ"ל.

עוד יש להביא מה דאיתא באו"ח (סי' ש"ו סעיף י"א) דמותר לקנות בית מן האינו יהודי בשבת וחותרם ומעלה בערכאות, ופסק הרמ"א כהאו"ז דזה דווקא בכתב שלהם דאינו אסור רק מדרבנן והוי שבות דשבות ומשום ישוב א"י לא גזרו, הרי דס"ל דרק שבות דשבות התיירו אבל סתם שבות לא התיירו, ומזה נראה דלא ס"ל דמצוות ישוב א"י היא מ"ע מהתורה.

אברבנאל

בספר ישועות משיחו חלק א' (בביאור פרק כ"ח מפרקי דר' אליעזר ד"ה וההודעה השנית) כתב: "שראה אברהם אורך הגלות הזה וצרותיו העצומות וחשש אולי בניו יתעוררו מעצמם לצאת מהגלות קודם זמנו הגדור לפניו יתברך כאשר עשו בני אפרים שנבהלו נחפזו לצאת מגלות מצרים קודם הקץ ואף ה' חרה בהם ויהרוג במשמניהם אוכלוסין הרבה, ולזה אמר שאברהם בדעתו קץ הגאולה היה מפריח את העיט שהוא בן דוד שלא ירד על הפגרים המורים על המלכויות עד עת ערב שהוא זמן הגאולה וקץ הגלות כדכתיב והיה לעת ערב יהיה אור, ואין זה ספק שעל זה עצמו אמר שלמה השבעתי אתכם... ואמרו בפרק שני דייני גזירות (כתובות קיא) ג' שבועות הללו למה אחת שהשביע הקב"ה את ישראל שלא יעלו בחומה וכו', וענין המרד באומות העולם הוא **שיסבלו עול גלותם וישבו תחתם עד עת קץ** בבוא חליפתם ועל זה אמר הנביא צפניה לכן חכו לו נאם ה' ליום קומי, יצוה שיחכו עד עת קץ ולא ימרדו לצאת מהגלות קודם העת הגדור לפניו יתברך".

ומכל זה מוכח שהוא סובר דאינה מצוה בזה"ז ואדרבה יש איסור גדול בדבר אם יצאו מהגלות קודם זמן הגאולה.

ואין לומר דמשמע מדבריו שהאיסור הוא על עליית רבים ועל יחידים אין איסור לעלות, דכבר כתב האבני"ז (יו"ד תנ"ד אות נב-נג) דכיון שאין חיוב על הכלל לעלות לא"י כי זה נגד השבועה של עליה בחומה לכן אין חיוב גם על היחיד, דגם אם יכלו זה אחר זה בכל אחד נאמר זריזין מקדימין ונמצאו כולם עולים ועוברים על השבועה, לכן אין חיוב על שום יחיד לעלות וזה הטעם על כל הגדולים שלא עלו. לכן גם אם נימא שאין בזה איסור על היחידים אך ודאי גם אין כאן מצוה דאורייתא לדעת רבינו האברבנאל.

התשב"ץ

שו"ת התשב"ץ ח"ג סי' קצח-קצט, כתב שם דחיוב העלאה לא"י וכן מצוות דירה הוא משום מצוות התלויות בארץ ואיסור ההוצאה משם הוא משום שמפקיע מן המצוות, וכן בסי' ר' כתב דחיוב העלאה הוא מפני קדושת מצוות. ודעתו שם דקדושה שניה בטלה. וכן כתב האבני"ז (יו"ד סי' תנ"ד סקל"ב) שדעת התשב"ץ דהא דמעלין לא"י הוא משום מצוות התלויות בארץ ולא משום מצוות דירה, וכ"כ ביו"מ (סי' ז'). אמנם בספרו זוהר הרקיע (ל"ת רכ"ו) כתב התשב"ץ שהיא מ"ע וכן כתב בנו הרשב"ש (בשו"ת סי' א') שדעת אביו כרמב"ן שהיא מ"ע שאם לא כן למה כופין לעלות, ותמה על זה בויואל משה (סי' ז') שהרי התשב"ץ כתב בפירוש בטעם הדין שכופין לעלות שהוא משום מצוות התלויות בארץ ואין משם ראייה כלל על מצות הישיבה. ועי' בספר פאת השולחן (סי' ב' כח) שהאריך בביאור העובדא דקידושין ל"א ב' ברב אסי שרצה לצאת לבבל, וכתב שם דדעת התשב"ץ שמותר לצאת מא"י גם ע"מ שלא לחזור.

התבואות שור

בספר בכור שור על חולין קל"ז, וכתב שם דבזמנם של התנאים מצוות התלויות בארץ היו דוחין עשה דדברי קבלה (של "בבלה יובאו"), ומשום הכי לא קשיא על רב יהודה שאמר כל העולה מבבל לא"י עובר בעשה - מהלל שעלה מבבל לא"י (פסחים ס"ו א'). הובאו דבריו בחידושי ריח"ל מייזליש על ברכות כ"ד ב', ונראה מדבריו דסבירא ליה דאף בזמן הבית ישוב א"י אינה מצווה אלא משום מצוות התלויות בארץ. וכן הביאו הנודע ביהודה בספר דורש לציון (דרוש ג') וכתב דס"ל דבזמן הבית יש מ"ע דאורייתא לקיים כל מצוות התלויות בארץ ודוחה עשה זו דדברי קבלה. ומדברי הנוב"י שם נראה דאף לדעת הרמב"ן אם נימא דקדושה ראשונה קדשה לשעתה ולא קדשה לעתיד לבא אז אין מ"ע בישיבת הארץ, כלומר דמצוות ישיבת הארץ תליא בקדושת הארץ למצוותיה. וכתב בשו"ת אבני נזר דלמ"ד לא קידשה לעתיד לבוא אין מ"ע דישיבת א"י בזמן הזה רק מדרבנן (שו"ת אבני נזר יו"ד תנ"ד אות לג). וכן דעת הרבה ראשונים ואחרונים שמצוות ישוב א"י תלויה בקדושת הארץ למצוותיה, אם קידשה לעתיד לבוא אם לאו, כמו שיבואר לקמן (סי' ו').

מגילת אסתר

בספר המצוות לרמב"ם על הוספת מ"ע ד' לרמב"ן, וסובר בדעת הרמב"ם שלא מנה מצות ישוב א"י כי מצוה זו נוהגת רק בזמן ביהמ"ק, אבל אחר שגלו מעל אדמתם אינה נוהגת עד בוא המשיח, ואדרבה נצטוינו שלא למרוד באומות ולכבוש את הארץ בחזקה כמו שדרשו בסוף כתובות. ועיין בכלי חמדה ריש פרשת מסעי מה שביאר ויישב בדברי המגילת אסתר. וכן בשו"ת מנחת אלעזר (ח"ה סי' יב), דברי יששכר (סי' קמט) ויואל משה (סי' ה', לח, קו, קז) מיישבים את דברי המגילת אסתר ממה שהקשו עליו, ועי' שו"ת שארית ישראל (ישוב א"י להגרי"ז מינצברג עמ' לג) מה שהקשה על דברי האבני"ז (יו"ד סי' תנד).

ומה שהקשה האבני"ז שם איך יפקיע הנביא מצות התורה, באמת לא קשיא מידי שהרי עונש הגלות הפיזור מבואר בכתוב (כמבואר בהקדמה עמ' 11) והתורה עצמה הפקיעה את מצות ישוב הארץ, וכמו שכתב בשו"ת הרשב"ש (סי' ב') שהדירה בא"י היא מצוה גדולה אבל אינה מצוה כוללת לכל ישראל בגלות החל הזה אבל היא נמנעת כלל כמו שאמרו חז"ל בגמ' כתובות שהיא מכלל שבועות שהשביע הקב"ה את ישראל שלא ימארו את הקץ ושלא יעלו בחומה וכו', ומה שהיה אומר הנביא לבני הגלות בנו בתים זה היה מפני הגלות שנגזר עליהם ומי שהגלם לא היה מניחם לשוב וכו', אלא ודאי שהתורה הפקיעה בנבואת הגלות את מצוות ישוב הארץ.

הרדב"ז

שו"ת הרדב"ז (ח"א סי' תנ"ד וכן ח"ג סי' ת"ל), וכתב שם שהנודר לדור בא"י בזמן הזה ליכא מצוה שבשבילה יתירו לו את הנדר. ועל-פי זה כתב הכנסת-הגדולה (יו"ד סימן ר"ג הגהב"י אות ו') שדעת הרדב"ז כדעת רבינו חיים הכהן שכתבו התוס' (כתובות קי ד"ה הוא) דעכשיו אינו מצוה לדור בא"י. וכן כתב מהר"ם אמריליו (ריש שו"ת תורת חסד) דס"ל דאע"פ דבנודר לדבר מצוה אין מתירין לו אך אם נדר לדור בא"י מתירין לו, וכן בפאת השולחן (הל' א"י סי' א' אות ט') הביא הרדב"ז בדעת הסוברים שהיא מדרבנן, וכן בשו"ת נשמת כל חי (סי' מ"ח) כתב דנראה דדעת הרדב"ז דהוי מצוה מדברי סופרים.

ועי' ברדב"ז על הלכות מלכים (ה, ז) שכתב שנתיישב במצרים זמן מרובה ללמוד תורה וללמדה וקבע שם ישיבה. (ואם הלאו המפורש שלא לשוב מצרימה לא נוהג בזה"ז והוזהרו בשלשה מקומות שלא לשוב מצרים כמש"כ הרמב"ם, כ"ש העשה של ישוב א"י שלהרבה מהפוסקים אינו נוהג אלא בזמן הבית או דאינו אלא משום מצוות התלויות בה).

והכנה"ג (או"ח סי' רמח הגהב"י ט"ו) על מ"ש הריב"ש שהעליה לא"י מצוה ומותר לפרוש אפילו בערב שבת הביא מהרדב"ז (ח"א סי' צ"ד) שכתב על זה - **וזו קולא גדולה ולא שמענוה**, אדרבה יש הסכמה בעזה שלא יצאו משם יום ד' דקרוב הדבר שמא יבא לידי חילול שבת ע"כ, וכתב הכנה"ג שלכאורה יש להבין מדברים אלו שהרדב"ז חולק על הריב"ש וסובר שאין העליה לא"י מצוה עי"ש. וכן בספרו 'מצודת דוד' על טעמי התרי"ג מצוות לא מנה מצוות ישיבת הארץ וירושתה, ועי' לקמן דעת תלמידו רבי בצלאל אשכנזי (בעל השיטה מקובצת).

ר' בצלאל אשכנזי

בשו"ת רבנו בצלאל אשכנזי סי' א', נשאל בקונה תבואה מן העכו"ם בא"י בזה"ז אם חייב לעשר מן התורה או מדרבנן, והאריך בזה לבאר דבזמן הזה אפילו בשל ישראל לדעת רוב הפוסקים אין התרומה ומעשרות מן התורה, והביא הרבה ראשונים הסוברים כן ומהם הרמב"ם רש"י רשב"א ריטב"א ותלמיד הרמב"ן וסמ"ג ולדידה גם הר"י בעל התוס' ורבינו טודרוס הלוי וספר התרומה, דכולהו סבירא להו דתרומה בזמן הזה דרבנן אפילו היא של ישראל, וסובר שהוא משום שקדושה שניה לא קידשה לעתיד לבוא (כמו שכתב כן בדברי הר"י בעל התוס').

וכתב בשו"ת אבני נזר דלמ"ד לא קידשה לעתיד לבוא אין מ"ע דישיבת א"י בזמן הזה רק מדרבנן (שו"ת אבני נזר יו"ד תנ"ד אות לג). וכן דעת הרבה ראשונים ואחרונים שמצות ישוב א"י תלויה בקדושת הארץ למצוותיה, אם קידשה לעתיד לבוא אם לא, כמו שיבואר לקמן (סי' ו').

מהרש"ל

בביאור עמודי שלמה על הסמ"ג (ל"ת רכ"ז), כתב שהאיסור לשוב למצרים אינו נוהג בזה"ז שאנו בגלות עד שיקבץ אותנו ה' מארבע כנפות הארץ, וכן כתבו הריטב"א וכנה"ג ועוד. ומדברי הריטב"א שכתב כן כתב האבנ"ז שדעתו שאין בזה"ז מצוה בעליה לא"י, וא"כ הוא הדין הכא בדברי המהרש"ל. ועיי' בספר ויואל משה (סי' ד') מה שכתב שהראשונים שבקשו היתר על הקהלות הדרות במצרים לא בקשו כלל טעם והיתר למה דרים בשאר הארצות כי היה פשוט להם שאין כלל איסור בדבר אלא במצרים בלבד.

ובים של שלמה (יבמות פ"ו סי' לב) הסכים עם דברי הרא"ש שהביא דעת הסוברים כי דין נשא אשה ושהה עמה עשר שנים ולא ילדה אין זה נוהג בחו"ל דתלין בעונש דירת חו"ל, והרא"ש דחה זה וכתב שהיא סברא רעועה ודוקא לאברהם לא עלתה ישיבת חו"ל ולא לשאר אינשי והסכים עמו המהרש"ל, עיי' לעיל בדעת הרא"ש משי"כ בענין זה, וכן הגר"א הסכים לדברי הרא"ש (אה"ע סי' א' ס"ק י').

גם הגאון בעל ה"מטה משה", מגדולי תלמידי המהרש"ל, בספרו סלת נקיה על תרי"ג מצוות לא הזכיר מצוות ישוב א"י.

המהרש"ל הוא גדול האחרונים, כן כתב האורים ותומים (קיצור תקפו כהן) "ואחד הוא המהרש"ל גדול שבאחרונים בזמן שלחן-ערוך", וכן כתב החפץ-חיים (הלי' רכילות כלל ב' במ"ח אות ד').

ודעת המהרש"ל ב"ח פרישה ש"ך וט"ז דאין איסור לכהן להטמא בזה"ז בארץ העמים (יו"ד סי' שס"ט), וכבר מבואר בתוס' (נזיר נד ב' ד"ה ארץ העמים) דמשום הכי גזרו טומאה על ארץ העמים כדי שלא יצאו מא"י לחו"ל, ולכן לפי דעת הפוסקים הללו נראה דאין איסור יציאה מהארץ בזה"ז.

מהר"ל מפראג

בספר נצח ישראל (פרק יח) כתב: וחכמי אמת והחסידיים והקדושים קבלו עול מלכות זה (מלכות רביעית) עליהם, כאשר עמדו על סוד מלכות רביעית זאת. בפרק כא כתב כי ד' המלכויות הם מעכבים הגאולה וכל זמן שהם מולכים אין חוזרים ישראל למקום מעלתם ומלכותם (הרי שרק כאשר תפול מלכות אדום אז יזכו עם ישראל לשוב לארצם, וכבר כתב בפרק יז כי ירידתה של מלכות הרביעית תהיה רק ע"י מלך המשיח, ועיי' בנר מצוה (נר ג') שכתב כי מלכות זו דבק בה ההעדר כי היא סוף וקץ המלכויות וכל העדר מביא הויה חדשה ולכך מלכות רביעית נקראת חזיר שמצד ההעדר שבה תחזור המלכות לישראל).

שם (פרק כד) כתב כי עתה שישראל אינם בארצם הוא שלא כסדר העולם ואי אפשר שיתקיים דבר זה תמיד, מכל מקום אם לא שהשם יתב' גזר דבר זה על ישראל שיהיו בגלות תחת רשות האומות לא היה לדבר זה קיום אף זמן מה וכו', לכך גזירת השם

ית' הוא אשר מעמיד דבר זה. וכתב שם שהשביע אותם שלא ישנו בענין הגלות ואף אם יהיו רוצים להמית אותם בעיני קשה לא יהיו יוצאים ולא יהיו משנים בזה. עוד כתב שם שהקב"ה גזר שלא ימרדו באומות לצאת מתחת רשותם, ושלא יעלו בחומה שזהו קיבוץ גלויות והוא ביטול הפיזור (ומדבריו מוכח שגם אם האומות נותנות רשות לכולם להתקבץ לארץ אסור לעשות זאת משום שהוא ביטול הפיזור). וכן כתב בחידושי אגדות (כתובות קיא) שה' יתב' גזר הגלות על ישראל ושלא ימרדו באומות כי זהו ביטול הגלות, כי אם ימרדו באומות ולא יקבלו עול שלהם עליהן אין כאן גלות, ואין ספק שהשינוי בזה הוא דבר מסוכן מאוד מאוד.

בפרק כט כתב: בני א-ל חי זרע אברהם תולדות יצחק צאצאי יעקב אל יהא קטן בעיניכם התוחלת והתקוה הזאת שהיא לזכות ולצדקה עולמית מורה על זרע אמת, לא ישקרו באמונתם, העם אשר יושבים בחושך נותנים שכמם לסבול עול הגלות ולהתבזות מן האומות זה עידן עדנין, **דבר זה בודאי מורה על אמונתם.**

בפרק נו כתב: והנה בבאר לך בראיות ברורות כי פיזור ישראל בכל העולם מורה על מעלה אלקית שלהם, כי ישראל הם עיקר העולם, וראוי שיהיה המקום מתיחס לבעל המקום, ולכך נתפזרו בכל העולם, שכך הוא ראוי לאומה שהיא כל העולם, שיהיה מקומם בכל העולם. ושם פרק סב כתב כי הגאולה האחרונה תהיה ע"י המשיח.

בבאר הגולה (באר שביעי) כתב: ואדרבה הזהירו אותנו חכמים לקבל עלינו מלכות וממשלת האומות, אחר שגזר הש"י שנהיה תחת רשותם ראוי עלינו לקבל ממשלתם ושלא לבטל הגזירה וכו' ואין ספק כי טעם דבר זה שאחר שהנה גזירת השם יתב' שיהיו ישראל תחת האומות, לא יבטלו גזירת השם יתב' בכח שיהיה זה נגד הגזירה, כי אם שיתפללו על מלכות של ישראל שתחזור.

וראה במאמר 'כל הדרי' בשם רבי חיים אחי המהר"ל, דמה שאמרו כל הדר בחו"ל כמי שאין לו אלוה הוא רק בעושה דירתו בקביעות ומתערב עמהם, אבל המצפה תמיד לישועת הגאולה חלילה שיהי' כעובד ע"ז ואדרבה מעלה עליו הכתוב כאילו עמד ודר בתוכה ע"ש. ועיי' לקמן סוף סי' טז דברי בעל הכלי-יקר תלמיד המהר"ל.

רבי שלמה סאגיס

מגדולי חכמי צפת בזמן הבית יוסף ומהר"ם אלשיך, רבם של המהר"ט, מעשה חייא ועוד, הובאה דעתו בשו"ת המהר"ט (ח"ב יו"ד סי' כ"ח) שהביא את תשובת הרא"ש (כלל י"ב) שהנודר ללכת לא"י יש לו התרה, והביא בשם מורו רבי שלמה סאגיס שהרא"ש אזיל לשיטת רבנו חיים שהובא בתוס' בשלהי כתובות דעכשיו אין מצוה לדור בא"י וכו' ולפיכך אמר שיש לנדר הזה התרה כשאר נדרים.

וכן בשו"ת צדקה ומשפט (יו"ד סי' יד) כתב שדעת מהר"ש סאגיס כדעת רבינו חיים הכהן שכתבו התוס' בפרק ב' דייני גזירות דהאינא ליכא מצווה בדירת א"י, ומי שנדר לילך לא"י אפי' נדר ע"מ להשתקע יש לאותו נדר התרה כמו שאר נדרי רשות. ומה שהקשה על זה המהר"ט, עיי' מה שכתבנו לעיל בדברי התוס', וכן בוואל משה מאמר ישוב א"י (סי' צב) ובשו"ת מים רבים הסכים עם דעת המהר"ש סאגיס עיי' דבריו לקמן, וכן הכנה"ג חלק עלי.

בנימין זאב

שו"ת בנימין זאב סי' ע"ר, בדין מי שנדר בפני רבים לעלות לארץ הקדושה ויש שם מניעת מצוה בעליתו ובא לישאל על נדרו, האם יכולים ב"ד להתיר נדרו. וכתב על זה שנדר שהודר ברבים יש לו הפרה ואפילו על דעת רבים וכו', ואף על גב דאמרין פרק שני דייני גזירות (כתובות קי) גבי הוא אומר לעלות והיא אומרת שלא לעלות כופין לעלות ואם לאו תצא בלא כתובה – מכל מקום כתבו התוספות שם בד"ה הוא אומר כו' אינו נוהג בזמן הזה דאיכא סכנת דרכים, והיה אומר רבי חיים דעכשיו אינו מצוה לדר בא"י כי יש כמה מצוות התלויות בארץ וכמה עונשים דאין אנו יכולים לזוהר בהם ולעמוד עליהם עכ"ל. ומכל מקום אני אומר לעני"ד דשבח גדול ומעלה הוא לאותם הדרים בא"י וכ"ש לירושלים עיר הקודש לתועלת עולם זה ולתועלת עולם הבא. תועלת עולם זה היינו מאי דאמר ר' אלעזר כל הדר בא"י שרוי בלא עוון כדאיתא שילהי פ' שני דייני גזירות, ותועלת עולם הבא היינו דאמר רב ענן התם כל הקבור בא"י כאילו קבור תחת המזבח, וכן אמר ר' ירמיה בר אבא אמר ר' יוחנן כל המהלך ד' אמות בא"י מובטח לו שהוא בן עולם הבא וכו'. מכל מקום מכיון שראובן זה אינו יכול לקיים נדרו נדרו מצוה ואיכא מניעת מצוה בעלייתו והב"ד רואין דאינו יכול לקיים נדרו מתירין לו. וכדו' לזה מצאתי הגהה בהרמב"ם ז"ל בספר הפלאה הלכות שבועות פ"ו. עכ"ל.

חזינן מדבריו שמסכים לדברי התוספות שאין בזה"ז מצוה אך יש שבח גדול ומעלה לדר בא"י. ועיין בשו"ת מנחת יצחק ח"ו עמ' ק"ל מה שכתב בזה, וכן פסק בשו"ת הר"ן, הובאו דבריו לעיל.

הרמ"ע מפאנו

ספר כנפי יונה ח"ד סי' י"ב, כתב שם (בביאור הפסוק "אחת שאלתי מאת ה'", תהלים כז): "ולבקר בהיכלו זה ישוב א"י בקביעות לבקר את מקדש לעיתים מזומנים, ודע כי הדר בא"י בחורבנה דומה כמי שאין לו אלוך אבל בבנינה דומה שיש לו אלוך כטעם הלא על כי אין אלוך בקרבי מצאוני הרעות האלה, ובחוצה לארץ דומה כמי שאין לו אלוך בכל זמן וכו' ועוד שאפילו ישיבת א"י בימיו היתה בלא מקדש" (ולכן היה דוד מבקש לישב בא"י בקביעות ולבקר במקדש).

ומכל זה נראה דעת הרמ"ע שמצות ישוב א"י נוהגת רק בזמן הבית שהרי דעתו שבזמן החורבן א"י שוה לשאר ארצות והדר בה דומה למי שאין לו אלוך (וכן מבואר בזה"ק ברע"מ פרשת בהר דף קט שהטעם הוא כי בחו"ל אין קרבנות, ומכאן שכל זה רק בזמן הבית).

ואחד הטעמים של הרמב"ן במה שסובר שהיא מ"ע הוא ממה שאמרו חז"ל שכל היוצא ממנה כאילו עובד ע"ז (השגות לטה"מ מ"ע ד'), והרי דעת הרמ"ע שאין זה נוהג בזמן החורבן, ומכל זה נראה שס"ל שנוהגת רק בזמן הבית.

שלטי הגבורים

בפרק ג' דשבעות (דף ח' מדפי הרי"ף) בעניין הנודר בעת צרה דאיכא מצוה בנדר כי האי וכו' ובאמצע דבריו כתב "ועוד דהא ליכא מצוה כלל דאין מצוה ללכת לא"י על מנת לשוב ואפי' למאן דאמר דהאינדא מצוה ללכת לא"י היינו דווקא על מנת לדור אבל ההליכה על מנת לצאת אין בה מצוה, דכי היכי דהיציאה ע"מ לשוב אינה עבירה כך ההליכה ע"מ לשוב אינה מצוה דעיקר ההליכה והיציאה תלוי בדירה, וכן יש בספר תשב"ץ בשם מהר"ם ז"ל ומלתא דמסתבר הוא דמה מצוה יכול להיות בהולך לא"י ע"מ לשוב מי בקש זאת מידו רמוס חצירו וכו'".

וממה שכתב "ואפילו למאן דאמר דהאינדא מצוה ללכת לא"י" דייק מכאן בספר נשמת כל חי (סי' מח) דלשון זה מורה כאילו סבירא ליה דליכא מצוה בזה"ז בישיבת א"י. הובאו דברי השלטי גיבורים בכנה"ג ומג"א (או"ח סי' רמח ד') ובבאה"ט שם בשם כנה"ג.

ועוד שדעת השלטי גיבורים דקדושה שניה לא קידשה לעתיד לבא (קידושין פ"א ע"א ועוד המשנה ל"ו א', דף טו א' בדפי הרי"ף) וכתב האבנ"ז דלמ"ד לא קידשה לעתיד לבוא אין מ"ע דישיבת א"י בזמן הזה רק מדרבנן (שו"ת יו"ד סי' תנ"ד אות לג).

הב"ח

ביו"ד (סי' רכ"ח אות כ"ד) הביא תשובת הרי"ן והרא"ש ומהר"ם מעיל צדק במי שנדרו לעלות לא"י (אפילו נדר בעת צרה שכתב הרי"ן שאין לו התרה) ופסקו להתיר, ובתשובת מהר"ם מעיל צדק כתב דבנודר בעת צרה איכא מ"ע לעשותה ואי אפשר לקיים שניהם יבוא עשה וידחה ל"ת דלא יחל, והכי נמי בנדון זה שמשועבד לה מדאורייתא הוי ליה מ"ע, הילכך יבואו ג' ויתירו לו.

ובפירושו "משיב נפש" על מגילת רות (ג, טז) כתב: ותאמר שבי בתי שבי בגלות עד הגאולה, עד אשר תדעין איך יפול דבר, איך יפול עשו ואומתו, ד"א איך יפול דבר שיבוא משיח בר נפלה ותפסוק האומה. ונראה מזה שסובר דאין מצוה בישיבת א"י עד ביאת המשיח.

וע"י לקמן דעת הנחלת צבי (תלמיד הב"ח) שפסק כדברי ר' חיים שבתוס' בכתובות דבזמן הזה אין מצוה לדור בא"י.

הט"ז

אבה"ע סי' ע"ה סק"ב, הביא דברי התוס' בשם רבנו חיים הכהן ודברי המרדכי בדין דהכל מעלין דהוא דוקא בימיהם וכו', ועוד הביא בשם התוס' דהרבה מצות תלויות בארץ וכמה עונשים דאין אנו יכולים לזוהר בהם, ולא העיר מאומה שיש בזה מחלוקת ומשמע שסובר כן להלכה.

וכתב על זה בשו"ת נשמת כל חי (סי' מח) שנראה שדעת הט"ז כדעת רבנו חיים שבתוס' בכתובות (ק"י ב' ד"ה הוא) דעכשיו אין מצוה לדור בא"י.

בית שמואל

אבה"ע סי' ע"ה סק"כ, והביא שם דעת מהר"ם והרא"ש שבזה"ז אין כופין אותו אלא אותה, ולענין אם בזה"ז מצוה לעלות לא"י כתב בשם התוס' סוף כתובות בשם רבינו חיים דאין מצוה בזה"ז. אמנם אח"כ הביא בשם הרא"ש ואגודה וטור שמדבריהם משמע דיש מצוה אף בזה"ז אך נראה שנקט לעיקר את דעת התוס', או י"ל דהוא מדרבנן. ועיי' לעיל מה שכתבנו בדעת המהר"ם והרא"ש שמבואר דגם הם ס"ל דאינה מן התורה בזה"ז.
וכן כתב בויואל משה (סי' סד) דנראה שהב"ש סובר כדעת מהר"ם שמחלק בין זמן הבית לזמן הזה.

הש"ך

בספר 'פועל צדק' על מניין המצוות לבעל הש"ך לא הביא מצוות ישוב א"י במנין המצוות (למרות שהביא דעת הרמב"ן בכמה מצוות). ספר פועל צדק הזכירו החיד"א בשם הגדולים ובמורה באצבע (אות קכ"א ורכ"ז) וכתב שהוא סדר קצר נאה ויאה. וביו"ד (סי' רכח סקצ"ז) הביא הש"ך בשם תשובת מיימוני (פ"ו מה"ש) דאפי' נדר על דעת רבים יש לו התרה כשאשתו הרה ויש סכנה להוליכה לא"י ואין אומרים יניח אשתו וכ"כ האחרונים בשם מהר"מ מ"ץ דאם אשתו אינה רוצה ללכת עמו אפי' נדר על דעת רבים ובעת צרה יש לו התרה.
והנה אף שאמרו בגמ' (ע"ז ח') דיש איסור לאכול ולשתות בסעודת עכו"ם ולמדו מקרא ד"וקרא לך" שגם משעת קריאה הוא עובד ע"ז, אך כתב הש"ך בנקודות הכסף (יו"ד קנ"ב א') דלא הוא אלא איסור דרבנן וקרא אסמכתא בעלמא ומשום איבה שרי, ואם כן כל שכן דירה בלבד בחו"ל אינו אסור מדאורייתא דלא גרע מסעודתם, וזה דלא כהרמב"ן אשר הביא ראייה לשיטתו ממה שאמרו שהיוצא מא"י כעובד ע"ז, ולפי דברי הש"ך אין ראייה ממה שאמרו חז"ל לשון ע"ז שהוא איסור דאורייתא דאין הכוונה לדמות לשמץ ע"ז גמורה ח"ו (ויו"מ סי' ל').

מהר"ם בן חביב

ר' משה בן חביב, בעל גט פשוט וכפות תמרים, הראשול"צ ומגדולי חכמי ירושלים. בשו"ת קול גדול (סי' כ"ו) הביא דברי התוס' דעכשיו אינו מצוה לדור בא"י אבל מדברי הטור משמע דאף בזמן הזה מצוה לדור בא"י.
ושם (סי' מ"ט) נשאל בהא דלוקח בית בא"י מגוי, האם מותר ע"י ישראל כשכותב ביד שמאלו דלא מיתסר אלא מדרבנן, והשיב דלא שרי אלא ע"י גוי דאין מדמין דבר לדבר בענייני שבות, דשבות פעמים מקילין בו במקום מצוה מועטת כגון נידון דידן ופעמים התמירו וכו' וכן מצאתי שכתב הרשב"א בתשובה (ח"א סי' רמח) שהשבות הזו דרבנן פעמים מקילין בו במקום מצוה מועטת כגון לקנות קרקע בא"י שמעלה בערכאות וכותב בשבת משום ישוב א"י, ועוד דשאני בין שבות שיש בו מעשה לשבות שאין בו מעשה כדאמרינן פ' הדר עכ"ל. הרי שלא התיר אלא ע"י גוי ודוקא בשבות שאין בו מעשה, ומכאן נראה שסובר שהמצוה מדרבנן בזה"ז.

נחלת צבי

ר' צבי הכהן תלמיד הב"ח מגדולי הפוסקים (מביאו המגן אברהם פעמים רבות), באבה"ע ס"י ע"ה הביא מהתוס' בשם רבינו חיים דעכשיו אין מצוה לדור בא"י כי יש כמה מצוות התלויות בארץ וכמה עונשים דאין אנו יכולים לזוהר בהם ולעמוד עליהם. הובאו דבריו בשו"ת מים רבים (יו"ד סי' מח) אשר על פי זה פסק במי שנדר לעלות לא"י שלא חל הנדר מעיקרו. וכן כתב בשו"ת נשמת כל חי (סי' מח) שנראה שדעת הנחלת צבי כר' חיים שבתוס' בכתובות (ק"י ב' ד"ה הוא) דעכשיו אין מצוה לדור בא"י.

כנסת הגדולה

יו"ד סי' רל"ט הגה"ט אות ל"ג, וכתב שם שהנשבע שלא לדור בא"י השבועה חלה עליו כיון דאינה מצוה המפורשת בתורה אלא מצוה דרבנן, והביא שם עוד פוסקים הסוברים כן מדלא מנאה הרמב"ם במגן המצוות. ותמה שם הכנה"ג על המבי"ט (ח"א סי' רמ"ה) שעזב סברת הרמב"ם ולא הזכירו כלל ונתלה בדעת הרמב"ן שמנאה למי"ע, הובאו דבריו בספר עין זוכר (י', ה) להחיד"א. ובכנה"ג אבה"ע סי' ע"ה הביא דעת עוד גדולים שפסקו כר' חיים שבתוס' בכתובות דבזה"ז אין מצוה לדור בא"י. ובחידושו על הרמב"ם (ה' מלכים ה, ז) כתב שלא אסרה תורה לדור במצרים אלא בזמן שישראל שרויים על אדמתם אבל עכשיו בגלות החל הזה אין איסור בדבר, וזהו כדעת הריטב"א ומהרש"ל ועוד. (והנה אם אין איסור לדור במצרים למרות שהתורה הזהירה על זה בפירוש בשלושה מקומות, כ"ש שאין איסור לדור בשאר ארצות, ושאיין חיוב לעלות לא"י).

מהר"א מוטאל

הרב הגדול מהר"ר אברהם מוטאל (חיבר ספר מגן אברהם בענייני גיטין הביאו הרב כנה"ג באה"ע והוא רבו של הרב בני אהרן, כך כתב עליו בספר שם הגדולים אות א' ע"ה). הובאו דבריו בכנה"ג אה"ע סי' ע"ה, וכתב שם דבספר מגן אברהם להר' מהר"א מוטל ז"ל פסק כר"ח הכהן (שבתוס' כתובות ק"י דבזה"ז אין מצוה לדור בא"י) והסכימו עמו מהר"ד נחמיאש (בעל המקור ברוך) ז"ל ומהר"א חסון ז"ל ומהר"א נחמיאש ז"ל.

מהר"א חסון

הובאו דבריו בכנה"ג אה"ע סי' ע"ה, וכתב שם שפסק כר"ח הכהן (שבתוס' כתובות ק"י דבזה"ז אין מצוה לדור בא"י), וכמו שהובא לעיל בדעת מהר"א מוטאל. וכן כתב בפאת השולחן (ה' א"י סי' א' אות ט') דדעת מהר"א חסון דהנשבע שלא לדור בא"י שבועה חלה עליו מפני שהיא מצוה דרבנן.

מהריט"ץ

שו"ת מהריט"ץ סי' ה', כתב במי שהתנה עם אשתו בפירוש לדור בצפת או בחו"ל באיזה מקום בפירוש ונשבע על כך אינו יכול להוציאה מצפת לירושלים או מחו"ל לא"י כמבואר בדבריו, והביא דברי התוס' בכתובות ק"י ודברי ר' חיים הכהן דעכשיו אין מצוה לדור בא"י וכו' ונראה שפסק כדבריהם. ולפי זה כתב בשו"ת נשמת כל חי (יו"ד סי' מ"ח) דס"ל למהריט"ץ דהוי מצות ישיבת א"י מדברי סופרים. וכן בס"י פ"ה כתב המהריט"ץ "לא מצינו שום פוסק שאוסר לדור בחו"ל אלא דוקא לצאת לחו"ל אסור, אבל אם מעולם היו דרים אבותיו בחו"ל אינו אסור", וזה אינו כהרמב"ן שכתב דמ"ע לרשת הארץ ולשבת בה ומתחייב בזה כל יחיד.

מהרש"ך

שו"ת מהרש"ך ח"ב סי' קי"ט, כתב במי שנדר לעלות לא"י וגם נשבע לדור בעיר אחרת בחו"ל שנה אחת, והשיב דהשבועה חלה דהוי בכולל, ואפילו את"ל דעליית לדור לא"י יהיה מצוה אפילו הכי ודאי אין לומר שהיא מצות עשה מדברי תורה, וכל זה לרווחא דמילתא דקושטא דמילתא היא דעליית לדור בא"י בזמן הזה אינה מצוה לא מד"ת ולא מדברי סופרים כמו שכתבו התוס' בשם ר"ח יע"ש. וכן כתב בח"ב סי' מ"א שהנשבע לעלות לא"י לא מיקרי נשבע לקיים המצוה, דאינה מצוה לא מד"ת ולא מד"ס כמו שכתבו התוספות. הובאו דבריו בשו"ת סמא דחיי יו"ד סי' חי', תורת חסד סי' א', נשמת כל חי סי' מ"ח, מטה יוסף סי' י'.

תורת חיים

בשו"ת תורת חיים לר' חיים שבתי (מהרח"ש) רבה של סלונקי, בחלק ג' סי' ס"א במי שנדר לעלות לא"י ואשתו מוחה בידו אם צריך לשלם לה כתובתה, והשיב דבעיקר דין דכופין אותה לעלות איכא פלוגתא דרבוותא בזמן הזה שהתוספות כתבו (כתובות ק"י ע"ב ד"ה הוא אומר) דאינו נוהג בזמן הזה דאיכא סכנת דרכים, והיה אומר הרב רבינו חיים דעכשיו אינו מצוה לעלות לארץ ישראל, כי יש כמה מצוות התלויות בארץ ישראל וכמה עונשים דאין אנו יכולים ליזהר בהם לעמוד עליהם. וכתב דאף למה שכתב מהרשד"ם דאפשר שאפי' לדעת התוס' היינו בזמנם שהיו מלכיות מחולקות אבל עתה הזמן הזה שוה לזמן תלמוד שעתה הכל הוא תחת ממשלת אדוננו המלך יר"ה, מ"מ איכא טעמא שהביאו התוס' בשם הרב רבינו חיים דעכשיו אינו מצוה לדור בא"י, דאיכא מצוות התלויות בארץ ישראל וכמה עונשים שאין אנו יכולין ליזהר בהם. ומכל זה נראה שסובר בדעת התוס'.

וכן כתב בשו"ת נשמת כל חי (סי' מ"ח) דנראה שדעת המהרח"ש כדעת ר' חיים שבתוס' בכתובות (ק"י ב' ד"ה הוא) דעכשיו אין מצוה לדור בא"י.

אור החיים הק'

במדבר לג נג, בפסוק "והורשתם את הארץ וישבתם בה", וכתב שם כי פשט הכתוב כדברי רש"י דהיא הבטחה ודלא כהרמב"ן שסובר שהיא מצוה. ובמקום אחר הזהיר שלא לעבור על השבועות ולא יעלו בכוח לא"י (ויקרא כו, לג), וכן כתב בספרו ראשון לציון על שיה"ש (ב, ז) "מזהירים שלא ידחקו השעה הגם שישבלו היסורין" וזה ודאי לא כהרמב"ן דס"ל שיש מצוה לכבוש את הארץ ולשבת בה (וכ"כ בויואל משה סי' ה' שהאזה"ח הכריע כרש"י שאין מצוה בישיבת א"י ודלא כרמב"ן).

עוד כתב האזה"ח הק' שבזכות הישיבה בגלות יתעוררו רחמי ה' בראות עם עליון בני מלכים שפלים ביד אויביהם וזה מביא לכך שה' ישמור עלינו מכל אויבינו (ויקרא כו, מד). ובפרשת עקב (דברים יא, יב) כתב כי שבח הארץ היא כשה' מייחד אלקותו על ישראל אבל בזמן שישראל גולים ואין שכינה בתוכם אין שבח כל-כך לארץ. ועוד כתב (דברים לב, מג) כי כפרת החטאים והעוונות היא כאשר הארץ לשמה ולחרפה, הרי שסובר כי כדי שתהיה כפרת עוונות בגלות צריכה להיות ארץ ישראל שוממת ובוה יתכפרו חטאינו (ועי' בדבריו פ' בהר (כה כה) שכתב דהיסורין והגלות הם תיקון האומה להכשירה ובאמצעות זה יזכו לגאולת הבית).

ומה שעלה לארה"ק יש לומר משום מעלתה וקדושתה או משום דלפי חשבונו היתה צריכה להיות הגאולה בשנת ת"ק וכמו שכתב בפ' צו (ויקרא ו, ב) ופנחס (כו כב), והוא עלה בשנת תק"א. ועוד על כוונתו בעלייתו לא"י נוכל ללמוד ממה שכתב באיגרתו לקהילת קסאלי שבאיטליה (משנת תק"א, מובא בספר נר המערבי פרק י"ד), ושם כתב: "לעלות לעיר סביב לה הרים להתגולל בעפרה ולומר די לצער הפרידה", ומכאן נדע שעיקר כוונתו היתה לעלות לי-ם עיה"ק לבכות על צער גלות השכינה, להתפלל על הגאולה השלימה, ולעסוק שם בתורה ועבודת ה' בקדושה וטהרה (ובשנת ת"ק עלו עוד גאונים וצדיקים כגון מהר"ח אבולעפיא, הפרי-חדש, המשנת חסידים) (אשר כתב בספרו יושר לבב דף מ"ז שהגאולה תתחיל בשנת ת"ק) ועוד, אשר כתבו שהשנה ההיא היא תחילת אור הגאולה).

ומה שכתב בריש פ' כי-תבא דישיבת הארץ היא מצוה בפני עצמה, הרי כבר כתב שם בתחילת דבריו דיהיה זה כאשר יתקיים בנו "אז ימלא שחוק פיננו", והוא בשבב ה' שיבת ציון בביאת המשיח אשר יקבץ גלויותינו (וכמו שדרשו חז"ל פסוק זה בברכות לא א' על ימות המשיח ולא על העוה"ז). וכן נראה שדיבר רק על זמן הבית שאז נוהגת מצות הביכורים, וכן מה שכתב בפרשת ראה (יג, יג) וסוף ניצבים- נראה שכוונתו על מצוה דרבנן שהרי הביא רק מאמרי חז"ל על ההולך בה ד' אמות, ולא הזכיר כלל את הפסוק "והורשתם את הארץ וישבתם בה". ומ"מ ודאי עיקר דבריו להלכה בענין מצות הישיבה היא מה שכתב בפ' מסעי אשר שם עיקר דברי הרמב"ן להלכה בענין מצות ישוב א"י (ועי' בדבריו הנפלאים בפ' ויגש (מו, ז) ושמות (א, א) על אלו המקבלים עול הגלות ברצון).

מהר"ם גאלאנטי

אב"ד ק"ק צפת ומגדולי החכמים בה, תלמיד הבית-יוסף והרמ"ק, בשו"ת מהר"ם גאלאנטי סי' מ"ד כתב שאם התנה בפירוש דאפילו לא"י אינו יכול להוציא את אשתו אז יהיה כפוף לתנאיה, דאפי' אם יש מצוה לעלות לא"י אך כיון שהתנה בפירוש צריך

לקיים תנאו ובפרט אם יש לו שבועה. וע"פ זה כתב בשו"ת נשמת כל חי (יו"ד סי' מח) שדעת מהר"ם גאלאנטי דשיבת א"י הוי מדברי סופרים כהרמב"ם, כי אם היה סובר שהיא מצוה מהתורה אז אפילו נשבע בפירוש הוי נשבע לבטל המצוה ואין שבועה חלה. והבאר היטב (אה"ע סי' ע"ה) הביא דבריו.

ר' חיים ויטאל

בספר שערי קדושה חלק א' שער ד', הביא את כל המצוות שאפשר לקיימם בזמן הזה מהתורה ומדברי סופרים, מהרמב"ם ושאר מפרשים וספר הזוהר, ולא הזכיר מצוות ישוב א"י. עוד כתב "כי אילו היו ישראל נכנעים ומכירים הגלות שבו הן עומדים ויחזרו בתשובה היו נגאלין" (עץ הדעת טוב, תהלים י').

עדות ביהוסף

להר"ר יוסף אלמושיניו אב"ד דק"ק בילוגראדו, הובאו דבריו בשו"ת חכם צבי סי' מא (ומכנהו החכם השלם, ועי' עליו בשם הגדולים), בענין הגמ' ביבמות ס"ד בדין אשה ששהתה י' שנים ולא ילדה דיוציא ויתן כתובה וכו' שאין ישיבת חו"ל עולה לו מן המנין. וכתב על זה דמשמע דדוקא גבי אברהם אמרינן דאין ישיבת חו"ל עולה לו מן המנין, שהרי כבר נגלה אליו שאינו ראוי לבנים בחו"ל (וכן דעת הרמב"ן (בראש' טז, ג) שדין זה לא נאמר לדורות אלא רק לאברהם שאמר לו הקב"ה לך מארצך ואעשך לגוי גדול כלומר שרק כאשר יהיה בא"י הובטח לו בנים וכתב שכן הוא דעת רש"י, וכן הביא מהראב"ד שנוהגים להוציא גם בחו"ל, וכן דעת הרשב"א והריטב"א שדין זה נוהג גם בחו"ל וכן פסק הרא"ש, והרמב"ם הביא דין זה בסתם ולא חילק בין א"י לחו"ל (ה' אישות טו, ח') וכתבו המ"מ והגה"מ שדעת הרמב"ם כרש"י שדוקא באברהם איירי).

ועוד כתב "לפי דברי רבינו חיים (בתוס' כתובות ק"י ד"ה הוא) מוכרח דס"ל נמי דאברהם דוקא דמתניתין וברייתא ודברי תלמודא דשקל וטרי בדין זה מיירי גם בזמן הזה שהרי כיון דאין ישיבת א"י האידנא מצוה א"כ אין לומר דעון חו"ל גורס". ומדהביא ראיה מדברי ר"ח משמע דס"ל כוותיה דאין ישיבת א"י מצוה בזה"י (וגם פשיטא ליה שהוא מדברי הר"ח עצמו ולא הגהת תלמיד ודלא כמהר"י ט). ואף שהחכם-צבי השיג על דבריו אבל לא חלק בענין דברי הר"ח ע"ש. (ומה שהשיג החכם צבי על דברי הרא"ש, עי' בקרבן נתנאל ביבמות מה שיישב דבריו).

שבות יעקב

שו"ת שבות יעקב ח"ב סי' צ"ח, סובר כדעת רבינו חיים שבתוס', וסבירא ליה דהטעם של מצוות ישוב א"י בטל, אך הגזירה של טומאת ארץ העמים לא בטלה ומשום כך אסור לכהן ליסע מא"י לחו"ל. הובאו דבריו בספר ויואל משה סי' צד.

עיר מקלט

להגאון המקובל ר' דוד מלידא רבה של מגנצה ואמסטרדם, תלמידו של ר' העשיל אב"ד קראקא וחברו של בעל הט"ז. בספרו עיר מקלט מנה את כל המצוות ולא מנה ישוב א"י, למרות שהביא כמה פעמים את דעת הרמב"ן (כגון במצוה שייט איסור מלאכה בשמיני עצרת, במצוה תצ"ז מינוי מלך ומצוה תק"ל עגלה ערופה). לספר יש הסכמות של ר' יצחק דרשן מפוזן (רבו של בעל המגן אברהם), ר' ישעיה הורביץ נכד השל"ה, ובעל מטה אהרן.

ר"י פינטו

הר"י על עין יעקב כתובות קיא א' על התוס' ד"ה "בבלה יובאו", וכתב "ומשמע איסור להעלות מכל הארצות לא"י עד שתחפץ אהבת הקב"ה לגאול את ישראל". וכן כתב האברבנאל וכן בספר יפה קול על מדרש שיר השירים (ב,כ) שלא יעלו עד שיגאלו ע"י המשיח, וכ"כ המתנות כהונה.

מהר"ש יפה

במדרש שיהש"ר (ב,כ) ר' חלבו אומר ד' שבועות יש כאן השביע לישראל שלא ימרדו על המלכות, שלא ידחקו את הקץ ושלא יגלו מסטירין שלהן לאומות העולם ושלא יעלו חומה מן הגולה, אם כן למה מלך המשיח בא, לקבץ גליותיהן של ישראל. ופירש היפה קול: "שלא יעלו בחומה, פירש"י יחד ביד חזקה וקשה דאין מרד גדול מזה ובתר דאשבע שלא ימרדו במלכות הא למה לי, וי"ל דסלקא דעתך אמינא דוקא בעודן תחת רשותן הוא שלא ימרדו בהן שלא למנוע חוקי המלכות כגון ארנוניות וגלגליות אבל כשיכולין לצאת מתחת רשותן [הוה אמינא דשרי] להכי קאמר שלא יעלו חומה עד שיגאלו ע"י משיח. ולי אפשר דהכא אפי' ברשות מלכות קאמר דכיון שה' פזרנו בכנפות הארץ אין לנו רשות להתקבץ ולהיות כחומה לעלות יחד לא"י עד שיקבצנו ה' ע"י משיח, וראיה לדברי הא דאמר לקמן בפסוק "אם חומה היא" אילו עלו ישראל חומה מן הגולה, והתם לא מיירי ביד רמה. א"כ למה מלך המשיח בא לקבץ, כלומר אם יעלו חומה מן הגולה, למה יצטרך מלך המשיח לבוא לקבץ נדחי ישראל, ומכיון דקי"ל דמלך המשיח יקבץ נדחינו מכמה קראי, א"כ אין בדינו להתקבץ מעצמנו יחד" עכ"ל. ומבואר מדבריו שאין לעלות לארץ עד ביאת המשיח אשר יקבץ גלויות, וע"י לעיל בדעת האברבנאל ור' יונתן אייבשיץ מה שהבאנו מהאבני-נזר שאף ביחידים אין מצוה לעלות.

נודע ביהודה

בשו"ת נודע ביהודה (תניינא י"ד סי' רו) כתב דבעלי התוספות לא עלו לא"י כמבואר בדבריהם בכתובות (ק"י ד"ה הוא) דעכשיו אינה מצוה כלל לדור בא"י (הובא בפתחי תשובה אבה"ע סי' ע"ה סק"ו).

ובאבה"ע (סי' א') בדין שהתה עשר שנים ולא ילדה אם צריכה היתר מאה רבנים, וכן שם (תניינא אבה"ע סי' קב) כתב שדעת רוב הפוסקים רוב מנין ובנין שדין שהתה י' שנים שייך אף בחו"ל (כדעת הרמב"ם הרא"ש ושו"ע, ודלא כהפוסקים הסוברים שתולין בעוון ישיבת חו"ל) ובשתי התשובות הנ"ל הביא דברי רבנו חיים שבתוס' בכתובות שם שפסק שבזה"ז ליכא מצוה בישיבת א"י, ולא הזכיר כלל דברי מהרי"ט בזה שסבר שאין זה מדברי התוס'.

ועוד כתב בשו"ת (אבה"ע תנינא סי' קכ"ט) שלאחר החורבן אין לנו מלך ולא חלוצי צבא שיהיה שייך כיבוש מלחמה, ומבואר מכאן שאין דעתו כהרמב"ן שיש מצוה לכבוש את א"י ונוהגת מצוה זו בכל הדורות.

ובספר דורש לציון (דרוש ג') הקשה איך היה מותר להלל הזקן לעלות לא"י (פסחים סו א') הרי דעת רב יהודה בגמ' (כתובות קי ב') שכל העולה מבבל לא"י עובר בעשה, דבשלמא אלו שעלו עם עזרא עלו ע"י פקידה אבל הלל שהיה דור שלישי אחר בנין בית-שני איך עלה בלא פקידה, ותירץ בשם הבכור שור (חולין קל"ז) דבזמן הבית יש מ"ע דאורייתא לקיים בה כל מצוות התלויות בארץ, וזה דוחה עשה דדברי קבלה. ועוד כתב דקדושה ראשונה קדשה לשעתה ולא קדשה לע"ל ועל-כן העשה דדברי קבלה שייך בשעת ביטול קדושת הארץ (דאז אין מצוה בישיבת הארץ).

ונראה מדבריו שהסכים עם דעת הבכור שור שמצוות ישיבת הארץ היא משום קיום מצוות התלויות בארץ (כדעת התוס' רי"ד רשב"ם ועוד), ודבר זה תלוי בקדושת הארץ למצוותיה אם קדשה לעתיד לבוא וכו'. (ועיי' עוד בקובץ כרם שלמה שנה טז, אייר תשנ"ג עמ' ז').

סמא דחיי

שו"ת סמא דחיי (יו"ד סי' ח') להר"ר חיים יעקב מגדולי רבני צפת (מביאו החיד"א בברכי יוסף כמה פעמים), במי שנשבע לעלות לא"י ונתחייב בנדר לשלם קודם לכן לאיש אחר, וכתב באמצע דבריו דלפי האמת העליה לדור בא"י אינה מצוה לא מד"ת ולא מדברי סופרים וכמו שכתבו התוס' בפרק ב' דייני גזירות בשם רבינו חיים דעכשיו אינו מצוה לדור בא"י כי יש כמה מצוות התלויות בארץ וכמה עונשים דאין אנו יכולים להזהר בהם ולעמוד עליהם, והביא שכן כתב המהרש"ך בח"ב סי' קי"ט. הובאו דבריו בעיקרי דינים (יו"ד סי' כ"ג דיני נדרים ושבעות סי' א') ובשו"ת נשמת כל חי (סי' מח).

מקור ברוך

למוהר"ר דוד בן נחמיאש, תלמיד מהרשד"ם, רבים מגדולי הפוסקים מביאים ודנים בדבריו, בשו"ת תורת חיים (ח"ג סי' מ"ה) העתיק תשובה שלמה מה ששאל ממנו. בכנה"ג (יו"ד רל"ט אות לג) כתב כי דעת מהר"ד ך' נחמיאש דהיא מצוה דרבנן מדלא מנאה הרמב"ם במנין המצוות וכתב דכיון שהיא דרבנן כל ספק שיסתפק בה לקולא. וכן באה"ע (סי' ע"ה) כתב הכנה"ג שמהר"ד נחמיאש פסק כר' חיים כהן (שבתוס' בכתובות ק"י דבזה"ז אין מצוה לדור בא"י). וכן בפאת השולחן (הלי' א"י סי' א' אות ט') כתב שמהר"ר נחמיאש סובר שהיא מצוה דרבנן.

ר' חיים הכהן

לר' חיים הכהן אב"ד לבוב, היה מגדולי הדור ורבים מגאוני הדור פנו אליו בשאלותיהם, ביניהם הנודע ביהודה, ההפלאה, בעל מרכבת המשנה על הרמב"ם ועוד גאונים רבים, המנחת חינוך ור' מרדכי זאב סגל איטינגא מכנים אותו מופת הדור רבן של כל בני הגולה, נפטר בשנת תקל"א (והוא בין המסכימים לשו"ת שאגת-אריה וסדר הדורות יחד עם הקרבן נתנאל ועוד גדולים). "הגאון האמיתי מופת דורו מאור הגולה קדוש עליון אבד"ק לבוב והגליל" (שם הגדולים החדש), ומוזכר בנודע ביהודה (מהדו"ק יו"ד סי' ס"ג).

בשו"ת רבינו חיים הכהן בסופו בקונטרס שאלת חכם (סי' ו') כתב: דאין חיוב על אדם לקיים כל מצות עשה רק שאסור לבטל, וכי היכן מצינו שיתחייב כל אדם לדור בא"י כי היכי שיקיים מצוות התלוין בארץ והא ראיא דראובן גד וחצי שבט מנשה נטלו חלקם בחו"ל וזה היה ע"פ ה' ביד משה. ומוכח מדבריו שסובר דאינה מצוה בפני עצמה אלא רק משום מצוות התלויות בארץ (כרשב"ם תשב"ץ ועוד).

ר' יהונתן אייבשיץ

בספר אהבת יהונתן (הפטי' ואתחנן ד"ה על הר גבוה) כתב: "דכנסת ישראל צוחה באלה ובשבועה אם תעירו ואם תעוררו את האהבה נגד קיבוץ ישראל, באם שהכל נועדו יחדיו לילך לירושלים וכל האומות מסכימים אפ"ה צווחה שחלילה שתלך שמה כי הקץ סתום ואולי אין עתה הזמן האמיתי רק עת רצון לפי שעה, והיום או מחר יחטאו ומוכרחים לגלות פעם שנית ח"ו ואחרון קשה מן הראשון ולכך ביקשה שלא ילכו עד שתחפץ ר"ל עד שיגיע הזמן שימלא כל הארץ דעה וכו' וזה הזמן האמיתי שיבוא במהרה בימינו" (הובאו דבריו להלכה בשו"ת יד מרדכי סי' נג, לבושי מרדכי יו"ד סי' מט, מנחת אלעזר ח"ב סי' יב ועוד).

ואין לומר שמדבריו משמע לאסור רק עליה גדולה של רבים אך על היחיד יש חיוב דכבר כתב האבני"ז (יו"ד תנ"ד אות נב-נג) דכיון שאין חיוב על הכלל לעלות לא"י כי זה נגד השבועה של עליה בחומה לכן אין חיוב גם על היחיד דגם אם ילכו זה אחר זה בכל אחד נאמר זריזין מקדימיין ונמצאו כולם עולים ועוברים על השבועה, לכן אין חיוב על שום יחיד לעלות וזה הטעם על כל הגדולים שלא עלו.

וכן בהפטרות עקב כתב: שכנסת ישראל אינה רוצה לצאת מגלותה ואומרת שמא ח"ו אכשל עוד בחטא וצריכה אני עוד פעם לגלות ממקומי וכו' לכך יעד לה ה' ב"ה שיבוער היצה"ר מן הארץ. ובהפטרות אחרי כתב: ונטעתים על אדמתם אני בעצמי לכן לא ינתשו מעל אדמתם באשר שבדבר ה' נעשה בעת יבא הגואל משיחנו.

(וכן כתב בעל הטורים (במדבר כד, ו) שבזה העולם אין לישראל נטיעה קיימת רק לעתיד לבוא, וכן הוא בדברים רבה (ג,יא) אמר הקב"ה בעוה"ז היו הכל מתאוין לא"י וע"י עוונות גליתם ממנה אבל לעת"ל שאין לכם לא חטא ולא עוון אני אטע אתכם בתוכה נטיעת שלוחה שנאמר ונטעתים על אדמתם ולא ינטשו עוד מעל אדמתם, הרי שזה יתקיים רק לעתיד לבוא בביאת משיח צדקנו, כאשר לא יהיה בהם חטא ועוון וכדברי רבינו, וע"י מדרש בראשית רבתי פ' ויחי עה"פ אסרי לגפן שהמשיח יקבץ ישראל ויטע אותם על אדמתם).

וביערות דבש (ח"א דרוש ה' בסופו) כתב דעם ישראל היו צריכים להתעכב במדבר ארבעים שנה ומשום כך בטלו עיי"כ כל המצות התלויות בארץ ובגלל כן נתאוה משה לכנס לארץ כדי לקיימן, אבל על ביטול עשה כמו שאין לובש בגד החייב בציצית ואין בונה בית להתחייב במוזזה – על זה אין הקב"ה מעניש רק בעידן ריתחא וכו', ומדבריו אלה נראה שאין מצוה בעצם הישוב אלא רק משום המצוות התלויות בארץ, וכן השווה את החיוב לדור בארץ ללבישת ציצית ומזה מוכח שאינו סובר כרמב"ן, שהרי לשיטת הרמב"ן יש חיוב על כח אחד לעלות (וכמו שהוכיח בויואל משה בדעת התוס'), עיי' לעיל מה שהבאנו בדעת התוס').

ועוד שם (ח"ב דרוש ז' בסופו) כתב שהיושבים בא"י אינם נמצאים תחת המזל ובח"ל יושבים תחת המזל והטעם שבא"י משדד המזל כי שם שכינה שרויה, אך כאשר בטלה קדושת הארץ ונסתלקה שכינה אז אף בא"י אין שידוד המזל ואין כאן מעלה לא"י יותר ושוותה בזה לח"ל עד אשר יבנה ביהמ"ק במהרה בימינו.

אמנם כתב שם (ח"א תחילת דרוש יד) "כמה מצוה יש לחמוד לעלות לא"י כמ"ש השל"ה והיראים (אולי צ"ל חרדים) וכו'". אך נראה שכוונתו לצפות לביאת המשיח ואז יעלו כולם לארץ, כדי שלא לסתור מה שכתב באהבת יהונתן פ' ואתחנן. וראיה לזה שהרי מפורש כתב (ח"א דרוש א') "כי הקב"ה יגאל את ישראל בזכות **סובלים גלות המר** ומקבלים באהבה ומאמינים ביחודו ומצפים לישועה כאשר היה במצרים שנגאלו בזכות אמונה", ועוד כתב (ח"א דרוש ב') "ואל יצר לנו תוקף הגלות כי זהו טובתנו וכו' וגלויות שאנו סובלים הם לנו לתרופה ומזור להנצל ממדורות אש (גיהנום כדאיתא במדרש) ולכן אחינו **קבלו הגלות בתום לבב** והוחילו לה' כי עוד ישוש לטוב אתנו".

ושם (ח"ב דרוש א') כתב שאבותינו הקדושים לא רצו להתפלל לבטל את הגלות כי הגלות היא צרי ורפואה ותכלית הטוב, כי השפלות ועבדות ממעט התאוה והחמדה וממניע יצה"ר ועיי' הגלות יכנע לבבם וינחלו עוה"ב הוא הטוב הנרצה ארץ חיים אשר עיני ה' שם לא יחסרו כל טוב, ולכן בחרו את הגלות והשפלות לתכלית הטוב כטבע אב לבנו להיטיבו באחריתו, ואילו היו מבטלים הגלות זה היה ח"ו בגדר חושך שבטו שונא בנו.

וכן בשירי המצוות שכתב על התרי"ג מצוות לא מנה ישוב א"י. ומכל דבריו אלה נראה דעתו שאין בזה"ז מצוה בישוב הארץ רק בזמן הבית (ואדרבה איסור יש בדבר להתקבץ הרבה לא"י) וכן בענין מה שאמרו חז"ל כל הדר בחו"ל דומה כמי שאין לו אלוך זהו רק בזמן הבית כדאיתא בזה"ק וכמו שכתב הרמ"ע מפאנו. וכן נראה דעתו שבטלה קדושה שניה וכבר כתב האבנ"ז (יו"ד סי' תנ"ד) שהסוברים שבטלה קדושה שניה אין להם בזמן הזה מ"ע של ישיבת הארץ.

נתיבות המשפט

בספר אמת ליעקב (ב"ב ע"ג ב') כתב "דהנה ישמעאל כאשר השליכה אותו הגר תחת אחד השיחים ושם עשה תשובה ובזכות התשובה שעשה שם ישמעאל הובטח מהקב"ה כי לגוי גדול ישימנו וגדול היינו גדול באיכות, ובשכר זה ניתן לו א"י כל ימי היותן בגלות עד ימות המשיח" (וכדאיתא בזה"ק וארא ל"ב). ולפי זה נראה דעתו דאין מצוה מן התורה בזה"ז דהרי הארץ ניתנה לישמעאל עד ביאת המשיח. ועיי' בפירושו צרור המור לשיה"ש (א, ט, א, יב, ה, א), ושם (ד, ח) כתב בשם מדרש שהגלות מכונה בשם

לבנון כי הגלות מלבין עוונותיהם של ישראל (ומבואר בדבריו שהגלות מכפרת עוון וקרובה למעלת ביהמ"ק אשר גם כן נקרא לבנון מפני שמלבין עוונותיהם של ישראל, ספרי דברים כ"ח).

ובמכתב שכתב לרצ"ה קאלישר ז"ל האריך לדחות דבריו בענין מצות ישיבת א"י והקרבת קרבנות לפני ביאת המשיח, ודעתו שבזמן הזה ליכא חוב לעלות דהרמב"ם לא מנה העליה בזמן הזה למצות עשה ואשרי מי שיזכה לעלות במחשבה להתקדש אך לא כל אדם זוכה לכך, ואנו סומכים על גדולי התורה שעלינו להיות בגלות עד כי ירחם ה' את עמו ברחמים גדולים וישלח הגואל צדק (הובא בספר "עמוד אש" תולדות המהרי"ל דיסקין זצ"ל עמ' קסג-קסז).

בני משה

שו"ת בני משה (להרב משה שלטון, הוזכר בשם הגדולים אות מ' קפ"ה, ועי' שו"ת אבני האפוד (פיפאנו) סי' ט"ז ובספר ארזי הלבנון כתב עליו מגדולי רבני קושטא) בסי' ל"ד, הביא דברי מהרמ"ץ שהקשה על המהריב"ל וכתב דהאשה מוחזקת בעצמה והבעל שבא לכופה יכולה היא לומר קים לי כמ"ד דבזמן הזה אין כופין וממילא שחייב הבעל לתת לה כתובתה וכו'. ועוד הביא מספר אהלי תם (סי' ס"ו) שכתב מי הוא זה אשר יכפה להוציא במקום שיש מחלוקת גדולים ומי הוא זה אשר יוכל להגבות כתובה או להפסידה כי יאמר אותו שאינו רוצה לומר קי"ל וכו', ומעתה נפשטה שאלתנו ששאלו אם יכול לכופה או לא **דודאי דאין יכול לכופה לצאת** דיכולה היא שתאמר קי"ל כמ"ד דבזמן הזה אינו יכול לכופה, והביא דברי הר"ן (סי' לח) שאין אשה מתגרשת בעל כרחו וכיון שכן כל שהוא אינו יכול לכופה לעלות מפני שהיא מוחזקת בעצמה לא כל הימנו להניחה ולילך כיון שהוא משועבד לה בשאר כסות ועונה, **ואין מצות ישוב א"י כדאי** לבטל חיובי שאר כסות ועונה שהוא מן התורה כדכתב הר"ן שם.

אבק דרכים

שו"ת אבק דרכים (למהר"א קונקי זצ"ל חותנו של מהר"א יצחקי בעל זרע אברהם, עי' עליו בשם הגדולים להחיד"א) בדרשות צ"א ע"ד, כתב שהרא"ש סובר כר"ח הכהן מדהביא דברי מהר"ם דמחלק בפ"י הירושלמי בין זמן הזה לזמן הבית והיינו כדברי הר"ח הכהן דס"ל דעכשו אין מצוה לדור בא"י. הובאו דבריו בשו"ת נשמת כל חי (יו"ד סי' מ"ח).

מים רבים

שו"ת מים רבים להר"ר רפאל מילדולה (היה דיין וריש מתיבתא בליוורנו ואב"ד פיסא ואח"כ אב"ד בעיר באיונה שבצרפת, היה חברו של הרה"ג המקובל הר"ר יוסף אירגאס שפלפל עמו בהרבה תשובות, והוא מהמסכימים לספר מסילת-ישרים ומזכירו בחתימת הספר בתואר "הרב הגדול המופלא והמובהק") יו"ד סי' מח, במי שנדר לעלות לא"י והשיב שלא חל הנדר מעיקרו, והביא דברי הנחלת צבי שהביא דברי רבנו

חיים בתוסי' בכתובות דעכשיו אינו מצוה לדור בא"י, וכן הסתייע מדברי הרא"ש כלל י"ב בענין מי שנדר ללכת לא"י שיש לאותו נדר התרה כמו לשאר נדרים, וכן מההגה"מ שאפ"י היה הנדר על דעת רבים יש לו התרה. ועוד כתב שבזה"ז אינו כ"כ מצוה לדור בא"י, והביא מהכנה"ג (יו"ד סי' רכח אות רע"ג) שהקשה על דברי המהרי"ט במה שרצה להסביר בדברי הרא"ש (שאין עיקר המצוה בעליה אלא בישיבה), וכתב דנראה כדברי מהר"ש שאג"ס שטעם הרא"ש הוא כטעם רבינו חיים הכהן שכתב דעכשיו אין מצוה לדור בא"י.

ישועות יעקב

ספר ישועות יעקב (לר' יעקב בן-נאים אב"ד ור"מ דק"ק איזמיר, שקיל וטרי עם הכנה"ג ונתן הסכמה לספר מאמר-מרדכי יחד עם החיד"א) בדרוש לפרשת לך-לך דף ו', כתב דטעמא דדינא דאין יוצאין מא"י לחו"ל לפי שמפקיע עצמו מן המצוות כמו שפירש הרשב"ם, וא"כ אין זה נוהג אלא בזמן שישראל יושבים על אדמתם וחורשים וזורעים וקוצרים ומקיימים מצוות התלויות בה, ובזמן שאין ידנו תקיפה וקנו אומות העולם הארץ בכיבוש ואין אנו יכולין לקיים מצוות התלויות בה ואין חיוב תרומות ומעשרות אלא מדרבנן כמו שכתב הרמב"ם (הל' תרומות פ"א) אין איסור ביציאתה דהא ליכא הפקעת מצוות, וכתב דלפי זה ניחא שהרא"ש והטור ומרן (השו"ע) השמיטו דין זה כיון שאינו נוהג בזמן הזה עכ"ד. הובאו דבריו בשו"ת נשמת כל חי (יו"ד סי' מח).

ומשמע מדבריו שמצות הישיבה היא משום מצוות התלויות בארץ ואף זה אינו נוהג בזה"ז אלא מדרבנן ושכן הוא דעת הרא"ש והטור והשו"ע.

מהרש"ק מבראד

שו"ת האלף לך שלמה אבה"ע סי' ק"ו וסי' קי"ח, וכתב שם שהמצוה לישב בא"י לא חלה רק בעת שישראל שרויין על אדמתם **ובזמן הזה ליתא להאי מ"ע כלל**, ועוד כתב שם שאף לדעת הרמב"ן אין מצוה בזה"ז והרמב"ן סובר כדעת המרדכי. ועוד הביא ראיה מהדרכי משה (אבה"ע סי' ע"ה) שהביא את דברי ר"ח שבתוסי' שכתב דליכא בזמן הזה מצוה לדור בא"י כי הרבה מצוות תלוין בארץ ואין יכולין לזוהר בהם וכו'. והוסיף דאם בזה"ז כופין לעלות דמצוה הוא, למה אין עולין הרבנים החסידים לא"י אשר בכוחם ודאי לעלות, ובעי"כ הוי כדעת הסוברים דבזה"ז אין מצוה. הובאו דבריו בשו"ת מנחת אלעזר (ח"ה סי' יב).

וכן בהגהות חכמת שלמה על שו"ע (או"ח סי' רמ"ח בסופו) כתב שדעת התוסי' דאין מצוה לעלות בזמן הזה לא"י ולדידהו אסור לפרוש תוך שלשה ימים קודם שבת.

מהר"י פיק

בספר יש סדר למשנה, חלה פרק ד', וכתב שם שהרי"ף הרא"ש והטור סבירא להו דישוב א"י אינו אלא בזמן שישראל שרויין על אדמתן, אבל עכשיו בעוונותינו שרבו מאי ישוב א"י שייכי, ונראה שכן דעתו. ועי' ח"י הרמב"ן גיטין ל"ו שכתב כי לא קרינן

יושביה עליה עד דאיכא רוב כל שבט כדאמרינן בעלמא בכל דיני הציבור לפסח ופר העלם, ולכך צריך שישובו גם עשרת השבטים.

חוות יאיר

שו"ת חוות יאיר סי' ר"י, וכתב שם באמצע דבריו "ובלי ספק אשרי מי שזוכה לישב בה ולקנות בה שלימות בתורה ובמצוות, ומכל מקום ראינו מה שכתבו התוס' והיה אומר ר' חיים דעכשיו אינו מצוה לדור בא"י", הרי שסובר כדעת התוס' להלכה. ובהמשך כותב דאם יש שום חשש שלא ימצא פרנסה בא"י או שהוא אדם רך ולא יכול לסבול עינוי הדרך וסכנת דרכים - טוב למנוע מזה, ויתעסק בתורה ובמצוות בכל כוחו ויזכה לרב טוב הצפון ליראי ה' וחושבי שמו, כמו כמה אלפי אלפים גדולים וחסידים ותלמידי-חכמים שכבוד מנוחתם בחו"ל, והמה בכל דור ודור מרובים מבני א"י כהם וכהם, חלילה שילדו לריק וילדו לבהלה.

הגר"א מוילנא

בביאור הגר"א (אה"ע סי' ע"ה סק"ז) בדעת המהר"ם בטעם הדבר דבזה"ז כופין רק את האשה ולא את האיש, כתב: "והטעם נראה לי דאין מצוה על האשה עתה לדור בא"י דמשום מצוות הנהוגות שם דווקא האיש מצוה עליו לטרוח לקיים משא"כ בזמן הבית", ומזה נראה דעתו דטעם דהכל מעלין הוא משום מצוות התלויות בארץ וכדעת הרשב"ם, התשב"ץ ועוד ראשונים אולם אינה מצוה בפני עצמה. הובאה דעת הגר"א בשו"ת משנה הלכות (ח"ג סי' קצב) והפלא (שנת תרס"ד עמ' רב), ובקובץ תשובות להגרישי"א (ח"ב סי' פו).

ובאמרי נועם על ברכות (נח ב') על הגמ' דהרואה בתי ישראל בישובן אומר ברוך מצוי גבול אלמנה, הביא דעת רש"י שפ"י בישוב בית שני וי"א אפי' בזה"ז, ונראה שלזה נוטה דעת הגאון דס"ל דפ"י רש"י עיקר, דלדעת רש"י עיקר המצוה היא בזמן הבית, וכמו שכתבו המהרש"א והב"י (או"ח רכ"ד י') בדעת רש"י דרק בזמן הבית מברכים ברכת מצוי גבול אלמנה, דרק אז יש מצוה ביישיבת א"י כאשר כל המצוות התלויות בארץ ונהגות מן התורה (ע"י מה שכתבנו לעיל בדעת רש"י). וכן הוא בביאור הגר"א למשלי (טו, כה) בית גאים הוא אדום, יסח ה', ומציב גבול אלמנה הוא בעת שנתיישב ירושלים בבית שני אז גם נתיישבו כל גבולי א"י ועתיד לעשות חוצות ירושלים עד דמשק ולהרבות גבולי א"י עכ"ל, ונראה מדבריו שעיקר הישוב הוא רק לעתיד לבוא בביאת המשיח ובנין ביהמ"ק וחורבן מלכות אדום כאשר יגיעו חוצות ירושלים עד דמשק.

ובהל' חוה"מ (או"ח סי' תקל"א ס"ד) כתב השו"ע שהבא ממדינת הים בחוה"מ מותר לגלח במועד והוא שלא יצא מא"י לחו"ל לטייל, וכתב על זה הגר"א דמשמע בירושלמי דאין איסור לצאת לחו"ל אלא כהן דוקא, ולכאורה כן מבואר בתוס' (נזיר נד ב' ד"ה ארץ העמים) דמשום הכי גזרו טומאה על ארץ העמים כדי שלא יצאו מא"י לחו"ל, ולפי זה יש לומר דלכן עלה ר' זירא לא"י (כתובות קיב) דהרי מבואר בירושלמי (ברכות גא, ושביעית ו, א) דהיה כהן ולא רצה להשאר בטומאת ארץ העמים, ולכן רק כאשר ראה שעורים בחלומו וידע שסרו עונותיו רק אז הזדרז לעלות לא"י (ברכות נז א').

ועיי בקרן אורה (מו"ק י"ד ד"ה גמרא) שהביא דברי הגר"א ומסיק דהגמ' דידן לא פליג אירושלמי עיי"ש. וכן בשנות אליהו (שביעית ו,ו) משמע בדברי הגר"א דאיסור היציאה הוא רק בכהנים שמא יטמאו.

ובביאור הגר"א (יו"ד סי' שלי"א ס"ק ו') סובר דבזה"י חיוב תרו"מ מדרבנן משום דקדושת עזרא אינה אלא מדרבנן, וכן שם (ס"ק כ"ח) כתב דבזה"י דקדושת הארץ דרבנן דינה כמו בסוריא, וכן כתב החזו"א (שביעית סי' ו' אות א') דמשמע בלשון הגר"א דקדושה שניה בזה"י היא מדרבנן לגמרי. וכתב בשו"ת אבני נזר דלמ"ד לא קידשה לעתיד לבוא אין מ"ע דשיבת א"י בזמן הזה רק מדרבנן (שו"ת אבני נזר יו"ד תנ"ד אות לג). וכן דעת הרבה ראשונים ואחרונים שמצות ישוב א"י תלויה בקדושת הארץ למצוותיה, אם קידשה לעתיד לבוא אם לאו, כמו שיבואר לקמן (סי' ו').

ואמנם ביו"ד סי' רסז (פ"ד) פסק השו"ע דעבד שאמר לעלות לא"י כופין את רבו לעלות עמו ודין זה בכל זמן אפי' בזה"י שהארץ ביד עכו"ם, וכתב על זה בביאור הגר"א "דלא כר"ח בתוס' שם ד"ה הוא אומר", אך כתב זאת בדעת השו"ע ולא מוכח דגם הוא ס"ל הכי, ומכל מקום כבר כתבנו שמדין כופין אין ראייה למצות הישוב שהיא מהתורה שהרי דעת הרבה גדולים שהוא משום מצוות התלויות בארץ, והוא תקנת חכמים שלא לעכב את הרוצה לעלות לא"י (ומדברי הגר"א כאן מוכח דלא ס"ל כמהרי"ט שדברי ר"ח שבתוס' הם הגהת תלמיד).

ובאה"ע (סי' א' ס"ק י') הסכים עם הרא"ש שדחה דעת הסוברים כי דין נשא אשה ושהה עמה י' שנים ולא ילדה אין זה נוהג בחו"ל דתלינן בעונש דירת חו"ל, והרא"ש דחה זה וכתב שהיא סברא רעועה ודוקא לאברהם לא עלתה ישיבת חו"ל ולא לשאר אינשי והסכים עמו המהרש"ל, וכן הרמב"ם והשו"ע לא חילקו בדין זה בין א"י לחו"ל וכמו שהבאנו לעיל, וגם הגר"א כתב דלדינא כל אלו הטענות דחויית הן. ועוד דהשו"ע (חו"מ סי' קנ"ה) לא הביא הלכות הרחקה דאילן מן העיר וכתבו על זה הש"ך (ס"ק יב) והגר"א (ס"ק ס"א) דמשום שאינו נוהג אלא בארץ ישראל ביישובה, והחתי"ס (בב"ב כ"ד ב') בשם נימוקי יוסף דהם הלכתא למשיחא.

ובפירוש אבני אליהו על תפילת י"ח (ברכת אבות) כתב דציצית היא המצוה המעשית הראשונה שנרמז אברהם אבינו ולכן היא שקולה כנגד כל המצוות, ולא הזכיר ישוב א"י אשר היה קודם לציצית.

ובהקדמת בני הגר"א לשו"ע כתבו ששאלו אותו פעמים רבות מדוע לא נסע לארה"ק ולא ענה, ופעם אחת אחר רוב הפצרות השיב "אין לי רשות מן השמים" (הובא בעליות אליהו עמ' כו), ומזה מוכח שסבר שאינה מצוה מהתורה, דלא בשמים היא ואם היא מצוה מהתורה היה מחוייב לעלות ולא לשמוע לדברים כאלה, ואטו אם היו אומרים לו מהשמים שלא להניח תפילין האם היה נמנע מלהניחם ?

והגר"ש סלאנט זצ"ל אב"ד ירושלים אמר שמסורת בידו שאותה שנה חל ר"ה להיות בשבת ודעת הגר"א היתה שבא"י יש לתקוע ביום הראשון אף בשבת וחשש שלא יעלה בידו וסבר כרמב"ם שמצוות ישוב א"י מדרבנן ולכן חזר בו (תל תלפיות תרס"ה עמ' 210, אדרת שמואל עמ' תשמ"ו).

והפאת השולחן (הל' א"י סי' א' ס"ג) תלמיד הגר"א פסק דאין מצוה על כל ישראל לעלות לא"י משום איסור השבועות, וגם החיי-אדם שהיה מחותן עם הגר"א לא הזכיר מצוות ישיבת א"י בספרו 'מצוות משה' כמו שיבואר להלן. ולענין ספר 'קול התור' ומה שכותב בשם הגאון, עיי לקמן (סי' יד).

יד אפריס

או"ח סי' תקס"ח על מג"א ס"ק ה', בדין סעודת חנוכת הבית בחו"ל אי הוי סעודת מצוה, וכתב שם דדוקא בזמן שהיו ישראל שרויים על אדמתם אז אין מצוה בחנוכת הבית בחו"ל שהרי אמרו כל הדר בחו"ל וכו' מה שאין כן בזמן הזה דרב יהודה אמר כל העולה מבבל לא"י וכו', ודעת כמה פוסקים דעכ"פ אין מצוה לעלות לא"י. ועיי' בשו"ת חת"ס (יו"ד סי' קל"ח) ובדברי התורה-תמימה להלן מה שכתבו בזה. ומה שפסק הרמב"ם (מלכים פ"ז) שהבונה בית בחו"ל אינו חוזר עליו מהמלחמה (ע"פ הירושלמי בסוטה פרק ח' שאין מצוה בחנוכת הבית בחו"ל), אין להביא מזה ראייה שיש מצוה בזה"ז שהרי החוזרים מצבא המלחמה הוא מדיני המלחמות וכבר כתב הרמב"ם בסוף ההקדמה לספר המצוות שכל דינים אלו אינם נוהגים בזה"ז אלא רק בזמן הבית. וגם בתרגום יונתן נראה דפליג על הירושלמי בזה שהרי כתב בפרשת שופטים (כ,ה) שהטעם שמי שבנה בית חדש שב לביתו הוא כדי לקבוע מזוזה (ולא משום ישוב א"י).

החזרה מלובלין

בעל הישמח-משה העיד ששמע בפירוש מהחזרה מלובלין שהיה מדבר על ענין נסיעה לא"י ואמר "הכנסת אורחים שלי איך אפסיד אם אסע לשם" (מתוך איגרת ששלח לחתנו בעל 'ארי' דבי עילאי' בשנת תקצ"ז מובא בסוף ספר ישמח משה על ש"ס ומועדים, ובספר אפס בלתך גואלנו עמ' שסא), ואף שהכנסת אורחים ודאי מצוה גדולה והיא בכלל גמילות חסדים אך לא נראה שתדחה מצוה דאורייתא, לכן נראה שסובר שאינה דאורייתא.

ואף דידוע שהיה מרבה לאסוף צדקה לעניי א"י אך אין זה סותר מה שחשב על מצוות הישיבה, דנראה דלא סבר דהיא דאורייתא. ובדעת הרה"ק מרוזין זי"ע בענין ישוב א"י בזה"ז, עיי' בקובץ בית ועד לחכמים (אב תשס"ט עמ' רצד).

הישמח משה

באיגרת ששלח לחתנו הגאון אב"ד ווישניצא (בעל ארי' דבי עילאי), מפציר בו שלא יסע לאה"ק ולא יעזוב את בני ביתו חסרי לחם, וציין לתוס' והרא"ש בכתובות (ק"י ע"ב) והב"ש (שו"ע אבה"ע סי' ע"ה שהביא בזה מחלוקת הפוסקים) והפרישה שם שהתחבטו בזה, וכתב שכל הצדיקים אינם מסכימים על רצונו לעלות לשם, וכתב שרצון השי"ת שकेת לא נלך מעצמנו לארץ ישראל, רק שנמתין שמשיה צדקנו יוליכנו לארצנו וקרוב יום ישועה (מובא בסוף ספר ישמח משה על ש"ס ומועדים, אפס בלתך עמ' שסא ועיי' ויואל משה סי' קב). ומכל זה נראה דעתו דאין זה מ"ע בזמן הזה.

ובישמח משה פ' בשלח (ד"ה והיוצא מזה) כתב דלפי שיצאו קודם הזמן ממצרים לכן צריכין להשלים זמן זה בשאר הגלויות, עיי' לקמן בסי' טז, וידועים דבריו בתפילה למשה (על תהלים קכ"ז) שביאר דחיקת הקץ היינו שלא יאחזו עצמן בהבל קודם ביאתו ויאמרו שזה הוא, רק מי שיקבץ הגלויות ויבנה ביהמ"ק יאמינו בו, והרשעים המקדימין בהבל הם גרמו אריכת הגלות בהרשעים לישראל מאוד מאוד, ואף שקצת פתאים יאמרו שמצוה הם עושים בשקרותם כדי לעורר לב ישראל שמסיחין דעתם

מהגאולה, אך אדרבה ישראל מאמינים בני מאמינים הם ורק מסיחין דעתם מזכור במחשבתם וזה מקרב הגאולה כמאמרם ז"ל אין משיח בא אלא בהיסח הדעת וכו'.

ובפתיחה לספר 'שמרו משפט' להגאון ר' עקיבא יוסף שלזינגר זצ"ל (בעל לב העברי) כותב מעשה שכאשר רצה לעלות לא"י משום שראה כמה חלומות בענין זה, ובא לעיר סיגעט לפני הגאון הצדיק בעל ייטב לב זצ"ל (נכד הישמח משה), והוא הרעיש עולם כנגדו ואמר שדברי חלומות לא מעלין ולא מורידין והציע לו רבנות בכמה מקומות, וכאשר ראה שלא ישמע לקולו נתן פקודה במקומו ובכל גבולו שמי שמחזיק אותו ליסע לא"י כאילו מחזיק לעוברי עבירה, עד אשר היה מוכרח (בעל לב העברי) לברוח מן כל הגבול ולרכב בהרים על סוסים וכו' עיי"ש.

הצמח צדק

בספר אגרות קודש (למהרי"צ מליובאוויטש זצ"ל, מכתב עד"ר) כתב שבשנת תרי"ז שאל אחד החסידים הגדולים את אדמו"ר הרב צמח צדק זצ"ל על דבר הנסיעה לא"י ת"ו ויגלה לבבו כי נכסוף במאוד לשקוד שם בתורה ועבודה, ויענהו לאמר: רבי הללין (ר' הלל מפאריטש ז"ל מגדולי תלמידי האדמו"ר האמצעי) פעלט ניט ארץ ישראל און דו ווילסט ארץ ישראל, מיא דארף מאכן דא ארץ ישראל, מאך דא ארץ ישראל (לר' הלל לא חסר א"י ואתה רוצה א"י, צריך לעשות פה א"י, תעשה פה א"י).

והוסיף על זה אדמו"ר המהרי"צ: עלינו להתבונן כי לא במקרה באנו לארץ הלזו, ולא במקרה הקרנו מר הגלות בעניני החשך וערפלי מניעות ועיכובים הלא דבר הוא, והדבר הוא רצון הבורא ית' והוא ית' רחום וחנון מלא רחמים וכו', כבר הגיע העת אשר כל אחד בין מבין את אשר לפניו, אין להביט על ימין ועל שמאל, ואין לנו לחפש מקומות אחרים, כאן אנחנו וכאן עלינו להאיר באור התורה בדרכי העבודה (הובא בספר אפס בלתך גואלנו עמי' שע).

ובספר שם משמואל (ויצא תרע"ב עמי' שכ"ה) כתב דכל מקום שמרביצין בו תורה לשם שמים אף בגלות הוא שער השמים, וכתב ששמע בשם המגיד הקדוש הרבי ר' בער שאמר לשני ת"ח תלמידי הגר"א שהיו נוסעים לא"י ועברו דרך עירו ושאל אותם אם כבר תקנו חו"ל שנוסעים לא"י, ויעץ להם שישארו אצלו שאצלו הוא א"י.

בית שלמה

שו"ת בית שלמה יו"ד ח"ב סי' צ"ד, ודעתו שם שבעליה לא"י אין חיוב אלא בשביל מצוות התלויות בארץ ואינה דוחה מצות כיבוד אב ואם. הובא בויואל משה סי' קב.

עיקרי דינים

ספר עיקרי הדי"ט על יו"ד סי' כ"ג, דיני נדרים ושבועות סי' א', הביא בשם ספר סמא דחיי סימן ח' דאין בעליה לא"י בזמן הזה אפילו מצוה דרבנן.

פלא יועץ

בערך "כללות ב" ליקט את המצוות הנוהגות בזה"ז מספר חרדים, ומנה את מצוות ישוב הארץ במצוות לא-תעשה מדברי סופרים ודברי קבלה. ובערך "ארץ ישראל" כתב "אם אין להם משלהם לא ילכו הרי כמה גבירים כמה רבנים גאוני עולם מנוחתם כבוד בחוץ לארץ, ואם גדולה מצוה זו ממצוות לולב וכדומה מתרי"ג מצוות דאורייתא", ובערך "דירה" כתב: "טוב לקבוע דירתו בירושלים עיר הקודש תוב"ב אם לא שחושב שבעיר אחרת יהיה לו יותר ישוב לעבודת השם יתב' שאז אפילו ישיבת חו"ל אפילו מישיבת א"י, כי זה כל האדם שיעבוד את בוראו עבודה שלימה עבודה תמה וכו' ועכ"פ לעת זקנתו אשר בכוחו לעשות יעשה לעלות אל מקום המזבח שם תהא מיתתו שם תהא קבורתו והיתה מנוחתו כבוד". ומכל זה מוכח שסובר דאינה מ"ע מהתורה בזה"ז, וודאי שאינה חיוב על שום איש אלא מעלה טובה.

הרד"ם

חידושי רבי דוב בער מייזליש (אב"ד וורשא) לספר המצוות, על מ"ע ד' לרמב"ן, והקשה על דברי הרמב"ן מהגמ' בסוטה י"ד "מפני מה נתאוה משה רבינו ליכנס לא"י וכו' אלא כך אמר משה הרבה מצוות נצטוו ישראל ואין מתקיימין אלא בא"י אכנס אני לארץ כדי שיתקיימו כולן על ידי", ואילו היתה ישיבת א"י בעצמה מצוה מה קושיא מפני מה נתאוה משה דודאי חפץ לקיים מצוה כמ"ש אז יבדיל משה וכו' מצוה שבאה לידי אקיימה, אלא ודאי דאינה מצוה מיוחדת אלא שהישיבה היא כדי לקיים מצוות התלויות בארץ וכמ"ש במצוות ביכורים וירשת וישבת בה היינו שתשתדל לרשת את הארץ כדי לקיים מצוותיה (וכן כתב בשו"ת דברי יששכר סי' קמ"ט).

והמשך-חכמה (ריש פ' ראה) הביא דברי הרד"ם וחלק עליו ורצה לתרץ דגם בארץ סיחון ועוג קיימו מצוה זו דודאי גם בני גד ובני ראובן קיימו מצות ישיבת א"י (בעבר הירדן) כל זמן שלא היה כבוש וחילוק בארץ, כי מה שאמר והורשתם את הארץ וישבתם בה הכוונה גם על ארץ האמורי.

ועל דברי המשך-חכמה ראיתי מקשים שהרי הפסוק "והורשתם את הארץ וישבתם בה" מוסב על הפסוק שלפניו "דבר אל בני ישראל ואמרת אליהם כי אתם עובדים את הירדן אל ארץ כנען וכו' והורשתם את הארץ וישבתם בה" (לג, נא). וכן ריש פרשת ראה כתוב מפורש (דברים יא, לא) "כי אתם עובדים את הירדן לבא לרשת את הארץ אשר ה' אלקיכם נותן לכן וירשתם אותה וישבתם בה", הרי שמצוות הכיבוש והישיבה היא רק בעבר הירדן המערבי.

ועוד קשה שהרי מבואר בכמה מדרשים שעבר הירדן היא חו"ל (עי' תנחומא מטות ח' שבי ג' ובני ראובן ישבו להם חוצה לארץ-ישראל לפיכך גלו תחילה) והיא מחלוקת גדולה בראשונים ואחרונים אם עבר הירדן נחשב לא"י אם לאו והאריך בזה התשב"ץ (ח"ג קצט-ר') ודעתו שקדושת שכינה היא רק בעבר הירדן ימה ורק לענין קדושת מצוות זו וזו שווים ואפילו בכיבוש יהושע לא היתה עבה"י בקדושת שאר א"י לענין קבורה ושכינה שהרי הכתוב קראה טמאה, ומשה רבנו מת בחלקו של ראובן ונקבר בחלקו של גד ולא נקבר בא"י כדמשמע במדרש **והיבוס הארץ לדירה משום שכינה אין עבר הירדן בכלל זה**, וכן המהריט"ף (סי' רטז) מסיק שאין עבר הירדן בכלל א"י אע"ג שהיא מכיבוש משה רבנו כי גזירת הכתוב היא שלא תתקדש חוצה לארץ מה שנכבש

קודם כיבוש כל איי, אבל קודם לא מהני אפי' מה שכבש מרע"ה עם כל ישראל, וכן הברכי יוסף (אוי"ח תפ"ט ג') האריך בזה והביא בזה מחלוקת ראשונים ואחרונים, ובנדרים (כ"ב א') איתא ההוא שעתא לא עברנא ירדנא, ור"ז כי הוה סליק לאיי לא אשכח מברא למעבר נקט במצרא וקעבר (כתו' קיב) ובירושי' שביעית (ד, ז) וכן בכפתור ופרח (פ"י) מבואר שהיה זה בנהר הירדן, ובשו"ת התשב"ץ (ח"ג סי' רפח) כתב "וחכמי ישראל היו מסכנים בעצמם לעבור נהרות כדי ליכנס לאי"י ומשמע מכל זה שאין עבר הירדן בכלל אי"י.

וכן בשו"ת ישועות מלכו (יו"ד ס"ז) כתב דאף שהעמים שדרו בארץ סיחון ועוג היו מז' אומות אך מ"מ לא נתקדש ארצם בקדושת אי"י עד שעברו ישראל את הירדן, וכן בחידושי על הרמב"ם (תרומות א, ב) סובר דארץ סיחון ועוג לא נתקדשה כלל קודם שנכנסו בני"י לארץ דאינם מאומות שנא' למשה בפי' שמות, ורק אחר שנכנסו לארץ נתקדשו ג"כ ארץ סיחון ועוג עיי"ש, וחולק בזה על המשך חכמה ריש ראה שכתב דגם בארץ סיחון ועוג קיימו מצות ישיבת אי"י (שו"ת צי"א חי"ד סי' ק"ה). וכן המקדש דוד (תרומות סי' נה א') כתב דעבר הירדן אינו מכלל אי"י והיא התקדשה רק כשעברו ישראל את הירדן והוכיח כן מהתוספתא.

וכן במעדני ארץ (תרומות פ"א הלכה ג' סק"ב) כתב דאי אפשר שיתחייבו בעבה"י במצוות התלויות בארץ בשעה שא"י עצמה היתה עדין פטורה וכ"כ הישועות מלכו דכיון שלא נתקדשה עבה"י כי אם מחמת שנעשה טפלה לאיי לכן אי"א שיהא הטפל חמור מן העיקר ויתקדש עוד טרם שנתקדשה אי"י, ובהמשך דבריו כתב שלא יתכן כלל לומר כדברי התשב"ץ (ח"ג סי' קצ"ח) שגם בארץ סיחון ועוג היתה קדושה ונוהגות בהכל חובת קרקע, והביא ראיות שרק לאחר שעברו את הירדן נתחייבו בחלה וערלה וחדש ולאחר י"ד שנים נתחייבו במעשרות וקודם לכן לא נתחייבו כלל בכל אלה אף בעבר הירדן, "ובכוונת דברי התשב"ץ צריכים לומר שכוונתו רק לומר דמשום קיום מצות תרו"מ לא היה צריך לעבור את הירדן כיון שגם בעבה"י מזרחה הי' יכול לקיים לאחר שעברו ישראל את הירדן ותתקדש אז גם עבה"י בקדושת אי"י וכו' "ונתבאר עכ"פ דלפני כבוש אי"י פשוט הוא שלא נתחייבו כלל בעבה"י במצוות התלויות בארץ".

ועוד שמדברי הרמב"ן עצמו נראה דלא כהמשך-חכמה שהרי כתב בפי' חוקת (כא, כא) "שמשה היה יודע כי ישראל לא יכבשו כל העשרה עממים והיה חפץ שיהיה כל כיבושם מעבר לירדן והלאה שיהיה מושבם יחד ושהיא הארץ הטובה אשר היא זבת חלב ודבש, הלא תראה שאם לא בקשוהו ממנו בני גד ובני ראובן לא היה מניח שם אדם אלא שתהיה לחרבה וכו' שאין עבר הירדן ראוי לביהמ"ק ולשכון שכינה". הרי דס"ל לרמב"ן דלא חלה על הארצות האלה לא קדושת שכינה ולא קדושת מצוות. והרי עיקר דברי המשך חכמה הוא ליישב דברי הרמב"ן אך מדברי הרמב"ן עצמו נראה שלא כדבריו.

וכן בסוף פי' ויצא (לב, ב) עה"פ ויפגעו בו מלאכי אלקים השיג על רש"י שפירש שיצאו לקראתו מלאכי אי"י, וכתב הרמב"ן שעדיין לא הגיע יעקב לארץ ורחוק היה משם וכו' ועדיין יש לו לעבור גבול בני עמון ומואב ואח"כ ארץ אדום. הרי דס"ל שאין בארצות של הג' עממין קדושת אי"י עד לעתיד לבא כאשר יכבשו את כל יי העממין.

וכן בחי' הרמב"ן ב"מ (כ"ב א') על מה דאמרה הגמ' וכן ירדן שנטל מזה ונתן לזה מבאר הכוונה שנטל מא"י ונותן לחו"ל, דס"ל דעבר הירדן אינם בכלל קדושת אי"י, וכן דעת האוה"ח הק' בפי' מטות (לב, ט) עה"פ ויעלו עד נחל אשכול שארץ סיחון ועוג אינה בכלל ארץ שנתן ה' לאברהם ואין עבה"י ראוי לביהמ"ק ושיכון שכינה. והחתי"ס (עה"ת בפי' ויחי) כותב דאעפ"י שא"י מוחזקת לנו לנחלה מאבותינו אבל איננה

מקודשת עד שקדשה יהושע בן נון בכיבוש ועזרא ע"י רשיון המלך כורש כמבואר ברמב"ם וכל זמן שלא נתקדשה אם כי חשובה יותר משאר ארצות כי זה שער השמים אבל מ"מ דין חז"ל יש לו לבד ממערת המכפלה והמקום למזבח שקנה יעקב בשכם (הובא בצי"א חט"ו סי' ה').

וכן דעת השלייה הק' (פ' ואתחנן) דארץ סיחון ועוג אינם בכלל א"י ואין להם מקדושת א"י אפילו במקצת (עד שקדשום עולי בבל למאן דסבירא ליה דכבשו גם בעבר הירדן). וכ"כ בשארית ישראל (הגרי"ז מניצברג) דלהרמב"ן טעם המעלין הוא מכח המ"ע דהורשתם וישבתם ובאו ורשו את הארץ שבפ' דברים וזה נאמר רק על גבולי התורה שבפ' מסעי וגם לענין הקדושה ירדה מעלת עבר הירדן ממעלת א"י (עמ' לז). ודעת המשך חכמה לענין ישיבת א"י אפשר ללמוד ממה שכתב בסוף פ' ויחי עה"פ "פקד יפקד אתכם והעלה אתכם" וכתב על זה "הנה למדם כי לא יעלו כחומה עד בוא נביא מהשי"ת ויאמר פקד כו", וזה לימוד לדורות שלא יעלו מעצמן ולא כמו שעשו בני אפרים שהקדימו הקץ".

חבצלת השרון

שו"ת חבצלת השרון (להר"ר דוד מנחם מאנש באב"ד זצ"ל אבד"ק טארנפול) אבה"ע סי' ז', בדין מי ששהה י' שנים עם אשתו ולא ילדה וכתב באמצע דבריו: "אולם בימינו שבעוה"ר באו פריצים וחללה שבודאי ליכא מצוה בישיבת ארץ ישראל עד שישבו הי' וירחם".

החיי אדם

בספר 'מצוות משה' שהוא קיצור מניין המצוות מספר חרדים (נדפס בחיי המחבר בשנת תקע"ז יחד עם ספרו 'זכרו תורת משה' על ה' שבת), וכתב כי ספר חרדים מונה בין מה שהוא מן התורה או מדרבנן, ולא הזכיר כלל מצוות ישיבת א"י לא במצוות עשה מן התורה ולא במצוות מדרבנן.

ובספר שערי צדק (שער משפטי הארץ פי"א סי"ד) כתב דהטעם שאסרו לצאת מא"י לחו"ל הוא מפני שיש שם ישראל מועטים בכדי שלא תישאר ריקה מישראל והם מתפללים בשלום כולנו ותפילתם יותר מקובלת מתפלתנו כדאיתא (ערכין לב ב') דקפיד קרא על יהושע דלא בעי רחמי על ע"ז דבשלמא משה לא היה לו זכות א"י עכ"ל. ומדבריו נראה ודאי שאיסור היציאה הוא אינו מהתורה, ורק חז"ל אסרו כדי שלא תישאר ריקה, ומוכח דלא ס"ל שהיא מצוה מהתורה, דאם כן הרי ביציאתו מבטל מ"ע מהתורה לשיטת הרמב"ן. ועיי' לעיל דעת מחותנו הגר"א דגם הוא ס"ל דאינה מ"ע בזה"ז.

רש"י הירש

במכתב להג"ר צבי הירש קאלישר (מראשי תנועת חיבת ציון) כתב: ואם דעתי קצרה מהכיר את הטוב והאמת אשר יפרחו כפי דעתו הרמה מהשתדלותו בענין ישוב א"י, ואת אשר לבבו למצוה וגם חובה גדולה יחשוב, לקט שכלי לא כן ידומה. ואני בעניי

אין לי עסק בנסתרות אין טוב לי כי אם להחזיק בדרך הכבושה מאבותינו קדמונינו נייע אשר לא שמו לנגד עינינו כי אם להיות חרדים בכל מאמצי כחנו לתקן דרכנו בדרך התורה לפני אלוקינו ולהרים מכשול מקרבנו, ולצפות לגאולה בכל יום אם בקולו נשמע, ומעולם לא שמו על שכמנו לפנות דרך הגאולה ע"י חיזוק ותיקון אדמת קדש כי אם ע"י חיזוק ותיקון לבבנו ומעשינו לתושיה וכו', וה' יאיר עינינו ויציל דרכנו מלכד וימהר לשלוח מלאך בריתו אשר הבטיחנו לפנות דרך לפני משיחו והשב לבב כולנו אל אבינו שבשמים ויחיש גאולתנו ופדות נפשנו כאות נפשנו (שו"ת שמש מרפא, איגרת יב משנת תרכ"ד).

ולכן קיבל עם ישראל את התורה במדבר, ובמדבר באין לו ארץ משלו וקרקע תחת רגליו נהיה ישראל לעם על ידה, לגוף שנשמתו היא התורה וכך יוכל להקרא ממלכת כהנים. התורה ומילוי רצון ה' הם יסוד חייו, הקרקע מתחת לרגליו ומטרת קיומו, ועל כן אין לאומיותו תלויה בגורמים חולפים ואין אלה משמשים תנאים הכרחיים לו. ישראל רכש לו אמנם ארץ והקים לו ממלכה, אבל אלה לא עמדו כמטרה לנגד עיניו, אלא כאמצעים הדרושים לו כדי לקיים את מצוות התורה (אגרות צפון ח' ט' טז, פירושו לתורה שמות כה יג, תהלים עח נד, וע"י דברים ד ה).

כיון שציות מלא לדבר ה' היא תכלית קבלתנו את הארץ ותנאי הכרחי לקיומנו בה הרי כשחטאנו לא היינו יכולים להשאר בה, ומפני חטאנו גלינו מארצנו. עם ישראל נשלח לגלות מפני שבמקום להבין שהתורה היא התכלית והארץ היא רק אמצעי, ראה את התורה כאמצעי בלבד שתאפשר בטחון והגנה עבורו על אדמתו (פירושו לפרקי אבות ה יא, אוסף כתבים ח"א עמ' 124). רק אם ישובו פזורי ישראל בתשובה שלמה לתורה ישלמו ימי פזורם ורק הקיום המלא של התורה בארץ ירושתם היא תכלית קיבוצם והחזרתם לארצם (דברים ח ל, ח, סידור עמ' קמו).

רש"י הירש זצ"ל התנגד להתיישבות גדולה בא"י ובפרט לצורך הבאת הגאולה משום שהיא עבירה על הג' שבועות, ושיבת עם ישראל לארצו בלי שבאו על תיקונם הדברים שמסיבתם נשלח לגלות הוא דבר בלתי אפשרי (ע"י פירוש לסידור עמ' פב קמו, אגרות צפון טז, חורב סעיף רלו תרח, דברים ח י, וע"י אוסף כתבים ח"א עמ' 285-286, רוב המקורות הנ"ל מובאים מתוך שו"ת שמש מרפא, קונטרס ויהי בישראל מלך פ"א א גלות וגאולה).

ר' צדוק הכהן

בספר דברי סופרים אות י"ד, וכתב שם שנראה לו כדעת המגילת אסתר, שמצוה זו נוהגת רק בזמן ביהמ"ק. וכן כתב בספר פוקד עקרים (אגרת הקודש) דאין נקרא ישוב אלא בישיבה בשלוה והיינו שהם אדני הארץ בשלוה ובממשלה שזה נקרא ישיבה. וכן בספר ישראל קדושים (עמ' לה) כתב: קוממיות בקומה זקופה, לא כאלו הנוסעים היום לארץ הקודש להיות שם בשפלות ובגלות בין העמים המושלים שם דאין זה חזרה לארצנו ולקדושתינו בפועל (ומובן דהמצב היום גרוע יותר עם שלטון פורקי עול ופשיטא דאין זה חזרה לקדושתינו אשר יהא רק בביאת משיח צדקנו בב"א, וכמו שאמרו חז"ל באיכ"ר (ב,ו) עה"פ ג"ע בחרי אף כל קרן ישראל, עשר קרנות הן וכו' אימתי הוא מחזירן למקומם לכשירומם הקב"ה קרן משיחו עיי"ש, וכאשר יכלו הימנים מתרוממת קרן צדיקים (מגילה יז ב').

ויש שרצו לדייק ממה שכתב בענין המעפילים שבזמננו מצליח (צדקת הצדיק אות מ"ו), אך זו הוצאת דברים מהקשרם כי לא דיבר שם על מעפילים ממש אלא על עסק

התורה וכמו שהביא מהזוהר הק' שמפרש כל ענין המרגלים והמעפילים על השגת התורה ודרך עבודת ה', יעויין בהמשך דבריו דעוסק שם לבאר דאף הרשע אשר אמר לו האלקים מה לך לספר חקי ואין הקב"ה רוצה בתורתו ועבודתו, מ"מ בעקבתא דמשיחא חוצפא יסגי ויועיל התקרבות בע"כ כביכול, ואם יתעקש לעסוק בתורה ועבודה סוף שיתרצה לו השי"ת.

ובספר פרי צדיק (ואתחנן א') כתב שלא יעלו בחומה אף שיעלה על דעתם שהם ראויים לגאולה ויש להם תורה ומעשים טובים, ושלא ימרדו באומות גם אם גדלה רשעת הגויים, כיון שהקץ לא נגלה וכל זמן שלא עלה ברצונו אין אתנו יודע אם ראויים לגאולה.

הקן אורה

בקרן אורה מו"ק י"ד ד"ה גמרא, בסוגיא דהבא ממדינת הים אם מותר לגלח במועד כתב: "דמן התורה ודאי לא מצינו איסור מפורש ליציאת חו"ל ולא נאסר אלא ישיבת מצרים, ויציאת חו"ל רבנן הוא דאסרוה". ונראה דעתו דאינה מ"ע בזה"ז דאם כן הרי ביציאתו מבטל מ"ע מהתורה ולדעת הרמב"ן היא מצוה מפורשת בתורה "והורשתם את הארץ וישבתם בה" (במדבר לג,נג) וכמו שכתב בהשגות על ספר המצוות לרמב"ם מ"ע ד'.

ועוד הביא שם דברי הגר"א מהירושלמי שהאיסור לצאת מא"י הוא רק לכהן, ומסיק דהגמ' דידן לא פליג אירושלמי עיי"ש.

החפץ חיים

בספר המצוות הקצר לא מנה את מצוות ישוב א"י במניין המצוות. ואף שבל"ת קצ"ב הביא שאסור לצאת מא"י לחו"ל אלא ללמוד תורה או לישא אשה, וכן לעולם ידור אדם בא"י וכו', אך הוא מדרבנן, והראיה שלא חשב זאת בלאו בפני עצמו רק הכניס זאת בלאו שלא לדור במצרים. וכן כתבו הקרן אורה (מו"ק י"ד) והאגרות משה (אבה"ע א' ק"ב) דמהתורה ודאי לא מצינו איסור מפורש ליציאת חו"ל ולא נאסר אלא ישיבת מצרים, ויציאת חו"ל חז"ל הוא דאסרוה, והאיסור הוא רק על הדר בא"י שאסור לצאת ע"מ לשכון בחו"ל.

ובמשנ"ב (סי' תקל"א ס"ק י"ד) פסק לדינא שהאיסור לצאת מא"י היינו לטייל אבל להרויח או לראות פני חברו שרי, וכן כתבו המג"א והאחרונים שם (ועי' בסי' ט' מה שכתבנו בטעם איסור היציאה מא"י). ואמנם כתב במשנ"ב באו"ח (סי' רמח סקכ"ח) דהעולה לא"י אפי' ע"מ לחזור הוי דבר מצוה, אך כבר כתבנו שאינו מצוה מהתורה שהרי פסקו שם הטור והרמ"א כי גם לסחורה או לראות פני חברו חשיב דבר מצוה וזה ודאי אינו מצוה דאורייתא, ועי' לעיל מה שכתבנו בדעת השו"ע בזה.

ובספר "חובת השמירה" לח"ח (פרק ח' סעיף ט"ו) כתב על עוון שנאת חנם ולשון הרע שגרם לחורבן הבית, וכדי שיבנה ביהמ"ק אין צריך להוציא מעות וגם אין צריך ליסע בעצמו לירושלים, רק לשמור פיו ולשונו ולמנוע את העוונות המעכבים בנייתו, ועיי' זה נזכה להשיב השכינה על מקומה ולבנות את ביהמ"ק ולהשיב כל ישראל על אדמתו. ובמשנה ברורה ובכל ספריו לא כתב בשום מקום שיש מצוה דאורייתא לדור בא"י ואם

היתה מצוה דאורייתא ודאי לא היה נמנע מלהזכירה, ובספר אגרות חפץ-חיים (איגרת קל"ז משנת תרע"א) מבקש מרב אחד שלא יסע לא"י כיון שהציבור צריכים צריכים לו (וכתב "ואף שכת"ר שאל ממני פעם אחת ועניתיו שאלה גדולה שאלת ולא השיבותיו, אז לא ידעתי שכמה דברים תלויים בכת"ר"י הרי שגם קודם שידע שהציבור צריכין לו לא אמר לו שיעלה לא"י).

ובספר שימושה של תורה (עמ' קסב) הביא מעשה מהחפץ-חיים שאמר שבכסף של הירשים עדיף לתמוך במוסדות תורה מאשר להביא את הנפטר לקבורה בא"י.

החפץ-חיים אמנם שמח בתחילה בהצהרת בלפור אבל היה אומר שמתירא כי החפשים לא יקלקלו בבואם שם (כפי שאכן קרה) ואמנם כששמע על השמחה שפשטה בבתי ישראל פרץ בבכי ואמר לשמחה מה זו עושה? הכל שמחים בהצהרה הזאת ורואים בה כעין גאולה והם מסתפקים במועט ולא מחכים ליותר (ח"ח עה"ת עמ' צט), והעיד בנו ששמחתו ערבה ומבוכתו גדלה מהיום שהמשכילים שנואי נפשו החלו ליקח חבל בשמחתנו ויסדו חברת חובבי ציון ונהיו למנהלי התנועה ואמר "וכי מאלה יכול לצאת משהו טוב ושישרה שכינה במעשי ידיהם"?

ובפרט אחר שאותם רשעים ופורקי עול ונשואי נשים נכריות יסדו קונגרס וחקקו חוקי מדינתם ושם נתבטא מפורש חופש הדת, ויסדו בתי ספר לכפירה וכו' ושלחו נואמים לאסוף כספים לבנין הארץ ודרכם היה ללגלג על ביאת המשיח ועל חכמי התורה שבדור, והח"ח היה מונע מכל לומדי התורה שלא ילכו בדרך איתם (תולדות חיי עמ' ס-סד), ומה שזירז את לימוד סדר קדשים בישיבות היה לו טעם עמוק בזה והיינו להלחם נגד תנועת הציונות שנתחדשה והתפשטה בימים ההם, כיון שראה שהציונות מכחשת את האמונה בביאת המשיח והגאולה השלימה ע"י הקב"ה (במחיצת רבינו עמ' ל"א מרבי יעקב קמינצקי זצ"ל), ובאותו הזמן פירסם בעיתונים מאמר גדול נגד הציונים שאמרו שאפשר לעלות לא"י וע"י זה להקרא יהודים גם בלי קיום התורה, וכל קיום אומתנו הוא רק בקיום התורה והמצוות, וזה לא תלוי לא בארץ ולא בשפה, ואדרבה אם ח"ו לא ישמרו את המצוות הארץ תקיא אותם כמבואר בתורה (קיצור תולדות חיינו סה). ובח"ח עה"ת (פ' דברים) כתב לא לעמוד נגד האומות אפי' בשעה שמתגרות בנו, אלא עלינו ללכת בעקבות יעקב אבינו.

ובמאמרי עקבתא דמשיחא (להגר"א וסרמן זצ"ל הי"ד עמ' קמ"ו בהערה) כתב שכאשר ראה הח"ח שהתחילה תנועה בקרב היראים לעלות לא"י אמר הח"ח: מה זה נטפלו למצוות? שיפעלו למען התורה (וכן בספר מאיר עיני ישראל ח"ב עמ' 179 ע"ש).

הרידב"ז

בית רידב"ז על פאת השולחן (הלי שביעית פ"ד הי"ג בסופו ד"ה ובעיקר), כתב שם דמצות ישוב א"י הוא משום קיום מצוות התלויות בארץ, וזהו כדעת הרשב"ם והתשב"ץ וכן דעת עוד גדולי רבותינו, וכפי שנתבאר בסי' ו'.

דברי יששכר

שו"ת דברי יששכר סי' קמט (להר"ר יששכר דב גרויבארט אב"ד בענדין), כתב שם דמצוות ישיבת א"י היא משום מצוות התלויות בארץ והביא ראיה מסוטה י"ד וכו'.

וכדברי הרד"ם שכתבנו לעיל) ומיישב את המגילת אסתר מהשגות האבנ"ז ומקשה על האבנ"ז וכו' עיי"ש.
והסכים עמו בשו"ת פרי יהושע (סי' סו) וכתב דאינה מצוה בפני עצמה אלא לקיים המצוות התלויות בארץ, ומשום כך אין מברכין על מצווה זו.

ר' יצחק אייזיק מקאמארא

האדמו"ר מקאמארא (בעל המחבר זוהר חי ומעשה אורג על המשניות), בספר אוצר החיים קיצור התרי"ג מצוות דף נ"ט, כתב דאף שמצוה לרשת את הארץ אך לא יבוא במנין התרי"ג מצוות, שלא יבוא למנין שום מצוה אלא מה שיש ביד כח אנושי לקיים, אבל מצוה שצריך עזר אלקי ונבואה לא יבוא למנין, ומצוה זו אין בדינו לקיים אותה אם לא בעזר אלקי ובאותות ובמופתים, ואסור לנו לעשות שום מלחמה וכיבוש אם לא ע"פ נביא, וכל הפסוקים היו לשעתן לזמן יהושע שהנביא ציוה להם ע"פ ה' ב"ה שילכו למלחמה ויכבשו את הארץ, אבל אנו מושבעין שלא למרוד במלכויות אלא נקבל באהבה עד בוא יבוא משיח צדקנו, וזה לא יהיה בדרך הטבע אלא בכמה אותות ומופתים משונים ונפלאות, ומצוה זו לא תבוא במנין המצוות כי המצוות ניתנו לבשר ודם ולא לנביאים המשנים הטבע אלא לכל ישראל בשוה, וכתב שכן הסכימו התוספות.

לבושי מרדכי

שו"ת לבושי מרדכי יו"ד סי' מ"ט (לר' מרדכי ווינקלר אב"ד מאד, חותנו של המהרי"צ דושינסקי גאב"ד ירושלים), במכתב לר' יונתן שטייף על דבר חברה בענין ישוב אה"ק - הביא שם דברי האהבת יהונתן פ' ואתחנן דאפי' כנסת ישראל ירצו לילך יחדיו לא"י ואוה"ע מסכימים אל תלך לתמן כי אינו אלא רצון לפי שעה וכו' וכן הביא דברי החת"ס (הפט' שופטים עה"פ מה נאוו על ההרים) שכתב כי היה ראוי כמה פעמים להיות גאולה שאינה שלימה או יותר מזה כגאולת בית שני אבל אבותינו אינם חפצים בגאולה כזו בכח רצון אוה"ע רק עין בעין יראו בשוה ה' ציון, ומכל זה כתב שלא היה רצון רבותינו לעשות התחכמות לדחוק השעה.

מנחת אלעזר

שו"ת חלק ה' סי' י"ב, מביא דברי המגילת אסתר ודברי האבנ"ז בזה ומאריך להקשות עליו, וכן מביא מדברי מהר"ם מרוטנבורג בתשבץ קטן סי' תקנ"ט (הובא בכלבו קכ"ז) ומסיק שאין מצוה בישיבת א"י בזה"ז אחר החורבן.

ויואל משה

מאמר ישוב א"י, בכל המאמר דן ומברר באריכות ועיון גדול בדברי גדולי הפוסקים אם יש בזה"ז מצוות ישוב א"י, ונראה מדבריו שמסיק כי דעת הרמב"ן דיש מצוה דאורייתא בישיבת א"י היא יחידאה, ואילו דעת רוב הראשונים ואחרונים שאין בזה"ז

מצוה וחיוב על ישוב א"י אלא החשיבות היא לעובדי ה' באמת שחשוב יותר עבודת ה' במקום המקודש (סי' סא), ובזמן הגלות אין לנו שום ציווי בענין נסיעה לא"י לא חיוב ולא איסור, כי כן גזרה חכמתו ית"ש להיות בחו"ל בכל מקומות מושבותיהם של ישראל וגם בא"י יהי ישוב חשוב של עובדי השי"ת בתורה ובמצוות (סי' קח), ובסי' קל"ג כתב את עיקרי הדברים העולים מדבריו, ושם אות ה' כתב דלדעת הרמב"ן יש חיוב מ"ע דאורייתא להתיישב בא"י, אולם שאר הראשונים סברי שאין בזה מ"ע אלא שאם הוא שמה נתחייב במצוות התלויות בארץ, אבל שהוא בחו"ל לא נתחייב כלל. וכתב דגם לרמב"ן בזמן הגלות נדחה מצות ישוב א"י מפני גזירת הגלות, שאי אפשר לקיים שניהם (סי' קיז). ובשו"ת מנחת יצחק (ח"ו סי' צ"ו) כתב כי הוי"אל-משה האריך לברר את צדקת ר' חיים שבתוס' בכתובות.

תורה תמימה

על הפסוק "וירשת אותם וישבת בארצם" (דברים יב, כט) באות קי"ד הביא מהספרי ששקולה מצות ישיבת א"י כנגד כל המצוות שבתורה, וכתב על זה שדעת איזו ראשונים דמצות ישיבת א"י נוהגת גם בזה"ז, אבל לא כן דעת הרמב"ם שהשמיט מצוה זו ודעת עוד ראשונים, ודעתם דלא נהגה מצוה זו רק בזמן שלא גלו ישראל ממנה, אבל אחר שגלו שוב אין מצוה זו נוהגת לדורות עד ביאת הגואל (וכמו שביאר המגילת אסתר בדעת הרמב"ם).

וכתב שנראה עיקר טעם מצוה זו מפני שאי אפשר לקיים כל המצוות שבתורה רק בא"י, מפני שהרבה מצוות תלויות בה וכל עיקר ותכלית המצוות לא ניתנו אלא לקיימם בא"י כמבואר כמה פעמים בתורה ובספרי פ' עקב (י, יח) "אמר להם הקב"ה לישראל אע"פ שאני מגלה אתכם מן הארץ לחו"ל אעפ"כ היו מצויינים במצוות, כדי שכשאתם חוזרים לשם לא יהיו לכם כחדשים". ולפי טעם זה שא"י היא היסוד והבסיס לקיום כל המצוות שבתורה נראה עיקר כרמב"ם וסיעתיה, יען דבזה"ז אפילו בארץ אי אפשר לקיים כל המצוות, מפני שהרבה מהם תלוי קיומן בזמן שביהמ"ק קיים, וא"כ עיקר מצות ישיבת א"י היא רק בזמן שאפשר לקיים בה כל המצוות כולן, וכמבואר בסוטה י"ד ע"א בדרשת ר' שמלאי.

ובדברים (כ, ה אות כב) הביא מהמגן אברהם דהסעודה שעושין בחנוכת הבית בא"י הוי סעודת מצוה ולא בחו"ל, אך כתב על זה "בודאי אסור לצאת מא"י לחו"ל, מה שאין כשאנו בגלות וכו"ו ומשמע מדבריו דבזמן שאנו בגלות כן יש מצוה בחנוכת הבית בחו"ל, ורק כשאנו בא"י אין בזה מצוה ומשום שאסור לצאת מא"י לחו"ל. ועיי' עוד בזה בדברי היד-אפרים.

הגרי"ז מבריסק

כאשר פעם אמר מאן דהוא למרן הגרי"ז מבריסק זצ"ל לאחר שבא לארץ-ישראל, כי עכשיו בודאי שמח הוא על שזכה לקיים מצות ישוב ארץ-ישראל, נענה ואמר לו מרן הגרי"ז זצ"ל כי לולא ההשמדה הנוראה שעשה הצורך הגרמני ימ"ש ביהדות הגולה היה נשאר בחוץ-לארץ עד ביאת משיח צדקנו, כי הוא מעצמו אין לו ענין לעלות כעת

לארץ ישראל, ורק הכרח המציאות וצוק העתים הוא שהביאוהו לכך (עובדות והנהגות לבית בריסק, ח"ד עמ' רז).

עוד מובא שם כי ר' יעקב ראזנהיים ז"ל ביקר את מרן הגר"י זצ"ל ושוחח עמו אודות המצב בארץ ישראל, והגר"י זצ"ל התבטא כי חייבים לברוח מהמדינה מפני שהיא מקום סכנה.

וכאשר נשאל שהגמ' במס' כתובות (ק"י) אומרת לעולם ידור אדם בא"י אפילו בעיר שרובה עכו"ם ולא בחו"ל ואפילו בעיר שרובה ישראל, והשיב הרב מבריסק "עיר שרובה עכו"ם נאמר אבל עיר שרובה כופרים לא נאמר" (קול יעקב דף קג, מובא בספר אפס בלתך גואלנו עמ' שפז-ח, ועי' שם שער ו' בענין חיוב העליה לא"י בזמן הגלות ולאחר קום המדינה).

וכן סיפר הרה"ג צבי מאיר גינזבורג (ראב"ד אגודת הרבנים דאמריקה, ור"מ בישיבת רבינו יעקב יוסף) שבפעם הראשונה שבא למעונו של הרב מבריסק (אלול תשי"ח) ואמר לו שבא מאמריקה, גער בו הרב מבריסק ואמר לו למה באת הנה? כי חשב שבא להתישב בארה"ק מחמת הקמת המדינה, וכמעט לא רצה לקבלו, וכשא"ל שבא רק לבקר אמו שלא ראה אותה כבר י"א שנה נחה דעתו.

וכשדיבר עמו בענין ישוב א"י בזה"ז אמר שהרמב"ן שיטה יחידאה, ובהמצב שיש כעת בא"י גם הרמב"ן מודה שאין כעת מצות ישוב א"י (ספר זכרון ניצוצי צבי מאיר עמ' קיג).

הגר"ש אלישיב

בקובץ תשובות ח"ב אבה"ע סי' פ"ו, כתב שדברי הר"ן בתשובה (סי' לח) מכוונים להלכה, ונהיגי עלמא בענין מצות ישיבת א"י כהרמב"ם וסיעתיה דשיבת א"י אינה מהתורה בזה"ז.

ג) בירור בדעת הרמב"ן

הנה ידועה דעת הרמב"ן מה שכתב בפירושו לתורה על הפסוק "והורשתם את הארץ וישבתם בה" (במדבר לג, נג) וכתב שהיא מ"ע שישבו בארץ ויירשו אותה ומה שהפליגו רבותינו (כתובות קי) במצות הישיבה בא"י בכאן נצטוינו במצוה זו כי הכתוב הזה היא מצות עשה.

וכן בהוספות לספר המצוות לרמב"ם, במצוות עשה שהשמיט הרמב"ם (מצוה ד'), האריך בביאור דעתו זו וכתב שנצטוינו לרשת את הארץ אשר נתן לנו הי"ת ולא נעזבנה ביד זולתנו מן האומות או לשממה. והביא ראיות שהיא מצוה לא הבטחה ושאין מצוה זו בכלל מצות המלחמה שבבעת העממים שנצטוו לאבדם וכי עיי"ש באריכות.

עוד כתב "ואומר אני כי המצוה שהחכמים מפליגין בה והיא דירת א"י עד שאמרו שכל היוצא ממנה ודר בחוצה לארץ יהא בעיניך כעובד עבודה זרה שנאמר כי גרשוני היום מהסתפח בנחלת ה' לאמר לך עבוד אלהים אחרים וזולת זה הפלגות גדולות שאמרו בה, הכל הוא ממצות עשה הזה שנצטוינו לרשת הארץ ולשבת בה. אם כן היא מצות

עשה לדורות מתחייב בה כל יחיד ממנו ואפילו בזמן הגלות כידוע בתלמוד במקומות הרבה.

ולשון ספרי (ראה יב) מעשה ברבי יהודה בן בתירה ור' מתיה בן חרש ור' חנניה בן אחי ר' יהושע ור' נתן שהיו יוצאין חוצה לארץ והגיעו לפלטיה וזכרו את ארץ ישראל וזקפו את עיניהם וזלגו דמעותיהן וקרעו בגדיהם וקראו המקרא הזה וירשתה וישבת בה ושמרת לעשות אמרו וישבת ארץ ישראל שקולה כנגד כל המצוות שבתורה".

ובביאור דבריו עיי' במגילת אסתר, שו"ת חת"ס יו"ד רלג-ד, שו"ת אבני נזר יו"ד סי' תנ"ד, יוסף אומץ סי' נב, יעיר אוזן (עין זוכר) י, ה' להחיד"א, מור וקציעה סי' שו, ויואל משה מאמר ישוב א"י באריכות (סי' א-יב, כז ועוד).

ולא באנו בזה להאריך בדברי הרמב"ן שהרי כבר האריכו בדבריו בספרים רבים, רק לכתוב כמה דברים שהתחדשו לענ"ד ולא ראינו שהובאו בספרי האחרונים, וכן לבאר אם התקבלה דעתו להלכה וכיצד ביארו האחרונים את דבריו. ועוד יבואר בזה שגם לדעת הרמב"ן אין חיוב בכיבוש הארץ בזמן הזה ואינה מלחמת מצוה כלל ואדרבה הוא איסור חמור (עבירה על ג' השבועות שבגמ' כתובות קי"א). ואף שכבר הוכיח כן וביאר זאת באריכות בספר ויואל-משה ודבריו אינם צריכים חיזוק ואינו צריך לי ולמטלעתי, מכל מקום חשבנו להוסיף דברים שהתחדשו ואשר חשבנו שיש בהם סיוע וראיות נוספות לדבריו.

דעת הרמב"ן לא הובאה בראשונים

ראשית יש להעיר שדעת הרמב"ן שהיא מ"ע לא הובאה בכל ספרי הראשונים, מלבד בתשב"ץ והרשב"ש שהם מאחרוני הראשונים.

דעת הרמב"ן גם לא הוזכרה כלל ברא"ש טור כסף-משנה בית-יוסף ושולחן-ערוך והנושאי כלים בכל המקומות שדנו בענין העליה לא"י (כגון אה"ע סי' ע"ה בדין הכל מעלין לא"י, ואו"ח סי' רמ"ח בדין המפליג בספינה, וסי' ש"ו בדין הקונה בית בא"י ועוד), והרי הרמב"ן הביא מהספרי שהיא שקולה כנגד כל המצוות ואם היו סוברים שהיא מצוה דאורייתא ודאי היו כותבים מצוה חשובה זו, אבל אנו רואים שלא דיברו בה וכל שכן לא הזכירו בזה חיוב, רק כתבו את דין "הכל מעלין" שהוא תקנת חכמים שלא לעכב מי שרוצה לעלות לא"י.

דעת הרמב"ן גם לא הוזכרה ברוב ספרי השו"תים שדיברו בענין מצוה זו, דעתו הובאה רק בספרי השו"ת של האחרונים כגון בשו"ת המב"י"ט, מעיל צדקה, חת"ס, אבני נזר, נשמת כל חי ועוד. ומאז החלה ההתעוררות לשוב לארצנו בדורות האחרונים החלו לעסוק בדברי הרמב"ן אלה ודבריו צוטטו בספרים רבים.

לרמב"ן אין מצווה בכיבוש א"י בזמן הזה

גם לדעת רמב"ן יש איסור בעליה המונית לא"י וכיבוש א"י ואין בזה מצוה כלל בזה"ז, וזה מוכח מדבריו במקומות רבים (הרבה מהם ראיתי בספר 'אפס בלתך גואלנו') ונביאם כאן:

א. בפירושו לתורה כתב (בראשית טו, יב) שהקב"ה אמר לאברהם שארבע גליות ישתעבדו בבניו וימשלו בארצם אם יחטאו. ובפרשת וישלח כתב שראוי לנו לאחוז בדרכו של יעקב אבינו ולהזמין עצמנו לגי' הדברים שהזמין הוא את עצמו –

לתפילה ולדורות **ולהצלה כדרך מלחמה לברוח ולהנצל** (ולא כתב להילחם שהרי נאסר עלינו). עוד כתב (בראשית מז, כח) שהגלות הזה ארך עלינו מאוד לא נודע קצו ויעלו אותנו מכל העמים מנחה לה' (וזה יהיה בביאת המשיח אחר מלחמת גוג ומגוג כמבואר בישיעה (סו, כ) ובמפרשים). ובפרשת האזינו (לב, כז) כתב "כי ידין ה' עמו ועל עבדיו יתנחם, שיזכור ה' ברחמים כי הם עמו מאז **ויזכור כי הם עבדיו שעמדו לו בגלותם כעבדים לסבול הצרות והשעבוד**", הרי שכתב בפירושו שיגאלו רק בזכות שעמדו בגלות כעבדים וסבלו הצרות.

ב. בפירושו המיוחס לרמב"ן על שיה"ש (ב, ז) כתב: דברי השכינה בזמן הגלות, משבעת את ישראל שלא ידחקו את הקץ ושלא יהיו מעוררים את האהבה עד שיגיע עת רצון. ושם (ח, יג) כתב שגאולת עשרת השבטים תהיה ראשונה ולאחר מכן יצאו בני יהודה וכו' ואחר כן יבואו הנפוצות המפוזרים בגלות **ושמו להם ראש אחד הוא משיח בן דוד שהיה עמהם בגלות, וברשיון מלכי האומות ועזרתם ילכו לא"י** (הרי שאפילו בביאת המשיח עדיין האיסור עומד בעינו ואסור לכבוש את הארץ ללא רשות!).

ג. בספר האמונה והבטחון (עמי' ססט) כתב שנסתמו מישראל המעינות המעוררים בהשביעם שלא יעורר את הקץ כמ"ש השבעתי אתכם בנות ירושלים.

ד. במאמר הגאולה (סוף שער א') כתב שהעליה מבבל נעשתה ברשיון כורש אך לא עלו לארץ רק מעטים עלו עם עזרא כי רשיון כורש היה רק למלכות יהודה ואם תאמר שהיה רשיונו על הכל לא רצו שאר השבטים לעלות **שלא אבו לדחוק את הקץ**, שידוע היה אצלם כי פקידת שבעים שנה לבבל נאמר ולא עליהם.

ה. שם (שער ג') כתב שאנו בגלות רומי כי עוד לא הטהרנו עד היום וגלות רומי מושכת עד ביאת הגואל לנו, "ודע כי אנחנו הסומכים על דעת רבותינו ז"ל חושבים כי אנו היום בגלות אדום, ושאינ לנו עמידה ממנה עד בא המשיח, כאשר אמר אבינו הזקן והיה כאשר תריד וכו'". (ומעין זה כתב בשמות יז, ט שאנחנו בגלות אדום וכאשר ינוצח הוא ועמים רבים אשר איתו ממנה נושע לעולם כאשר אמר ועלו מושיעים להר ציון וכו').

ו. בפרשת בלק (במדבר כד, יז) כתב שהמשיח יקבץ נדחי ישראל מקצה הארץ. ובספר האמונה והבטחון פי"א כתב שלעתיד יבוא משה רבנו והוא יוציא את ישראל מהגלות (עי' דב"ר פרשה ג' עה"פ פסל לך: לעתיד כשאביא להם את אליהו שניכם באים כאחד, וכן הוא בילקוט פ' תשא רמז שצז). הרי שאף הרמב"ן סובר שלא יצאו עם ישראל מהגלות ולא יתקבצו לא"י עד ביאת המשיח.

ז. בספר המצוות לרמב"ם (בהשגות ל"ת י"ז) כתב הרמב"ן דנראה לו שמצוה על המלך או על השופט ומי שהעם ברשותו להוציאם לצבא במלחמת רשות או מצוה להיות שואל באורים ותומים ועל פיהם יתנהג בעניינם, והיא מצווה לדורות, והביא שכן הוא דעת הרמב"ם בהקדמה לספר המצוות דכתב שהמלחמות וכבוש הארצות לא יהיה אלא במלך וסנהדרין וכהן גדול ואורים ותומים. ואף אם נאמר שכל זה הוא רק לכתחילה ולא לעיכובא אך מ"מ משמע דסבירא ליה שמצוות כיבוש הארץ לא תהיה עד עמוד כהן לאורים ותומים בביאת משיח צדקנו במהרה בימינו (עי' סוטה מח ב' דהוא כאדם שאומר לחברו עד שיחיו מתים ויבא משיח).

ח. בסוף פרשת עקב על הפסוק "כל המקום אשר תדרוך כף רגלכם בו לכם יהיה וגו'" (דברים יא, כד) כתב הרמב"ן דכיבוש יחיד (כגון סוריא) הוא כל שנכבש שלא באורים ותומים ובלי להימלך בסנהדרין, והוא כדעת רש"י בעי"ז (כי ע"ב) דכיבוש

יחיד הוא שלא ע"פ הדיבור (אורים ותומים וכמו שביארו התוס') ובלא ששים רבוא. הרי שלא ניתן לכבוש את הארץ עד שיתגלו האורים ותומים ותשוב הסנהדרין.

וכן בספר מקור הלכה (להגרביי זילבר זצ"ל, ח"א עמ' פז) דייק מלשון הרמב"ן דדוקא מצוות ישוב א"י נוהג בזמן הגלות, אבל מצוות כיבוש אף שנוהג נמי לדורות אבל זה תלוי בקיום של עוד תנאים שאינם שייכים בזמן הגלות.

דעת תלמידי הרמב"ן

ראיה נוספת ניתן להביא מתלמידיו הגדולים של הרמב"ן ובית מדרשו, הרי הם הרשב"א ור' בחיי והריטב"א, גם הכפתור ופרח (פ"י) כתב להדיא שלא יעלו על מנת לכבוש עד שיבא הקץ וכדאיתא בכתובות.

בדעת הרשב"א ור' בחיי והריטב"א כבר כתבנו דעתם לעיל שהם סוברים דאין מצוה לדור בא"י בזה"ז וכ"ש דאין מצוה בכיבוש, וכן דעת הרשב"ש שהיה מצאצאי הרמב"ן וכתב להדיא "מצוה זו אינה מצוה כוללת לכל ישראל בגלות החל הזה, אבל היא נמנעת בכלל כמו שאמרו חז"ל (כתובות קיא,א) שהיא מכלל שבועות שהשביע הקב"ה את ישראל שלא ידחקו את הקץ ושלא יעלו בחומה. צא וראה מה אירע לבני אפרים שמיהרו את הקץ לפני פקוד ה' את עמו ביציאת מצרים" (שו"ת הרשב"ש סי' ב').

אם כן גם חכמי ספרד תלמידי הרמב"ן וצאצאיו מסכימים שאין לכבוש בחזקה מטעם הג' שבועות. ומכל זה מוכח כדברי היואל משה בדעת הרמב"ן שהיא מצוה מהתורה אך אינה נוהגת בזמן הגלות משום האונס (ויו"מ סי' ב').

האחרונים שפסקו כרמב"ן סוברים שאין מצוה לכבוש

עוד ראיה גדולה שאף לרמב"ן אין בזה"ז מצוה בכיבוש הארץ שהרי כל האחרונים שפסקו כדעתו לא הזכירו כלל את ענין כיבוש הארץ, ואדרבה כולם הזכירו את איסור העליה בחומה ודחיקת הקץ. ונביא למשל את דברי הרשב"ש, שלה"ק, יעבי"ץ, חת"ס, אבני נזר, פאת השולחן.

א. הרשב"ש (שו"ת הרשב"ש סי' א') הביא דעת הרמב"ן ששיבת א"י מצות עשה, וכן בס"י ב' כתב העליה והדירה בא"י מצוה רבה היא, אך כתב: "אמנם מצוה זו אינה מצוה כוללת לכל ישראל בגלות החל הזה, אבל היא נמנעת כלל כמו שאמרו חז"ל בגמרא כתובות פרק האחרון שהיא מכלל שבועות שהשביע הקדוש ב"ה את ישראל לא ימהרו את הקץ ושלא יעלו בחומה, וצא וראה בני אפרים מה קרה להם שמהרו את הקץ. אמנם מצוה היא על כל יחיד לעלות לדור שם אלא שמצוה זו אם יש דברים מונעים אינו מחוייב לעלות".

הרי אף דסבירא ליה שהיא מ"ע אך גם פשיטא ליה שאינה כוללת לכל ישראל והיא נמנעת ויש איסור בעליה בחומה ופשוט שאין מצוה בכיבוש הארץ בזה"ז. והרשב"ש הרי היה מצאצאי הרמב"ן ולא נראה שבא לחלוק על דבריו אלא לפרש.

ב. השלה"ק (ח"א שער האותיות אות ק' קדושת המקום) האריך בקדושת א"י וכתב כי דין הכל מעלין לא"י הוא ג"כ בזמן הזה והביא מספר חרדים בשם

הרמב"ן ורשב"ץ שמצות עשה מן התורה לדור בא"י ואמרו רז"ל בספרי שמצוה זו שקולה כנגד כל מצות התורה.

אמנם בתושב"כ בפ' מסעי לא מנה מצוה זו במצות התורה ולא ברור אם דעתו שהיא מ"ע מהתורה, ובשער האותיות (אמת ואמונה עיקר יב) כתב: ישלח לקץ הימין משיחנו מצמח דוד לגאול את עמו ישראל, ותשוב הממלכה לא"י וישובו בית ישראל לאדמתם וכו' ויקויים וקבצך ה' אלקיך מכל העמים אשר הפיצך ה' אלקיך שמה. ובתושב"כ (פ' בלק מטות ומסעי) האריך בענין הגלות שהם לטובת ישראל לזככם וכתב כי הגלויות מכפרים ומזככים על כן הקללה היא ברכה, גם הגלויות מעוררים לתשובה.

ובפ' וישלח כתב להדיא: ואין כוחנו אלא בפינו להתפלל להשיי בעת צרה, **ומלחמה להלחם עם האומות לא שייך לנו**. וכן בדרוש לפי שקלים כתב "ולמד מיעקב שהכין עצמו לתפילה ומלחמה בעצם לא הוזכר כי אדרבה השבעתי אתכם וכו'", ובפ' וישב כתב להדיא: וכן לעתיד שנזכה להארץ במילואה וטובה כשיבא משיחנו יבא אליהו הנביא והוא כהן כי פנחס הוא אליהו. הרי דפשיטא ליה שנזכה לכבוש את הארץ רק בזמן המשיח.

היעב"ץ במור וקציעה (סי' ש"ו קונטרס ישיבת א"י) וכן בהקדמה לסידור כתב כדעת הרמב"ן שהיא מ"ע, אמנם במקומות רבים מבואר מדבריו את איסור השבועות של עליה בחומה ודחיקת הקץ.

במטפחת ספרים (עמ' עד) כתב: כי כל הגוים ילכו איש בשם אלהיו ואנחנו בשם ה' נלך, לא מראש בסתר דבר אלהי ישראל להגות בתורתו יומם ולילה לא יתורו אחרי לבבם ועיניהם, לא ילכו אחרי שרירות הזונה אחרי הבלי נכר, שאין בהם רווח ושכר. וחידוש ששתק זה (המתפאר בחכמות אנושיות הבלתי מצטרכות כלל) מידעית עריכת המלחמה ועשיית כלי משחתה ומפצה, אבק שורף וקנה השרפה והנלוה אליהם, תחבולות רבות גדולות ורחבות, נמצאות בחכמה ומחשבת חושב, ותועלתם רבה (יותר מכל אלה שזכר) לנצח האויב חרבות ליישב, אולי נהיה גם אנחנו ככל הגוים נעזרים להם, לעלות לכבוש את ארצנו מיד אויבינו יבחר לנו את נחלתנו **והלא על כרחנו נשמור את השבועה שלא לעלות בחומה, ולא נייגע עצמנו במלחמה** א"כ על מה זה ניגע לריק בדברים שאין בם מועיל כל מאומה.

ובסידור היעב"ץ פרק שירה, חיות השדה אומרות ברוך הטוב והמטיב, וביאר שהם הרוגי ביתר שעליהם תקנו ברכת הטוב והמטיב שהיו הפקר כחיות השדה כי השביע הקב"ה את ישראל בצבאות או באילות השדה שלא לדחוק את הקץ ואם לאו הריני מתיר את בשרכם, ולכן נשפך דם. אבל הצבי אומר ואני אשר עזך וארנן לבקר חסדך בקר הידוע לה', וסובל הגלות ואינו דחוק השעה אבל מצפה לישועה.

בספר תורת הקנאות כתב ששנאת האומות התעוררה עלינו כי עברו על השבועה, וכן במגדל עוז (סוף עליית הטבע) כתב אשרי המאמינים שלא יחשו ולא ירסו לעלות בחומה ויחלו פני ה' להשיב שבותם וקבץ נדחיהם. עוד כתב שם פריצי העם שדחוקין את השעה הניח אותם ה' לנסות את ישראל הישנם אוהבים את ה' בכל לבבם לסבול עול הגלות באהבת אביהם שבשמים.

ובהושענות להושענא רבא על "יטענו בשמנה ביד שבעה ושמונה" ופירש בסידור היעב"ץ: טטענו בא"י השמנה ע"י שבעה רועים ושמונה נסיכים שנזכרו במיכה ה' (סוכה נב ב').

בספר השימוש (דף ס"ו) כתב דלא נבקש אפילו ארצנו המוחזקת לנו לא בחיל ולא בכח דאנו מושבעים שלא לעלות בחומה, עינינו אל ה' עד שירחמנו וישיב שבותנו. ושם (דף ע"ו) "לא נבקש להתפתח מכבלי מאסרנו מעצמנו עד בא דברו יתעלה ישלח מלך המשיח ויתירנו".

ד. החת"ס בשו"ת יו"ד (סי' רלג-ד) האריך בדיני ישיבת ארץ-ישראל וירושלים והקדמת צדקה ליושבי א"י ובדין כפיית עליה שהוא אינו משום מצוות התלויות בארץ אלא משום קדושת הארץ וכן בענין קדושת ירושלים שהוא שער השמים מימות עולם, וכתב שגם הרמב"ם שלא מנה ישיבת א"י למ"ע כמו שחשב הרמב"ן מ"מ מודה בקדושתה בזה"ז וכו'.

אמנם לענ"ד לא מבואר מדבריו שם כמאן נקטינן ואי ס"ל דהיא מ"ע או מדרבנן. מכל מקום לא הזכיר כלל חיוב לכבוש הארץ במלחמה בזה"ז, ובדבריו במקומות רבים מוכח דהוא סובר את איסור השבועות:

בשו"ת חת"ס (ח"ד אה"ע סי' קנה) כתב שדיני המלחמה אינם נוהגים בזמן הזה כלל.

בשו"ת (יו"ד סי' רכ) כתב: אמרינן שלהי כתובות ג' שבועות השביע הקב"ה את ישראל ומפיק להו מגי קראי השבעתי אתכם בנות ירושלים, והתם לא שלח נביא שדבר עם כל ישראל והשביעם, אלא אלו הפסוקים שנאמרו ברוה"ק לשלמה המלך ע"ה היא גופיה השבועה ושם כתיב השבעתי אתכם, ואיננו סיפור דברים שכבר השביעם דאימת השביעם וע"י מי אע"כ היא גופיה שבועה היא אע"ג דכתיב השבעתי. (ומבואר מדבריו שאינם דברי אגדה בלבד אלא הלכה למעשה).

בדרשות חת"ס (ח"א לז' אדר שני תקפ"ו) כתב: השבעתי אתכם בנות ירושלים בצבאות או באילות השדה אם תעירו ואם תעוררו את האהבה עד שתחפץ ואחז"ל שלהי כתובות שהקב"ה השביע את ישראל שלא לדחוק הקץ, ומחויבים אנחנו רק להזמין עצמנו להיות ראויים להגאל אבל לא לעורר אהבה ולדחוק הקץ בכח.

בתורת משה (הפט' שופטים): כמה פעמים היה אפשר שתהיה גאולה שאינה שלמה, או כמו גאולת בית-שני וכדו' אבל אין חפץ בזה, וטוב לישראל לסבול אורך הגלות כדי שתהיה בסוף גאולה שלמה.

עוד כתב דעבודת ה' היא האמונה והבטחון להיות יושב ומצפה לישועת ה' ובעבור זה עשה ה' לי בצאתי ממצרים בזכות ציפיתי לישועה ולא מהרתי הקץ, ההפך מבני אפרים שמהירו את הקץ, דהרשע אין יכול לסבול סבל המתנה (דרשות ח"ב דף רנח).

ובדרשות החת"ס לא מופיע בשום מקום שמחייב לעלות לא"י וגם לא כתב לתלמידיו שמחוייבים בזה, רק כתב שזה מצוה לרמב"ן. ולהדיא כתב בתורת משה (פ' ויצא ד"ה והנה סולם) והנה אנכי עמך גם בגלות **והשיבותיך בבוא גואל צדק** במהרה בימינו. ועוד כתב (פ' עקב עה"פ ארץ זית שמן) דכבוש הארץ לעתיד לבוא יהיה בביאת המשיח. וע"י בחידושי לב"ב (כד ב' ד"ה אבא שאול) כתב דכל הני הלכתא של נוי א"י הם הלכתא למשיחא דבזה"ז ליכא שום נפקותא אפילו בנוי א"י עד דאתי משיחא.

וכתב תלמידו הגי"ר הלל מקלאמייא (משכיל אל דל חי"ג כלל ג' פרט ב') ישראל עם ה' המאמינים באמונה שלימה שהתורה מה' ומאתו יצאו הדברים שאמר לאברהם שיברור לבניו גלות כדי להצילם מגיהנם, וכן אמרו שהשביע את ישראל שלא יעלו בחומה ולא ימרדו באומות עד שיבא הזמן וקול התור נשמע בארצנו לאמור לאסורים צאו, ומעתה גם אם יבוא זמן שיתרבו ויגדלו ויעצמו ישראל בגולה בכמות ובאיכות ויהיו מלומדי מלחמה, עם כל זה מורא שמים עליהם לבלתי ירים איש את ידו ורגלו נגד אדוניהם הגם שיש כח בידם להשתחרר מהם אלא נשארים בעבדותם ועניים רק משום שה' ציוה אותם והזהירם בתורה הקדושה שלא לעשות כן.

ויש לציין דהיעבי"ץ והחת"ס לא עלו לא"י לא הם ולא בני משפחותיהם וגדולי תלמידיהם (מלבד ר' עמרם חסידא ור' משה זקס וכן הדעת סופר בזמן המלחמה, ומלבד זה לא ידוע לנו), ובשו"ת חת"ס (יו"ד סי' קלח) כתב דבעו"ה באורך הגלות בחו"ל מצוה רבה להמציא מקום דירה לשה פזורה עד ישקיף ה' וירא, וגאולתנו העתידה שנסתם קיצה וע"כ מותר לבנות בתים ולנטוע כרמים אם הם לצורך.

ה. האבני נזר (בשו"ת יו"ד סי' תנ"ד) האריך במצוה זו של ישיבת א"י ונראה שפסק כרמב"ן שהיא מ"ע, אמנם דן שם באריכות בענין השבועה שלא יעלו בחומה ופסק את השבועות להלכה שאין חיוב לעלות רק כשמשיג רשות מהממשלה (ובסיום התשובה נראה שחזר בו וכתב שאף לרמב"ן אין חיוב בזה"ז לעלות ורק על יושבי א"י יש איסור לצאת ממנה, ומהספרי שהביא הרמב"ן אין ראיה רק על יושבי א"י).

וחזינו מדבריו דפשיטא ליה שאין שום חיוב ומצוה בכיבוש הארץ בזה"ז, ואדרבה הוא איסור ועבירה.

ו. פאת השולחן (הלי א"י סי' א' ג') הביא דעת הרמב"ן דמצוות ישיבת א"י מן התורה גם בזה"ז, אך פסק כדעת הרשב"ש דאינה מצוה כללית לכל ישראל בגלות החל הזה אלא מצוה על כל יחיד לדור שם, וכן אם יש דברים המונעים אותו לעלות כגון סכנת המדבריות והימים או שלא ימצא ערך מחיתו בארץ ויצטרך לשאול מהבריות לא חייבתו תורה לעלות לא"י. ובבית ישראל (אות ט"ו) כתב הטעם שהיא אינה מצוה כללית לכל ישראל דהוא משום השבועה שלא יעלו בחומה, ואם היה מצוה על כל ישראל א"כ היה חיוב שיעלו כולם וכו'.

הרי לנו ששה מגדולי האחרונים דאף שנראה מדבריהם שפסקו כהרמב"ן דיש בזה"ז מצוה בישיבת הארץ אך הסכימו דאין מצוה כלל בכיבוש הארץ והיא עבירה על השבועה שלא יעלו בחומה, ונראה דהיה פשיטא להם שכך הוא גם דעת הרמב"ן עצמו.

ובספר לחם יהודה (למהר"י עייאש מגדולי הפוסקים בדור של האוה"ח והחיד"א) על ספר המצוות לרמב"ם במצוות ששכח הרב (מ"ע ד' לרמב"ן), כתב דגם הרמב"ן מודה דבזמן הזה אין אנו מצווים להילחם באומות ולהוציאם מן הארץ כיון שידם תקיפה עלינו ולא אמר הרמב"ן אלא בזמן שידינו תקיפה.

וכן הגר"ח פאלאגי בשו"ת נשמת כל חי (יו"ד סי' מח) כתב דלעלות כל ישראל יחד כולם ביד חזקה ולהלחם באומות זה ודאי אסור, וודאי לא הותר להם לישראל לכבוש ולהלחם באומות. ותמה על הרמב"ן איך ייתכן חיוב לכבוש הארץ בכל הדורות אחר

דיש שבועה שהשביע הקב"ה לישראל שלא למרוד באומות, ונראה דבדואי בזמן הגלות ליכא חיוב לכבוש את הארץ דהוא מהנמנע אלא כונתו לומר דנוהג בכל הדורות ר"ל בכל הדורות דישארל שרויים על אדמתם ואינם בגלות (ודעת הרמב"ן בגיטין ל"ו דכל יושביה עליה הוא רק כשיש רוב של כל שבט ושבט גם של עשרת השבטים). וכן כתב היוואל משה (ישוב א"י סי' ב') דאף לרמב"ן אין מצוה שיעלו כולם או יכבוש את הארץ בזמן הגלות אלא הוא איסור חמור משום השבועות (וכמו שכתב במאמר הגאולה) ולכן רק בימי דוד כתב בסתם נצטוינו בכיבוש, כי אז בזמן הבית יש מצוה לכל ישראל בכיבוש מה שאין כן בזמן הגלות, ולכן כתב מתחייב כל אחד כי החיוב רק על יחידים.

ומצינו לעוד רבים מגדולי הראשונים ואחרונים שהזכירו את איסור השבועות, מהם: הרמב"ם איגרת תימן, רש"י כתובות ק"י מהדו"ק, בעלי התוס' עה"ת פי' יתרו, רמב"ן מאמר הגאולה, ר' בחיי פי' וישלח, ראב"ע בשיה"ש, כפתור ופרח, אברבנאל, חרדים, של"ה, מגילת אסתר, ריב"ש, רשב"ש, מהר"ל בנצח ישראל, מהרש"א, פני יהושע, נודע-ביהודה, אהבת יהונתן, יעב"ץ, חת"ס, מעם לועז, אוה"ח, האלשיך הק', נתיבות-המשפט, ר"ף בעין יעקב, מתנות כהונה, יפה קול, הגר"א, פאת השולחן, מלבי"ם, אבני נזר, ר' צדוק, משך חכמה, מנחת אלעזר, ויואל משה באריכות ועוד. ומאידך לא מצאנו באחרונים מי שיזכיר את המצוה לכבוש את א"י בזמן הזה.

קושיות על דעת הרמב"ן

האדר"ת בספר 'חשבונו של מצוה' הקשה על דברי הרמב"ן דאם המצוה היא כיבוש הרי נשים אינן בכיבוש כמבואר ביבמות (וכן הקשה בשו"ת דברי יששכר שהבאנו לעיל).

עוד קשה מה שכתב הרמב"ן (בהקדמה לחומש במדבר) שאין בספר הזה מצוות נוהגות לדורות, זולתי קצת מצוות בעניני הקרבנות שהתחיל בהן בספר הכהנים ולא נשלם ביאורן שם. ולכאורה זה סותר מה שכתב בהוספות לספר המצוות לרמב"ם (מ"ע ד') שמצות השיבה בא"י היא מצוה הנוהגת לדורות ככתוב בפרשת מסעי (לג,ג) "והורשתם את הארץ וישבתם בה וגו'".

בספר ויואל משה (סי' לד) הקשה מהגמרא במגילה טז ב' שאמרה "גדול ת"ת יותר מבנין ביהמ"ק" ולא הזכירה ממצות ישיבת א"י, ואולי הגמ' חולקת על מה דאיתא בספרי ששקולה ישיבת א"י ככל המצוות, או דכוונת הספרי רק בזמן הבית ומשום שאז אפשר לקיים את כל המצוות, ומכאן ראייה לשיטת רש"י והרמב"ם שאין מ"ע בעליה לא"י בזה"ז.

ומה שהביא הרמב"ן ראייה דוישבתם בה הוי מצוה מהכיבוש בימי יהושע ודוד ושאמר חז"ל כי דוד כבש חו"ל טרם כבש את הארץ והניח עכו"ם בא"י, הקשה על זה היוואל-משה (סי' טו) דאפשר שהוא משום החיוב לסלק עכו"ם מן הארץ מלאו ד"לא ישבו בארצך" ואין מזה ראייה כלל על המ"ע דוישבתם בה. ובסימן כ"ז על מה שהביא הרמב"ן ראייה מהדין של כל היוצא מא"י, הקשה דהרי דעת רש"י והתרגומים והרבה ראשונים שהטעם הוא בשביל שהולך מתחת ממשלת התורה תחת ממשלת עובדי ע"ז, וכן מפורש ברש"י ובתרגום (בפי' ואתחנן) עה"פ ועבדתם שם אלהים, שהטעם הוא בשביל שעובדים לעובדיהם הוי כאילו עבדו להם וכו' כי אין הטעם בשביל מצות

הישוב אלא בשביל הממשלה. והביא מהזוה"ק בענין כל הדר בחו"ל שהוא משום שאין שם קרבנות, ועיי' עוד ס"י פ"ו.

ובשו"ת עטרת פז (או"ח סי' יז) הקשה מדוע לא נענש יעקב על עשרים ושנים שנה שביטל את מצות ישוב א"י וכעין הא דאיתא (מגילה טז ב') דנענש על אותן שנים שלא קיים בהם מצוות כיבוד אב ואם, וכדמצינו שהתיירא מעשו שבא עליו מכח ישיבת א"י וכיבוד אב ואם. ותירץ שם דיצא מא"י בהיתר כדי לישא אשה וכמבואר בגמ' ע"ז (יג' א') דשרי בכה"ג לצאת מא"י והיה דעתו לחזור כדאמרה לו רבקה, ומכיון שכן אע"ג דאח"כ המשיך להתמהמה לדבר הרשות ליכא ביה איסורא.
ואולי מגמרא זו ראייה נוספת שהבבלי חולק על דעת הספרי. דהגמ' במגילה אמרה שיעקב אבינו נענש שביטל כיבוד הורים ולא נענש משום ביטול ישוב א"י.

ובתרגום שיה"ש (ז, יב-יג) איתא: כד חבו עמא בית ישראל אגלי ה' יתהון בארעא דשעיר חקלי אדום וכו'. אמרין בני ישראל אלין לאלין נקדים בצפרא ונהך לבית כנשתא ולבית מדרשא ונבקר בספרא דאורייתא ונחמי אי מטא זמן פורקנא דעמא בית ישראל.. לאתפרקא מגלותהון ונשאל לחכימא.. אי מטא קצא למיסק לירושלים למתן תמן שבח לאלקא דשמיא ולמקרב עלון ונכסת קודשין.
ואם היא מ"ע הנוהגת בכל הדורות מדוע רצו לבדוק בספרים ולשאול את החכמים אם הגיע הקץ ויעלו לירושלים, והלא לשיטת הרמב"ן היא מצוה מפורשת בתורה ונוהגת גם בזמן הגלות? וכתבו התוס' (מגילה כא ב' ד"ה ובמגילה) דהתרגום של הכתובים נכתב בימי התנאים.

בענין מה שהביא הרמב"ן ראייה לדבריו מהספרי (פ' ראה) מהתנאים שהיו יוצאין חוצה לארץ וזכרו את א"י וקרעו בגדיהם, ומה שאמרו שם ישיבת ארץ ישראל שקולה כנגד כל המצוות שבתורה.

אמנם ברייתא זו לא הובאה בגמרא, ואמרו בירושלמי (פאה פ"ב, ד) אין למדין הלכה לא מן ההגדות ולא מן התוספתות אלא מן התלמוד, וכתב הרא"ש (חולין פ"ב ו' והלכות תפילין סי' כט) דכל תוספתא שלא הובאה בש"ס אין לסמוך עליה. וכן כתב בסדר תנאים ואמוראים (ח"ב אות כו) דליכא למיקם עלה דברייתא ותוספתא וספרא וספרי כי אם ע"פ אמוראים שבתלמוד, וכן כתב האור זרוע (סי' תשנ"ד) שאין לסמוך על שום ברייתא אם היא נגד התלמוד, ואילו הובאה בתלמוד שמא היו משבשין אותה או מעמידין אותה כיחידאה לפיכך אין לסמוך אלא על התלמוד, וכן פסק הב"י (או"ח סי' תרי"ג) דתוספתא דלא הוזכרה בגמ' לא סומכין עלה ומשבשתא היא, וכן כתב בתפארת ישראל מסי' כלים (יח, ט), ועיי' ספר האשכול (ח"ב ה' טומאת כהנים) שכתב דאין סומכין על הלכות שבמדרשים אם לא נראה שנתקבלו לבעלי התלמוד, ועיי' רשב"ם ב"ב ס"ג א' (ד"ה תני) וחי' הרשב"א (מגילה טו), ותו"ט (ברכות פ"ה מ"ד), וגם בשו"ת נוב"י (תני' יו"ד קס"א) סובר דנקטינן כתוספתא רק כאשר אינו סותר להש"ס ובנידון דידן איכא למימר דהגמ' פליג על הספרי וכמו שכתבנו, ועיי' עוד שו"ת מהרש"ם (ח"א סי' קסג ד"ה הנה ודאי), ויואל משה (סי' ל"ה), אמנם אגדות שבתלמוד בודאי למדין מהם וכמו שהוכיח המהר"ץ חיות (דרכי הוראה ח"ב).

ועיי' רש"י סוטה כ"ב א' (ד"ה שמורין) שכתב דיש משניות הרבה דאמרינן הא מני פלוני הוא ויחידאה היא ולית הלכתא כוותיה, וא"כ כ"ש שלא ניתן ללמוד להלכה מהספרי

שלא הובא בש"ס ודלמא יחידאה היא, ועי' אגרות חזו"א (ח"ג סי' ז') דתוספתא שהיא נגד הסוגיא בגמ' ולא הובאה בגמ' דוחים הפוסקים ודבר זה קבלה בפי כל הראשונים.

גם יש לבאר מה שאמרו שהיא שקולה ככל המצוות שבתורה דאין הכוונה שהיא מצוה בפני עצמה אלא שהיא מביאה לידי קיום הרבה מצוות, שהרי כל המצוות התלויות בקרקע ומצוות המקדש והקרבתו יכולות להתקיים רק בא"י, ולכן חזרו התנאים לא"י כיון דבה יכולין לקיים מצוות התלויות בקרקע אע"פ שהיו אחר החורבן. ועי"פ כל זה כתב הויואל משה (סי' ל"ה) דאין מהספרי הזה קושיה כלל על שיטת רש"י והרמב"ם ושאר הראשונים כיון שלא הובאה בש"ס ולכן לא חששו להך ספרי, ואדרבה יש ראיות מהגמ' שאינה סוברת כן (ועי"ש סי' לה-לו).

וכתבו האחרונים שמהמעשה המובא בספרי אין ראייה רק על יושבי א"י שאסור לצאת ממנה אך לא על בני חו"ל שיהיה עליהם חיוב לעלות (אבני נזר יו"ד תנ"ד בסוף התשובה, וכן בקונטרס ישוב א"י להגרמ"י שלעזינגר סי' ח').

וכבר הזכרנו את דברי רש"י עה"ת (סוף פ' שלח) שכתב שמצוות שבת ע"ז וציצית שקולות כנגד כל המצוות ולא הזכיר ישיבת א"י, וכן הרמב"ם (הל' ת"ת ג,ג) כתב שתלמוד תורה שקול כנגד כל המצוות וכן כתב השו"ע (יו"ד רמ"ו) ואילו גבי ישיבת א"י לא כתבו זאת בשום מקום.

ועי' לקמן בענין איסור היציאה מא"י, מה שהבאנו מהתוספתא בע"ז, דשם אמרו ג"כ שיש ישיבת א"י שקולה כנגד כל המצוות וכמו דאיתא בספרי, אבל מבואר שם דזה רק בזמן שכל ישראל קיימין על אדמתן ובשעת שלום, והבאנו ראיות דשעת שלום הוא רק בזמן הבית, וא"כ ניתן לומר דגם עיקר כוונת הספרי היא על זמן הבית (אמנם התנאים המוזכרים שם חיו אחר זמן הבית, אך ניתן לומר שחזרו לארץ משום חביבותה וקדושתה גם בזמן הזה, אך לא משום עיקר מצוות הישיבה שהיא רק בזמן הבית).

וראיה לדבר שלא בכל מקום נקטינן כהספרי, שהרי התוס' בתענית (ט' א') הביאו מהספרי שחיוב מעשר כספים מן התורה, ומזה הבינו כמה אחרונים שלשיטת התוס' הוא חיוב גמור מדאורייתא או דרבנן.

אבל הב"ח (יו"ד סי' של"א) פסק שמעשר כספים אינו לא מהתורה ולא מדרבנן, וכמה אחרונים הקשו עליו איך נעלם ממנו הספרי שהביאו התוס', אבל בשו"ת חוות יאיר (סי' רכד) נוטה כהב"ח שהרי לא נזכר שום דבר בש"ס ממעשר כספים וכתב דס"ל להב"ח דהוא ספרי הוא דרוש ואסמכתא בעלמא וכמו שאמרו בירושלמי אין למדין הלכה לא מן התוספתות ולא מן ההגדה, כ"ש בדלא נזכר בש"ס כלל, וכן בשו"ת שבות יעקב (ח"ב סי' פה) כתב דהספרי רק אסמכתא בעלמא ולא חש לה הב"ח כיון שאינו מפורש בש"ס שלנו אלא ודאי שאין חיוב אפי' מדרבנן, וכן מהרא"ח סיניגאליה כתב בתשובה (כת"י עמ' תכב) ודאי ההיא דספרי אינה אלא אגדה בעלמא, ובשו"ת מהרש"ג (ח"א יו"ד סי' לו) דהא דדרשינן בספרי אינו דרשא גמורה רק רמז בעלמא, ובתוס' הגרע"א על המשניות (פאה א,א) דמה שדרשו בספרי היינו אסמכתא בעלמא ושזה ברור לענ"ד, וכן בשו"ת יהודה יעלה (יו"ד של"ד) דהספרי רק רמז בעלמא, ועוד הרבה מגדולי האחרונים כתבו דקיי"ל בזה כהב"ח.

וידוע דסתם ספרי ר"ש היא (סנהדרין פו א') וכתבו בכמה ספרים דאפשר דרבנן פליגי עליה. ולפי כל זה גם מה דאיתא בספרי בפי ראה ששקולה ישיבת א"י ככל המצוות,

ייתכן דלא קי"ל הכי והוא אינו מצוה ממש אלא רמז או דרשה בעלמא, או שהוא אליבא דר"ש אבל רבנן פליגי עליה, והואיל ולא הובא בשי"ס לא קי"ל הכי.

עוד איתא במדרש (במדבר רבה יד, ה) אם יאמר לך אדם היאך חילל יהושע את השבת אמור לו ע"פ הקב"ה עשה שנאמר ויאמר ה' אל יהושע וגו' וביום השביעי תסבו את העיר וגו' ואי אפשר לשבעה ימים בלא שבת ע"כ.

ומבואר במדרש שרק כאשר יש ציווי מפורש מותר לכבוש בשבת, ולא די במצוות עשה של כיבוש א"י, ואולי יש להביא מכאן ראייה שאין כיבוש הארץ מצוה מהתורה, דאל"כ מדוע צריך היה יהושע לציווי מיוחד שיתיר לו לכבוש גם בשבת.

דעות דגם לרמב"ן אין מצוה בזה"ז

יש דעות באחרונים דגם לדעת הרמב"ן אין מצוה בישיבת הארץ בזמן-הזה. הנה **המהרש"ק** בשו"ת האלף לך שלמה (אה"ע סי' קו) הביא דברי הרמב"ן עה"ת (פ' כי תבוא עה"פ וירשתם אותה וישבתם בה) שמכאן מ"ע לישב בא"י, ומזה הטעם יכול הבעל לכופ לאשתו והאשה לבעלה ללכת לא"י הכל הוא משום שיש מ"ע זו. ולפי זה כתב דמבואר מהרמב"ן שדוקא מכח המ"ע יכול הבעל לכופ את אשתו לעלות לא"י, ומ"ע זו לא חלה רק בעת שישראל שרויין על אדמתן שכך נאמר "וירשתם אותה וישבתם בה" ולפי זה בזמן הזה ליתא להאי מ"ע כלל וא"כ תו אין יכול הבעל לכופ אשתו, ומזה הוכיח דהרמב"ן סובר כדעת המרדכי באה"ע סי' ע"ה.

וכן דעת ר' **משה לייב יוסף שלעזינגר** (תלמיד הכתב סופר) בקונטרס ישוב א"י סי' ח', ודייק שם בדברי הרמב"ן בספר המצוות שכתב בתחילת דבריו "מצוה ד' שנצטוינו וכו' עד הרי נצטוינו בכבוש בכל הדורות" שדיבר בזה רק ממצות הכיבוש ולא מישיבת הארץ, ואח"כ התחיל "ואומר אני כי המצוה שחכמים מפליגים בה והוא דירת א"י" ומזה נראה בעליל שישב א"י לאו מצוה דאורייתא היא, דאל"כ הכי הוי ל"י למימר "כי המצוות עשה וכו'", אבל מאחר שאמר כי המצוה שחכמים מפליגים בה משמע שהיא רק מ"ע דרבנן ולא דאורייתא, והיוצא ממנה עובר על מ"ע דרבנן כדקאמר כל היוצא ממנה אבל לא מי שדר מעולם בחו"ל אינו עובר על מ"ע דרבנן אם לא עלה (הובאו דבריו בספר 'אפס בלתך גואלנו' עמ' שעז).

ובשו"ת **ישועות מלכו** (יו"ד סי' סו) כתב דגם לדעת הרמב"ן שחשב זאת למ"ע מ"מ עיקר המצוה אינו אלא הירושה והישיבה כאדם העושה בתוך שלו לכבוש א"י שתהי' תחת ירושתנו לא על ביאה ריקנית של עתה.

ונראה מדבריו דהעולים לא"י בימינו אינם מקיימים את עיקר המצוה דהיא הירושה והישיבה כאדם העושה בתוך שלו, כי אם הכשר מצוה שהרי מדמה זה ללקיחת חיטים לשם מצוה ולישה ואפית המצה דאינם גמר המצוה, ומתחילת דבריו שם נראה דעיקר המצוה שהיא הירושה והישיבה תתקיים רק בפקידה האחרונה בביאת משיח צדקנו כשיבנה בית-המקדש ע"ש.

(ובזמן הזה הורע המצב טובא שהארץ תחת שלטון הערב-רב המבטלים את העם מתורה ומצוות ואין אנו יכולים לסלק ע"ז מארצנו והערבים שולטים על מקום המקדש וחלקים גדולים מא"י ועושים שם כרצונם פשיטא דאין בזה משום כאדם העושה בתוך שלו, וגם בענין הערב-רב כתב הגר"א דהם גרועים מן אוה"ע שהם מבטלין את ישראל מן המצוות (אמרי נועם ברכות י"ז) ואכמ"ל).

ובשו"ת אבני נזר (יו"ד סי' תנד) נראה דסובר כדעת הרמב"ן, אמנם בסוף התשובה הביא דברי הריטב"א שאין איסור בזה"ז לדור במצרים אלא רק בזמן שישראל שרויים על אדמתם אבל בזה"ז שנגזר עלינו להיות נדחים בכל קצוי ארץ כל חו"ל אחת היא ואין איסור אלא שלא לצאת מדעת מהארץ לחו"ל. וע"פ זה כתב האבני-נזר דאין חיוב בזה"ז לעלות ורק על יושבי א"י יש חיוב שלא לצאת ממנה, ולכן הברייתא דספרי שהביא הרמב"ן אין ראייה רק עליהם שהיו יושבים שם, אבל לא על בני חו"ל שיהיה חיוב עליהם לעלות. ונראה שהבין כן בדעת הרמב"ן וכמו שכתב בהמשך דבריו דאולי היה אז הרמב"ן בא"י, דאלי"כ מאי קשיא ליה מהריטב"א, דגברא אגברא קא רמי. אי"כ חזינן בדעת האבני"ז דגם לדעת הרמב"ן אין בזה"ז חיוב לעלות לארץ.

ובספר **ויאל משה** (סי' קיז) כתב דגם לדעת הרמב"ן מחמת גזירת הגלות אי אפשר שיהיה חיוב לעלות לא"י אבל לא הופקע המצוה ואינו פטור מצד הדין, ועדיין חיוב רמיא על כל אחד מישראל אלא שנדחית המצוה מחמת האונס של גזירת הגלות ורחמנא פטריה.

ד) בירור בדעת גדולים נוספים (הכוזרי, אבן עזרא, ר' יונה, תרומת הדשן, ריב"ש, חזו"א)

הנה ישנם גדולים נוספים אשר דיברו בענין ישיבת א"י, ויש לדון בדבריהם אם הם סוברים שהיא מצוה וחיוב דאורייתא בזה"ז, והם הכוזרי, אבן עזרא, ר' יונה, תרומת הדשן, ריב"ש, חזו"א.

בספר הכוזרי כתב (מאמר ב' אות כד) כי העוון הזה אשר לא שבו כולם לא"י בימי בית-שני הוא אשר מנענו מהשלמת יעודנו אילו היו מסכימים כולם לשוב בנפש חפצה, אבל שבו מקצתם ונשארו רובם וגדוליהם בבבל רוצים בגלות ובעבודה שלא יפרדו ממשכנותיהם ועניניהם והתעצלו לשוב וכו'.

ויש שרצו ללמוד מדבריו שגם האידינא יש מצוה וחיוב לשוב לא"י, ולא הבנתי מנין זאת להם דהוא מפורש דיבר דוקא על עליית עזרא בסוף גלות בבל, וידעו כולם כי הגלות תהיה שבעים שנה ולא יותר כמו שמבואר בנבואות ירמיה (כט, ל) ודניאל (ט, ב) ואף מלכי הגוים ידעו זאת (מגילה יא ב'), ועלו לארץ ע"פ ציווי הנביאים יחד עם אנשי כנסת הגדולה וגדולי התורה אשר היו ראשי ומנהיגי העם ואז ודאי מחוייבים לעלות, ואינו דומה כלל לזמננו שהקץ סתום וחתום ואין איתנו נביא והכל תלוי בתשובה ונאסר עלינו לשוב לארץ עד ביאת המשיח, וראשי הציונות הם רשעים וכופרים שאסור להתחבר עמהם ודינם ידוע.

וכתב הרמב"ן (מאמר הגאולה שער א') כי רשיון כורש לא היה אלא למלכות יהודה, ולא רצו שאר השבטים לעלות שלא אבו לדחוק את הקץ, שידוע היה אצלם כי פקידת שבעים שנה לבבל נאמר לא עליהם. וכן כתב הרד"ק (זכריה ב, ל) דישאל לא הגיע זמנם לצאת מהגלות אלא רק גלות יהודה הגיע זמנו לצאת והם שבט יהודה ובנימין, וכן כתב המלבי"ם (ישעיה יא, א) כי הגאולה שהיתה מגלות בבל היתה רק לשבט יהודה לא כללית, וכן הפני יהושע (כתובות קיא) בשם הרשב"א כתב דהגאולה בימי עזרא לא היתה גאולה כלל אלא פקידה לפי שעה, ואותם שלא עלו עם עזרא היה משום שלא הגיע הזמן דבאמת כוונת הקב"ה היה שיגאלו כולם ע"י מלך המשיח כשהיה הזמן האמיתי.

ומה שכתב כי ירושלים תבנה כשיכספו לה תכלית הכוסף עד שיחוננו אבניה ועפרה (מאמר ה' כז), לא דיבר על בנין ארץ-ישראל אלא רק על תפילות וציפיה לבנין ירושלים ובית-המקדש "והתעוררות אל אהבת המקום ההוא הקדוש" וכמאמר חז"ל אין מראין סימן טוב לישראל עד שיחזרו ויבקשו מלכות שמים ומלכות בית דוד ובית המקדש, ובמקום אחר כתב שהמשיח יחבר את ישראל לירושלים (מאמר ג' אות עג), ואילו היינו סובלים הגלות בהכנעה לא היינו מתעכבים בגלות אלא מקרבים הישועה, ויש בגלות סוד וחכמה לזכך הלב שיחול בו הענין האלקי וכו' (מאמר ד' אות כג) ואם היינו סובלים הגלות והדלות והכניעה לשם האלקים היינו לפאר הדור ומקרבים הישועה (מאמר א' קיג-קטו).

ובספר שירי רבי יהודה הלוי בזמירות למוצ"ש עמ' 661 (הובא במחזור ויטרי עמ' 188 אות רטו) כתב: צאן אובדות בגלות להו תניח, ותנהלם באליהו ומשיח. הרי דפשיטא ליה שהגלות עד ביאת המשיח.

האבן-עזרא בשיה"ש (ב,יג) עה"פ השבעתי אתכם כתב: זה שאמרו רז"ל כי בני אפרים יצאו ממצרים קודם שהגיע הקץ, וזה ענין "שתחפץ" ונהרגו, ועליהם כתוב (דה"א ז' כ"ב) ויתאבל אפרים אביהם. וענין "בצבאות" כמו שדמיהם מותרים לשפוך כך יהיו דמיכם אם תתעוררו קודם הקץ. ועוד כתב: השבעתי אתכם, אף על פי שנכנסה שכניה עמכם **לא תוכלו להכנס לארץ עד שיגיע הקץ**, והם אמרו הננו ועלינו (במדבר יד, מ) וכתוב ויכום ויכתום (פירושו לשיר השירים ג, ט).

ובזכריה (ב, ל) כתב: ציווי ה' ע"י הנביא לנשאים בבבל לבוא אל ירושלים לעזור לבנות הבית ולעשות המצוות התלויות בארץ. ומזה נראה שסובר שמצוות ישוב א"י היא משום מצוות התלויות בארץ, דאם היה סובר שמצוות הישיבה היא מ"ע דאורייתא בפני עצמה לא היה מניח אותה ונוקט מצוות התלויות בארץ, אשר היו מדרבנן בזמן בית-שני לדעת הרבה פוסקים משום שלא היה "ביאת כולכם". אמנם לא מבואר מדעתו אם האיסור לעלות לארץ הוא דוקא ברבים (עליה בחומה) או גם ביחידים, וע"י מה שכתבנו בזה בדברי האברבנאל לעיל.

רבנו יונה בספר שערי תשובה (שער ג') הביא מצוות רבות של תורה ולא הזכיר כלל את מצוות ישיבת א"י אף לא במצוות דרבנן, ובסוף מדרגה ב' כתב שהביא מצוות רבות אשר הרבה מן העם קצרי יד מעשותם. וכתב בהקדמה לספר חפץ-חיים שספר שערי תשובה לר' יונה אע"פ שהוא מספרי מוסר אך שמר ודקדק את דבריו שלא יצא מגדר הדין, וכן הטור וב"י בחלק או"ח וכן בספר חרדים הביאו פעמים רבות את דעת ר' יונה בכמה מצוות, וא"כ מזה שלא הזכיר מצוה זו משמע דלא סבירא ליה שנוהגת בזה"ז.

וכן שאר **ספרי מוסר** המפורסמים כמו חובות הלבבות, אורחות חיים, ארחות צדיקים, ספר הישר, ראשית חכמה, מסילת ישרים, תומר דבורה, יש נוחלין, אור הישר (למהר"ם פאפירש) ועוד לא הזכירו כלל מצוה זו של ישוב א"י ואינם מעוררים על "החטא הגדול" שלא עולים לא"י, ואם היה חיוב לגור בא"י ודאי היו מזכירים זה, וכ"כ אם הוא חיוב ומצוה דאורייתא השקולה כנגד כל המצוות.

בספר ראשית חכמה (שער התשובה ו' נד) כתב שעיקר הדבקות להשגת החיים העליונים הוא בא"י, אך לא כתב בזה חיוב או מצוה. גם בספר יסוד ושורש העבודה לא הזכיר מצוה לדור בא"י, אמנם בשער הכולל (פ"ד) וסוף הצוואה כתב על מעלת הקבורה בא"י ושקודם מותו יראה לשום פעמיו לנסוע לאה"ק למות שם.

בספר שבט מוסר לא הזכיר ישוב א"י, ואדרבה בפרק נ"א אחר שכתב כמה טעמים לאריכות הגלות, כתב "לכן יקבל כל אחד מישראל עול הגלות עליו ואל יקוץ בתוכחתו של מקום כי כל מה שהוא עושה לטוב לישראל הוא עושה כי מה שהאריך הגלות לטוב לנו האריך, עד בוא יבוא עת גאולתנו ופדות נפשנו ע"י יתברך, לא ע"י מלאך ולא ע"י שלח וכו'".

וכן בספר קב הישר (פרק צד) כתב: צריך כל בר ישראל לקבל עליו עול הגלות באהבה ובחיבה ובפרט בגלות המר הזה (בענין ספר שערי-קדושה ופלא-יועץ כבר מבואר לעיל).

תרומת הדשן (סי' פח) כתב בדודאי שבח גדול ומעלה גדולה יש לו לאדם הדר בא"י וכ"ש בירושלים לתועלת לעוה"ב וגם לעוה"ז, אמנם שמענו שיש שם מערביים ב"ב נחשבים לרשעים גמורים מוסרים מפורסמים והם טורדים ומבלבלים האשכנזים שהם שומרי תורה וגם כי המזונות דחוקים ומצומצמים מאוד והרוחה קשה מי יוכל לעמוד בכל זה מלבד גודל רשעת הגוים, לכן כל איש ישער בעצמו בהשגת גופו וממונו באיזה דרך יוכל לעמוד ביראת ה' ובשמור מצוותיו כי זה כל האדם עכ"ל.

והיעב"ץ (בהקדמה לסידורו) הבין בדבריו שהיא מצוה, וכן בספר פאת השולחן (בית ישראל סקט"ו) כתב דס"ל דנוהג גם עתה המצוה. אמנם לעני"ד לא מבואר בדברי התרומת הדשן אם היא מצוה דאורייתא, דודאי היה מזכיר דבר זה שהיא מצוה מהתורה, והרי גם מהר"ם מרוטנבורג כתב שההולך להתנהג שם בקדושה ובטהרה אין קץ לשכרו ואעפ"כ כתבו האחרונים שהוא סובר שהיא מצוה דרבנן, וכן הריב"ש (סי' קא) כתב שהעליה לא"י מצוה היא וביאר הגר"ח פלאגי דאין כוונתו מ"ע מהתורה וייתכן שס"ל כר"ח הכהן דבזה"ז ליכא מצוה (כאשר יובא לקמן). ולכאורה כן משמע בדברי התרומת הדשן שאינה מצוה אלא רק מפני מעלת הארץ וקדושתה וחשיבות עבודת ה' שם.

בשו"ת הריב"ש (סי' ק"א) כתב "אין ספק שהעליה לא"י מצוה היא, וכמו שאמרו חז"ל שהדר בחו"ל דומה כמי שאין לו וכו' וכל המהלך ד' אמות בא"י מובטח לו שהוא בן עוה"ב".

אך כבר ביאר הגר"ח פלאגי בשו"ת נשמת כל חי (יו"ד סי' מח) דאין כוונתו מ"ע גמורה מהתורה שהרי הו"ל להביא עיקר הראיה מדכתיב וירשתם אותה וישבתם בה דמשם הוכיח הרמב"ן דהוי מ"ע מהתורה, ומדכתב דהוי מצוה ממה שאמרו חז"ל דהדר בחו"ל וכו' כוונתו דהוי דבר מצוה לאפוקי דלא הוי דבר הרשות לדין דאין מפליגין, דבהא לא בעינן דתהיה מ"ע גמורה מהתורה (דהרי הטור פסק שגם לראות פני חברו או לסחורה חשיב דבר מצוה לענין זה, וכן פסק הרמ"א ועוד), וגם לא הביא דברי הרמב"ן בסה"מ דמנה אותה למ"ע, וייתכן דהריב"ש ס"ל כר"ח הכהן דבזה"ז ליכא מצוה.

ובהמשך שם כתב הריב"ש: ומה שהיה אומר הנביא לבני הגלות: בנו בתים וכו' זה היה מפני הגלות שנגזר עליהם, ומי שהגלם לא היה מניחם לשוב עד שעלו ברשות כורש, וגם עתה, אחת משלש שבועות שהשביע הקב"ה לישראל שלא יעלו כחומה. הרי שמבואר בדבריו כי בזמן הזה שאנו בגלות אין חיוב על כל ישראל לעלות לארץ, וזה כדברי הרשב"ש (סי' ב') ולא כהרמב"ן דהיא מצוה בכל זמן. וכן כתב בספר ויואל משה (סי' ג') דאף שכתב הריב"ש שהיא מצוה לעלות אין כוונתו אלא ביחידים דוקא באופן שאינו נגד הגזירה והשבועה וע"י עוד שם סי' יא.

החזון איש כתב: "מצב הארץ נפרז מרחוק כידוע ואינו גרוע מהגלות בחו"ל חלילה ומצות א"י הוכרעה ע"י הרמב"ם והרמב"ן ושי"פ וידוע עד כמה שאף החפץ-חיים זללה"ה לעלות" (קובץ איגרות ח"א קע"ה).

אמנם מאידך גיסא באיגרת קע"ז כתב: "ארץ פולין אשר הישיבות קבועות בה והחסיד החפץ חיים זצ"ל שוכן בה ושאר גדולי התורה והיראה, דינה כארץ ישראל, ושאר מדינות כחוץ לארץ, וכבר הפליגו ביציאה מארץ לחו"ל". ובחי"ג (סי"ג) כתב לאחד שלא נכון שיסע לאה"ק וחובה לדור בארץ שישיבות הקדושות בנויות בה אשר מהם תצא תורה יותר מאה"ק.

אמנם קצת קשיא לי מה שהשווה דעת הרמב"ם עם דעת הרמב"ן שהרי כבר כתבו האחרונים דס"ל להרמב"ם דאינה מצוה דאורייתא בזה"ז וכמו שהתבאר לעיל. ומדבריו באיגרת קע"ז נראה שסובר כדעת רש"י והמאירי שכל מקום שחכמה ויראת חטא מצויין שם דינו כא"י.

ובילקוט דעת תורה (סי' ל') מובא כי רבנו החזו"א אמר "העליה לארץ ישראל היתה כמד חוס בידי הגדולים שקבעו לפי המצב מתי לעלות ומתי לא לעלות" (מ. ש. "דגלנו").

ומכל זה קשה לדעת בבירור מה דעתו והרבה שמועות יש בענין, ובגליון דברי שי"ח (לך-לך תשע"ז) כתבו בשם הגר"ח קנייבסקי שליט"א דהחזו"א עלה לא"י כי הגר"ח יעקב רודזינסקי זצ"ל יעץ לו לעלות שאולי פה בא"י יזכה לזרע של קיימא, שהמקום גורם.

ה) מצות הישוב רק ביראי שמיים

הנה הדבר פשוט גם לדעת הסוברים שיש מצוה לדור בא"י בזה"ז, שהמצוה היא רק ביראי שמים ומקיימי כל המצוות ונזהרים מכל חטא, דאל"כ כבר אמרה התורה הקדושה "ולא תקיא הארץ אתכם בטמאכם אותה" (ויקרא יח כח, כ כב) ומי בקש זאת מידכם רמוס חצרי, והדברים פשוטים ואין צורך להאריך בזה, ואמרו במכילתא (פי יתרו) ומדרש תהלים (קל"ב) ג' דברים ניתנו על תנאי ארץ ישראל ביהמ"ק ומלכות בית דוד. ועיקר נתינת א"י היא כדי שיתעסקו בתורה (תנחומא קדושים י"א), ואם ישמרו את התורה יכנסו לארץ (תנחומא ראה ח'), וקודם שנכנסו לארץ בא יהושע ואמר להם עשו תשובה כדי שתכנסו לארץ (תנדבא"ר פ"י יח).

ומבוארים הדברים בתשובת מהר"ם שבכלבו (סי' קכ"ז) ותשב"ץ קטן (סי' תקנט) וארחות חיים, ובחרדים (פי נ"ט) ושו"ת התשב"ץ (חי"ג סי' רפח) ובשלה"ק (שער האותיות אות ק') ופני יהושע (כתובות קיא) והיעב"ץ בהקדמה לסידור שמי שרודף אחר הבלי העוה"ז בא"י עליהם נאמר ותבאו ותטמאו את ארצי, ועוד רבים.

וכתב בעל הטורים (שמות יג,יא) אם תשמור חמשה חומשי תורה יתננה לך. וכבר הבאנו מהתוסי' (כתובות קי ב') שסוברים דאין מצוה לדור בא"י בזה"ז כי אין אנו יכולים להיזהר במצוות התלויות בארץ. גם ר' זירא עלה לא"י רק כאשר ראה בחלומו שעורים שאז ידע כי סרו עוונותיו (ברכות נו א'), וכתב הרמב"ן (דרשה לר"ה): "הזוכים לישוב לפני הקב"ה בארצו הם כמו רואים פני המלך ואם זהירים בכבודו טוב להם ואשריהם, ואם ממרים בו אין לך מרד גדול מזה ואוי להם יותר מכל אדם, שהם עושים מלחמה עם המלך בפלטין שלו ומכעיסין אותו בפניו, ומה הוא עושה להם מוציאן מן הפלטין שלו וטורדן בכל העולם. והנה הארץ שהיא נחלת השם הנכבד

תקיא כל המטמא אותה ולא תסבול עובדי ע"ז ומגלי עריות, וכן שנו בספרא ולא תקיא אתכם הארץ, א"י אינה כשאר ארצות אינה מקיימת עוברי עבירה". ועוד כתב (דברים יט, ח), כי אי אפשר לכבוש את הארץ בעברם על התורה וגם אם יש בהם חוטא אחד.

והרשב"ם כתב (דברים יא, ג) כי הארץ הזאת טובה מכל הארצות לשומרי מצוותיו ורעה מכל הארצות ללא שומרים. ובספר חרדים (מצוות התשובה סוף פ"ב) כתב שגירשו בימיהם עובר עבירה מן הארץ. וכן האורחות חיים כתב דבאמת אין ראוי לאדם לעלות לשכון בה אלא בעל תורה וירא שמים ומדקדק במצוות. ובספר יראים (סימן שט"ו) "לא ישבו בארצך", הזהיר בהיות יד ישראל תקיפה שלא יניחו לשבת אנשים רשעים ומחטיאי אדם בא"י (ואפילו שאינם מז' עממין).

והכפתור-ופרח (פרק מב בסופו) הביא ממדרש רבה: כך אמר הקב"ה לאברהם (בראשית יז) ונתתי לך ולזרעך אחריו את ארץ מגורך על מנת ואתה את בריתי תשמור. מכאן שמי שבה ונכנס לישב בארץ הקדושה שיכנס בקדושת דמים ובקדושת הגוף שיהיה טהר ידים נקי כפים ובעל נפש, וכתב רש"י (בראשית כו, ב) שכן בארץ, שאתה עולה תמימה ואין חוצה לארץ כדאי לך, ואם כן מי שהוא עולה תמימה כדאי לו ארץ ישראל עכ"ל.

והחיי-אדם (ספר שערי צדק) כתב שבא"י צריך להחמיר את כל החומרות במצוות התלויות בארץ, ובסופו הביא מהמקובלים שא"י מוקפת מים ונהרות לרמז כי צריך להתקדש ולטבול לפני שנכנסין אליה, וכן כתב שם שמי שלא יתקדש מוטב שלא יעלה (וכן איתא בילקוט הראובני בשם הרמ"ק), וכן פסק האבני נזר (יו"ד סי' תנ"ד אות סב) דאין מצות ישיבת א"י רק באיש צדיק שאם היו כל ישראל כמותו היו נגאלים או שהוא כפוף לצדיק, דאל"כ יציאתו מחו"ל לא"י חינם אין כוסף ונחת רוח ביציאתו, ולמומרים אין חלק בא"י (אבניז' יו"ד סי' קכ"ו).

ועי' ויואל משה (סי' קכב) שאין מצות ישיבת א"י אלא כשדעתו לשם שמים והביא כן מתשובת הר"ן, פני יהושע, ומהרש"ק ועוד.

ומה שאמרו "כל הדר בא"י שרוי בלא עוון" (כתובות קיא) כבר פירש הפני יהושע (שם) דזה רק במי שדר בה לשם מצוות ישיבת א"י שהיא מקום קדושה וכדי שתגין עליו זכותה שלא יבוא לידי חטא ואז אף אם לפעמים חטא בא לידו או אפי' עוון שהוא מזיד ע"י שתקף עליו יצרו מ"מ מסתמא גורם לו זכות ישיבת א"י שלא לן ועבירה בידו דלאחר שחטא ומצא עצמו עומד במקום קדוש ודאי תוהה על הראשונות ושב ורפא לו, מה שאין כן מי שדר עם דרך מקרה או שהוא מקום הולדתו או מפני שבח פירותיה וכיו"ב, וכל שכן מי שמבעט בה ומזלזל בקדושתה לילך אחר יצרו הרע לא דברה תורה במתים עליו נאמר ותבואו ותטמאו את ארצי ונחלתי שמתם תועבה וכו', שאף אם נאמר דא"י מכפר לגמרי אפילו הכי לא עדיף מיום הכפורים שהאומר אחטא ויוה"כ מכפר אין יוה"כ מכפר.

ובהגהות היעב"ץ (כתובות שם) כתב שכל זה הוא דוקא כאשר הארץ ביד נכרים וישראל יושבים בה בדוחק, או בזמן שביהמ"ק קיים ועבודת הקרבנות מכפרת עבירות קלות (וכן מבואר במדרש תהלים מ"ח עה"פ משוש כל הארץ, במה היתה משוש כל הארץ היה אדם עובר עבירה ודואג בלבו היה עולה לירושלים ומקריב קרבן ומתכפר לו ולבו שמח עליו ויוצא משם שמח לב, וכן איתא בבמדב"ר (פי' כ"א) לא היה אדם בירושלים ובידו עון, כיצד תמיד של שחר מכפר על עבירות של לילה ושל בין הערביים

מכפר על עבירות שנעשו ביום, וכן מבואר בזוה"ק פ' וישב קצ"א א' בזמן שהיו ישראל בארץ הקדושה לא נמצא בידם עוון בגלל הקרבנות שהיו מקריבים בכל יום).

ובשו"ת התשב"ץ (ח"ג סי' רפח) ביאר דמי שהוא בעל תשובה ומתחרט מעונות שבידו ורוצה לעלות לא"י עם היות שהתשובה היא מכפרת העלייה לא"י היא מוספת לו זכות ומצילתו מן החטא כל ימיו.

והשלח"ק פירש הא דאמרו כל המהלך ד' אמות בא"י מובטח לו שהוא בן עוה"ב, דהכוונה היא ד' אמות של הלכה. ובספר משכיל אל דל (להגה"צ רבי הלל מקאלאמיא ח"ג פ"ג כלל ח') כתב בענין ההולכים לאה"ק ואוירא דא"י אין משכיל אותם ובהבל ימי חייהם אוי להם ואוי לנפשם מוטב להם להפיל פגריהם בחו"ל ובל יטמאו הארץ המקודשת, כי עליות אה"ק הוא רק להולכים להוסיף אומץ בעבודת הש"ת לילה כיום יאיר להם בתורה ותפילה בסיגופים ותעניותם בגילה ורעדה על צער גלות השכינה וכבוד התורה אשר מושפלת מטה מטה ה' ירחם, לאלה ניתנה הארץ להמשליכם חפצי התבל אחר גיוס, אוהבים את ה' ושונאי רע, המה ראויים לעמוד בהיכל המלך לשרת בקודש והמה יזכו וישישו איתה משוש יהנו מזיו השכינה עכ"ל.

והשפת אמת כתב כי מי שיש בו קצת יראת שמים ומקבל על עצמו לשמור ולקיים מצוות הפרשת תו"מ ויודע שגם ב"ב לא ימחו בידו אין לו לחוש לעלות, ולמצוה יחשב לו הגם שעליה זו שלא לשמה יחשב נוכל לומר מתוך שלא לשמה בא לשמה, אך מי שאינו בטוח בנפשו לקיים מצוות התלויות בארץ כי רבים המה, שלא יביא עצמו לידי נסיון. ומה שכתבו להתיר לאנשים מתנהגים בפריצות במדינות הללו על סמך שהעולה לשם יכניע את עצמו **חס ליה לזרעא דאבא למימר הכי**, והלא כל עליותיו אינו אלא לרעות את עצמו וכו' ובטח שמע מהכיתות הפריצים הרשעים שנתפשטו בא"י וברושלים אוי לאזנים שכך שומעות לכן בזה בוודאי יש חשש לאיסור לפע"ד, כ"ז כתבתי להלכה (ספר חידושי הרי"מ וגור אריה עה"ת, בילגוריית תרע"ג, מכתב ח' בסוף הספר).

וע"י עוד בפלא יועץ (ערך א"י) שכתב שמי שיזכה ללכת לא"י יהיה קדוש ופרוש, ובהקדמת האמרי-בינה, ובחת"ס (פ' שלח בשם הרמב"ן), שו"ת אפרקסתא דעניא (ח"א סי' קמג), ובספר אפס בלתך גואלנו (שער ו' פ"א) מקורות רבים.

והנה בשו"ת אבני-נזר (יו"ד סי' תנ"ד אות כ"ז) הביא מהמדרש שנתירא יעקב מעשו שמה תעמוד לו זכות כיבוד אב וזכות ישיבת א"י למרות שהיה רשע, ומכאן רצה לומר שעשו הרשע קיים מצוות ישוב א"י משום שהיה כפוף ובטל ליצחק ע"כ סבלה אותו הארץ אגב יצחק ולא קאה אותו.

וע"י ויואל משה (מאמר ישוב א"י סי' נ') מה שהקשה על זה, וכן בספר מנחת-שלמה (תנינא ב, ג סימן ק') העיר בזה על דברי המור וקציעה: אתמה מאד וכי ישו בו של עשו בא"י שאינו כלל מן הישוב וגם מטמא את הארץ בישיבתו בה, נקרא ישוב, וע"כ דשאני התם דסו"ס יש ענין של "זכותא" דא"י, שהיה נמצא כל אותן השנים במקום קדוש, אבל אין זה שייך כלל לקיום מצוות ישוב א"י. וגם למה צריך להביא ממרחק לחמו ותפ"ל שגם "הקבור בה כאילו קבור תחת המזבח" אע"ג דמת חפשי מן המצוות ולא המתים יהללו קה. וע"י באבנ"ז (יו"ד סי' קכו) כתב שלמומרים אין חלק בא"י ודינו כנכרי ועושה י"ינ ופשוט שיש בו לאו של לא יחטיאו אותך לי ואסור לדור בא"י.

ו) אם מצוות ישוב א"י תלויה בקדושת הארץ למצוותיה

יש לעיין האם מצוות ישוב א"י היא מצוה בפני עצמה או היא הכשר מצוה לקיום מצוות התלויות בארץ כשביעית ותרומות ולכן תלויה בפלוגתא דקדושה שניה אם קידשה לעתיד לבוא אם לאו (וכן חקר בספר מועדים וזמנים ח"ה סי' שמ"ו, וברכת אברהם ריש גיטין).

הנפ"מ בזה, דאם היא תלויה בקדושת הארץ למצוותיה דוקא א"כ אין מצות ישיבה במקומות שלא קידש עזרא וקידשו עולי מצרים, וכן לשיטת הסוברים שקדושה שניה בטלה ליכא חובת ישוב הארץ כלל לעלות ארצה בזמן הזה, ואפ"ל במקומות שקידשו עולי בבל, כי אחר חורבן בית-שני בטלה הקדושה (ומ"מ ודאי יש לא"י מעלות וזכויות מיוחדות וכמו שכתב החת"ס (יו"ד סי' רלד), אך חיוב לעלות לארץ ליכא). או דהקדושה היא לעולמים ורק למצוות התלויות בארץ כגון תרומות ומעשרות בטלה קדושתה, אך גם במקומות שלא קידש עזרא יש מצוות ישיבה שהמקום תמיד קדושה.

ומצינו שנחלקו בזה ראשונים.

הנה דעת הכפתור ופרח (פרק י') שמצוות ישוב א"י היא משום קדושת א"י ולא משום מצוות התלויות בארץ ולכן אינו תלוי בפלוגתא אי קדושה שניה קידשה לשעתה או גם לעתיד לבוא, דקדושת א"י ומעלתה היא משעת נתינתה אל האבות הקדושים ולא משעת הכיבוש לבד, ורק לענין מצוות התלויות בארץ וחיוב מתנותיה הוא משעת הכיבוש והאריך בזה טובא עי"ש.

וכן דעת הרמב"ן וכמו שביארו בדעתו היעב"ץ (מור וקציעה סי' ש"ו) והחת"ס (יו"ד סי' רל"ד) דהוא סובר שכפיית עליה הוא משום קדושת עצמה ולא משום מצוות התלויות בה (אמנם יש להעיר ממש"כ החת"ס בגיטין ח').

אך דעת הרבה ראשונים ואחרונים אינה כן, וכמבואר בירושלמי (שביעית פ"ד ה"ז) ר' יוסי בר חנינא מנשק לכיפתא דעכו ואמר עד כה היא ארעא דישראל. ומבואר מכאן שגם לענין קדושת הארץ ומצוות הישוב זה הכל תלוי בגבולות שקידשו עולי בבל בקדושה שניה.

וכן דעת התוס' (גיטין ב' ד"ה ואשקלון) שכתבו דעכו כבשוה עולי בבל והביאו ראייה מר' אבא דהוה מנשק כפי דעכו (כתובות ק"ב) וכן מהא דכי הוּו מפטרי רבנן מהדדי בעכו הוּו מפטרי לפי שאסור לצאת מא"י לחו"ל (גיטין עו ב'), הרי שסוברים כי גבולות הארץ הם כיבוש עולי בבל, ומצוות ישוב הארץ ואיסור היציאה ממנה תלוי במה שקידשו בקדושה שניה.

וכן מדברי התוס' בחולין (ו' ב' ד"ה והתיר רבי) מוכח דסבירא להו שמקום שכבשו עולי מצרים ונתקדש רק בקדושה ראשונה דינו כחו"ל לכל דבר, וכן כתב המלבושי יו"ט (חובת הקרקע סי' י"ז) דלשיטת התוס' הא דאמרינן הכל מעלין לא"י הוא דוקא למקום שכבשו עולי בבל. וכן הוכיח בשו"ת אהל-משה (להר"מ צוויג, ח"יב סי' כג אות ה') מדברי התוס' דתלו יציאת חו"ל בדין כיבוש א"י ולא בקדושת א"י וע"כ צ"ל דדעת התוס' שאיסור יציאה לחו"ל הוא משום שמפקיע ממצוות התלויות בארץ, ולכן כל מקום שנכבש בכיבוש ונוהג שם מצוות התלויות בארץ יש שם איסור יציאה לחו"ל.

וכן דעת הרשב"א הר"ן הריטב"א ותוס' הרא"ש (ריש גיטין) שמקומות שלא קידש עזרא הוי כחול"ל לגבי המקומות שקידש, וכמו שכתבו התוס'. והריטב"א שם כתב דכי היכי דאסור לצאת מא"י לחול"ל ה"נ אסור מכיבוש שני לכיבוש ראשון (וכן כתבו הרשב"א והר"ן, וכן מבואר בר"ן נדרים כב א' ד"ה ההוא, שכתב דעבר הירדן לא נתקדש להבאת העומר ולמקצת קדושות עכ"ל, וחזינן מדבריו שקדושת הארץ תלויה במצוות התלויות בארץ, בדגמי' שם מדובר על קדושת הארץ שאילו היה נכנס לה לא היה הורג).

וכן נראה דעת הרמב"ם (הל' בית הבחירה ו, טז) אשר כתב כי חיוב הארץ בשביעית ובמעשרות הוא מפני כיבוש הרבים וכיון שנלקחה הארץ מידיהם בטל הכיבוש ונפטרה מן התורה ממעשרות ושביעית שהרי אינה מן ארץ ישראל. ובהל' תרומות (א, ז) כתב שהארץ שהחזיקו בה עולי מצרים היא מאשקלון שהיא לדרום א"י עד עכו שהיא בצפון, ואחר כך כתב שעכו ואשקלון הם חול"ל והם תחומי א"י (הלכה ט), הרי שסובר כי מה שחוץ לכיבוש עולי מצרים אינו נחשב לא"י. ובהל' מלכים (ה, ז) כתב כי גדולי החכמים היו מנשקין על תחומי א"י, וכתבו המפרשים (רדב"ז, כס"מ, לח"מ) שהמקור לזה הוא בר' אבא שהיה מנשק כיפי דעכו (כתובות קיב) הרי מכאן שעכו היא סוף תחום א"י. וכן כתב הארחות חיים "גדולי החכמים היו מבקשים תחומי א"י וכר"י, וכדאיתא בירושלי' (שביעית פ"ד ה"ז) שהובא לעיל.

וכן כתב הסמ"ג (עשה קלג) וספר-החינוך (מ' תקז) (מ' תקז) שעכו ואשקלון הם גבולות הארץ שהחזיקו עולי מצרים, וכן המאירי (ריש גיטין) כתב על המשנה שהיא באה לתחם תחומה של א"י, הרי שכל אלה סוברים כי גבולות א"י הם רק מה שקידשו עולי בבל. וכן דעת הרשב"ם (ב"ב צא א') שכתב הטעם שאין יוצאין מא"י לחול"ל הוא שמפקיע עצמו מן המצוות, ע"י לעיל מה שכתבנו דעתו בזה, וכן דעת התוס' רי"ד (גיטין מג ב'). והתשב"ץ (ח"ג סי' קצח) כתב להדיא כי מצוות דירה היא בכל מקום הנהגות בו חובת קרקע, ודין העלאה הוא משום מצוות היתירות ואיסור היציאה הוא משום שמפקיע מן המצוות. וכן נראה דעת הרדב"ז (הל' תרומות א, ג).

וכן הבית-יוסף (שו"ת אבקת רוכל סי' י') כתב לענין בית-שאן שאם לא קידשוה עולי בבל אין שם קדושה גם לענין דירה, וא"כ לדבריו אין מקיימים מצוות ישוב א"י במקום שלא כבשו עולי בבל, ולדעתו מה שהחזיקו עולי מצרים ולא עולי בבל טמא בטומאת ארץ העמים.

וכן המהרי"ט (ח"א סי' מז) הביא דעת הכפתור-ופרח וחלק עליו וכתב שלענין דין הכל מעלין לא"י וכפיית עליה שהיא משום מצוות התלויות בארץ היא רק לא"י המקודשת ומחוייבת במצוות (וסתר בזה מה שכתב בח"ב סי' כח). וכתב דכל שלא החזיקו עולי בבל טמא בטומאת ארץ העמים, (והמשנה למלך (הל' טומאת מת יא, ו) כתב דהרמב"ם סובר כמהרי"ט).

וכן בספר צפנת-פענח (עה"ת פ' בהעלותך דרוש ג') חלק להדיא על הכפתור ופרח וכתב "אלא כיבוש מעלה ומוריד בדבר הזה ואני מוכיח כן מכמה מקומות דכחוץ לארץ גמורה חשיבא לכל מילי ליטמא ולמיעוט הברכות, כדמוכח בשלהי כתובות גבי בית שאן, והיינו דקאמר הכא שכל שאינה א"י גמורה שאינה מושפעת מאתו יתב', ומייתי מדוד שלא גלה אלא לגת אשר לפלשתים ומובלעת היא בתוך א"י, וחשיב לה כחוצה לארץ דכתיב לך עבוד וכר"י".

וכן כתבו התבואות שור, הגר"א, והדברי-יששכר והרידב"ז דמצוות הישיבה היא משום מצוות התלויות בארץ, וכמו שהתבאר לעיל בדבריהם.

ודעת הרבה גדולים שמה שהחזיקו עולי מצרים ולא החזיקו עולי בבל הרי הוא טמא בטומאת ארץ עמים, והם :

הרא"ש והרע"ב בפ"ד דחלה מ"ח, **הר"ש סירילאן** פ"ו דשביעית מ"א, **הרשב"א** פסקי חלה שער ד' אות ב' ד"ה כמה, **מהר"י קורקוס** הל' ביכורים ה, ח, **הבית-יוסף** בשו"ת אבקות רוכל סי' י', **מלבושי יו"ט** קונטרס חובת הקרקע סי' י"ז, **המהרי"ט** בח"א סי' מ"ז, סוברים דמה שהחזיקו עולי מצרים ולא עולי בבל טמא בטומאת ארץ העמים. והמשנה למלך כתב שכן דעת **הרמב"ם** (הל' ביכורים ה, ח) שפסק כי בגבולות עולי מצרים חלה נשרפת, הרי שסובר כי כל שלא החזיקו עולי בבל טמא משום ארץ העמים וכן דעת **החזו"א** אהלות כה, ה. (הובאו במעדני ארץ תרומות א, ז, סעיף ב', משנת יוסף ח"ב קונטרס גבולות הארץ).

והרי כתבו התוס' (נזיר נד ב' ד"ה ארץ) ובפירוש הרא"ש (שם) והמשנה למלך (הל' טומאת מת יא, א) דטעמא דגזרו טומאה על ארץ העמים הוא כדי שלא יצאו מא"י לחו"ל, א"כ בהכרח לדעות אלו מה שהחזיקו עולי מצרים אינו בכלל א"י ואין מקיימים שם מצות הישיבה.

וכן נראה דעת **אור-החיים** הק', וכפי שמתבאר בדברי תלמידו הגאון ר' אברהם ישמעאל סגנויניטי זצ"ל (אשר הצטרף לחבורת תלמידי האוה"ח הק' בעלייתם לא"י) ובאגרתו לאביו (משנת תק"ב) כתב "והלא ידענו ואם לא שמענו כי עכו כא"י לכמה דברים וכדרכי אבא דהוה מנשק כפי דעכו (כתובות קיב) אמנם רבו בזה הדעות וכנראה מדברי התוס' (גיטין ב' שכתבו שעכו חציה א"י וחציה חו"ל), ולכן מעלת הרב נר"ו (האוה"ח) עמד על עיקרן של דברים לידע באיזה צד מן העיר הוא קבלה מידם שהיא א"י ממש ושינה את ביתו ממקום אשר נטע שם אהלו בתחילה, והלך וקבע דירתו במקום שהוא מא"י ודאי, ושם אצל ביתו מקום הישיבה קבועה בארץ הקדושה ממש" (ולאחר מכן עזב את עכו ועבר לפקיעין). ובאגרת אחרת כתב: "ואע"פ שכתבו התוס' כי יש חלק בעכו שאינו מקודש- בכאן ידוע להם המקום ההוא שאינו מקודש וידוע ומפורסם המקום הקדוש" (נר המערבי פרק י"ט). ומדברים אלה נלמד שהיתה קבלה בידי אנשי א"י כי עכו היא תחום א"י וחלקים ממנה אינם בא"י! .

וכן דעת **הנודע ביהודה** (ספר דורש לציון דרוש ג') שכתב דאם נימא דקדושה ראשונה קדשה לשעתה ולא קדשה לעתיד לבוא אז אין מ"ע בישיבת הארץ, (ומדבריו שם (הובאו לעיל בדעת התבואות שור) נראה דאף לדעת **הרמב"ם** אם נימא דקדושה ראשונה קדשה לשעתה ולא קדשה לעתיד לבא אז אין מ"ע בישיבת הארץ), כלומר דמצוות ישיבת הארץ תליא בקדושת הארץ למצוותיה.

וכן בספר **עיר בנימין** (כתובות קיא) כתב דקדושה ראשונה נתבטלה בגלות ראשון ולא היה בזה שום זכות ישיבת א"י.

וכן נראה דעת **החתם-סופר** (גיטין ח') על מה שאמרו הקונה שדה בסוריא כקונה בפרוארי ירושלים, ואמרו על זה בגמ' שכותבין עליו אונו אפילו בשבת, ודייק ממה שאמרו כקונה בפרוארי ירושלים שהוא בממשלת ירושלים שהוא מה שכבשו עולי בבל אבל לא מה שכבשו עולי מצרים, וכתב כי הקונה בארצות שכבשו עולי מצרים נמי איכא קצת מצוה אבל לא לכתוב עליו אונו אפי' בשבת. הרי שכתב להדיא כי כל דין כותבין אונו בשבת הוא רק בכיבוש עולי בבל ושם עיקר מצות ישיבת א"י (ואין זה סותר למה שכתב ביו"ד (סי' רל"ד) דשם מיירי בקדושה שהיא כנגד שער השמיים וכדו' אך לא לענין קיום מצות ישיבת א"י). וכן מוכח ממה שכתב בתורת משה (פ')

ויחי) דאע"פ שא"י מוחזקת להיות לנו לנחלה מאבותינו, אבל איננה מקודשת עד שקידשה יהושע בן נון ע"י כיבוש ועזרא ע"י רשיון מלך כורש כמבואר ברמב"ם (ביהב"ח וטז) וכל זמן שלא נתקדשה, אם כי חשובה וטובה יותר מארץ מצרים ושאר ארצות כי זה שער השמים, אבל מכל מקום דין חו"ל יש לו, לבד ממערת המכפלה שקנאו אברהם ויעקב קנה מקום למזבח בשכם במאה קשיטה וכו' (וכן דעת היד רמה ב"ב קי"ט, פנים יפות בראשית יג, צפנת פענח תרומות א,א, מהר"י ענגיל בית האוצר כלל ר"ה).

וכן בשו"ת **זרע-אברהם** יו"ד סי' יג (למהר"א יצחקי רבו של החיד"א אשר מכנה אותו "מורי הרב הגדול אחד המיוחד" בברכ"י אה"ע סי' לא) כתב להדיא דמצות ישיבת א"י היא משום קדושה שניה דקדשה לשעתה וקדשה לעתיד לבוא.

וכן דעת **האבני-נזר** (יו"ד תנ"ד אות לג) שכתב דמ"ע דשיבת הארץ אין ארצות שלא נכבשו בכלל זה, כי הכתוב אומר וירשתם אותה וישבתם בה, דמצות הישיבה היא לאחר שירשו אותה ונתקדשה הארץ דוקא, ולכן למ"ד לא קידשה לעתיד-לבא אין מ"ע דשיבת הארץ בזה"ז רק מדרבנן. ורק לענין לגור במקום מקודש זה אף קודם כיבוש ישראל ע"ש. ומוכח מדעתו שמצות הישוב תלויה בקדושת הארץ למצוותיה (וכן כתב במועדים וזמנים (ח"ה סי' שמ"ו) דהסוברים שקדושה שניה בטלה ליכא חובת ישוב הארץ כלל לעלות ארצה בזמן הזה, ואפי' למקומות שקידשו עולי בבל, כי אחר חורבן בית-שני בטלה הקדושה).

וכן **המנחת-חינוך** (מצוה צ"ד) כתב דמצוות לא תחנם ולא יישבו בארץ נוהג רק במה שהוא א"י המקודשת או בכיבוש שני, כי מה שלא החזיקו עולי גולה אינו קדוש. וכן במצוה תקס"ט (לא תונו בעבד הבורח) כתב שנוהגת דוקא בא"י שנתקדשה בקדושה שניה, ומסתברא דהוא הדין לגבי מצוות ישיבת א"י דהיא רק בגבולות מה שקידשו עולי בבל. וכן משמע ממה שכתב במצוה רפ"ד (אות כ"ד) שבזמן הגלות לא היה אז א"י בעולם וכל א"י חשיב חו"ל.

וכן **הגר"ח מבריסק** (חידושי הגר"ח סי' קלא) כתב דבגלות ראשון בטלה קדושת הארץ ולא היה על היחיד מצות ישוב הארץ וכו' דבגלות ראשון לא היה כלל קדושת הארץ והיתה א"י שוה לשאר ארצות.

וכבר הבאנו לעיל דעות רבות הסוברים כי מצוות הישוב היא משום מצוות התלויות בארץ, ולשיטתם פשיטא כי היא מתקיימת אך ורק בגבולות שקידשו עולי בבל, ואלה הם: רשב"ם, תשב"ץ, תבואות שור, גר"א, דברי יששכר, ר' חיים הכהן ועוד.

ז) הפוסקים שקדושה שניה בטלה

מצינו ראשונים רבים הסוברים דבטלה קדושה שניה ועל פי מה שכתבנו בסימן הקודם הרי שהם סוברים דאין מצוה בישיבת א"י בזה"ז, ואלה הם:

תוספות (יבמות פב ב' ד"ה ירושה), הר"ש משאנץ (שביעית פ"ו מ"א), הרשב"א (שבועות טז א'), ספר התרומה (ה"ל א"י), אור זרוע (ע"ז אות רצט בשם רבינו שמחה), המאירי (מגילה י. שבועות טז.), הריטב"א (פסחים מג. יבמות פב: נדה מו:), התשב"ץ (ח"ג סי' קצט), שלטי גיבורים (קידושין לו. דט"ו א'), רבינו בצלאל אשכנזי (סי' א' בשם תלמיד הרמב"ן והר"ר טודרוס הלוי), הר"ש סיריליאו (ירושלמי שביעית פ"ו דצ"ו ע"ב ד"ה ועכשיו), הגר"א (יו"ד סי' שלא סק"ו).

וכן בדעת רש"י כתבו כמה ראשונים כי הוא סובר דקדושה שניה בטלה (הר"ש סיריליאו (ירוש' שביעית פ"ו ה"א), שו"ת ר' בצלאל אשכנזי (סי' א')) וכן נראה ממה שכתב בגיטין ל"ו (ד"ה בזמן) ובסנהדרין כ"ו (ד"ה פוקו) שדעתו שבטלה הקדושה. וכן הסוברים שתרומה בזה"ז מדרבנן (רש"י פסחים י' א' מד' ב' גיטין סה' א' ב"ק קיד ב') מפרשים כמה ראשונים בטעמם שהוא לפי שסוברים שקדושה שניה בטלה (רש"י ב"ק שם, תוס' יבמות שם, ר"ש שביעית פ"ו מ"א, סה"ת הלכות א"י ועוד) ע"י מהרי"ט ח"א סי' כ"ה.

וכבר הבאנו מה שכתב בשו"ת אבני נזר דלמ"ד לא קידשה לעתיד לבוא אין מ"ע דשיבת א"י בזמן הזה רק מדרבנן (שו"ת אבני נזר יו"ד תנ"ד אות לג), וכן נראה לומר שהם סוברים כדעת רוב הפוסקים שמצוות הישוב תלויה בקדושת הארץ למצוותיה (וכמו שכתבנו לעיל) ולפי זה נראה כי דעת הראשונים ואחרונים שהבאנו כאן היא דאין מ"ע דשיבת א"י בזמן הזה רק מדרבנן.

ח) אם מצות ישוב א"י היא חיובית או קיומית

ראשית נראה אם מחויב אדם להכניס עצמו לחיוב מצוה, ואח"כ נבוא בזה לענין מצות ישיבת א"י.

הנה לכתחילה יש לחזר אחר המצוות אף קיומיות וכדאיתא בסוטה יד ע"א "מפני מה נתאוה משה רבינו ליכנס לא"י וכו' אמר משה הרבה מצות נצטוו ישראל ואין מתקיימין אלא בא"י, אכנס אני לארץ כדי שיתקיימו כולן על ידי", ומכאן למד הרא"ש במ"ק (פ"ג סי' פ') דמי שאין לו בגד של ד' כנפות יש לו לחזר אחריו וכמו שמצינו אצל משה רבינו שביקש ליכנס לא"י כדי להתחייב במצוות התלויות בארץ. וכ"כ הרמב"ם (ה' ציצית ג, יא) אע"פ שאין אדם מחוייב לקנות לו טלית וכו' אין ראוי לאדם חסיד שיפטור עצמו ממצוה זו.

והתוס' בפסחים ק"ג ב' (ד"ה ואין לו) בפירושא בתרא כתבו דמי שאין מביא עצמו לידי חיוב מצוה הרי הוא מנודה לשמים וכדאשכחן במשה. והמקור חיים (ה' פסח הקדמה לסי' תלא) כתב שאדם מחוייב מן התורה לחזר אחר קיום מצות עשה (כגון לקנות חמץ כדי לקיים מצוות תשביתו) ואף לצאת מעירו כדי להכניס עצמו בחיוב מצוה. וראייתו משילוח הקן. אולם בשו"ת מהרש"ם (סי' רט) חלק עליו וסובר דליכא חיוב לחזר אחר מ"ע, והביא ראייה מהמדרש (צו ט, ג) דאין חיוב.

ובחז"א (עמ"ס חגיגה, או"ח סי' קכט דף כ"ה) כתב דאין זה אלא עבירה קלה שאין מצות חביבות עליו (על מה שלא מביא עצמו לחיוב מצוה). והאמרי בינה (אה"ע סי' ל"ב בסופו) כתב: ודאי חיובא רמיא על איש שיהי עיניו בראשו שיכשיר א"ע למען קרב המצוה בזמנו והוא מן התורה (וכדעת המקור חיים). והמנ"ח (מצוה ה' אות ז') כתב "ומחויב לילך מקצה הארץ להתקרב עצמו כדי לקיים מ"ע, והוא כדעת המקור חיים, אבל החיי-אדם (כלל סח סעיף יט) הסתפק אם חייב לילך לעיר אחרת לקיים מ"ע.

וכן הארכו בענין זה באתון דאורייתא (סי' יג) והיואל משה (סי' סט-עה) ושו"ת משנה הלכות (ח"ג סי' לה).

אם מצות ישיבת א"י היא חיובית

הנה הרמב"ן כתב שהיא מצות עשה לדורות מתחייב בה כל יחיד ומשמע שיש חיוב לעלות לא"י והיא מצוה חיובית, וכן נראה דעת הי"א שהביא הרא"ש ביבמות (פ"ו סי' יב) הסוברים דדינא דשהתה י' שנים אינו נוהג בחו"ל דתלינן בעונש דירת חו"ל כדאשכחן גבי אברהם וכו'. וכן נראה דעת ההפלאה (כתובות ק"ו) שהקשה על דברי הר"ח שבתוס' מהסוגיא ביבמות ס"ד דעוון חו"ל גורם ומשמע דהא בהא תליא שאם יש מצוה בישיבת א"י בזה"ז אז יש עוון בישיבת חו"ל.

וכן משמע בדברי האבנ"ז אשר כתב (יו"ד סי' תנ"ד אות ח') דאם המ"ע היא חובה בזה"ז א"כ ח"ו עוברין כל ישראל במ"ע גדולה כזאת השקולה כנגד כל המצוות. ונראה מדבריו שאם המ"ע הוא בזמן הזה אז הוא חיוב גמור לעלות לא"י (אולם יליע לפי דבריו מדוע כתב הרמב"ם דמותר לשכון בכל העולם חוץ מארץ מצרים (הלי' מלכים ה, ז)).

אמנם מצאנו בזה דעות אחרות, **האבני-נזר** (שם אות נ"ב) כתב שאין חיוב על שום יחיד לעלות דא"כ יהיה חיוב על כל ישראל וזה אי אפשר כי הוא עליה בחומה, וגם אם ילכו זה אחר זה בכל אחד נאמר זריזין מקדימין ונמצאו כולם עולין ביחד, וזה טעם הגדולים שלא עלו.

וכן דעת הגר"ש **סלאנט** זצ"ל (הלבונון ח' טבת תרכ"ד) דישיבת א"י אינה מצוה חיובית ואפילו לרמב"ן וסיעתו שסוברים שזה נחשב למצות עשה של וירשתם אותה וישבתם בה מ"מ מודים דאינה מצוה חיובית כמו שארי מצות, דהא מבואר בגמ' (סוף כתובות) ג' שבועות וכו' אחת שלא יעלו בחומה וא"כ אינה מצוה חיובית על כל איש ואיש.

וכן כתב **הכלי חמדה** (פ' מסעי עמ' רפ"ו) דמצות ישוב א"י אינה מצוה חיובית כלל ואין כופין על זה שום אדם לקיים מ"ע זו.

וכן כתב **האגרות משה** (שו"ת אה"ע א' סי' קב) : פשוט שאין זה בזה"ז מצוה חיובית שעל הגוף דא"כ היה ממילא נמצא שאסור לדור בחו"ל משום שעובר על עשה כמו מי שילבש בגד של ד' כנפות בלא ציצית שיש איסור ללבוש כדי שלא יעבור על עשה דציצית, ולא הוזכר איסור אלא על הדר בא"י שאסור לצאת ע"מ לשכון בחו"ל ברמב"ם פ"ה ממלכים ה"ט, וג"כ הא ודאי אינו איסור לאו ואם היה איסור גם לאנשי חו"ל הי"ל לרמב"ם לומר סתם אסור לשכון בחו"ל אא"כ חזק בא"י הרעב משמע דרק ליושבי א"י יש איסור שאסרו חכמים אבל מצד העשה אינה חיובית אלא כשדר שם מקיים מצוה.

ועיי' עוד ויואל משה (סי' קלג אות ה') שכתב דלדעת שאר הראשונים החולקים על הרמב"ן אין חיוב לעלות לא"י אלא שאם הוא שם נתחייב במצוות התלויות בארץ, אבל כשהוא בחו"ל לא נתחייב עדיין כלל, ומצד הדין אין צריך בשום מצוה להביא עצמו לידי חיוב טרם שנתחייב, וגם מה שאמרו בגמ' דענשינן בעידן דריתחא יש הרבה פוסקים שסוברים שאין זה אלא במצות ציצית משום שיש בו זכירת כל המצוות וכו'.

ועוד יש להביא ראיה מר' יהודה בן בתירא שהיה גר בחו"ל בזמן הבית (פסחים ג' ע"ב ותוד"ה מאליה) והתוסי' שם ביקשו להסביר למה לא עלה לרגל, אך מה שהיה דר בחו"ל לא הוקשה להם. והלל הזקן עלה מבבל בתקופת בית שני (פסחים סו) והתמנה לנשיא, ואף שהיה זה בזמן הבית מ"מ לא עלה קודם לכן.

וכן כתב בספר מקור הלכה (ח"א עמ' פז) דאינה מצוה חיובית ויכול לפטור עצמו אם יש לו איזה מניעה לזה.

ט) בטעם איסור היציאה מא"י

הנה בדין איסור היציאה מא"י יש חילוקים ופרטי דינים רבים ולא באנו בזה רק לעיין בדברי הפוסקים אם איסור היציאה הוא דאורייתא או דרבנן ובטעמי איסור היציאה. מקור האיסור הוא בגמ' ב"ב (צא א') "אין יוצאין מא"י לחו"ל א"כ עמדו סאתים בסלע". וכן בגמ' ע"ז (יג א') "ואם היה כהן מטמא בחו"ל לדון ולערער עמהם, ומטמא ללמוד תורה ולישא אשה, א"ר יהודה אימתי בזמן שאין מוצא ללמוד אבל בזמן שמוצא ללמוד אינו מטמא". וכן בגמ' כתובות (קיא א') דא"ר חנינא אחיו נשא כותית ומת ברוך המקום שהרגו והוא ירד אחריו.

וכן פסק הרמב"ם (הל' מלכים א, ט) אסור לצאת מארץ ישראל לחוצה לארץ לעולם, אלא ללמוד תורה או לישא אשה או להציל מן העכו"ם ויחזור לארץ, וכן יוצא הוא לסחורה, אבל לשכון בחוצה לארץ אסור אלא אם כן חזק שם הרעב עד שנעשה שוה דינר חטין בשני דינרין, במה דברים אמורים כשהיו המעות מצויות והפירות ביוקר, אבל אם הפירות בזול ולא ימצא מעות ולא במה ישתכר ואבדה פרוטה מן הכיס, יצא לכל מקום שימצא בו ריוח, ואף על פי שמותר לצאת אינה מדת חסידות שהרי מחלון וכליון שני גדולי הדור היו ומפני צרה גדולה יצאו ונתחייבו כלייה למקום. לרש"י טעם איסור היציאה מא"י הוא משום קדושת א"י, כמו שכתב לענין בבל (כתובות קיא) והביאו הלח"מ (הל' מלכים ה, יב).

ודעת התוס' (ע"ז שם) שלא הותר לצאת מהארץ לחו"ל אפילו ללמוד תורה ולישא אשה אלא כשיוצא ע"מ לחזור, וכן נראה דעת הרמב"ם. וכבר הבאנו דעת הרמב"ן הסובר דמצוות ישוב א"י דאורייתא גם בזה"ל ולכן אם יוצא ממנה מבטל מ"ע של ישוב ארץ ישראל, נמצא לכאורה לדעת הרמב"ן איסור היציאה הוא מהתורה (עי' שו"ת משנת יוסף סי' נ' אות ו-ז, ויואל משה סי' קלג אות ז').

והרי"ף הביא את הגמ' דאין יוצאין מא"י (ב"ב שם), אבל הרא"ש והטור והשו"ע השמיטו גמרא זו ולא פסקו אותה להלכה. וכתב על זה בספר ישועות יעקב (דרוש לפי לך-לך דף ו') דכיון דטעמא דאין יוצאין מא"י לחו"ל הוא לפי שמפקיע עצמו מן המצוות א"כ אין זו נוהג אלא בזמן שישראל יושבים על אדמתם ומקיימים מצוות התלויות בה, אבל בזמן שאין ידנו תקיפה לקיים מצוות התלויות בארץ ואין חיוב תרומות ומעשרות אלא מדרבנן אז אין איסור ביציאה דהא ליכא הפקעת מצוות, ומשום הכי השמיטו הרא"ש והטור והשו"ע דין זה כיון שאינו נוהג בזמן הזה. עוד כתב שם דגם לרמב"ם איסור היציאה הוא דוקא להשתקע על דעת שלא לחזור, והשתא אם חזרה למצרים דמדאורייתא בלאו הוא ואינו אסור אלא להשתקע – יציאה לשאר ארצות שאינה אסורה אלא דרבנן לדעת הרמב"ם שלא מנאה במנין המצוות – כל שכן דאינו אסור אלא להשתקע על דעת שלא לחזור.

אמנם השו"ע הזכיר את איסור היציאה בהל' חוה"מ (סי' תקל"א), ומקורו בגמ' (מו"ק י"ד) דהבא ממדינת הים לא יגלח במועד מפני שיצא שלא ברשות, אמנם זהו רק ע"פ פירוש הראב"ד שהובא ברא"ש, אך לפירוש רש"י הרמב"ם רי"ף ועוד ראשונים לא מדובר ביוצא מא"י דוקא אלא אפי' ממדינה למדינה במדינת הים, וכן הביא בשער הציון (ס"ק יב) בשם הגר"א דבירושלמי מוכח כדעת רש"י והר"ח ושכן נראה דעת הרי"ף והרמב"ם, ולפי זה אין מסוגיא זו מקור לאיסור יציאה מהארץ.

והתשב"ץ (שו"ת ח"ג סי' רפח) התיר לצאת מא"י למצוות כיבוד אב ואם (וכתב הפאת השולחן (הלי' א"י סי' ב' כ"ו) דכן הוא דעת רש"י ומותר לצאת מא"י גם כשאין דעתו לחזור ואזיל לשיטתו בקידושין ל"א). וכן יש מהאחרונים אשר התירו לצאת ע"מ לישא אשה אף באין דעתו לחזור, והם המהריט"ץ (סי' פ"ה), יעב"ץ (ע"ז י"ג), המהרי"ט (חיד' סוף כתובות). והבאר היטב (סי' תקלא ס"ק ו') והמשנ"ב פסקו להלכה כהמגן אברהם, דמותר לצאת מא"י לחו"ל להרויח או לראות פני חברו (ס"ק י"ד).

אמנם בעיקר איסור היציאה יש לעיין, דהרי בתוספתא ע"ז (ה,ב) איתא: ישיבת א"י שקולה כנגד כל המצוות, ולא יצא אדם לחוצה לארץ אא"כ היו חיטין סאתים בסלע. וכן היה ר"ש אומר אלימלך מגדולי הדור ומפרנסי ציבור היה ועל שיצא לחו"ל מת הוא ובניו ברעב והיו כל ישראל קיימין על אדמתן וכו' כל המניח את א"י בשעת שלום ויוצא כאילו עובד עבודת כוכבים. (ולר' יהושע בן קרחה בגמ' ב"ב צא ב' נענשו משום שלא בקשו רחמים על בני דורם ולא משום שיצאו מהארץ, ובמדרשים ובתרגום איתא משום שהיו גדולי הדור ונשאו נשים נכריות).

הרי מבואר כביכול שאיסור היציאה הוא רק בזמן שכל ישראל קיימין על אדמתן ובשעת שלום דוקא וכמו שהיה בימי אלימלך שהיה המשכן קיים (עי' ברש"י סוכה מ"ד דבזמן הבית היו כולם בארץ). לכן נראה ששעת שלום הוא רק בזמן בית המקדש, וכדאיתא בגמ' (ר"ה י"ח) בזמן שיש שלום יהיו לששון ולשמחה ופירש"י ור"ח דזמן שלום הוא כל זמן שביהמ"ק קיים, וכן כתב הטור (או"ח סי' תק"ט) דשלום מיקרי בזמן שביהמ"ק קיים וכן דעת הרמב"ן הובא בב"י.

ובמדרש שוחר טוב (ק"כ) איתא "ונתתי שלום בארץ אימתי יהיה כן והשבתי חיה רעה מן הארץ ואין חיה רעה אלא חזיר שנאמר יכרסמנה חזיר מיער זה עשו הרשע", הרי דשעת שלום יהיה רק בגאולה העתידה אחר שתפול מלכות אדום. וכן פירש הרמב"ן עה"ת דזה יהיה בימות המשיח, ובמשניות סוף עדיות אמרו שאליהו בא לעשות שלום בעולם, ובמס' דרך-ארץ זוטא פרק השלום אמרו של משיח נקרא שלום וכשנגלה לישראל אין פותח אלא בשלום שנאמר משמיע שלום. וכן מבואר בדברי הגר"א בביאורו לאיוב (כה,ב).

וכן כתב המהרש"ק בספר קהלת יעקב (חנוכה מאמר ז' דרוש ח'): "אך הנה אי אפשר להיות שלום על ישראל עד שיבנה ביהמ"ק כמו שאיתא במדרש פי' נשא (במ"ר יב,א) שמן ביהמ"ק נמשך שלום, כמו שנאמר וישם לך שלום ואח"כ ויהי ביום כלות משה". וזמן הגלות כאשר עם ישראל מפוזר בכל העולם אינו שלום דהרי כתב הרמב"ם (איגרת קידוש ה') מיום שגלינו לא פסק ממנו שמד ובכל דור ודור עומדים עלינו לכולתינו, ובסוטה מ"ח מיום שחרב ביהמ"ק אין יום שאין בו קללה, וכן מבואר במקומות רבים ופשוט.

ומעתה אפשר לומר דגם מה שאמרו בספרי ובתוספתא ששקולה ישיבת א"י כנגד כל המצוות הוא רק בזמן הבית.

ובכמה מקומות משמע דאיסור היציאה מהארץ הוא רק בכהן. הבאנו לעיל דברי הגר"א (או"ח סי' תקל"א) דמשמע בירושלמי דאין איסור לצאת לחו"ל אלא בכהן דוקא, ולכאורה כן מבואר בתוס' (נזיר נד ב' ד"ה ארץ העמים) דמשום הכי גזרו טומאה על ארץ העמים כדי שלא יצאו מא"י לחו"ל, ולפי זה יש לומר דלכן עלה ר' זירא לא"י (כתובות ק"ב) דהרי מבואר בירושלמי (ברכות ג,א) ושביעית ו,א) דהיה כהן ולא רצה להשאר בטומאת ארץ העמים, ורק כאשר ראה שעורים

בחלמו וידע שסרו עוונותיו רק אז הזדרז לעלות לא"י (ברכות נו א'). ועיי' בקרן אורה (מו"ק י"ד ד"ה גמרא) שהביא דברי הגר"א ומסיק דהגמ' דידן לא פליג אירושלמי עיי"ש.

וכן כתב בחידושי מהר"יט (קידושין לא ב') דאין איסור לצאת כיון שאינו יוצא להשתקע ורב אסי כהן הוה ולא מצי למיפק לחו"ל דגזרו טומאה על ארץ העמים. וכן השדי חמד (ח"ו סי' ז') הביא סברא זו דרך כהן אסור לצאת ומשום טומאה, דבהכי איירי הגמ' (בעי"ז י"ג), אולם ברמב"ם (הל' מלכים פ"ה) לא משמע כן, דפוסק דכל אדם ג"כ אסור בדעתו לחזור חוץ מלאשה ולתורה. ודעת המהרש"ל ב"ח פרישה ש"ך וט"ז דאין איסור לכהן להטמא בזה"ז בארץ העמים (יו"ד סי' שס"ט), וכבר מבואר בתוסי' (נזיר נד ב' ד"ה ארץ העמים) דמשום הכי גזרו טומאה על ארץ העמים כדי שלא יצאו מא"י לחו"ל, ולכן לפי דעת הפוסקים הללו נראה דאין איסור יציאה מהארץ בזה"ז.

ואם איסור היציאה הוא דאורייתא או דרבנן, הנה בכל ספרי המצוות לא מוזכר איסור לאו של יציאה מהארץ, ולכאורה היה אפשר לומר שהוא לאו הבא מכלל עשה. אמנם **השדי חמד** (ח"א מערכת האי אות רמ"ו) הוכיח מדברי היראים דהאיסור לצאת מא"י הוא רק למצרים אבל לשאר הארצות מדאורייתא שרי לצאת.

והחיי אדם בספר שערי צדק (שער משפטי הארץ פי"א סי"ד) כתב דהטעם שאסור לצאת מא"י לחו"ל הוא מפני שיש שם ישראל מועטים בכדי שלא תישאר ריקה מישראל והם מתפללים בשלום כולנו ותפילתם יותר מקובלת מתפלתנו, כדאיתא (ערכין לב ב') דקפיד קרא על יהושע דלא בעי רחמי על ע"ז, דבשלמא משה לא היה לו זכות א"י עכ"ל. ומדבריו נראה ודאי שאיסור היציאה הוא אינו מהתורה, ורק חז"ל אסרו כדי שלא תישאר א"י ריקה.

וכן דעת **האגרות משה** (אבה"ע א' ק"ב) דהאיסור הוא רק על הדר בא"י שאסור לצאת ע"מ לשכון בחו"ל (וכמו שכתב הרמב"ם בהל' מלכים ה, ט) וג"כ הא ודאי אינו איסור לאו, רק ליושבי א"י יש איסור שאסור חכמים (וכן מבואר ברש"י גיטין עו ב' שכתב דבני מדינת הים שהיו הולכין ללמוד תורה בארץ ישראל כשחוזרים לבתיהם היו חבריהם בני ארץ ישראל מלוים אותן עד עכו ומשם נפטרים מהם. שאסור לבני ארץ ישראל לצאת חוצה לארץ).

ובספר מקור הלכה (ח"א עמ' פ"ז) כתב דמפירוש הרמב"ן נלמד דאיסור היציאה הוי נמי מכלל מצוות עשה, ואולי זה רק מדרבנן דדומה כאילו מבטל בידיים המצווה.

ומצינו גדולי ישראל רבים שיצאו מהארץ, האברבנאל כתב (מעייני הישועה מעין א' תמר א') כי זרובבל ומרדכי אחר שניסו לבנות את הבית שבו לבבל. וכן כתב היעב"ץ בהגהות ליבמות (פו ב') ומגילה (יא ב') שכאשר נתבטל הבנין חזרו זרובבל ויהושע כהן-גדול נחמיה ומרדכי ורוב העולים עמהם לבבל. ומבואר בזה שלא חששו לאיסור היציאה מהארץ, או שהאיסור הוא רק בזמן הבית, וכן המהרש"א (מגילה טז ב' ד"ה מעיקרא) כתב דכשראה מרדכי שנתבטל בנין ביהמ"ק בימי כורש חזר לשושן בימי אסתר, ובתרגום שני (אסתר ב, ו) איתא: ועל אודות אסתר הגלה מרדכי כי אמר טוב לי ללכת בגולה ואהיה אומן אסתר מהיות בא"י, וכן כתב המלבי"ם (ישעיה יא, א) ששב זרובבל לבבל. והכלי יקר (בראשית כו, יט) כתב שבזמן בית-שני מחמת המחלוקת יצאו שלמים וכן רבים מן הארץ מרעת יושבי בה.

וכן מצינו תנאים ואמוראים שיצאו מהארץ: רבי מאיר מחמת כיסופא ערק ואזל לבבל (ע"ז יח ב'). רב כהנא אמר על ישיבתו בא"י שהוא גלות ועונש על דנסיב כהנתא (פסחים מט) ואח"כ יצא מא"י לבבל כמבואר בירושלמי (ברכות ב, ח הובא ברש"י ב"ק קי"ז) ומשמע שמחמת הבושה הלך, ששאלו אותו מה קלא בשמיא. גם ר' יוחנן לא שאלו כלל על עיקר הליכתו לחו"ל אלא על מה שהלך בלא נטילת רשות. רב ירד לבבל וקבע ישיבה בסורא (גיטין ו), לוי ירד מא"י לבבל (שבת נט ב'), רב ספרא נפק מא"י לחו"ל (פסחים נב ב', והתוס' הקשו רק כיצד הוציא פירות שביעית ולא הוקשה להם היאך יצא לחו"ל), רבה בר חנה ורב ירדו לבבל (סנה' ה' א') ורבינו הקדוש אמר להם יורה יורה ידין ידין ומדוע לא אמר להם דאסור לצאת מן הארץ?

וכן ר' סעדיה גאון, הרמב"ם, הרדב"ז, מהרי"ט, האריז"ל, מהר"ם אלשיך, החיד"א, ר' נחמן מברסלב ועוד רבים יצאו מהארץ, ולא מפני שהיה רעב כבד או מלחמות, והרי כתב הרמב"ם דגם כאשר יש צרה גדולה מידות חסידות היא שלא לצאת, אלא נראה שסברו שאינו נוהג בזה"ז. כאשר היה ר' אייזיק שר זצ"ל בארץ אמר לתלמידיו שבכוונתו לשוב לסלבודקא אחרי המלחמה ושאל אותם אם ירצו לבוא עמו, ואמרו לו שחלילה אסור לצאת מא"י וכיו"ב, וכאשר שמע זה מיד גער בהם "קוקיזום" (דהיינו שהם מושפעים מדעותיו של הר' קוק אשר היו נפוצות בין אנשי הרחוב באותה תקופה, ספר שלמה משנתו עמ' 196).

י) אם מותר לסכן עצמו למצוות ישוב א"י

גם לדעת הסוברים שמצוה לדור בארץ בזה"ז הנה פשוט שאין להסתכן עבור מצוה זו, דמאי שנא מכל המצוות שאינו מחוייב להכניס עצמו בסכנה כדי לקיימם. והנה ידועים דברי התוס' (כתובות קי ב' ד"ה הוא) שכתבו דבזה"ז אינו נוהג דין הכל מעלין דאיכא סכנת דרכים, וכן כתבו המרדכי ועוד ראשונים דהיכא דיש סכנת דרכים אין כופין.

וכן פסק השו"ע (אבה"ע סי' ע"ה ה') דהא דכופין לעלות לא"י היינו בדאפשר בלא סכנה, והלבוש כתב דבמקום סכנה **אסור** לסכן עצמו לעלות. וכן המהרשד"ם (יו"ד סי' ר"ג) פסק דמספיק טעם סכנת דרכים לבטל מצוה זו ולומר שאין כופין לא לה ולא לו וכמ"ש התוס' אשר מימיהם אנו שותים תמיד. וכן בספר נתיבות משפט (למהר"ח אלגאזי עמ' רמד) כתב דאם יש חשש סכנה בדרכים אינו יכול לכופה שתסכן את עצמה וכמ"ש התוס' והמרדכי וגם הרשב"ץ כתב בתשובה דבר פשוט הוא דהא דכופין לעלות לא"י היינו בדאפשר בלא סכנה, דאי איכא סכנה **אסור** לסכן עצמו ע"כ, וכפי הנראה שאין חולק בזה דאף הרי"ף והרמב"ם ושאר מפרשים לא אמרו אלא כשאין שם סכנה אבל בסכנה אף בזמן הבית אין כופין עכ"ל. וגם המעיל צדקה שסובר שהיא מצוה בזה"ז, כתב דאף בזמן הבית כל שהיה בו משום סכנה גלויה אין כופין לעלות (הובא בפתחי תשובה אה"ע סי' ע"ה סק"ו).

וכן בביאור הגר"א (אה"ע סי' ע"ה סק"ז) כתב דבסברא הראשונה של התוס' (דבזמן דאיכא סכנת דרכים אין כופין לעלות) אין חולק, דאין לך דבר העומד בפני פיקוח נפש, וכן הגר"ח פלאג"י בספרו ראה חיים (פ' דברים) הביא כמה ראיות דהיכא שיש סכנה בדבר אין נוהגת מצוה זו.

וכתב הריטב"א (כתובות קי ב') על דין הכל מעלין "וומיהו שמעתי מרבינו דדוקא שיש שם יישוב ארץ ישראל ושאינן סכנה בדרכים ושאינו צריך לעבור ים שהוא בחזקת סכנה". וכתב על זה בשו"ת נשמת כל חי (לגר"ח פאלאג'י, יו"ד סי' מח) "ונראה דרבינו דהזכיר הריטב"א הוא הרמב"ן כמו שהוכחתי במקום אחר, ואפילו דהרמב"ן פסק בספר המצוות דבזה"ז יש מ"יע לדור בא"י עכ"ז ס"ל דהיכא דאיכא סכנה פטור דאין לך דבר דעומד בפני פיקוח נפש", הרי לנו שאפ"י לדעת הרמב"ן שהוא ראש הסוברים דאיכא מצוה לדור בארץ בזה"ז מ"מ זהו דוקא בדליכא סכנה (אמנם לדעת הכנה"ג רבינו המוזכר בריטב"א הוא הרא"ה).

ובספר-החינוך מצוה תכ"ה (להרוג ז' עממין מארץ כנען) כתב: ועובר על זה ובא לידו אחד מהם ויכול להרוג מבלי שישתכן בדבר ולא הרגו בטל עשה זו. וחזינן מדבריו שאף במלחמת מצוה גמורה דעתו שאין להסתכן, וכבר כתבנו שבזמן הזה אין כלל מצוה לכבוש את הארץ וכל דיני המלחמה אינן נוהגין, א"כ כ"ש שאין חיוב להסתכן עבור מצוה זו של ישוב הארץ, שאף היא במחלוקת שנויה אם נוהגת בזה"ז, ובספר-החינוך לא מנה אותה כלל (וגם לאבנ"ז אליבא דהרמב"ם הסובר שמצות ירושת הארץ היא בכלל מלחמת ז' עממין מ"מ אין להסתכן עבור מצוה זו).

אמנם המנחת חינוך כתב: וצ"ע דנהי דכל המצוות נדחות פני הסכנה, מ"מ מצוה זו התורה צייתה ללחום עמהם, וידוע דהתורה לא תסמוך דיניה על הנס כמבואר ברמב"ן (במדבר ה, כ) ובדרך העולם נהרגים משני הצדדים בעת מלחמה א"כ חזינן דהתורה גזרה ללחום עמהם אף דהיא סכנה, וא"כ דחוייה סכנה במקום הזה ומצוה להרוג אותנו אף שישתכן וצ"ע.

ובחידושי מרן רי"ז הלוי (עה"ת פ' בשלח) כתב דהא דאין משגיחים במלחמה על סכנת נפשות הוא מדיני המלחמה, דהרי יוצאים אף למלחמת רשות, אבל המצוה עצמה היא ככל המצוות שנדחות מפני פיקוח"נ, והרב המחבר ספר החינוך מיירי באחד שבא לידו שלא במלחמה.

אך גם למנחת חינוך זהו רק בזמן מלחמה וכבר הבאנו מהרמב"ם (בהקדמה לספר המצוות) דכל המלחמות בין מצוה או רשות אין חייבין בה אלא בפני הבית, וכן הרי"ף רא"ש סמ"ק טור שו"ע וכל הפוסקים השמיטו כל דיני המלחמות משום שאין נוהגין בזה"ז, וכן כתבו הנודע-ביהודה (תנ"י אה"ע קכ"ט) והחת"ס (ח"ד אה"ע קנ"ה) שדיני מלחמה אינם נוהגים בזה"ז כלל. וכתבו הצפנת-פענח וחי' הגרי"ז (עה"ת הפט' זכור) דמלחמת עמלק אינה אלא ע"פ נביא דא"כ למה הוצרכו לצווי מיוחד, וכן כתב האגרות משה (יובאו דבריו לקמן) דגם למלחמת מצוה בעינן ציווי בפני עצמו ובזמננו כל מלחמה יש בה סכנה ובלא ציווי אין לעשות מלחמות. וזה פשוט, וכ"ש לפי מה שהזוהרנו בג' השבעות שלא לעלות בחומה ולא להתגרות באומות (כתובות קיא) דהוא סכנה גדולה והזהיר אותנו הקב"ה ואמר ואם לא הריני מתיר את בשרכם וכו' ח"ו.

ומכל זה נלמד דגם לדעת הסוברים דיש מצוה בזה"ז לדור בא"י אך אין להסתכן לשם מצוה זו.

יא) בדברי הפתחי תשובה

הפתחי תשובה (אה"ע סי' ע"ה ס"ק ו') האריך בענין אם בזה"ז מצוה לעלות לא"י, והעתיק תשובת ה'מעיל צדקה' אשר הביא בזה דעת הרמב"ן שמנה מצוה זו בכלל

המצוות, ועוד הביא דעת התוס' בשם ר"ח כהן שכתב דעכשיו אינו מצוה לדור בא"י ועל זה הביא דברי המהרי"ט שהוכיח דאיזה תלמיד טועה כתבו, ומסיק "א"כ כל הזמנים שוים לקיום מצוה זו וכן מבואר מכל הפוסקים ראשונים ואחרונים שכתבו שכופין האשה שתעלה עמו כפשטא דמתניתין א"כ ודאי דלא ס"ל הא דר"ח כהן וכו'".

ועי' ויואל משה (סי' סב) מה שתמה על דברי המעיל צדקה. והנה בענין מה שכתב שכל הפוסקים ראשונים ואחרונים כתבו שכופין זהו דבר תימא, שהרי רבים סוברים שבזה"ז אין כופין וכפי שהבאנו לעיל ומהם הרמ"א בדרכי משה הט"ז נחלת צבי והב"ש הביא בזה מחלוקת, וכן רבים נקטו דברי התוס' כפשוטם ולא סברו שהם דברי תלמיד.

וגם מדין כופין אין ראייה שיש מצוה לעלות לא"י, שהרי דעת הרבה גדולים שהיא משום מצוות התלויות בארץ, גם הרמב"ם ומהר"ם שכתבו דין דהכל מעלין ואעפ"כ סוברים שאין מצוה ישיבת א"י נוהגת בזה"ז וכמו שכתבו האחרונים שהבאנו לעיל, וכל מוני המצוות לא הזכירו כלל מצוה זו, ומהרבה ראשונים מוכח דלא סבירא להו כהרמב"ן שהיא מ"ע, והפאת השולחן (הל' א"י סי' א' ס"ג) הביא רק ג' ראשונים הסוברים שהיא מ"ע (הרמב"ן תשב"ץ ורשב"ש), וכן כתבו החרדים והזובח תודה דהמצוה היא רק לרמב"ן ותשב"ץ, ולא כתבו שזה מוסכם על כל הפוסקים. וכן החיד"א (פני דוד פ' ראה) כתב דאחד מתרי"ג מצוות הוא לדור בא"י לדעת הרמב"ן והרשב"ץ אפי' בחורבנה, משמע דשאר הראשונים לא סבירא הכי.

וגם דין הכל מעלין לא"י הוא מחלוקת אם נוהג בזה"ז אם לאו, וגם הרמב"ן עצמו בהשגות על ספר המצוות (מ"ע ד') לא הזכיר כלל את ענין הכל מעלין לא"י, הרי שלא ראה בזה ראייה לדבריו. ודין כופין הוא תקנת חז"ל שלא לעכב מי שרוצה לעלות כמוכח בב"י, או משום מעלת הארץ וחביבותה אף בזה"ז, ואין מזה ראייה שיש מצוה לדור בארץ.

וגם התורת חיים כתב דלא נפיק מידי פלוגתא. והבאר היטב (אה"ע סי' ע"ה סק"י"ט) ותומת ישרים (סי' סז) כתבו דכיון שהדבר במחלוקת מי יוכל לכפות מי שאינו רוצה לעלות. וכן כתב הנתיבות משפט (למהר"ח אלגאזי עמ' רמד) דכשהיא אומרת לעלות אין כופין אותו לא להוציא ולא ליתן כתובה משום דיכול לומר קים לי ככל הני רבוותא דס"ל דבזמן הזה אין כופין אותו אע"ג דליכא סכנת דרכים.

והמעין בשו"ת 'מעיל צדקה' עצמו ימצא כי שם כתוב בנוסח אחר ממה שהעתיק בפתחי תשובה, אשר משנה את משמעות הדברים. ושם כתב: "וכל הפוסקים מחזיקים שכופין האשה שתעלה עמו שכתבו כל הפוסקים כפשטא דמתני' דכתובות וגם מן האחרונים בתשובת מהרי"ט והרשד"ם ומהר"י בן לב וכו'".

ובדבריו כאן לא כתב 'ראשונים' כמו שהעתיק בפ"ת, וגם מן האחרונים הביא רק שלשה ודלא כמו שהעתיק בפ"ת שכל הפוסקים האחרונים כתבו שכופין האשה.

ומה שהביא מהמהרי"ט הרי הוא בסי' מז כבר סתר דבריו וכתב שדין מעלין לא"י אינו אלא בשביל מצוות התלויות בה, וגם בחידושו לקידושין דחה דברי הרמב"ן הסובר שהיא מ"ע וכמו שהבאנו לעיל בדעת התוס'.

וכן הרשד"ם הרי פסק מפורש כהתוס' וכתב: "כי אין ספק כי המצוה גדולה עד מאד ועם כל זה מספיק טעם סכנת דרכים לבטלה ולומר שאין כופין לא לה ולא לו ושאיין נוהג בזמן הזה כמ"ש התוס' ז"ל אשר מימיהם אנו שותין תמיד" (שו"ת יו"ד סי' רג).

ועוד כתב בחו"מ (סי' ססד) "כאשר נשבענו שלא נמרוד בהם, ובודאי לא ירצו לומר שנמרוד לצאת תחת רשותם שא"כ זוהי השבועה הראשונה שהזכירו שם ואמר שלא עלו בחומה וכו'" וגם מזה מוכח דלא סבירא ליה כהרמב"ן.

וגם הפתחי תשובה לא מוכרח ש"ל כהמעיל-צדקה שהרי בתחילת דבריו הפנה לבאר היטב שהביא דעת התוס' בכתובות בשם ר"ח וכתב שזה מחלוקת ומי יכול לכפות מי שאינו רוצה לעלות, ועוד הפנה לנוב"י (סימן ר"ו) שם כתב שבעלי התוס' לא עלו לא"י ע"פ דבריהם בתוס' (כתובות ק"י) דעכשיו אינה מצוה לדור בא"י. ומה שהעתיק באריכות את דברי המעיל-צדקה אפשר דמשום שרצה לומר שאין לעלות מי שאין לו פרנסה בא"י וכמבואר שם.

יב) אם כופין על מצוות ישוב א"י

הנה קיי"ל דכל מצות עשה שמתן שכרה בצדה אין בית דין שלמטה מוזהרין עליה (חולין קי ב'), אבל שאר מצוות עשה כגון אומרים לו עשה סוכה ואינו עושה, לולב ואינו עושה מכין אותו עד שתצא נפשו (כתובות פו א').

וא"כ יש לעיין לדעת הסוברים שמצוות ישוב א"י נוהגת בזה"ז והיא מ"ע מדאורייתא האם כופין עליה, ובזמן שהיה בית-דין מדוע לא כפו על זה.

והמהר"ם חאגיז (בספרו שפת אמת עמ' כח) תרץ כי גם מצוה זו של ישיבת א"י מתן שכרה בצדה ולכן לא כופין עליה, ומטעם זה השמיט הרמב"ם בדין הוא אומר לעלות וכו'.

אבל לא ידעתי היכן כתוב מתן שכרה של מצוה זו, דהרמב"ן כתב דהמקור לחיוב מצוה זו הוא בפסוק "והורשתם את הארץ וישבתם בה" (במדבר לג,ג), וכתב המשנה למלך (הלי עבדים ג,יד) דלא אמרינן דכל מצוה שמתן שכרה בצדה אין ב"ד מוזהרין עליה אלא דוקא היכא שהמתן שכר כתוב ממש אצל אזהרת העשה וכמו בכיבוד אב ואם וצדקה, והכי דייק מה שאמרו שמתן שכרה בצדה, וטעמא כמו שפירש"י ז"ל דלכך פירש מתן שכרה לומר אם לא תקיימנה זהו עונשו שלא תטול שכר זה עיי"ש.

ואין לומר שמתן שכרה הוא מה שאמרה התורה "וישבתם בה", דהוא חיוב המצוה וכמו שכתבו הרמב"ן ואוה"ח שם. ועוד שרש"י בחולין (קי ב') על דברי הגמ' שמתן שכרה בצדה כתב "למען יאריכון ימיך" ונראה דהכוונה לשכר בעוה"ב וכמו שדרשה הגמ' בסוף חולין "בעולם שכולו ארוך, ולמען ייטב לך לעולם שכולו טוב". וכן איתא שם בגמ' "אין לך כל מצוה ומצוה שבתורה שמתן שכרה בצדה שאין תחית המתים תלויה בה בכבוד אב כתיב למען יאריכון ימיך ולמען ייטב לך בשילוח הקן כתיב למען ייטב לך והארכת ימים", ואילו בפסוקים של ירושת הארץ וישיבתה אין תחית המתים תלויה בה ולא מוזכר שם למען ייטב לך והארכת ימים.

ובגמ' כתובות נחלקו אמוראים בנשא אשה י' שנים ולא ילדה אם כופין אותו להוציאה, וכתב הרמ"א (אה"ע א' ס"ג) דבזה"ז לא נהגו לכופ' בענין הזיווגים ואפי' בנשא אשה ושהה עמה י' שנים.

יג) כיבוש מלחמה

דעת רש"י (ע"ז כ' ב') והרמב"ן (סוף פ' עקב) דכיבוש רבים הוא רק ע"פ הדיבור (סנהדרין ואורים ותומים) ובששים רבוא, ולדעת הרמב"ם כיבוש רבים הוא ע"י מלך או נביא מדעת רוב ישראל, וצריך שיכבוש קודם כל א"י שלא ישארו בה מז' עממין ורק אז יכול לכבוש גם בחוץ-לארץ ונקראת א"י כדי שינהגו בה כל המצוות (הלי תרומות א,ב), וכן דעת התוס' (ע"ז כא א' ד"ה כיבוש) ע"פ הספרי.

הנה כבר כתבנו לעיל (סי' ג') כי גם האחרונים אשר פסקו כהרמב"ן דיש מצוה בישיבת א"י אך לא הזכירו כלל את ענין כיבוש הארץ, משום דס"ל דאין דיני מלחמה נוהגים בזה"ז כלל. וכל הפוסקים הר"יף הרא"ש הטור והשו"ע ונו"כ לא זכרו דיני מלחמת מצוה ללחום בעזרת ישראל מיד צר הבא עליהם שכתב הרמב"ם, אלא ודאי ס"ל דאין נוהגת בזה"ז. וגם הרמב"ם עצמו כתב (בהקדמה לספר המצוות) דמלחמת מצוה או רשות אין חייבים בה אלא בפני הבית, וכן בספר-החינוך במצוות המלחמה (תקכה, תקכז) כתב דהם בזמן שישראל על אדמתן. וכן כתבו הנודע-ביהודה (תנ"י אה"ע קכ"ט) והחת"ס (ח"ד אה"ע קנ"ה) שדיני מלחמה אינם נוהגים בזה"ז כלל.

וראיתי מי שכתבו כי במלחמת 'ששת הימים' אשר היה לשיטתם "מלחמת מצוה" בו כבש הצבא את שטחי יהודה ושומרון הגולן וחבל עזה, ויש לכיבוש זה תוקף הלכתי של כיבוש רבים, ולמרות שלצורך כיבוש רבים צריך שיהא ע"י מלך ישראל או נביא מדעת רוב ישראל (רמב"ם הלי תרומות א,ב) ואין לנו מלך בזה"ז, אך רצו לסמוך בזה על מה שכתב בשו"ת משפט כהן (סי' קמד).

ובשו"ת שם רצה לבאר כיצד נלחמו החשמונאים נגד חיילות סוריא בלא מלך, ועל זה כתב מסברא דנפשיה שבזמן שאין מלך, כיון שמשפטי המלוכה הם מה שנוגע למצב הכללי של האומה חוזרים אלה הזכויות ליד האומה בכללה וגם כל שופט שקם בישראל דין מלך יש לו וביחוד למה שנוגע להנהגת הכלל וכו'.

ואמנם מעין זה כתב היעב"ץ במור וקציעה (או"ח סי' שו) שכיבוש החשמונאים הועיל למה שנשאר ביד ישראל עד גלותם, אך כבר תמה על זה בספר תבואות הארץ (פ"א) וכתב שאי אפשר לומר כן והוכיח שלא כדבריו, אלא דוקא מה שנכבש בזמן עזרא ובני דורו וקידשו בקדושה שניה הוא נחשב א"י, אך לא מה שנכבש אח"כ בזמן מלכי החשמונאים והורדוס וכדו' דכל זה נשאר בכלל חו"ל ואינו נחשב בכלל תחום עולי בבל, וכן כתב במנחת שלמה (ח"ב סי' מד).

ומכל מקום גם היעב"ץ דיבר אך ורק על כיבוש החשמונאים שהיה בזמן הבית והסנהדרין, וודאי אין ללמוד משם לזמן הגלות שאז כל ישראל מפוזרים בכל קצוות תבל, וגם אם כמה רשעים תפסו בחזקה את השלטון בארץ וגם אם כל יושבי הארץ יבחרו בהם ח"ו, זה ודאי שאין לשלטון החילוני ומפקדי הצבא והחיילים שום תוקף של מלכות גם לא בדיעבד, והם פסולים לכל מינוי כדכתב הרמב"ם (מלכים א,ז) דמי שאין בו יראת שמים אין ממנין אותו לשום מינוי, וכ"ש מומרים וכופרים, וכל העומד לזרוק כזרוק דמי, ולא עדיפי מהחשמונאים שהיו חסידי עליון ואלמלא הם נשתכחה תורה מישראל ואעפ"כ נענשו עונש גדול משום שתפסו את המלכות ולא היו מבית דוד וכמו דכתב הרמב"ן (בפי ויחי).

וגם לדברי השו"ת הנ"ל הרי כבר כתב שם שהרמב"ן לא ס"ל הכי אלא שאין לשופט דין מלך, ורק לדעת הרמב"ן יש מצוה בכיבוש א"י בזה"ז וגם כתב (במאמר הגאולה) דבזמן הגלות אין מלכות לישראל, ולפי זה נפל פיתא בבירא, ואין אפשרות לכבוש את הארץ בזמן הגלות.

(וע"י עוד בדברי יואל עה"ת פ' שופטים שהוכיח שאין דין מלך גם בדיעבד למי שפסול למלכות, ושו"ת חת"ס או"ח סי' י"ב דהנשיאים מהלל ואילך נהגו בעצמם דין מלך משום מלכי הורדוס שלא היו מולכים ברשות התורה, ומבואר מדבריו שכאשר אין מנהיגים הראויים למלכות, היא עוברת לחכמי התורה מבית דוד, וכן איתא בשו"ת אבני"ז יו"ד שי"ב אות מ"ג בשם המג"א עי"ש).

וכתב האגרות-משה (קול רם ח"ג פ' כי-תצא): הנה מצינו במלחמת עמלק שהוא לכל השיטות מלחמת מצוה ואעפ"כ לא דוד ולא שלמה יצאו להלחם בעמלק והוא משום דאף דהוי מצות עשה מ"מ בעינן לזה ציווי מיוחד בשעת מעשה כמו שנצטווה שאול, משא"כ דוד ושלמה לא נצטוו בפרטות לכן לא יצאו, הרי דגם למלחמת מצוה בעינן צווי בפני עצמו, ועוד דמכיון דהיה ע"י ציווי והובטחה ההצלחה, שוב לא היתה בזה סכנה וגם אם היתה בה סכנה הו"ל כל פעם ע"פ צווי, משא"כ בזמננו דכל מלחמה יש בה סכנה והוא בלא ציווי אין לעשות מלחמות.

והנה בודאי רשאים להחזיר השטחים כי אין דבר עומד בפני פיקוח נפש, ובזמננו אין לעשות מלחמות שאין לנו לא מלך ולא סנהדרין, ומלך המשיח יעשה לנו מלחמות. גם בבית שני שלא היה להם אורים ותומים לא עשו מלחמות רק כשבא עליהם צר, אבל לא יצאו למלחמה, ויוחנן כהן גדול שיצא למלחמה היה זה ע"פ בת קול וגם ברשות סנהדרין, אבל בזמננו בודאי אין לנו לעשות מלחמות גם לא בכדי לכבוש את א"י, ועי"ע אג"מ (ח"מ ב' סי' עח).

ולפי כל הראשונים שהבאנו לעיל (רמב"ם רש"י תוס' והרמב"ן) פשיטא שאין לזה שם של כיבוש כלל, דאין לנו בזה"ז מלך סנהדרין ואורים ותומים ולא היה הכיבוש בששים רבוא, וכ"ש אם נעשה ע"י אנשים שאינם שומרי מצוות דאין לו שום משמעות כלל, ואיתא במדרש תנחומא (ראה ח') אמר להם אתם סבורים לירש את ארצם שמרו דרכו של הקב"ה וכו' מהו כי יכרית על תנאי הוא שאם ישמרו את התורה יכנסו לארץ. וכן כתב הרמב"ן בפרשת שופטים (יט, ח) דדבר ברור הוא כי השבעה גוים לא יירשו אותם בעברם על התורה כאשר אמר פעמים רבים למען תחיו ובאתם וירשתם את הארץ, למען אשר תבא אל הארץ, כי אם שמור תשמרון את כל המצוה הזאת והוריש ה' את כל הגוים האלה מלפניכם, וכאשר עבר עכן על החרם והוא איש אחד לא יכלו בני ישראל לקום לפני אויביהם.

וכן כתב בדרשה לר"ה "אם ממרים בו אין לך מרד גדול מזה ואוי להם יותר מכל אדם, שהם עושים מלחמה עם המלך בפלטין שלו ומכניסין אותו בפניו, ומה הוא עושה להם מוציאן מן הפלטין שלו וטורדן בכל העולם. והארץ שהיא נחלת השם הנכבד תקיא כל המטמא אותה ולא תסבול עובדי ע"ז ומגלי עריות".

וגם גידוע עכו"ם קודם לכיבוש א"י (עי"ז מ"ה ב'), ועיקר הכיבוש הוא לעקור ע"ז כדאיתא בספרי (דברים יא, כד) וירשתם גוים גדולים ועצומים מכם ואח"כ כל המקום אשר תדרוך כף רגלכם בו לכם יהיה, **שלא תהיה א"י מטמאה בגילוליהם ואתם חוזרים ומכבשים חו"ל**. ובמלחמה ההיא לא עקרו כלל ע"ז.

וגם אם כבשו אותם תחת שלטון ישראל להיות מעלי מיסים לא חשיב כיבוש, דבעינן דוקא הורשה וישיבה וכמו שכתב המעדני ארץ (פ"א ה"ג) ע"פ הרש"ס בירושלמי פ"ו משביעית, דמעלי מיסין לא חשיבי ככבושין ואע"ג שהשלימו עם ישראל ונתנו להם מס אפ"ה לא כבוש גמור הוא, לכן פשיטא שאין לזה שם של כיבוש כלל, וע"י מה שכתבנו לעיל בדעת ר' צדוק הכהן והישועות מלכו.

ובכיבוש גרידא לא נתקדשה הארץ אלא בעינן קידוש בפה וכדכתב הרדב"ז (תרומות א,ה) בדעת הרמב"ם שקדושת עזרא היא גם לעתיד לבא משום שקדושה בפה. וכן מוכח בתוס' (יבמות פב ב') שקדושת הארץ אינה באה ממילא אלא יש לקדש אותה. וכן כתב המאירי (מגילה ט') שצריך לקדש במאמר. וכן נראה דעת הגר"א (שנות אליהו שביעית פ"ו) הובא בחזו"א שביעית (ג,ט). וכתב במנחת שלמה (ח"ב סי' מד) דגם למאן דס"ל דמתקדש ללא קידוש בפה אך כוונת קידוש בעינן לכו"ע. ובמלחמה הנ"ל לא היתה כוונת קידוש כלל.

ועוד ראיתי כי הסומכים על דברי ה'משפט כהן' רצו לומר שהולכים בזה אחר רוב יושבי א"י. ואין זה נכון, שכבר כתב המהרלב"ח (בקונטרס הסמיכה) דאע"ג דלענין הוראת בי"ד שטעו בני א"י קרויין קהל ואין חוששין לאנשי חוצה לארץ, אבל בדבר הנוגע לכל ישראל צריך שכל חכמי הדור יסכימו לו. וכיבוש א"י הוא דבר הנוגע לכל ישראל שהרי הוא עבירה על השבועה שלא יעלו בחומה ומכניס את כל עם ישראל לסכנה של "אני מתיר את בשרכם" (כתובות ק"א) ח"ו, וזה ודאי שכל ישראל הכשרים לא ניחא להו כלל שהארץ תהיה תחת שלטון מומרים לתיאבון או להכעיס, ולעכב את הגאולה האמיתית, וכמו שכתב החת"ס (הפט' שופטים) דטוב לישראל לסבול אורך הגלות כדי שתהיה בסוף גאולה שלמה.

וגם אם היו ח"ו מסכימים כל יושבי א"י לכבוש את הארץ אך בחירה של אנשים שאינם שומרי תו"מ אין לה שום תוקף, וקשר רשעים אינו מן המנין, ואינם יכולים לבחור וכ"ש להיבחר לשום מינוי, וכמו שביאר בשו"ת שארית ישראל (ח"ו"מ סי' ד').

וכבר מבואר במדרש תהלים כי רק בביאת המשיח נזכה לכבוש את הארץ, וכמו שאמרו (מזמור מ"ז) **אימתי הוא יבחר ונותן לנו את נחלתנו כשישב על כסא קדשו**, ואימתי הוא יושב "ועלו מושיעים בהר ציון וגוי והיתה לה' המלוכה".

וכן כתבו הראשונים כי כיבוש הארץ יעשה ע"י מלך המשיח, ע"י הגה"מ (הלי' מלכים ה,ה), סמ"ג (ל"ת רכ"ו), וכן כתב המאירי (נדה מ"ו) שכיבוש שלישי יעשה אותו מלך המשיח, ור' בחיי כתב (דברים ל,ה) ירושה ראשונה ושניה יש להם שלישית אין להם וכו' אבל שלישית לא תהיה להם ירושת הארץ לבדה אלא כל העולם וכו' לתת להם ולזרעם אחריהם וכו' אחריהם לימות המשיח.

וע"י שלה"ק (פי' וישב) שכתב: וכן תמצא בהוריש ישראל את הארץ שהיו השלוחים לרגל הנאמנים פנחס וכלב, כלב מן יהודה ופנחס לו הכהונה, **וכן לעתיד** שנוכח להארץ במילואה וטובה כשיבא משיחנו יבא אליהו הנביא והוא כהן כי פנחס הוא אליהו, ובזה הטעות טעו החשמונאים בבית שני שתפסו במלוכה וכו'.

ואיתא בחז"ל (במדבר רבה טז,יא) אמר הקב"ה לישראל בעוה"ז ע"י שהיו שלוחי בשר-ודם נגזר עליהם שלא יכנסו לארץ אבל לעוה"ב אני משלח לכם מלאכי פתאום ויפנה את הדרך שנא' (מלאכי ג) הנני שולח מלאכי ופנה דרך לפני ופתאום יבוא אל

היכלו, וכן הוא בתנחומא שלח (פי' יא). הרי שרק כאשר יבוא אליהו הנביא נזכה לקבל ולבוא לארץ הקדושה.

וכתב רש"י עה"פ כי לא אתן לכם מארצם עד מדרך כף רגל (דברים ב, ה) עד שיבא יום דריסת כף רגל על הר הזיתים שנאמר ועמדו רגליו וגו'. והארץ המובטחת בברית בין הבתרים זה יהיה בימי המשיח כמבואר בספרי עה"פ ואם ירחיב (דברים יט, ח) ובירושלמי (שביעית פ"ו) ורמב"ן על התורה (שם) וברמב"ם (הל' רוצח ח, ד). וכן איתא במדרש לקח טוב עה"פ ושתי את גבולך וגו' וממדבר עד הנחר (שמות כג) דזה הפסוק עתיד להיות לימות המשיח שנאמר וירד מים עד ים.

(יד) ספר 'קול התור'

הנה בשנת תש"ז הופיע בירושלים ספר בשם 'קול התור', ויצא שוב לאחר מלחמת "ששת הימים" אז היתה התרגשות גדולה ברחוב ובין שאר עמי ארצות אשר חזו בדמיונותיהם שכבר החלו ימות המשיח.

המוציאים לאור טענו שהספר נכתב ע"י ר' הלל משקלוב תלמיד הגר"א ומביא מדברי רבו בענין חיוב העליה לא"י וקיבוץ גלויות וענייני הגאולה ומשיח בן יוסף. ואם חשבנו עד כה שמשיח בן יוסף יהיה צדיק נשגב, הנה מחבר הספר מודיע לנו שטעות היתה בידינו וכל חילוני וכופר אם הוא רק מיישב את הארץ ומקבץ גלויות ובונה בתים וכבישים הרי גם הוא משיח בן יוסף. ומתעלם מפסוקים מפורשים שאמרה התורה ולא תקיא הארץ אתכם בטמאכם אותה, ומה שאמרו חז"ל בנין נערים סתירה.

אולם טעה בזה, שהרי עיקר עניינו של מבי"א אינו קיבוץ גלויות אלא מלחמה בעשו ועמלק כמובא במקומות רבים בחז"ל וזוה"ק (וגם הגר"א עצמו כתב כך) וכמו שנאמר "והיה בית יעקב אש ובית יוסף להבה ובית עשו לקש", ואין זרעו של עשו נמסר אלא ביד זרעו של יוסף (ב"ב קכג ב').

והספר מערבב הרבה קבלה וגימטריאות עם דברים הידועים מהגר"א בכל מיני מקומות (כדי להראות כביכול שהוא מהגר"א) וכבר פקפקו רבים באמינות ספר זה, דאין שום מקור שר' הלל היה תלמיד הגר"א (והוא לא מוזכר כלל בין תלמידי הגאון המובהקים המוזכרים בהקדמת בני הגר"א לשו"ע), ואם כן מדוע מסר את כל "הסודות" הללו דווקא לו ולא לשאר גדולי תלמידיו, וכיצד יתכן שכתב היד נשמר רק אצל קבוצת אנשים קטנה ולא נתפרסם בין כל צאצאיו ותלמידיו, והיכן היה במשך מאה שנים עד אשר הופיע פתאום.

הגר"מ שטרנבוך שליט"א (בעצמו מצאצאי הגר"א) כתב דיש להסתפק טובא באמיתות הדברים וחושש שצאצאי ר' הלל שהיו דרשנים הוסיפו בו דברים מדעת עצמם, ועצם הדבר שגדולי תלמידי הגר"א לא שמעו מפיו מכל זה מאומה אומר דרשני, גם זה דתלמידו הגדול ונאמן ביתו הגר"ח מוולוז'ין זצ"ל לא ידע ולא סיפר מזה מאומה מעורר חשד ויש דברים בענין הגאולה שמקובל מפיו להיפך.

ולמה עודד רק את המיוחדים והצדיקים שבתלמידיו ולא עודד את כל בית ישראל לעלות, ואפילו רובא דרובא דתלמידיו ובני ביתו לא עלו והוה ליה להרעיש עולמות ולצעוק לכל בית ישראל לעלות, רק האמת היא שבדק ומצא מי ראוי ולהס בלבד ציוה לעלות ולתקן ולגרש את הס"מ מהארץ ובמיוחד מעיר הקודש.

ובכל פירושי הגר"א לתנ"ך משניות אגדות השי"ס זוהר שו"ע וכן בספרי בניו וגדולי תלמידיו אין שום רמז על החיוב לעלות לא"י ועל עסק קיבוץ גלויות ושזה יביא את הגאולה, וכן בספרים אבן שלמה, אמונה והשגחה, מעשה רב, כתר ראש, וכן בספרי הגר"א חבר, והר"י כהנא, הרד"ל, הגר"ה וכל גדולי ישיבת וולוז'ין לא מוזכר דבר ממה שכתוב בקול התור (גם אילו היה כתוב כך בפירוש ספק אם היינו מקבלים זאת מאחר שאין לזה מקור בתורה ובדברי חז"ל, ולהיפך הם אמרו שהגאולה תבוא אך ורק בזכות התשובה ותורה ושאר דוחק את הקץ ולעלות הם בחומה, וכידוע אמר הגר"א שאי אפשר שחלק הנסתר של התורה יהיה מחולק עם הנגלה כי איך יתכן שהתורה תסתור את עצמה, ע"י בהקדמה למדרש רות מה שכתב הרא"ש מאמצילא בשמו, וכן מובא בכתר ראש בסופו).

ובפירוש אבני אליהו (על ברכת אבות ותקע בשופר) כתב דהגאולה אינה בידי אדם כלל רק בידי שמים והתשועה היא ללא שום השתדלות עיי"ש.

והגר"א עצמו בפירוש לתיקוני זוהר (תיקון כ"ו) כתב שמוזהרין לא לדחוק את הקץ והמשיח יבוא רק בזכות לימוד התורה, ובתיקוני זוה"ח (עמ' כז א') כתב להדיא דגם בפקידה ראשונה של המשיח לא יצאו עדיין מהגלות, ופאת השולחן תלמידו פסק להלכה שמצוות ישוב א"י אינה כללית אלא רק ליחידים משום הג' שבועות, וזוה סתירה לכל דברי קול התור.

עוד כתב הגר"מ שטרנבוך על המוציאים לאור שהם מטשטשים ומערבים ומהפכים את כל כוונת הספר להראות כאילו היה הגר"א "לאומי" שדרש מכל אחד לעלות ארצה ולפעול למען מדינה עצמאית והענין החל בכיבוש ירושלים ומלחמת ששת-הימים ואסור לסגת מהגבולות וכו', ובקול התור עצמו מפורש שלא כדבריהם ודבריהם מופרכים מיניה וביה, עיי"ש מה שהאריך לסתור כל דבריהם (תשובות והנהגות ח"ד סי' שכח).

וניכר לעין כל שמחבר 'קול התור' הוא רב שנתפס לציונות והושפע ממנה אשר כידוע אמרה שהמשיח הוא כל מי שבונה את הארץ (כדי למשוך אחריה יהודים תמימים), ויש הרבה מה להאריך בענין הספר המזויף הנ"ל ואין כאן מקומו, ורק משום שישנם כמה מחברים שנתלו בדברי הספר הנ"ל שהוא כביכול מהגר"א לכן ראינו להרחיב קצת בענין הספר המזויף הנ"ל.

ולסיום נעתיק את דברי הגאון המקובל הגר"א וינטרויב זצ"ל מה שכתב על הספר הנ"ל, (והגאון הנ"ל היה בקי גדול בכתבי הגר"א זצ"ל וגדולי תלמידיו):

"החלטנו להעיר על מכשול לרבים בזמנים האחרונים והוא הדפסת ספר בשם "קול התור" ובפרט בהקדמות שנדפסו בתוכו ואודותיו, כי אחזו לנו שועלים קטנים מחבלים כרמים בפה דובר גדולות, ובלב מלא אהדה לשחוק הרשע והצלחותיו והרחיקו לכת בדמיוני כזב לתוך רקיעי שווא כאותם נביאי שקר שהניאו לב ישראל משמוע קול נביאי ה' ופיטמו אותם בהבלי שווא כי אכן יש להרע חן בעיני ה' ובם הוא חפץ.

ומלבד מה שלא הרגישו בזיופי הכתבים הללו עוד אחזו בם לראיה גמורה על דמיוני הבל ותלו שטותם באשלי רברבי תלמידי בית המדרש של הגר"א ז"ל, כל זה עלה להם מפני דמיונם המולכים שובב בדרך לב רצונם, והאהדה לרע והמצאו לחן בעיניהם, הגיע לטינה בליבם אשר הכשירתם מעתה לראות את לבושי הקדרות של שעה זו כגינוני מלכות שעליהן רוכב אורו של משיח" (התקופה בסערת אליהו עמ' ל"א).

ועוד בענין הספר 'קול התור' נתבאר באריכות בספר "תשועת עולמים" (פרק ח') בראיות רבות שהספר מזוייף ולא נכתב ע"י ר' הלל משקלאב, וכן סתירות רבות מדברי הגר"א ותלמידיו לדברי ספר זה ע"ש.

טו) התיקון לחטא המרגלים

הנה בכמה ספרים החליטו שצריך בזמן הזה למסור נפש על ישוב הארץ, ולתקן בזה את חטא המרגלים של "וימאסו בארץ חמדה" (תהלים ק"ו) ובה לקרב את הגאולה.

אולם דבר זה לא כתוב בשום מקום בחז"ל ובראשונים וכ"ש לא בפוסקים ובספרי ההלכה וכפי שהתבאר באריכות בקונטרס זה, ומנין להמציא מצוות חדשות וחיובים ע"פ סברות כרס שאין להם יסוד ושורש, וכידוע אמר הגאון בעל ההפלאה על הפסוק "והיה כאשר תריד ופרקת עולו" שכאשר מוסיפים מצוות חדשות על התרי"ג (תרי"ד) התוצאה היא שבאים עי"ז לפריקת עול מצוות (הובא בספר לחמי תודה לבנו של ההפלאה ובספר עוד יוסף חי פי' ואתחנן), וכפי שראינו בזמננו מאז תחילת הציונות אשר השתמשו במצוות ישוב הארץ כדי לגרור אחריהם יהודים תמימים לצורך מטרתם להקים מדינה ככל הגוים.

ואבותינו הקדושים אברהם ויעקב יצאו מהארץ, משה ואהרן נשארו בחוץ לארץ, וירמיה אמר "בנו בתים ונטעו גנות ודרשו את שלום העיר אשר הגלית אתכם שמה" (ירמיה כט), האם מאסו בארץ ח"ו? ואילו היה הדבר מועיל לתיקון חטא המרגלים וקירוב הגאולה, מדוע לא עשו זאת כל גדולי וצדיקי ישראל מאז חורבן הבית, וכל האמוראים שבבבל מדוע לא עלו לארץ להתיישב בה לתקן חטא זה, וכי צדיקים אנו מהם?

ודבר פשוט הוא שהחטא של "וימאסו בארץ חמדה" הוא רק כאשר יש ציווי מפורש מאת הקב"ה לבוא לרשת את הארץ וכמו שנצטוו דור המדבר "בואו ורשו את הארץ" (דברים א' ח) "עלו ורשו את הארץ" (שם ט' כג), אך לא כאשר הקב"ה פיזרנו בכל העולם לכפר על חטאינו, שאז אין רצונו שנבוא לארץ. וזה היה חטא בני אפרים והמעפילים אשר חשבו להכנס לארץ קודם הזמן, וגם בזמן הזה זמן הגלות כבר הזהירנו הקב"ה בשבועה שלא יעלו בחומה ולא ידחקו את הקץ (כתובות ק"א). ועי' לעיל (סי' יז) דמבואר בפוסקים שאסור להסתכן על מצוות ישוב הארץ וזה גם לסוברים שהיא מצוה בזה"ז.

וכעת נביא מדברי גדולי המפרשים אשר ביארו את מהות חטא המרגלים, ומבואר בדבריהם שעיקר החטא היה חסרון אמונה וכתוב "ובדבר הזה אינכם מאמינים" (דברים א' לב) "ולא האמנתם לו" (שם ט' כג), וכן בתהלים (ק"ו) "וימאסו בארץ חמדה לא האמינו לדבריו" (עי' ראב"ע רד"ק ומצודות), דהיינו שלא האמינו בהבטחת הקב"ה שיביאם אל הארץ ויכבוש לפניהם את עמי הגוים אשר בארץ.

השלה"ק (תושב"כ פי' שלח) כתב: הקשו כל המפרשים מה חטאו המרגלים כי משה אמר להם וראיתם את הארץ מה היא ואת העם היושב עליה וכו', וכי על מנת שיעידו לו שקר שלח אותם (רמב"ן יג, ב)? וכתב הרמב"ן שהם אמרו אמת והשיבו על מה שנצטוו, כי יש להם להשיב אמת לשולחם כי כן צוה אותם, אבל כתב שחטאתם היה

במה שאמרו 'אפס' שהיא מורה על דבר אפס ונמנע מן האדם. וכן פירש בעל העקידה שחטאו באמרם אפס, אבל חטאו כי הם היו שלוחים ולא היו ראוי לומר רק שליחותם ולא להיות יועצים.

וביאר השלח"ק שהיו בזה ג' דעות: **כוונת הקב"ה ומשה** לשלוח מרגלים היתה כדי שיראו חוזק הכנענים לידע שאי אפשר בדרך הטבע לכבוש אותם ואז יכירו כי לה' הישועה וישימו ליבם לבטוח בו יתב' (וכן פירש הישמח משה).

כוונת עם ישראל היתה לרגל לידע האמת אם הוא באפשרי דרך הטבע, ולא סמכו על מעשה ניסים ורצו לראות באיזה דרך ילכו אשר משם נוח יותר לכבוש, אך לאו משנת חסידים הוא לעשות כן היכא דאי אפשר על פי הטבע, וגם לציין הדרכים הוא ללא צורך כי ענן ה' הולך לפניהם ומראה להם איזה דרך ילכו ומשוה ההרים ומגביה הנמוך.

אמנם **המרגלים** הם כת רשעים וכוונתם היתה רעה לעכב ישראל במדבר והוציאו דיבת שקר ורדפו אחר הכבוד כי ידעו שאם יכנסו לארץ ירדו מגדולתם כמבואר בזה"ק.

כלל העולה כי כוונת הש"י ומשה בשליחת המרגלים היתה כדי שיראו שאי אפשר לכבוש בדרך הטבע רק כי ה' יתב' הוא הנותן כח ולו יתב' הכח והגבורה ויהיה ע"פ נס, והמרגלים אמרו לא נוכל לעלות, וכלב שהשיב עלה נעלה ויכול נוכל השיב אמת כדבריכם כי חזק הוא אבל אנחנו עלה נעלה בעזרת הש"י אשר אתנו.

וכן כתב המהרש"א (סוטה לד ב') שחטאם היה שלא האמינו שהארץ טובה ורצו לבדוק ענין זה. וכן בספר דברי שאול שהמרגלים הסכימו שהארץ טובה אלא שטענו אפס כי עז העם היושב בה, כלומר לא האמינו בה' שיפנה את העמים היושבים בה וכמו שאמר להם "ובדבר הזה אינכם מאמינים" (דברים א, לב).

ובספר בית הלוי (פרשת בא) ביאר הענין באריכות, וגם מדוע בחטא העגל לא היו ענשם גדול כמו במרגלים, ונביא כאן את עיקרי דבריו:

חטא העגל היה בענייני ע"ז אבל במרגלים היה חסרון אמונה ואמרו "כי חזק הוא ממנו" וכביכול גם בעה"ב אינו יכול להוציא משם כליו (סוטה לה) דשפטו ע"פ משפטי השכל ודרכי הטבע אחרי שראו שם ערים בצורות ויושביה בני ענק אמרו דלא יוכלו ישראל לכבשם. וגם בשני החורבנות היו חלוקים בשני מיני החטאים, דבבית ראשון היה חטא ע"ז ובבית שני חורבנו היה שאז נתחדשו כת הצדוקים שכפרו באמונה ובקבלת חז"ל, ונתרבו בעולם כת הפילוסופים, ועכ"פ החטא היה בבחינת חטא המרגלים שישודו כפירה בהאמת וחסרון אמונה. וביאר דלכן היה עונש המרגלים גדול מעונש העגל וכן החורבן השני שהיה עבור קלקול האמונה הוא קשה וארוך יותר מן הראשון, כי חטא המינות וחסרון אמונה קשה הרבה יותר מן החטא של ע"ז.

והגאון הנצי"ב האריך בביאור חטא המרגלים בכמה מקומות, ועיקר דבריו הוא דבתחילה היה בדעת הקב"ה להכניסם לא"י בדרך ניסית למעלה מן הטבע וכמו שהלכו עד הנה במדבר, ואז אין מקום לשליחת מרגלים כלל דאין דבר חוצץ בפני תפארת עוזה יתב'.

אך לאחר מכן ראו כי קשה עליהם לעמוד בהנהגה של גלוי שכינה בקרבם ואינם יכולים לעמוד בזהירות יתירה כזו, ועל כן הסכימו לשלוח מרגלים ולהכנס לארץ בדרך הטבע, דלפי הליכות עולם הטבע היה נחוץ לשלוח מרגלים לראות איך ובאיזה צד לכבוש הארץ. (אבל לא זה היה רצון הקב"ה ועל זה נאמר "ונשאו את זנותיכם" מה

שלא רצו לעמוד בהנהגה ניסית בגילוי שכינה, ורק הסכים לדעתם משום שבדרך שאדם רוצה לילך מוליכין אותו).

וכאשר שבו המרגלים אמרו לא נוכל לעלות, ואע"פ שראו גבורות ה' במצרים אבל אמרו שבדרך הטבע ומלחמה אי אפשר. ומשה רבנו חזר וביקש שיכנסו בדרך נס לארץ, ואמר לו הקב"ה "ואולם חי אני וימלא כבוד ה' את כל הארץ" (יד, כא) דהיינו שגזר עליהם גלות, וע"י גזירה זו של הגלות ופיזור ישראל בכל הארצות ועם ה' נמסרים על קידוש שמו יתב' והכל רואים שאין אומה ולשון יכולים להם ורק השגחתו יתב' להציל שה פזורה ישראל - בזה ימלא כבוד ה' את כל הארץ, שזהו תכלית בריאת שמים וארץ לגלות כבוד ה' בכל הארץ (העמק דבר במדבר יג, א-לא יד, כא שם, לג, דברים א, כ כט, ג).

העולה מדבריו שבזה שרצו להכנס בדרך הטבע ולא בגילוי שכינה והנהגה ניסית, לכן הוצרכו לשלוח מרגלים ומזה יצא שנגזר עליהם הגלות ופיזור בכל הארצות. וע"י בשפת אמת (שלח תרל"ט) בביאור מה שאמרו המרגלים שבא"י לא יהיו רישין, ואגרות משה (ח"ה או"ח ג' סי' י"ד).

והתיקון לחטא אינו יכול להיות בדבר שהוא עצמו חטא, וכמו שכתב באור החיים הק' (עה"פ ויעפילו) "טעו בהוראת דעתם כי לצד שהם מרדו בה' כאמרם שאינו יכול לתת בידם העמים הרמים, לזה חשבו לתקן לבטוח בה' ולהחליט האמונה כי הצל יצילו ועלו ההרה ולא נתרצה ה' כי מכתם טריה וכבר נגזרה גזירה".

וכן כתב בהעמק דבר (במדבר יד, מ) : "וישכימו בבקר" רצו לשוב מעין החטא וקבלו על עצמם למסור נפשם על הכניסה לארץ (גם שלא בצירוף ארון ה' ומשה), "כי חטאנו" במה שחטאנו עלינו לתקן ע"כ הננו מוסרים עצמנו לסכנה זו. "ויאמר משה למה זה אתם עוברים את פי ה'" **אע"ג שטוב לתקן החטא בדבר שחטא אבל לא במקום שהתשובה עצמה ג"כ נגד דבר ה'** ומסירות נפש כזה אינו מתקבל. וכן כתב בפרשת דברים (א, מד) דכמו שאין להמרות פי ה' בהפקיאר וקלות ראש נגד רצונו ככה אין לעשות נגד רצונו ענין הדומה למסירת נפש למלאות כבודו ורצונו יתברך, ועל זה כתיב "אשר לא ישא פנים ולא יקח שוחד" שאין שוחד שייך לפני ה' כי אם מסירת נפש בשביל כבודו באופן שאין רצון ה' בכך, וכך עלה למעפילים שהפצירו לעלות ולעשות רצונו יתברך בעת שהוזהרו שלא לעלות.

ובמדרשים מבואר שכוונת הקב"ה מלכתחילה היתה לעכב את עם ישראל ארבעים שנה במדבר קודם שיכנסו לארץ, גם לולא חטא המרגלים, וכדאיתא בילקוט (פרשת בשלח סי' רכ"ו) :

ד"א למה לא הביאן הקב"ה בפשוטה אלא אמר הקב"ה אם מכניס אני את ישראל בפשוטה מיד הם מחזיקין איש בשדהו ובכרמו ובטלין מן התורה, אלא הרי אני מקיפן במדבר ארבעים שנה כדי שיאכלו את המן ושותין מי באר והתורה נבללת בגופן, מכאן היה ר"ש בן יוחאי אומר לא נתנה תורה לדרוש אלא לאוכלי המן, שניה להם אוכלי תרומה. ד"א למה לא הביאן בפשוטה אלא כיון ששמעו כנעניים שישראל נכנסין לארץ עמדו ושרפו את הזרעים וקצצו את הנטיעות וסתרו את הבנינים וסתמו את המעינות, אמר הקב"ה לא הבטחתי לאברהם אביהם שאני מכניסם לארץ חרבה אלא לארץ מלאה כל טוב שנאמר ובתים מלאים כל טוב אלא הריני מקיפן במדבר ארבעים שנה כדי שיעמדו כנעניים ויתקנו מה שקלקלו.

ומכל מקום מבואר שחטא המרגלים היה בעיקרו חטא באמונה, לכן התיקון לחטא זו הוא התחזקות אמונה בהקב"ה בתורתו בדברי הנביאים ולצפות לישועתו, שיקיים ה' הבטחתו וישלח לנו אליהו הנביא והמשיח אשר יביאונו לארץ הקדושה אחר שישבו כל עם ישראל בתשובה בגלות (דברים ל, ב), ולא ע"י תחבולות שוא של נסיון לכבוש את הארץ קודם הזמן ודחיקת הקץ. וק"ו לא ע"י התחברות לרשעים וכופרים אשר מנסים להקים בה מדינה ככל הגוים ולמלא את ארץ הקודש בתועבות והפקרות בפלטין של מלך ח"ו, כי דחיקת הקץ והתחברות לרשעים ודאי אינו מראה על אמונה בהקב"ה, ואיך יבואו לתקן פגם האמונה ע"י מעשים מחוסרי אמונה, ואם לא ישובו מהרה יתקיים "לאחוזי בכנפות הארץ וינערו רשעים ממנה" ומלאה הארץ דעה את ה' במהרה בימינו.

ואמרו במדרש (במדב"ר טז, יא) אמר הקב"ה לישראל בעוה"ז ע"י שהיו שלוחי בשר-ודם נגזר עליהם שלא יכנסו לארץ אבל לעוה"ב אני משלח לכם מלאכי פתאום ויפנה את הדרך שנאי (מלאכי ג) הנני שולח מלאכי ופנה דרך לפני ופתאום יבוא אל היכלו, וכן הוא בתנחומא (שלח פי יא).

והשל"ה הקדוש (פי וישב) כתב בזה דברים נפלאים, דהמרגלים הנאמנים ששלח יהושע בטרם כבשו את הארץ הם רמז לעתיד, ואלו דבריו: "וכן תמצא בהוריש ישראל את הארץ שהיו השלוחים לרגל הנאמנים פנחס וכלב, כלב מן יהודה ופנחס לו הכהונה, וכן לעתיד שנוכה לארץ במילואה וטובה כשיבא משיחנו יבא אליהו הנביא והוא כהן כי פנחס הוא אליהו, ובה הטעות טעו החשמונאים בבית שני שתפסו במלוכה וכו" עכ"ל.

ומבואר כי רק כאשר יבוא אליהו והמשיח נוכח לירש ולבוא לארץ הקדושה, ועי' מהר"ל (נצח ישראל פי"ח) שיציאת מצרים היא נצחית כי נעשתה בניסים ונפלאות היוצאים ממנהגו של עולם, מה שאין כן ביאתם לארץ היתה בדרך הטבע ולכן היה לזה ביטול והפסק וגלו ממנה.

ויש לדעת כי המושג 'גאולה בדרך הטבע' הוא המצאה חדשה של רבני הציונות מהדורות האחרונים, שהרי בתורה בנביאים ובדברי חכמינו ז"ל אין שום מקור לדעה זו, וכבר הבטיח לנו הקב"ה ע"י הנביאים שהגאולה תהיה "כימי צאתך מארץ מצרים אראנו נפלאות" (מיכה ז'), וכתב רבנו המהר"ל (נצח ישראל פמ"ט) שאי אפשר לספר ולדבר ואף לא לתפוס במחשבה את הגאולה העתידה, ומי שחושב שיכול לתפוס זאת במחשבתו הרי זו **מחשבת און**. ועוד כתב (שם פי"ח) כי רק דבר שנעשה בניסים ונפלאות יש לו קיום ולכן גאולת מצרים היא נצחית משום שהיתה בניסים ונפלאות, מה שאין כן ביאתם לארץ היתה בדרך הטבע ולכן היה לזה ביטול והפסק וגלו מן הארץ.

ועי' בספר תשועת עולמים פרק ב' (בענין "גאולה בדרך הטבע" וגאולה ניסית ובענין מה שאמרו אין בין העוה"ז לימות המשיח אלא שעבוד מלכויות וכדו').

וכתב רש"י עה"פ "כי לא אתן לכם מארצם עד מדרך כף רגל" (דברים ב, ה) עד שיבא יום דריסת כף רגל על הר הזיתים שנאמר ועמדו רגליו וגו'. והארץ המובטחת בברית בין הבתרים זה יהיה בימי המשיח כמבואר בספרי עה"פ ואם ירחיב (דברים יט, ח) ובירושלמי (שביעית פי"ו) ורמב"ן על התורה (שם) וברמב"ם (הל' רוצח ח, ד), וכן איתא במדרש לקח טוב עה"פ ושתי את גבולך וגו' וממדבר עד הנהר (שמות כג) דזה הפסוק עתיד להיות לימות המשיח שנאמר וירד מים עד ים.

ועלינו להתחזק באמונה בהבטחת התורה והנביאים שעתיד הקב"ה להשיבנו לארץ הקדושה ע"י אליהו הנביא ומשיח צדקנו ומשה ואהרן, וכמבואר בילקוט (פ' חוקת רמזו תששד) על הפסוק "לא תביאו את הקהל הזה" הקהל הזה אין אתם מכניסים אבל כל ישראל אתם מכניסים לעתיד לבוא שנאמר וענתה שמה כימי נעוריה זה משה ואהרן.

טז) תועלת הגלות

מפני חטאינו גלינו מארצנו ונתרחקנו מעל אדמתנו. הגלות בה אנו נמצאים מאז חורבן ביהמ"ק, מלבד שהיא עונש על חטאינו וחטאי אבותינו אך ככל גזירותיו של הקב"ה תועלת מרובה וחסד גדול יש בה והיא מכפרת על עוונותינו ומצילה אותנו מדינה של גיהנם ועוד תועלות רבות (וכמוכן אנו מצפים לגאולה העתידה שתבוא במהרה בימינו ואז יתגדל ויתקדש שם שמים בעולם וישבו עם ישראל לארץ הקדושה, ורק הבאנו מקורות כי גם הגלות היא תועלת רבה לעם ישראל).

ועם הגלות והשעבוד עוונותינו מתמרקין ואנו ניצולין בו מדינה של גיהנם (ר' בחיי כד הקמח גאולה א').

ואמרו במדרש (בראשית רבה מד, כא) כי הקב"ה הראה לאברהם ד' דברים: גיהנם מלכויות מתן תורה וביהמ"ק, אמר לו כל זמן שבניך עסוקים בשמים הם ניצולים משמים, במה אתה רוצה שירדו בניך בגיהנם או במלכויות, ואברהם בירר לו את המלכויות.

ואמרו בזוהר הק' אילו לא ירד אברהם למצרים ולא נצרף שם לא היה לו חלק בהקב"ה (וכן איתא בפדר"א פכ"ו דאחד הנסיונות של אברהם אבינו היה אם ירד למצרים), ואילו לא ירדו בני ישראל למצרים ולא נצרפו שם לא היו עמו של הקב"ה (זוה"ק לך לך פג א') ובזכות שסבלו קושי ועול הגלות לשם הקב"ה לכן זכו לתשועה וניסים גדולים (זוה"ק ויקהל קצ"ח ב') והגלות היתה הכנה וזיכוך וצירוף שיהיו ראויים לקבל את התורה והמצוות וא"י וראויים להנהגה אלוקית (אלשיך הק' ריש שמות, וכן במהר"ל בדרוש על התורה, שלא היתה ראויה התורה להנתן לישראל כי אם בשביל שהיו בשעבוד ויסורין).

ובזכות שעומדים בגלות כעבדים לסבול הצרות והשעבוד אז יזכרנו ה' ברחמים ויתנחם ויגאלנו (רמב"ן דברים לב, כו), כי הקב"ה יגאל ישראל בזכות שסובלים גלות המר ומקבלים באהבה ומאמינים ביחודו ומצפים לישועה (יערות דבש ח"א, א').

וההבטחה של לא מאסתים ולא געלתים לכלותם היא רק בשיבתנו בגלות (רמב"ן פ' כי תבא) אך בגולה מגין עלינו הבטחתו ואף גם זאת בהיותם בארץ אויביהם וגוי ואילו נשארו בא"י לא היתה חמלה ח"ו (אהבת יהונתן איכה ג, מג). וכן כתב הגר"א כי יש לנו שתי הבטחות שאף בגלות יציל אותנו מכל צרה (ביאור לאגדות רבב"ח) וכן המהרש"א (ברכות ט' ד"ה אהיה) שהבטיח לנו הקב"ה בשם ה' וכו' ולא יבא לנו הפסד וכליון ח"ו באורך הגלות, וע"י בעל הטורים פ' האזינו (לב, לט) שבכל הגלויות הקב"ה עמנו להצילנו.

ואמרו חז"ל צדקה עשה הקב"ה בישראל שפזרן לבין האומות (פסחים פז ב'), חסד גדול עשה הקב"ה שפזר את ישראל בין אומות העולם וכו' בעל הבית יודע באי זה

מקום מפקיד כליו, שכשיבא בעל הבית לתוך ביתו יביא כליו לתוך הבית (תנב"א) פי"א ועיי' פי"ד).

וכל מה שישראל אוכלים בעולם-הזה הוא בזכות הגלות וייסורין שבאין עליהם (דברים רבה ג, ד). כל מקום שגלו שכינה עמהם (מגילה כט) דקב"ה שרי עמהון לנטרא לון בגלותא בגין דא אמר קרא כצפור נודדת מן קנה (תיקו"ז שתיארה), שהשכינה עמהם בגלות ואויר קדוש שוכן אתם בתוך טומאתם שהשכינה גולה עם ישראל לשמור בניה כדי שלא ישתקעו בין האומות ולא יזקו בחו"ל, ובהיות השכינה שם אויר חו"ל מתקדש (חסד לאברהם מעין א' נהר כד).

אע"פ שבגלות מוסיפין לחטוא אבל העוונות שעושים בגלות נחשבים להם כשגגות ולא כזדונות (רמ"ד וואלי תהלים טו, ט), ומה דאמרי חילוק בין עושין רצונו לאין עושין רצונו היינו דוקא בזמן שישראל שרויים על אדמתם, אבל בגלות **הוי עושין רצונו** דהיינו עמו אנכי בצרה (אהבת יהונתן פ' שופטים), ועיקר מעלת בני ישראל מבורר בגלות דכתיב כשושנה בין החוחים כן רעייתי בין הבנות (שפת אמת וארא תרמ"ו).

אלמלא החסד הגדול הזה לא היה אפשר לנו להשיג הדבקות הנצחי הנקרא עולם הבא, כך רצה הקב"ה ליכות את ישראל והרבה לנו תורה ומצוות למען נזכה במנוחה בהשקט ובטח ואנחנו מתעצלים בהם, גזר עלינו הגלויות למען נזכה בהכרח, וזו הסיבה שלא התפלל אברהם אבינו על בניו כשהודיעו ה' יתב' הגלויות כי זולתם הוא נמנע שבניו יהיו נוחלי העולם הבא (החסידי יעבץ, חסדי ה'). ועיי' מירוק הגלויות יזכו להיותם מרכבה אל השכינה (אלשיך הק' פ' תשא ד"ה וישמע).

המקובל הגדול בעל ישערי אורה' כתב דלכן אהב יצחק את עשו, וכי כיצד צדיק גמור כיצחק אהב רשע כעשו, אלא יצחק אבינו צפה כל העתיד להיות וראה שיחטאו ישראל ויכעיסו, וכשראה גלות עשו שמח שגלות מכפרת עוון ואהב צרות עשו כדי לגמור עליהן הדין בגלות בעולם-הזה ולא יהיו נצורים בדיני גיהנם, ולזה שמח ולכן נתן לעשו ברכת עוה"ז.

כעת אשר אנחנו בגלות המר יש בני-אדם שזוכים לרוה"ק בקל יותר מבימי הנביאים, דעתה בגלות המר גם השכינה הקדושה גלתה עמנו והיא נע ונד בארץ ואם מצאה מנוח מקום נקי אדם שהוא רק נקי מעבירות וחטאים אזי שם היא דירתה, כמשל המלך כשהוא במקום כבודו בביתו בפלטיין שלו אין זה כבודו לצאת לבית אחרים אבל כשהמלך נוסע בדרך ורוצה ללון אזי כאשר ימצא מקום נקי אף אם הוא בכפר, אם הוא רק נקי אזי זה בית מלונו ללון שם (נועם אלימלך פ' וישב), וכן במגיד דברי ליעקב (סי' ע"ז).

ובשעת הגלות בחו"ל יותר בקל להשגה אפי' אינו כדאי ואינו ראוי לכך, משא"כ בארעא קדישא הוא דוקא כפום ההוא בר נש, דא"י הוא בחינת בית והמלך קובע את עצמו רק בהיכל מהודר ומפואר (אגרא דפרקא אות יט). כי בזמן הזה כי כצפור נודדת מקינה גוי', לכן הרשות נתונה לכל אדם להתקרב אל מלכו של עולם והוא עונה אליהם (עבודת ישראל פ' מסעי).

ועיי' הגלות ישתחררו מעוונותיהם ליום הדין (אלשיך הק' בראשית טו, ט) ועיי' הגלות אנו זוכים שיבנה את ירושלים לעתיד לבוא (אלשיך הק' תהלים קמז), והגלות מכפרת כמו קרבן (מדרש תהלים נב, ובעל הטורים במדבר ח, ט), וכן כתב הרמב"ם: ויש עלינו לשמוח במה שנסבול ונשא מן הצרות ואבידת הממון והגלות והפסד עניינינו שכל זה

לתפארת היא לנו לנגד בוראנו וכבוד גדול וכל מה שיפול ממנו בעינין הזה הוא חשוב כקרבן כליל על גבי המזבח (איגרת תימן).

ואמרת ביום ההוא אודך ה' כי אנפת בי (ישעיה יב) והגליתני לכפר גלותי עלי ועתה נרצה עוני וישב אפך ותנחמני (רש"י). ואילו היינו סובלים הגלות בהכנעה לא היינו מתעכבים בגלות אלא מקרבים הישועה, ויש בגלות סוד וחכמה לזכך הלב שיחול בו הענין האלקי וכו' (הכוזרי מאמר ד' אות כג) ואם היינו סובלים הגלות והדלות והכניעה לשם האלקים היינו לפאר הדור ומקרבים הישועה (שם מאמר א' קיג-קטו), וכל המעלות קנו ישראל במדבר (מהר"ל גבורות ה' פרק מ'), ודייקא בגלות הגיעו לכל הקדושות (פרי צדיק פ' ויחי).

"ברוך ה' יום יום" אין צריך לומר שלא נתלונן על יסורינו כי אם אדרבה נברך אלקינו ונאמר ברוך ה' יום יום שבכל יום נותן לנו יסורין ומדכאנו בצרות וגליות, אלא שלפי רצונו יעמס לנו היסורין ויש לנו להחזיק טובה שמקל אותם בכל עת שלא יעמיסו הרבה, והוא המביא עלינו יסורין יום יום כדי שע"י יסורי עוה"ז יסירו מגיהנם (אלשיך הק' תהלים סח). וכל הגלות תמיד רק כדי שיהיה אח"כ התחדשות ולהיות אח"כ הגאולה ביותר תוקף ועוז (שפת אמת חנוכה תרל"א ליל ה').

הגלות מעוררת רחמי שמים ותכבש מדת הדין בראותו עם עליון בני מלכים שפלים ביד אויביהם וזה יסובב שפלים שלא תכלה אותם מדת הדין (אוה"ח הק' ויקרא כו, מד), ובישיבת חו"ל נוגה נתקנת (אדיר במרום עמ' נה), וע"י גלות עם קדושו יוציאו מהאומות כל ניצוצי הקדושה המעמידים אותם (אוה"ח הק' ויקרא כד, כג), ומי שאינו רוצה לקבל גזירת המלך ולסבול עול הגלות הרי זו מידת עשו הרשע (שמות א, א).

פתחו שערים ויבא גוי צדיק שומר אמונים (ישעיה כו, ב) ששומר וצפה ימים רבים לאמונתו של הקב"ה שיקיים הבטחתו שהבטיח ע"פ הנביאים לגאלם (רש"י), העם אשר יושבים בחושך **נותנים שכמם לסבול עול הגלות** ולהתבזות מן האומות זה עידן עדנין, **דבר זה בודאי מורה על אמונתם** (מהר"ל נצח ישראל פכ"ט). עם ה' בני א-ל חי הבאים לקבל עליהם עול הגלות באהבה ושמחה מאחר שהוא גזירת המלך מלכו של עולם שכן גזר ופקד וציוה הבורא ברוך הוא ובי"ש (אוהב ישראל פ' שמות).

דעבודת ה' היא האמונה והבטחון להיות יושב ומצפה לישועת ה' ובעבור זה עשה ה' לי בצאתי ממצרים בזכות ציפיתי לישועה ולא מהרתי הקץ, ההיפך מבני אפרים שמהירו את הקץ, דהרשע אין יכול לסבול סבל ההמתנה (דרשות חתם-סופר ח"ב דף רנח).

וזה לימוד גלותנו המרה והארוכה הזו להתנשא ולהכנע ולסבול עול הגלות, היפוך הכת הידועה שאינם יכולים לסבול הכניעה וסבלות הגלות (שם משמואל שמות תרע"ז).

כי הגלויות מכפרים ומזככים על כן הקללה היא ברכה והכל לטובתנו להזדכך בכור האומות ולהיות זך בלי שמרים, גם הגלויות מעוררים לתשובה (שלה"ק ח"ג תושב"כ פ' בלק). כל דוחקין דעבדין לישראל בגלותא מקרב פורקנא כמ"ש אגרא דכלה דוחקא ולכך כל הקללות הן טובתן לקרב הגאולה (הגר"א על אסתר א, א, ע"פ הרמז). ואמרו במדרש שהגלות מכונה בשם לבנון כי הגלות מלבין עוונותיהן של ישראל (צרור המור שיה"ש ד, ח וכן הוא בגר"א).

ע"י שישראל גולים בין האומות נתמלא כבוד ה' את כל הארץ שנתפרסם בכל העולם אמונתו ותורתו (ילקוט ראובני והעמק דבר פ' שלח), ופיזור ישראל בכל העולם מורה על מעלה אלקית שלהם (מהר"ל נצח ישראל פני"ו) וע"י הגלות מפרסמים את האמונה בכל הגוים (מהרש"א פסחים פז) ומטהרים את ארץ העמים (הרמ"ע מפאנו עשרה מאמרות חיקור דין ח"ד פ"ג).

ועלינו מוטל חוב גמור לתקן את האויר החיצון, לפי שאנחנו בני תורה חובה מוטלת עלינו לתקן בהבל התורה היוצא מפינו לטהר את אויר הארצות של שבעים אומות ובעת שיתוקן האויר הזה עד קצהו יבוא משיח לגאלנו וכבוש כל העולם תחת רשותו ואז יהיה הטוב גובר על הרע כמקדם (עמק המלך, שער קרית ארבע פ' קנב) וכל ארץ וארץ מן ארצות העמים צריך יהודי א' על כל פנים להיות גולה שם או נשבה שם ויתקן ניצוצי תורה וניצוצי נשמות עם השכינה ויתבראו מהניצוצים האלה נשמות עד שיתבררה הקדושה ויוציא כל הניצוצים מיד הטומאה הוא חיות שלהם (עמק המלך שער רישא דז"א פ"ח).

אמנם בעוונותינו שגלינו מעל שלחן אבינו נשתעבדו תחת האומות שתחת המזלות, וכל זה הוא רחמי אבינו שבשמים כי אם היינו מקבלים מאת השי"ת עצמו לא היינו יכולים לסבול העונש כדכתיב וסביבנו נשערה מאוד וחובותינו הוא טובותינו לינק מתמצית השפע הבא דרך המזלות לכל העמים (הפלאה כתובות סז). וע"י חסד לאברהם (מעין חמישי נהר יב) ביאור סוד הגלות.

הגלות מחוייבת והכרחית להיות קודם הגאולה והטובה האמיתית המעודדת, כמו שהחרישה הכרחית קודם הזריעה, וכמו שאמרו בגמ' ג' מתנות טובות נתן ה' לישראל וכולם לא ניתנו אלא ע"י יסורין.

כי כל הטובות הנצחיות המעודדות צומחות ועולות מיסורי ומכאובי הגלות החיל הזה אשר ע"כ פקד עלינו יתב' לבל נהיה חרדים לבהל ולמהר זמן הגאולה כמאמר הנביא (ישעיה כח) המאמין לא יחיש, וכמאמר שלמה המלך ע"ה השבעתי אתכם בנות ירושלים כו' עד שתחפץ. ובמדרש השביע הקב"ה את ישראל שלא ידחקו על הקץ, ממש כפרי הפך כל עוד שתעמוד מחובר בגוף האילן תגמר בטוב הביכור והבישול כן כל מה שירבו הימים ויתאחר זמן הגאולה ויסורי הגלות יגבירו כח - לעומתם תחזקנה הטובות העתידות המיועדות וישלמו באושר שלמותם (המגיד מדובנא, אהל יעקב ויחי וקול בוכים על איכה א,ו).

ולסיום נעתיק דבריו הנפלאים של בעל הכלי יקר (עוללות אפרים ח"ד מאמר תק"ס): כי בגלות הזה אנו כעיורים ואין אנו משיגים האמת שלטובתנו נתכוין הקב"ה למרק עון וחטאת בגלות זה כנבואת דניאל שנאמר "להתם חטאת ולכפר עון", ולעתיד בביאת הגואל נכיר ונדע למפרע שטוב ה' לכל ואז תפקחנה עיני העיורים שצעקו בבלות למה ה' תעמוד מרחוק למה פניך תסתיר, ובאמת עין השגחתו תמיד פקוחה כו' כי בזמן הגאולה יהיה "מלאה הארץ דעה" וכולם יביטו את פועל ה' וישמעו בקול ה' ואז לא יהיה עוד העולם חשוך בעדם כי יהיה ה' להם לאור עולם ולא תהיה עוד צרה בעולם, **וכל זה הוא הערה להשתיק בעלי התלונה ולסבב שיקבלו עליהם בשמחה משפטי ה'** וכן נאמר באהרן וידום אהרן, ועיקר הנחמה שישראל מתנחמין בה בגלות החל הזה הוא בהיותם יודעין ומכירין שהגלות בא לטובתנו להטיב אחריתנו וכל זה לנקות אותנו מכל חלודת הפשעים שחטאנו ושהעינו גם אנחנו גם אבותינו ובכל זאת אנו מתנחמים ומצפים לאורה וליום ישועה כי יבוא.

בירור הניצוצות קדושים

כבר מבואר בספרי קבלה וחסידות כי בגלות מבררים את הניצוצות הקדושים אשר נתפזרו בכל העולם, ועד שיבוררו כל הניצוצות לא תהיה גאולה שלימה, כמבואר בדברי האריז"ל (עץ חיים שער ט"ל פ"ב ושער המצוות פ' ראה): צריכין ישראל לגלות בין כל האומות ללקט הנשמות של קדושה שנפלו לקליפות וכאשר יגמר לקיטת כל הנשמות אז יתקיים בלע המוות לנצח ואין בן דוד בא עד שיכלו כל הנשמות להתברר מכל האומות כולם בסוד ושב וקבצך מכל העמים אשר הפיצך וגוי ולעתיד לבוא שכל הקדושה תתברר מתוך כל העי' שרים יסתלק כל חיותם ואז יתבטלו הקליפות הנקראות מות לא יהיה גלות אחריה לעולם, וכן כתב המהר"ח"ו שהגלויות הוצרכו לברר ניצוצות הקדושה שנתערבו בחטאו של אדה"ר בתוך הקליפות (ספר הליקוטים פ' כי תצא, ועי' ספר הגלגולים פ"א-ב, ליקוטי תורה תהלים ל"ב, שער הפסוקים שמות א').

ומענין זה כתב המגלה עמוקות (פ' נח) דלכן נקראת בבל שנתערבו שם הרבה ניצוצות טהורות, ולכן הי' עיקר תורה שבע"פ בבבל כמו שהיה במצרים הרבה ניצוצות תקועות שם עד שהוצרכו ישראל לירד למצרים להוציא משם ניצוצות הטהורות וכו', וכמו שלא היו יכולין ישראל לקבל תורה שבכתב עד אחר גלות מצרים כן ג"כ לא יכלו ישראל להשלים תורה שבע"פ עד שהיו בבבל ששם נגמר תלמוד רב אשי.

וכן כתב האור החיים הק' כי אחד הטעמים של הגלות הוא כדי שיבוררו הניצוצים של הקדושה מבין הארצות כי כל מקום ומקום שימצאון שם ישראל באמצעות היסורין והתורה והמצוות הניצוצות מתבררים מעצמם, ואם לא היו ישראל חוטאים היה להם כח לברר הניצוצות הקדושות במקום שהם מכל המקומות אשר באו שם, מה שאין כן אחר חטאם דחלש כחם ולואי שתשיג ידם במקום עצמו אשר שם הניצוצות (בראשית מו, ג' וכן ויקרא כה, לט).

וכן כתב רמ"ז וואלי (ממלכת כהנים יחזקאל ל"ד) הגלות לתכלית בירור ניצוצות הקדושות מתוך הקליפות וכשנשלם הבירור הקב"ה יוציא את ישראל מן העמים. וראה עוד ביאור הרמ"ז לזוה"ק כי-תשא קפח ב', סידור האריז"ל קול יעקב בביאור לכה דודי" ויכל זמן שלא יתבררו כל הניצוצות אי אפשר להיות גאולה שלמה כמשרז"ל עד שיכלו כל הנשמות שבגוף, מגלה עמוקות ויגש ד"ה אל תירא, וארא ד"ה וידבר אלקים, זרע ברך יתרו א', דגל מחנה אפרים פ' בחוקותי ד"ה והשיג לכם, אוהב ישראל פ' בא ד"ה הנה ידוע, עמק המלך שער עולם התהו פמ"ג, שער רישא דז"א פי"ח, החיד"א ראש דוד פ' ויצא ד"ה דכל הגלויות, שם הגדולים מערכת ספרים בסופו, נודע ביהודה הגדש"פ ד"ה מה העדות, בני יששכר ניסן מאמר ד' ד"ה ידוע סיבת כל הגלויות, אגרא דכלה נצבים ד"ה ושב ה', מאור ושמש פ' פנחס ד"ה ותקרבה, ערבי נחל שמות ב', נצבים ב', באר מים חיים פ' בראשית ד"ה ועל הדבר הזה, פ' תולדות ד"ה נודע לכל, פ' וישלח ד"ה נודע אשר, פ' שמות ד"ה ידוע ליודעי, פ' נצבים ד"ה ואמר הדור האחרון, בעל ההפלאה הגדש"פ ד"ה ולבן ביקש, ליקוטי הלכות חלה הי"ד אות ב' ד"ה מה שישראל, מאור עינים פ' תולדות עה"פ ויאמר ה' לה, פ' ויצא ד"ה וזה טעם הגלות, פ' ויקהל ד"ה קחו מאיתכם, וריש פ' מטות, תפארת שלמה כי-תצא עה"פ ושביט שבי, שפת אמת חנוכה תרני"ג ד"ה ארוממך, שמות תר"מ ד"ה הבה נתחכמה ועוד.

בירור הניצוצות בגלות נעשה אע"פ שחוטאים במקצת עבירות, וכמו שכתב החיד"א (אהבת דוד דרוש י"א) שישראל במצרים תקנו ניצוצי הקדושה של אדה"ר למרות

שהיו בהם עובדי ע"ז, וכן מבואר בדברי **ההפלאה** (הגדש"פ ד"ה ולבן ביקש) כי גם להיות עם ישראל חוטאים הרי הם מבררים את הניצוצות הקדושים, וביאר בזה הפסוק "והן לא יאמינו לי", שמשו רבנו חשב שעם ישראל לא יאמינו לו שגם בהיותם חוטאים הרי הם מבררים את ניצוצות הקדושה אשר במצרים, ועל זה נתן לו הקב"ה ג' סימנים למען יאמינו וכו'.

הגלויות להשלים ד' מאות שנה של גלות מצרים

עוד יסוד המבואר בספרים, כי בברית בין הבתרים נגזר עלינו גלות של ד' מאות שנה, ואילו היינו נשארים במצרים עד סוף ד' מאות שנה היינו זוכים לגאולה שלימה שאין אחריה גלות, ומכיוון שיצאו מצרים קודם הזמן צריכים להשלים את זמן הגלות בשאר הגלויות.

ואמנם מבואר ברש"י שהגלות התחילה משנולד יצחק (בראשית טו יג, שמות יב מ) אמנם **החיד"א** (ראש דוד פ' בא) הקשה על זה מהא דאמרו במדרש (שיהש"ר פט"ו) אמרו ישראל רבון העולמים ת' שנה אמרת ועדיין לא שלמו א"ל כבר שלמו שנאמר כי הנה הסתו עבר, ופירשו המפרשים דקושי השיעבוד השלים, ורצה לתלות זה במחלוקת אם האבות יש להם דין ישראל וקונים קרקע בחזקה או לאו, (ועי' בספר מאיר עיני חכמים, תליתאי פ' חקת פלפול נאה בזה), ומ"מ חזינן דאיכא מ"ד דגלות מצרים לא התחילה משנולד יצחק אלא יצאו באמצע הזמן. וכן כתב **הצל"ח** (פסחים קט"ז) שנחלקו בזה המדרשים אם קושי השעבוד השלים ובזמנו יצאו או שעבור זה נתחדשו ארבע גלויות להשלים גלות מצרים.

ונראה ראייה לזה מהמבואר **בזוה"ק** (ויקהל רט"ז ב') שכל הגלויות נכללו בגלות מצרים, והגאולה ממצרים היא כוללת בתוכה את כל הגאולות, "בשעתא דנפקא שכינתא בגלותא דמצרים תבעת מקב"ה דיפרוק לה השתא ד' זמנין דאינון ד' גאולות לקבל ארבע גלויות, בגין דתהא בת חורין ולא תהא מתתרכא ובההיא שעתא קיימא ואתפרקת ארבע גאולות בההיא יציאת מצרים וכו' גאולות מצרים אית בה ארבע גאולות".

וכן מבואר בדברי **המהר"י** (ספר הליקוטים פ' כי תצא) שגלות מצרים לא נחשבת בד' הגלויות כי היא שקולה כנגד כולם, ובימות המשיח שיגמר כל בירור ניצוצות הקדושה ובלע המות לנצח אז יאמר "כימי צאתך מארץ מצרים אראנו נפלאות".

ונקדים דברי **התפארת שלמה** (פ' שמיני) אשר שאל- מדוע סרב משה רבנו להיות שליח לגאול את בני ישראל ממצרים "הלא הוא היה אוהב נאמן ודורש טוב לעמו ומדוע לא יחוש לגאלם, אך הנה ידוע כי גאולת מצרים לא היה בשלימות מחמת כי דלג את הקץ, **שהגזירה היתה ד' מאות שנה ואם השלימו העת ההוא היתה הגאולה בשלימות ולא היה שום שעבוד וגלות עוד**, וזה שאמר לו ה' יתברך אהי' אשר אהי' בשאר גלויות, לכן סרב משה בשליחות הזה כי רצונו היה יותר להתעכב עוד ולסבול צער הגלות עד שיתמלא הקץ שיהי הגאולה בשלימות שלא יהי' עוד גלות, ועיקר כוונת משה רבנו ע"ה הי' כדי שיתגדל ויתרומם כבודו ית"ש בעולם כמו שאנו מצפים במהרה יהא שמי' רבא מברך וכו' ישמח ה' במעשיו".

וכן כתבו ספרים רבים, עיי' **רמ"ק** אור יקר ח"ד עמ' רט, **הצל"ח** דרוש מ"ב, **תורת חיים** חולין צא ב', **רמח"ל** תיקונים חדשים תיקון ח', **ישמח משה** פ' שמות בשלח ושמני, **המגיד מדובנא** אהל יעקב פ' בא עה"פ ואכלתם אותו בחפזון, כוכב מיעקב הפטרת עקב, **דברי יהונתן** ריש פ' תצוה, תפארת יהונתן פ' בשלח, **מעשה רוקח** מס' פסחים משנת אלו עוברים בפסח, **מגלה עמוקות** סוף פ' שמות ופ' וארא סוד"ה וידבר אלקים, **סמא דחיי** דרוש ג', **החיד"א** פני דוד פ' מסעי, נחל קדומים פ' תרומה עה"פ ועשו לי מקדש, שמחת הרגל לימוד ג' ד"ה צפון בשם הרמ"ע ושאר מפרשים, יוסף תהלות תהלים קיב ב', כסא רחמים על אדר"נ פמ"א, **ערבי נחל** פ' ויקרא פסח דרוש ב', **צרוך המור** שיה"ש א,ט, **חת"ס** תורת משה פ' ויקרא עה"פ השביעיני במרוצים, **מהרא"ל צינץ** מלא העומר ריש פ' וארא וברכת השיר על שפוך חמתך, **כתב סופר** פ' שמות ובשלח, **שפת-אמת** פסח תרל"ט ד"ה ברוך, **בית הלוי** פ' שמות וכי-תשא ובשור"ת דרושים ב' וד', **שם משמואל** הגדש"פ עמ' מח, **בן יהוידע** כתובות קיא א', **בן איש חי** אדרת אליהו פ' חקת.

ואם ישאל השואל איך תאמר כי הגלות הזו באה להשלים די' מאות שנה של גלות מצרים והרי כבר עברו עלינו יותר מאלף ותשע מאות שנה בגלות ? אך כבר ביאר זאת **היערות דבש** (ח"ב דרוש ו') ואלו דבריו: "כי נאמר בקרא ועבדום ועינו אותם ארבע מאות שנה וגו' ומזה פשטה בעוונותינו הרבים הגלות, דלא נאמר במצרים רק בארץ לא להם, אבל בזה נאמר רק ארבע מאות שנה בכלל ולמה זה כל-כך זמן ארוך בגלות,

ואמרו שהוא בחסד ה' עם ישראל כי נגזר שיהיה תוקף צרות ושמדות למאוד, ואילו היתה הגלות זמן קצר היו הצרות והשמדות כל-כך תכופות הוה על הוה, צרה על צרה מבלי הרף לבלוע רוק ולא היה אפשר לעמוד בה ולכך הפליא ה' חסדו להאריך הגלות ונחלקו הגזרות והשמדות לזמנים מתחלפים ולארצות מתחלפות, בהצר לזה ינוח לזה עד שיש אפשרות לישראל לעמוד בצרה ההיא".

וכן כתב **הנודע ביהודה** (צל"ח פסחים קט"ז) שבגלות מצרים היה קושי השעבוד ועתה נהפוך הוא שאריכות הזמן משלים קושי השעבוד, והוא כדברי **הבינה לעיתים** (דרוש כ"ה) שחסד ה' הוא להקל מעלינו כל מה שאפשר ומחליף את סבל הצער והיסורין באריכות הזמן "כי יחלקם לזמן ארוך למען יסבלו מעט מעט בכל פעם ולא תכבד העבודה על האנשים", וכן כתב **הישמח משה** (פ' בשלח ד"ה והיוצא מזה), ומעין זה כתב **בשבט מוסר** (פרק נ"א) בטעמי אריכות הגלות, אלא שהוא ס"ל דהגלות אלף שנה עיי"ש.

וה**ערבי נחל** (לבעל "לבושי שרד" על השו"ע, ויקרא, פסח דרוש ב') כתב ביאור אחר, דבגלות מצרים היתה עדיין זכות אבות ולכן יכלו לשלם חלק מהחוב, ואילו שילמו כל החוב לא היה עוד גלות אחריה, אבל אחר כך תמה זכות אבות והוצרכנו לאכול שכר הגלויות בעצמנו וממילא אנו נעשים בכל יום בעלי חוב יותר ויותר מרוב עוונתנו שאנו מוסיפים בכל יום עד ישקיף וירא ה' ממרום ויתן בלבנו לעבדו ולשמור מצותיו ויגאלנו במהרה.

ועוד י"ל כי במצרים היה ריבוי גדול מאוד של עם ישראל (שלושים פעמים ששים רבוא לבד מטף ונשים) וכולם עבדו בפרך, ולכן מוכרח להיות שעבוד גלויות יותר ממה שנשאר מגלות מצרים (ק"צ שנים), וכן מבואר ב**פרשת דרכים** (דרוש ה') כי ריבוי האנשים השלים להם תי' שנה של מצרים.

ומכל זה נבין מה נואלו אותם חכמים בעיניהם הקוראים לכל היהודים לעלות לאה"ק, דמלבד שהוא עוון חמור נגד הג' שבועות שהשביענו הקב"ה ומסכן את כל עם ישראל, אך דבר זה גם מעכב את הגאולה השלימה, וגם אם יעלו לארץ רק יראי ה' הרי עיקר בירור הניצוצות נעשה על ידיהם, ועל כרחנו נאלץ לשוב לגלות ולברר את הניצוצות ולהשלים את זמן הגלות שנשאר.

יז) קבלת עול הגלות

כתב המהר"ל בענין מלכות הרביעית היא אדום "אשר חלק ה' יתברך אליו חלק גדול בעולם עד עידן עדנין, וחכמי אמת והחסידים והקדושים קבלו עול מלכות זה עליהם, כאשר עמדו על סוד מלכות רביעית זאת" (נצח ישראל פרק י"ח).

ונראה מדבריו כי דוקא החכמים החסידים והקדושים קבלו עליהם עול הגלות, מה שאין כן המון העם אשר התקשו לקבל עליהם עול זה, וזה ייתכן מכמה סיבות, הן משום חיבת הארץ הקדושה והשתוקקותם לשוב אליה, וחלקם אינם מבינים שהיא גזירה שגזר עלינו הקב"ה שנהיה מפוזרים בכל העולם עד ביאת המשיח והשביע אותנו שלא לדחוק את הקץ (כתובות קי"א), והן משום שלא הבינו את ערך הגלות ותועלתה שהיא מכפרת על חטאינו, והיא תרופה למכתנו ואין הגאולה יכולה לבוא בלתי הגלות וכענין החושך הקודם לאור, וגרעין הנרקב בטרם יצמח ויוציא שרשיו.

(ועי' בדרשות מהרא"ל צינץ (דרוש י' לבין המצרים) שכתב בטעם אריכות הגלות, כי עמידת הבנין הוא כפי חוזק היסוד שלו, והבית השלישי שהוא נצחי צריך יסוד חזק ולכן צריך תשובה שלימה ולתקן בגלות את כל העוונות והחטאים כדי שייבנה בית נאמן בלי שום פסולת "ונוח להם לאומה הישראלית אריכות הגלות יותר משיגאלו אולה בלתי שלמה כאשר היה מאז לפנים כי כל הוה נפסד אינו תכלית אמיתית").

אבל האמת כי גם יסורי הגלות ומה שנראה כהיפך הברכה הרי הוא טוב גמור אלא שהוא מחסדים הנעלמים וכמ"ש "כי כאשר ייסר איש את בנו ה' אלקיך מיסרד", כדי שישאל יזדככו ביסורים ויזכו לקבל הגילויים הנעלים של הגאולה, אך פשוטי העם עליהם משפיע חושך הגלות ואינם מבינים את התוכן הפנימי והמעלה שביסורי הגלות, ואותם קל לשכנע עם מדרשים ומאמרים על מעלת ושבת א"י ולהשפיע עליהם שצריך לעלות לארץ ולבנותה וכדו' וכמו שעשו ראשי הציונות והרבנים שנמשכו אחריהם (אך פעמים רבות סילפו את דברי חז"ל והוציאו דברים מהקשרם), ובעיקר בזמן צרות רדיפות ושמידות עמדו משתגעים והניאו את המון העם והוליכו אותם שולל בתואנות והבלי שוא, ורבים היו שהתפתו אחר הכתות פורקי עול כמו ש"צ והציונות, וכמו שכתב הגאון בעל משך-חכמה במכתב:

המביט בעין פקוחה בספר דברי הימים להיות ישראל בגולה, יראה פעמים לא ספורות עמדו בעמנו משתגעים ובעלי דמיון, זה בזרוע ימינו וזה במופתים בדויים וכזבים וזה בתשובה ותענית הוליכו את העם שולל ויאמינו כי הגאולה קרובה לבוא, ויצאו רבים מקהל עדת ה' מהדת ומהאומה, וכחשו בתקוה העתידה והיה לפוקה ולמכשול לבית ישראל, עם כל האזהרות שהזהיר רבינו משה בספר שופטים ואגרת תימן לבלתי להטות לב לרעיון כוזב ולבלי לחשוב אודות פעולות ודרכים להגאולה המקווה, לא הועיל לרכי הלבב ונדכאי רוח אשר בהריחם ממרחק דמיון להתנוצצות רעיון זר אודות תקוה הנועדה מפי ה' הלכו

כבהמה בבקעה ויהיו למרמס, בשכחם דברי ה' על יד נביאו "ופתאום יבוא אל היכלו" (הובא בספר מרא דארעא ישראל ח"ב עמ' כד).

וכן מבואר בדברי **האברבנאל** (ישועות משיחו ח"א): שראה אברהם אורך הגלות הזה וצרותיו העצומות וחשש אולי בניו יתעוררו לצאת מהגלות קודם זמנו הגדור לפניו יתב', כאשר עשו בני אפרים שנבהלו נחפזו לצאת מגלות מצרים קודם הקץ ואף ה' חרה בהם ויהרוג במשמניהם אוכלוסים הרבה, ולזה אמר שאברהם בדעתו קץ הגאולה ה' מפריח את העיט שהוא בן-דוד שלא ירד על הפגרים המורים על המלכות עד עת ערב שהוא זמן הגאולה וקץ הגלות כדכתיב והיה לעת ערב יהיה אור (זכריה יד). ואין ספק שעל זה אמר שלמה (שיה"ש ב, ז) השבעתי אתכם בנות ירושלים בצבאות או באילות השדה אם תעירו ואם תעוררו את האהבה עד שתחפץ ואמרו בפרק שני דיני גזירות (כתובות קיא) אמר ריב"ח ג' שבועות הללו למה, אחת שהשיבוע הקב"ה את ישראל שלא יעלו בחומה, ואחת שהשיבוע את ישראל שלא ימרדו באומות העולם, ואחת שהשיבוע הקב"ה את אומות העולם שלא ישתעבדו בישראל. וענין המרד באומות העולם, הוא יסיבלו עול גלותם וישבו תחתם עד עת קץ בבוא חליפתם, ועל זה אמר הנביא צפניה (ג, ח) לכן חכו לי נאום ה' ליום קומי וגו', **יצוה שיחכו עד עת הקץ ולא ימרדו לצאת מהגלות קודם העת הגדור לפניו יתב'.**

הנה מי שמקיים מצוות ע"פ שכלו והבנתו, זה היה חטא שאול המלך שלא קיים את מאמר ה' להלחם בעמלק ולהכריעם והתחכם על מאמר ה' ע"פ דעתו והבנתו, וע"י בדבריו החמורים של אוה"ח הק' (פ' כי-תבא עה"פ ושמת בטנא) על אלו שמקיימים מצוות לפי הבנתם ולא ע"פ חז"ל.

וכתב בספר **שם משמואל** (משפטים תרע"א): "דהנה יסוד כל המצוות וראשיתן לקבל עליו עול מלכות שמים והיינו לעשות ככל אשר נצטוו בלי שום התחכמות וידיעת הטעם כמו עבד העושה צוואת רבו, ואחת הוא לו אם הדבר נראה בעיניו שטוב ונכון לעשות כן או להיפוך, מכל מקום הוא אדעת"י דרב"י קעביד, וכן צריך להיות בעשיית המצוות שאפי' שכלו יגיד לו שאין הדבר נכון ושלא יצמח לו מזה רק רע ח"ו מ"מ עושין המצוות מחמת צוואת השי"ת ואחת היא אם נבין הטעם ואיך זה מביא לאושר האמיתי או ח"ו אפי' נראה בעיני אדם להיפוך מ"מ עושין מחמת ציווי השי"ת, וזהו מחמת הביטול האמיתי שישראל בטלין להשי"ת שאין להם בחינת עצמם כלל, וכמ"ש דוד המלך ע"ה נפשי כגמול עלי אמו".

וגם אם נראה לאדם שטוב לעבוד את ה' רק בארץ הקדושה אעפ"כ צריך לבטל רצונו מפני רצון הקב"ה, ופשוט שמי שמכוון לעשות רצון ה' לא יגיע לו שום הפסד מזה (למרות שהדר בחו"ל נמצאים סביבותיו רק י"א אלף מלאכים והנכנס לא"י מלווים אותו כ"ב אלף מלאכי טהרה, כמבואר בחסד לאברהם מעין ג' נהר ד'). ולמרות שאנו רוצים לשוב לארצנו הקדושה אבל לעשות רצון אבינו שבשמיים גובר על האהבה לארצנו הקדושה.

לכן כתבו גדולי רבותינו ראשונים ואחרונים לא לדחוק את הקץ אלא צריכים ישראל לקבל יסורין באהבה ולקבל עליהם עול הגלות, ובזה נקרב את הגאולה השלמה.

המהר"ם חאגיז בספרו "משנת חכמים" (בביאור מעלת קבלת היסורין באהבה) האריך בזה שהגלות והצרות לישראל אינו אלא לטובתם שיתקרבו וישבו אל ה',

וקבלת היסורין מאהבה הוא סימן אהבה ויראה להשיי"ת, ומאהבת ה' אותנו מתחילה ועד סוף המשיך עלינו עול הגלות והיסורין כדי להיטיב אחריתנו ונקבל שכר כולם.

והמהר"ל החמיר בזה מאוד והזהיר לא לצאת מהגלות אף אם ירצו להמית אותם בעינויים קשים (נצח ישראל פרק כ"ד) והזהירו אותנו חכמים לקבל עלינו מלכות וממשלת האומות, אחר שגזר השי"י שנהיה תחת רשותם ראוי עלינו לקבל ממשלתם ולא לבטל הגזירה (באר הגולה באר ז'). ומבואר בזוה"ק (ויקהל קצח ב') כי בזכות שסבלו עם ישראל את קושי ועול הגלות במצרים לשם הקב"ה לכן זכו לתשועה וניסים גדולים.

הרמב"ם (איגרת תימן) כתב שהוכיחו רבותינו לשאת כזבי ישמעאל ושקרו ולשתוק ממנו וסמכו זה לפסוק שכתוב בשם בניו "ומשמע דומה ומשא" (בראשית כה, יד ותרגום יונתן) שמע דום ושא, וכבר הסכמנו כולנו גדולים וקטנים לסבול שעבודם.

בשו"ת מן השמים (לאחד מבעלי התוס' אשר שאל בחלומו והיו משיבין לו מן השמים) כתב "על טבילת בעל קרי לתפילה, השיבו שדבר זה גורם אורך הגלות כי אם היתה תפילת ישראל כתקנה כבר היתה מתקבלת זה ימים רבים תפילתם, אך **סבלת הגלות ותלמוד תורה ומעשים טובים הם העומדים לישראל**".

הכוזרי (מאמר א' קיג-קטו): מצאת חרפתי מלך כוזר! אילו היה רובנו מקבל הדלות והכניעה לאלקים ובעבור תורתו לא היה מניחנו הענין האלקי כל הזמן הארוך הזה וכו', ואילו היינו סובלים הגלות והדלות הזאת לשם אלקים כראוי היינו לפאר הדור שאנו מצפים עם בא המשיח, והיינו מקרבים עת הישועה העתידה שאנו מיחלים אותה.

הרשב"א (פרושי הגדות חולין צא) כתב דיש לנו לעמוד תחת רשות אדום עד שיראה ה' בעניינו ויגיע זמן הגאולה העתידה.

רד"ק (מיכה ז, ט): זעף ה' אשא, בגלותי אני נושא וסובל זעף ה' ומצדיק עלי את הדין, כי חטאתי לו, ואסבל עד אשר יריב ריבי עם הגוים שלחצוני ועשה משפטי, שיקח נקמתי מהם.

תורת המנחה (ויחי דרשה י"ט) שיש לנו להודות ולשבח לשם ית' על כל הבא עלינו ולהצדיק עלינו את הדין, ועוד שיש לנו להודות על הגלות כי היא המדה הטובה שנבחרה לנו.

רבנו בחיי (כד הקמח, נר חנוכה): קבלה בידינו שהגאולה העתידה עתידה שתהיה בדמיון גאולת מצרים... ועל כן כשאנחנו בגלות ראוי לנו לסבול הצרות המתרגשות עלינו ולהתפלל להקב"ה שיתן לנו כח לסבלן ושיהיה בטחוננו בו שהכל לטובתנו... וכמו שאירע לנו בשעבוד מצרים שסבלנו כמה יסורים וכמה שיעבוד ועינוי והקב"ה ברחמיו הרבה נפלאותיו ומופתיו בפרעה ובכל מצרים והוציאנו ביד רמה, כן הוא עתיד לעשות בגלות המחודש הזה מכל שאר הגליות אשר סבלנו בדורות שעברו כמה צרות וכמה יסורין וגזרו עליהם כמה גזירות מחודשות וכמה מיני שמדים, על אחת כמה וכמה שעתיד הקב"ה לכפול שכרנו ולחדש ניסים ונפלאות לעיני הגוים יותר ויותר מביציאת מצרים.

ודברים נפלאים כתב **האזה"ח הק'** בפרשת ויגש (מו, ז), במעלת קבלת עול הגלות, כי בני יעקב אשר ירדו למצרים באו מרצונם לקבל גזירת מלך בלב שלם, ואותם לא הוצרך להביא אלא הם באו מעצמם אתו בדומה לו, ואילו שאר בנותיו ובנות בניו לא באו מרצונם עד שהוצרך יעקב להורידם בעל כרחם. ובשכר שקבלו עליהם בני יעקב גזירת המלך ברצון - זכו שפקע מהם השעבוד, כי סמא דיסורי קבולי (ברכות סב) וכל זמן שאחד מיורדי מצרים קיים לא התחיל השעבוד, ורק אחר שמת יוסף וכל הדור ההוא אז התחיל השעבוד.

ועיי' **בשל"ה הק'** (תושב"כ פ' וארא) ששבט לוי לא היו בגזירת גלות מצרים ולוי ידע דבר זה ורצה להשתתף בצרת הציבור ולכן קרא שמות בניו על שם הגלות, וכתב בעל **המשנה למלך** (בספרו פרשת דרכים דרוש ד') ששבט לוי לא היו בכלל השעבוד במצרים כי לא היה להם חלק בא"י. ומבואר בדבריו כי רק מי שסובל עול הגלות זוכה לחלק בארץ הקדושה. ומעין זה איתא במהר"ל (בדרוש על התורה) שלא היתה ראויה התורה להנתן לישראל כי אם בשביל שהיו בשעבוד ויסורין, ויתרו שלא היה בשעבוד מצרים לכן לא זכה להשתתף במעמד מתן תורה. וכל אותה כניעה שהכניע יעקב עצמו לפני עשו עשה כן כדי לסלק עצמו מברכת עוה"ז להיותו כולו לעשו, והברכות של יצחק יתקיימו לעוה"ב (זרע יעקב).

הגר"א (ביאורו לישעיה ט, יב): כשהקב"ה משעבד את ישראל תחת יד איזה אומה הראוי לקבל באהבה ולהכניע את עצמו תחת יד האומה ההיא כמ"ש "עבדו את מלך בבל וחייו" ומכח השעבוד ההוא ראוי לשום על לב ולדרוש אל ה' בכל לבבם.

ר' יוסף יעבץ (תהלים צד) ביאר שתי תועלות גדולות בגלות, הא' כי יהיה לו פתחון פה להעלותנו על כל האומות ביום הדין כי סבלנו גלותו והורגנו כל היום על קדושת שמו בסבר פנים יפות, הב' כי יתבררו זכי הלבב הראויים לידבק בשם הנכבד והנורא.

מהר"ל מפראג (נצח ישראל פכ"ט): בני אל חי זרע אברהם תולדות יצחק צאצאי יעקב, אל יהא קטן בעיניכם התוחלת והתקוה הזאת שהיא לזכות ועל הצדקה עולמית, מורה על זרע אמת לא ישקרו באמונתם, העם אשר יושבים בחושך **נותנים שכמם לסבול עול הגלות** ולהתבזות מן האומות זה עידן ועדין, **דבר זה בודאי מורה על אמונתם.**

ר' יעקב עמדין (מגדל עוז, סוף עלית הטבע): פריצי העם שדוחקין את השעה הניח אותם ה' לנסות את ישראל הישנם אוהבים את ה' בכל לבבם לסבול עול הגלות באהבת אביהם שבשמים.

בעל **ההפלאה** (הגדש"פ ד"ה ולבן ביקש) גלות מצרים וכל הגלויות הוא לטובת ישראל וכו' ועניינו להוציא ניצוצות הקדושות שנפלו בקליפה מחטא עץ הדעת ועל כן אמרו חכמינו ז"ל חייב אדם לברך על הרעה כשם שמברך על הטובה, שזה טובה כמו זה וצריכים אנו להודות על הגלויות כמו על הגאולות, וזה שתיקנו לומר עבדים היינו, ליתן שבח על העבדות גם כן, וזה טעם מצוות אכילת מרור ליתן הודאה על מרידת העבדות כמו על החירות, וזה שאמר מתחילה עובדי ע"ז היו אבותינו כלומר שהגלות היה לטובה לברר הניצוצות שנפלו בחטא אבותינו.

חתי"ס (דרשות לפסח ח"ב דף רנח): כי זה כל פרי מעללינו שאנו יושבים ומצפים ישועת ה' ואין אנו יודעים מתי קץ הפלאות, ומכל מקום אנחנו מאמינים ובוטחים

בשמו הגדול וכו' ובה מרגילים את התינוקות בליל הסדר בזאת העבודה להיות יושבים ומצפים על השולחן ואין אוכלים עד גמר כל הסדר של פסח, אכן הרשע אינו יכול לסבול סבל ההמתנה לכן משיבים לו בעבור זה עשה ה' לי בצאתי ממצרים, בזכות ציפיתי לישועה ולא מהרתי את הקץ כבני אפרים.

קב הישר (פרק צ"ד): צריך כל בר ישראל לקבל עליו עול הגלות באהבה ובחיבה ובפרט בגלות המר הזה.

שפת אמת (חיי שרה תרמ"ט): וגם כשאנו בגלות תחת איזו מלכות יש לנו להשכיל ולהבין שהכל ממנו יתב' ובוודאי מי שזכה חל עליו עול מלכותו בלי שום הסתר, והגלות הוא בהסתר וכשמקבלים עול תורה מסירין ההסתר ומעבירים עול מלכות וד"א. שמג' מלכיות ראשונות נגאלו בזכות ג' אבות ועתה ע"י דוד המלך ע"ה, וכן כתב מהרש"א שגאולתנו תהיה בזכות תפילה (חנוכה תר"מ).

שם משמאל (שמות תרע"ז) והכניעה איננה למצרים אלא להשי"ת הגוזר את הגלות, ועל כן יכולות להיות ההכנעה והשפלות במדור אחד עם ההתנשאות ואין זה מבטל את זה, ושתי אלה החזיקו מעמד ישראל בגלות. וזה לימוד לגלותנו המרה והארוכה הזו לאחוז בשתי המדות יחד להתנשא ולהכנע ולסבול עול הגלות וכו' היפוך הכת הידועה שאינם יכולים לסבול הכניעה וסבלות הגלות ובה נזכה לפאר תחת אפר.

ועי' עוד: דרשות ר"י אבן שועיב וישלח (ד"ה וכל זה), מלא העומר (קהלת ח,ב), נועם אלימלך (פ' וישלח), שפתי כהן (פ' תולדות בשם שערי אורה), רמח"ל קל"ח פתחי חכמה (מ"ב ומ"ט), שו"ת בשמים ראש (סי' רנא), המקנה (קדושין מ' ע"א), יערות דבש (ח"א דרוש ב'), תפארת שלמה (וארא עה"פ וירא בסבלותם), ספר תורת הגלות וספר אפס בלתך גואלנו (שער א') ותשועת עולמים.

ועיקר עבודת ה' היא בזמן בגלות, וכמו שכתב בספר החיים (לר' חיים אחי המהר"ל) שהגלות ענין הכרחי אל האמונה, שהיא אינה ניכרת רק בגולה וכו' וזמן הגולה הוא כדי להודיע שעמו ישראל הם שלמי אמונה (גאולה וישועה פ"א).
וכן בדברי החת"ס מבואר כי שבח גדול הוא לעבוד את ה' בזמן הגלות, ועדיפה עבודה זו על העבודה בזמן ביהמ"ק: "אבל האמת יורה דרכו כשם שרב והרבה עבודת ה' בבית-מקדשו, הרבה יותר עובדים ה' ומראים חיבתו בהיותנו מפוזרים גולים וסורים סובלים מה שסובלים, ועל כן הסביבה סביב הר אדום במדבר הוא רומז לאריכות גלותינו בעו"ה וכשם שאמר רב לכם שכר וגדולה שבת בהר חורב, כן רב לכם שכר סוב ההר הזה" (תורת משה איכה עה"פ על זה היה דוה, דרשות דף שלי"ט ד').

ודברים מופלאים כתב בזה ר' צדוק הכהן (פרי צדיק פ' ויחי): רק במצרים זכה יעקב להשתלם בקדושתו ולא בא"י, וכן מצינו בגלות בבל וגלות בית שני שעיקר התפשטות התורה שבע"פ היה דייקא בבבל ודייקא שם נתגלה להם רזי התורה מה שלא נתגלה להם בישובם על אדמתם, ודייקא בבבל היו אנשי כנסת הגדולה. ואמרו (סוכה מ"ד) דלהון היא, ואח"כ התלמוד הבבלי שהוא עיקר תושבי"ע שלנו נתייסד בבבל, ואמרו (שיהש"ר פ"ד) צדיקים העמידה לי בחורבנה יותר מצדיקים שהעמידה לי בבניינה.
כי באמת הענין הזה שיושלים יעקב בקדושתו דייקא במצרים ולא בארץ, ושיתגלה ויגיע לעולם כלל הכנסת ישראל נפשות קדושות מוכנים לקבלת התורה דייקא בחו"ל ולא בארץ ושיהיה גמר הבריאה גם כן במקום הזה - הם עניינים סתומים ונעלמים

משכל האדם להבינם, ומרמז לנו בענין הזה שלא ימס לבבנו מאשר אנחנו בעקבתא דמשיחא ובכל דור הנפשות מתקטנים ואיך נזכה לגאולה, כי רואים אנחנו מה שקרה לאבותינו בגלותם ודייקא בגלות הגיעו לכל הקדושות כי כן רצון השם יתברך וכו' שדייקא ע"י השפלות והירידה יתעלה הקדושה בתכלית להתברר בשלימות.

יח) בזמן הזה ירדה הארץ מקדושתה ואין בה שבח כל-כך

הנה כאשר היה בית-המקדש על מכונו והיו הקרבנות קרבים, היתה כל הארץ מתברכת וגם יבול התבואה והפירות היו מתברכים מאוד, וכמו שאמרו בגמ' ר"ה (טז א') אמר הקב"ה הביאו לפני עומר בפסח כדי שתתברך לכם תבואה שבשדות, שתי הלחם כדי שיתברכו לכם פירות האילן, נסכו לפני מים בחג כדי שיתברכו לכם גשמי שנה, ובפסחים (מב ב' ורש"י) בתחילה כשבית המקדש קיים היו מביאין נסכים מיהודה ובזכות הנסכים היה טעם בינם ולא היה מחמיץ וכו'.

הרי שעיקר ברכת הארץ היא בזמן ביהמ"ק, וכן מבואר בירושלמי (פאה פ"ז) ומדרש רבה (סוף פקודי) תנחומא (תצוה י"ג) וילקוט חבקוק (רמז תקסה). וכן כתב בעל הטורים (שמות לו, דברים ח, ג), שבזכות התורה ביהמ"ק והקרבת העולם ניזון, וכן כתב רש"י (כתובות י') שבזכות הקרבנות העולם ניזון וכן מבואר באבות דרבי נתן פ"ד. ולכן נקרא "היכל" שמשם כלכלה יוצאה לעולם (תוי"ט מדות פ"ד בשם ירושלמי), כי יש ג' מקומות בקדושה שהמזונות יוצאין משם לעולם, מן א"י ומן השולחן שבהיכל שעליו היה לחם הפנים ומקודש הקדשים (גר"א אדרת אליהו פ' בלק).

וכתב רש"י (סוף כתובות הובא בשיטמ"ק) בברכותיה של א"י כשהם שרויין בארצם ועושים רצונו של מקום וברכה מצויה בארצם קרקע בית סאה (חמישים על חמישים אמה) של א"י היתה עושה חמש ריבוא כורין. וביאר המהרש"א שברכות הארץ תלוי בזכות וחובות היושבים בה, ובברכותיה היא נותנת מאה פעמים יותר ממה שראויה לגדל לפי הטבע, והיה ראוי להתקיים בעוה"ז אם לא היו חוטאים, ויתקיים לעתיד אחר שיקבלו דין על חטאם (כתובות קיא-קיב ד"ה עם חלב, לשנה, אבל).

וכן מבואר בזה"ק (וירא קח ב', תרומה קנב ב') דכשהיו ישראל בארץ הקדושה ועושים רצון אביהם שבשמיים היו מקבלים מזון ממקום עליון משולחן המלך וכל העמים היו מקבלים רק את התמצית (שאריות), וכאשר ישראל לא עשו כרצון אביהם הלכו בגלות בין האומות התהפך הדבר והגוים נוטלים פי שנים וישראל ניזונים מהשאריות.

וכן שם (לך לך פד ב') כיון שחטאו ישראל וטמאו את הארץ כביכול דחו את השכינה ממקומה והלכה למקום אחר ואז ניתן רשות לשאר עמים לשלוט, וכאשר השכינה בגלות מקום שאר הממונים שולטים ומשום כך כולם יונקים ממנה. וכן כתב בספר שערי אורה (שער א' עמ' ט') ומבית המקדש היו כל הצינורות נמשכות לכל הארצות כולן לשבעים משפחות כנגד ע' שרים, ובספר טוב הארץ (עמ' ה') שהשפע היה יורד על ביהמ"ק ומשם מתפשט על כל א"י. והחסד לאברהם (מעין ג' נהר כה) אין דרך השפע להתפשט בכל העולם רק בא"י וזה מה שאמרו חז"ל מתמצית של א"י שותה וניזון כל העולם כולו כי א"י הוא כמו לב המחזיק חיותו לכל הגוף וכו'.

והרמח"ל (אדיר במרום עמי' סט) כתב א"י משם השתת העולם ומשם יורד השפע תמיד ומתחלק לכל הצדדים.

וכן הוא ברמב"ן (ויקרא כו, יא) שברכות הארץ העתידות הן כולם ניסים ויהיו בהיות כל עמנו צדיקים בהיות כל ישראל עושין רצון אביהם ובנין שמים וארץ על מתכונתו, ועיי"ש (דברים יא, יב), מהרש"א ועין יעקב (תענית י' בשם הרשב"א), עץ הדעת טוב (פי' ויצא ובחוקותי), מבי"ט (בית אלקים שער התפילה פ"ה), אוצרות רמח"ל (תהלים פ"ה), יערות דבש (ח"א דרוש א' ודרוש י'), תפארת יהונתן (כי תבא כח, ב), ש"ך על התורה (פי' עקב עה"פ כי ה' אלקיך), פנים יפות (שמות ב, כג), נודע ביהודה תנינא סי' קז), תורת משה לחת"ס (פי' עקב עה"פ ברוך תהיה), ערוך לנר (סוכה לד א') ועוד.

הרי מבואר שבזמן ביהמ"ק עיקר הברכה והשפע היה מגיע לארץ-ישראל ולא למקום אחר ושאר הארצות ניזונו מהשיריים, ובזמן הגלות להיפך.

ומיום שחרב ביהמ"ק בטל השמיר ונופת צופים ואין יום שאין בו קללה ולא ירד הטל לברכה וניטל טעם הפירות (סוטה מח א') והברכה אינה שרויה בעולם והיא נמנעת משום החטאים (זוה"ק חיי שרה קלד א'), מיומא דאתחריב בי מקדשא עלמא אתקרי תהו ובהו (תיקו"ז כ"ב), וכן אמרו בגמרא (יבמות מז) השתא ליכא טיבותא (של א"י) וכתב רש"י שפסק חלב ודבש, וכן כתב אוה"ח הק' (פי' קדושים כ, כד) שבזמן החורבן הארץ אינה זבת חלב ודבש, ובהגהות היעב"ץ כתב שפסקה טובה מישראל בארצם משחרב הבית, פסקה הברכה בארץ כי הברכות היו בארץ בשביל ביהמ"ק (מהר"ל נצח ישראל פ"ה).

ו**כתב הרמח"ל** (מאמר הגאולה) שבזמן ביהמ"ק היתה הקדושה מתפשטת על כל ארץ ישראל ולא היתה יוצאת החוצה, אך בזמן החורבן והגלות נתמצמה הקדושה וחזרה להיות נקודה קטנה, ונחשך להם חושך לגמרי עד עמוד לכסא משיח צדק כי בזמן ההוא יעמדו שני המשיחים ובהם יתקן העולם.

ועתה בזמן הגלות הארץ קטנה מאוד, וכמו שכתב הרמ"ע מפאנו (אם כל חי ח"א סי' כ"ד) מציאות המוחש מן הארץ הקדושה מארבע מאות פרסה מרובעת שהיתה בעת שלום עכשיו נתקרבו גבוליה, דחקה צמצמה וקפלה ביניהם. וכן הוא באלשיך הק' (פי' שופטים יח, יד) רמז על הגלות אשר אנו בו כי הארץ עתה בלועה בעצמה כו' ונתכווצה עד יערה עלינו רוח ממרום. וכן בחסד לאברהם (מעין ג' נהר ג') ששיעור ארץ ישראל מהלך ד' מאות פרסה על ד' מאות פרסה, ועכשיו לא נשארה אלא מאה על מאה שהוא חצי חלק שמיני, וכל מקום דשן ושמן נקמט ונתכווץ, וזה לרצות שבתותיה כנגד ע' שמיטות שבטלו ולא נשאר ממנו אלא הטרשין שבה, ואף על פי שזורעין בטרשין שבה כמאן דליתא.

ומבואר בספרי המקובלים שבזמן החורבן האומות מקבלות את השפע. בספר **שערי אורה** (שער ה' עמי' נ"י) כתב ובשעה שהם חוטאים כו' הנה כל הצינורות שהיו באים לישראל מכל הטובות הנשפעות משם ה' הרי כולם נשחתות ושופכות אל ארצות שרי האומות.

הרמ"ק (אילימה עין כל תמר ה' פכ"ו) כתב כי א"י בזמן הנהגת הגלות כל פירותיה פחותים ופחוסים מאוסים כחושים, ובהנהגת הגאולה ימצאו בה פירות בשבח ומעלה על דרך שאמרו עדשים כדינרי זהב וחטים ככליות השור ואשכולות כעגלים וכיוצא

ממה שאמרו חז"ל בברכת א"י, והדין עמהם שא"י אינה תחת שעבוד שר כלל אלא מכוונת כנגד פתח לבנת הספיר שלא ע"י אמצעות שר לכך הברכה מצויה בה בלתי מצטמצמת ויצאו מטבע הנהגת העולם ויתפשטו יותר ממציאות הנהוג לפי כשרון בני אדם, עבר דרך הטבע ממנהגו.

אמנם נתמעט מציאותו מעוון התחתונים שמצמצמים הברכות וממעטים טבע המציאות, מצד שטבע המציאות הכלי מחזיק להיות עדשים כדינרי זהב וחטים ככליות השור ויותר מזה, אמנם החטא גורם שמצמצם הכלי עצמו ואינו נותן כדי ברכתו, כי הכלי מחזיק כמו שאמרו חז"ל עתידה א"י שתוציא גלוסקאות, רצו בזה שיש בעץ החיים לגדל פירותיו ולתקנם חלב חטה בלי מוץ ותבן ובלי סובין ומורסן שאלו הם מחטא אדם הראשון וכ"ו וזה להראות שהכלי התחתון הזה אין זה טבעו אלא שהוא כפוף קומתו ושיעורו הרבה מאוד יותר מזה אשר לפנינו.

והנה חטא אדה"ר מיעט טעם הפירות וחטאי בני אדם והדורות הבאים מיעטו אותם מיעוט אחר מיעוט עד הפחיתות הזה אשר אנחנו בו **וכאשר ישוב לימי עלומיו בהכרח ישוב לטעמו וליפיו ולהדרו**. ולא יסופר בדברי חז"ל דבר ממה שעתידי וממה שעבר שיהיה דבר מתמיה כלל, אמנם אחשוב **שלא יסבול הברכה אלא ארץ ישראל** מפני שבח הברכה אשר בה, אמנם שאר העולם אינו שותה אלא מתמצית של א"י, יהיה בשבח ומעלה אבל לא כא"י, ולכך נתנו חז"ל המעלה ההיא לא"י ואמרו עתידה א"י להוציא כלי מילת ולא נתנו ברכה זו לחז"ל מפני שאינה כלי מחזקת הברכה ההיא, אמנם בברכת א"י יתברכו ג"כ שאר הארצות. ועוד ביאר ענין זה בפרדס רימונים (שער ח' פי"ב).

בספר **'טוב הארץ'** (להמקובל רבי נתן שפירא זצ"ל עמ' ד') כתב שעתה כל השפע הנשפע יוצא לע"י שרים, כי בעו"ה עתה בעת החורבן השפע שמקבלת השכינה הוא התמצית ממה שהיתה מקבלת מקודם בבנינה, והשפע בעצמו לוקחת בעו"ה השפחה בישא כד"א תחת שפחה כי תירש גברתה.

אמנם עתה שנסתלק לה השפע מכל וכל והיא נקראת סוכת דוד הנופלת, שנפלה לא נאמר אלא הנופלת להורות שלעולם היא בעוונותינו נופלת, להיות שנסתם השער השפע שאינו נשפע למטה זולת הספיחים וספיחי הספיחים שאנו אוכלים, וכן תמיד מאותו השפע שהיה בה נגרע עתה בזמן הגלות, ולכך לעולם חוזרת לאחור וזהו הנופלת בכל יום שאין יום שאין בו קללה מרובה מחברתה כי כל עוד שהולך השפע מתמעט כחו כענין הספיחים שיש להם כח חזק וספיחי ספחים שהוא השתים הוא יותר מתמעט וכל עוד שהולך הוא מתמעט.

ושם (עמ' יג) ומתמצית אנו ניזונים כי אין שפע מתחלק לחז"ל שלא ינתן לשר של האומה ההיא. כי הנה אין דרך להתפשט השפע לכל העולם כי אם מא"י לא זולת וזהו אמרו רז"ל מתמצית א"י העולם שותה וכ"ו מן הזך והטהור שבשפע ניזונת א"י ואחר כך שאר ארצות, ולזה כיוונו רז"ל מתמצית א"י העולם שותה כנ"ו, אמנם בזמן החורבן שנפסק השפע בעוונותינו הנה כל האברים הולכים ודלים וכ"ו ולזה אין לך יום מחורבן הבית ואילך שאין קללתו מרובה מחבירו כי הולכים ודלים הנמצאות מחסרון השפע וכ"ו כן ג"כ מזמן החורבן ואילך מתמצית חז"ל א"י שותה כי א"י אין לה קיום והעמדה אלא ע"י המעט מוער צדקה שמשלחים לא"י מחז"ל כהיום הזה שהוא התמצית של אנשי חז"ל.

ושם (עמ' כה ב') ועתה אחר החורבן נהפוך הוא אשר אנו לוקחים התמצית והמה לוקחים השפע בעצמו כנזכר בזוהר פרשת תרומה על פסוק "ועשית שולחן זהב טהור

וגו"ו כל זמנא דישראל עבדי רעותא דמרייהו הא על פתורא דמלכא אינון אכלי, וכל סעודתא אתתקן להון ואינון מההוא חדוה דלהון יהבי גרמי דאיהו תמצית לעכו"ם, וכל זמנא דישראל לא עבדי רעותא דמריהון הא סעודתא לכלבא ואסתלק לון תמצית ככה יאכלו בני ישראל את לחמם טמא בגוים דהא תמצית דגעולי עכו"ם אכלי, ווי לברא דמלכא דיתיב ומצפה לפתורא דעבדי מה דאשתאר מן פתורא איהו אכיל עכ"ל, ולכן נתקיים עתה בעו"ה הפסוק ועצר את השמים ולא יהיה מטר כי הוא הולך בחו"ל לעבדים.

וזה סוד תחת שפחה כי תירש גבירתה כי מתחילה הכל היו משפיעים בארץ ישראל ואז היתה נקרא א"י גבירתה וכו' אבל עתה תחת שפחה כי תרש גברתה כי בארץ ישראל אינו יורד כי אם השפע במספר שפחה אבל בחו"ל הוא יורד כמנן תנ"ה וכו'.

והחסד לאברהם (מעין ג' נהר כה) כתב: מחורבן הבית ואילך אין לך יום שאין קללתו מרובה, והולכים ודלים מחסרון השפע, ובעת החורבן מתמצית חו"ל שותה א"י כי אין לא"י קיום ועמידה רק מחו"ל. וכן כתב **האור החיים** הק' (משפטים כא יא) כי בזמן החורבן כל כלי השפע משפיעין חוץ למקומן בשאר האומות ולא בישראל כי מתקלקלים הצינורות ומריקים במקום לא קדוש, ועוד כתב (דברים כח יב) שבזמן שישראל עושים רצונו של מקום השפע של כל העולם בא על ידי ישראל והעולם כולו ניזון מתמצית עם בני ישראל, ולהיפך ניזונן ידי ישראל מתחת ידי האומות וכו'. שבת הארץ היא כשה' מייחד אלקותו על ישראל אבל **שישראל גולים ואין שכינה בתוכם אין שבת כל-כך לארץ** (דברים יא, יב). וכן כתב **הנצי"ב** (ויקרא כו, יט) שברכת התבואה תלוי בקרבנות ואחר שחרב ביהמ"ק ממילא היה עצירת גשמים ורקבון תבואה.

ואמרו חז"ל (דברים רבה ג, ד) כל מה שישראל אוכלים בעוה"ז מכח הברכות שברכם בלעם הרשע, אבל ברכות שברכו אותן האבות משומרין הן לעתיד לבוא שנאמר ושמר ה' אלקיך לך את הברית ואת החסד אשר נשבע לאבותיך.

וכן מבואר בזוה"ק (וישלח קעב א') כי יעקב שמר את הברכות אשר ברכו אביו לסוף הימים לעולם הבא כאשר יצטרכו אותם בניו, ועדיין לא התקיימו אפילו אחת מן הברכות, ובזמן מלך המשיח יתעוררו כל הברכות ויתקיים העולם כיאות, ומאותו יום תקום מלכות כנסת ישראל על כל שאר המלכיות ואז יהיו ישראל גוי אחד בארץ ועם אחד להקב"ה (זוה"ק פ' תולדות קמה-קמו).

ומבואר בתיקוני זוה"ק (הקדמה דף י"ד) כי על זמן הגלות נאמר "ונהר יחרב ויבש" יחרב בבית ראשון ויבש בבית שני, דהיינו שבחורבן בית שני בזמן הגלות נסתם השפע מכל וכל, וכן מבואר **בחסד לאברהם** (מעין א' נהר כד): בגלות אחרון זה פירשו בתיקונים בפסוק "ונהר יחרב ויבש" על ענין שפע הנזכר לשכינה, ופירוש יחרב בבית ראשון שאינה יבשה כי אם נגובה ומ"מ נשאר קצת לחות, ויבש הוא בבית שני דהיינו שנתייבש מכל וכל כי נסתם צינורות השפע מכל וכל.

ועתה שנסתלק לה השפע מכל וכל היא נקראת סוכת דוד הנופלת, שלעולם נופלת, שנסתם שער השפע שאינו שופע למטה זולת מה שאנו אוכלין הספיחין וספיחי ספיחין, וכל עוד שהולך השפע מתמעט ולכן העולם חוזר לאחור כי אין לך יום שאין קללתו מרובה מחבירו. (אמנם גם בזמן החורבן אויר א"י טהור ומוכן לקדושה ועבודת ה' ואין שולטים בה הקליפות כמבואר בחסד לאברהם (מעין א' נהר כ"ה ומעין ג' נהר ג').

ולא באנו בזה להפחית ממעלת הארץ הקדושה, ומן הראוי היה שלא להעתיק כאן את כל העניינים הללו מפני כבודה של א"י, אלא מפני שבדורות האחרונים רבו המשתבשים לומר שאנו ב'אתחלתא דגאולה' וכאילו הארץ נותנת פריה בעין יפה ב"קץ המגולה", אולם מדברי המקובלים מבואר להיפך מדבריהם, שבזמן הזה זמן החורבן והגלות פסק השפע אשר היה בזמן ביהמ"ק והארץ אינה זבת חלב ודבש וניזונת רק משיירי שאר הארצות, ואינה מוציאה אחד ממאה מה שיכולה להוציא, והיא תשוב לברכתה רק בביאת הגואל ובבנין בית-המקדש כמבואר במקומות רבים.

ואין בזה גנאי והוצאת דיבה על הארץ הקדושה שהרי מפורש בתורה שהברכות והקללות ויבול הארץ והפירות הם בתנאי של שמירת התורה והמצוות, וכן מבואר בגמרא מדרשים וזוה"ק ודברי המפרשים וגדולי המקובלים שבזמן הזה פסקה ברכת הארץ, ואוצרותיה ופירותיה הטובים גנוזים הם ושמורים עד ביאת משיח צדקנו.

ואדרבה זהו שבח גדול לארץ הקדושה, ומזה יתבאר מעלתה העליונה שהיא מוציאה את פירותיה הקדושים רק לראויים לכך ושומרת את הטוב הגנוז בה עד ביאת משיח צדקנו ואינה נותנת את תבואתה ופירותיה הקדושים לעמי הנכר ופורקי עול ועוברי עבירה.

ורק בביאת המשיח אחר שישבו בניה לתוכה בקדושה וטהרה אז תתן הארץ את יבולה, כמבואר בדברי **הבן איש חי** :

צדקה עשה הקב"ה עם ארצו הקדושה ועמו ישראל שלא הוציאה הטובה הנתונה לה בכח ה' בכל ימי הבריאה אלא אדרבה יבשה הארץ וכל טובה נשאר גנוז בקרבה, ולא יצא מן הטוב שלה לחוץ עד אחר ביאת הגואל במהרה בימינו, שאז תוציא הארץ הטוב שלה ותוליד אותו, שיתקיים בה מאמר ה' "כי נחם ה' ציון נחם כל חרבותיה וישם מדברה כעדן וערבתה כגן ה'" ועוד כמה יעודים טובים האמורים בדברי הנביאים, יען באותו זמן יתבער הרע מן העולם ולא ישלוט בו רק חלק הטוב בלבד ולא ימצא עוד פורענות אלא הכל יהיה לטובה, כי אפילו המות יתבטל (ברכת חיים הפטרת נח).

וגם אם הארץ מצמיחה יבול לחלוצים החילונים (שחלצו מעליהם עול מלכות שמים) אין זה סימן לגאולה כלל וכמו שאמרו חז"ל "חצופה היא ארץ ישראל שהיא עושה פירות וכו' אבל לעולם-הבא הקב"ה מחזיר לה את הברכות שהיתה עושה שנאמר ואתם הרי ישראל ענפכם תתנו וגו'" (תנחומא תצוה יג).

אך מובן שאין לזה שייכות כלל לקץ המגולה ותחילת הגאולה. ודאי הצלחה בחקלאות ועבודת אדמה אינה ראייה על תחילת הגאולה, כי הארץ מצמיחה תבואה ופירות גם לרשעים ועוברי עבירה, והקב"ה לא ישנה את טבע העולם בגלל השוטים וכמו שאמרו חז"ל (ע"ז נד ב') הרי שגזל סאה של חטים והלך וזרעה בקרקע דין הוא שלא תצמח, אלא עולם כמנהגו נוהג והולך ושוטים שקלקלו עתידין ליתן את הדין.

ולהיפך אם לא שומרים מצוות ולא מקיימים מצוות התלויות בארץ (ובכלל זה היתר המכירה הידוע) זה מרחיק את הגאולה וכמו שאמרו חז"ל במדרש תהלים (מזמור פה) תמיד עיני ה' אלקיך בה, בה הופך ומתהפך ומסתכל ונותן עיניו בה עד זמן שתרצה מעשיה להקב"ה והמצוות שנצטוו ישראל עליהן אם הוציאו את המעשרות ועשו את השמיטין וכל המצוות שנצטוו בהן באותה שעה הוא מרצה מעשיה לקב"ה, וכה"א אז תרצה הארץ, לכך רצית ה' ארצך שבת שבות יעקב.

ומכאן יובן כמה נואלו אלו החושבים שאנו באתחלתא דגאולה והיבול שהוציאה הארץ לחלוצים החילוניים הוא 'הקץ המגולה', ונהפוך הוא שהרי מבואר בתורה הק' כי כל ברכת הארץ ותבואתה תלוי בקיום התורה והמצוות (כמפורש בפרשת והיה אם שמוע ובחוקותי וכי-תבא), וכעת עיקר השפע הולך לגוים ואנו אוכלים ספיחי ספיחים, והחלוצים החילוניים והקיבוצים לא בנו את הארץ אלא הוסיפו בה חורבן, והיבול שהוציאה להם הארץ הוא חלק מה"חוצפא יסגא" של עקבתא דמשיחא, וכולו נובע מברכות בלעם הרשע ומצא מין את מינו ונעור, והם וגורמים לסילוק השכינה וכמו שכתב ה**ב"ח** (או"ח סי' רח) שהפירות יונקים מקדושת השכינה השוכנת בארץ, ואם מטמאים את הארץ נמשכת הטומאה גם בפירותיה היונקים ממנה וכנגדה יוצאת הקדושה מקרב ישראל והקב"ה מסלק שכינתו ח"ו.

הרי ישנם מדינות בהם זורמים כמות אדירה של מים (בנילוס שבמצרים זורמים ב-19 שעות מה שזורם בירדן במשך שנה שלמה, שהוא בערך פי 460), והאם בארץ המובחרת צריך לשמוח שמפלט הכינרת עלה בשני סנטימטרים? וגם החיטים נשתבחה בהם א"י, אך את רוב התבואה מביאים מחו"ל, האם זו התקיימות ברכת ארץ זבת חלב ודבש ונתנד ה' עליון על כל גויי הארץ?

ובימות המשיח כאשר ייבנה ביהמ"ק אז תחזור הארץ לברכתה ותהיה כגן-עדן ותתן יבולה בברכה מופלגת, כמבואר בנבואת יחזקאל ל"ד יואל ד' עמוס ט' ובמדרש (ב"ר יב,ו) ששה דברים ניטלו מאדם הראשון וכו' פרי הארץ ופירות האילן ואינן חוזרין לתיקונן עד שיבוא בן פרץ, וביאר ה**אלישיך הק'** (בראשית ג,יז) שבימות המשיח יעביר ה' את רוח הטומאה והקללה מהארץ והיא תוציא צמחה מאליה ובלי פסולת כמו שאמרו עתידה א"י להוציא גלוסקאות, וכן כתב בפרשת בחוקותי ובישעיה ס"ב שאפילו אילני סרק יתנו פירות ותזדכך הארץ ותשוב לראשיתה אשר היה טרם יחטא אדם הראשון כי אז היתה זכת האיכות. (ומבואר באריכות בספר "**תשועת עולמים**" פרק הקץ המגולה).

יט) ארץ ישראל ירושה לנו מאבותינו, ולמי יש זכות בה

הנה מורגל בפי אנשים לטעון לכל העולם כי "ארץ ישראל שלנו" ורגילים להביא ראיה מדברי רש"י הראשון שבתורה. ואלו דברי רש"י הקדוש: ומה טעם פתח בבראשית, משום "כח מעשיו הגיד לעמו לתת להם נחלת גוים" (תהלים קיא) שאם יאמרו אומות העולם לישראל לסטים אתם שכבשתם ארצות שבעה גוים, הם אומרים להם כל הארץ של הקב"ה היא, הוא בראה ונתנה לאשר ישר בעיניו, ברצונו נתנה להם וברצונו נטלה מהם ונתנה לנו (וכן הוא בבראשית רבה א,ב).

הרבה אנשים רגילים להזכיר את דברי רש"י אלו, אך יש לעיין האם אפשר לטעון כיום "הארץ שלנו", שהרי מפני חטאינו גלינו מארצנו ובחורבן הבית גורשנו מארצנו ונגזר עלינו גלות, והארץ ניטלה מאיתנו וכעת אנו במצב של "נטלה מאיתנו ונתנה להם", (מלבד מה שהוזהרנו שלא לדחוק את הקץ ולא לעלות בחומה ולכבוש את הארץ קודם ביאת המשיח).

וכעת בגלות אדום גזר הקב"ה שהם ימשלו בארצנו, וכמו שכתב הרמב"ן (בראשית טו,יב) שהקב"ה כרת עם אברהם ברית לתת הארץ לזרעו לאחוזת עולם ואמר לו

כמשייר במתנתו שארבע גליות ישתעבדו בבניו וימשלו בארצם וזה בעל מנת אם יחטאו לפניו", ובמאמר הגאולה (שער ג') כתב "כי אנחנו הסומכים על דעת רבותינו ז"ל חושבים כי אנו היום בגלות אדום ושאינו לנו עמידה ממנה עד בא המשיח". וכתב הבן איש חי (ספר אבן שלמה שיה"ש א,ד) שהקב"ה מסר את א"י בגלות לאומות בתורת משכון עד שיעשו ישראל תשובה ומעשים טובים, ומזה ראייה ברורה שעתידין ישראל לעשות תשובה ולהדבק בו יתב' כבראשונה.

ואיתא בגמרא (סנהדרין צא א') שבאו בני אפריקא לדון עם ישראל לפני אלכסנדרוס מוקדון, אמרו לו ארץ כנען שלנו היא דכתיב "ארץ כנען לגבלותיה", והלך גביהא בן פסיסא ודן עמהם והביא ראייה מהתורה שנאמר "ארור כנען עבד עבדים יהיה לאחיו" עיי"ש.

ותמה **המהרש"א** מדוע הביא ראייה מן הפסוק הזה, הרי כתובים מפורשים בתורה שהקב"ה נתן לישראל ארץ שבעה עממים וכמאמר ר' יצחק מה טעם פתח בבראשית שאם יאמרו אומות העולם ליסטים אתם וכו' יאמרו להם הקב"ה בראה ונתנה לנו והיא תשובה ניצחת למי שיאמין בתורה וכו'.

ותירץ שטענת בני אפריקא היתה כי באמת ברשעת האומות נטל הקב"ה הארץ מהם ונתנה לישראל, אבל הנה אתם ישראל עשיתם כמונו כחטאת כל הגוים אשר סביבותיכם וקאה אתכם הארץ בחורבן הבית והשליך אתכם לארץ אחרת בחטאתכם ועוד היום אתם בחטאתכם ובעונש הזה ולא טובים אתם מאיתנו. וכן בני ישמעאל באו בראיה מן התורה, וכמה פעמים כתיב בתורה שנתן הקב"ה ארץ שבעה עממין לישראל, אלא שאמרו שכל זה על תנאי אם תזכו בזכות קיום התורה והמצוות כמו שזכר כמה פעמים בתורה, אבל אחרי שחטאתם ועוד היום אתם בעונש הזה שיד מלכות אומות העולם תקיפה עליכם ואין אתם באים להאחז בארץ אלא מצד הירושה והבטחתו לאב הראשון אברהם - גם אנו בני ישמעאל יש לנו זכות בה מצד הירושה כמותכם שאין אתם טובים מאתנו (ועל זה השיב להם גביהא ממה שנאמר ויתן אברהם את כל אשר לו ליצחק וגו', אבל מ"מ מכל הפסוקים שנתן לנו הקב"ה את הארץ אי אפשר להביא ראייה, וגם הרא"ש בנדרים (ל"א א') כתב דכל שומרי התורה הם בכלל זרע אברהם, ומבואר שרק מי ששומר תורה ומקיים ומצוות נחשב מזרעו של אברהם).

עכ"פ מבואר בדברי המהרש"א שמאז החורבן כל זמן שעם ישראל חוטאים אי אפשר להביא ראייה מפסוקי התורה שהקב"ה נתן לישראל את הארץ.

עוד יש להקשות ממה שאמרו במדרש "א"ר יודן בר סימון זה אחד משלשה מקומות שאין אומות העולם יכולין להונות את ישראל לומר גזולים הן בידכם ואלו הן, מערת המכפלה ובית המקדש וקבורתו של יוסף" (ב"ר עט,ז), ומכאן משמע דרק בג' מקומות אלו יכולים לומר שאינם גזולים בידינו אך לא על כל הארץ.

וכן הקשה **היפה תואר** (על המדרש שם), וכתב לתרץ שעל כל הארץ יש להם קצת טענה כי לא יאות לעבורי אחסנתא (להעביר נחלה) אפילו מברא בישא לברא טבא, ולכן אמר כי על ג' מקומות אלה אשר לא טוב לנו כי תהיה להם גם קצת טענה כמו מקום המקדש וקבורת הצדיקים אין להם טענה כלל גם טענת הבל.

וגם בדברי היפה תואר מתבאר כי כל זמן שחוטאים אזי יש לאומות מקצת טענה על הארץ, ואולי אפשר לומר כי אין סתירה בין המדרשים, והמדרש שאומר שאין לאומות טענה על כל הארץ איירי בזמן הבית כאשר ישראל עושין רצון אביהם שבשמיים,

ואילו המדרש שאומר שרק בגי' מקומות אין להם טענה איירי בזמן החורבן והגלות קודם ששבו בתשובה.

ויסוד לדברים אלו, שבזמן החורבן אין יכולים לטעון בעלות על הארץ מלבד מה שנקנה בכסף, מצאנו גם במנחת חינוך (מצוה רפ"ד אות ו') שבחורבן הבית אף שבטלה קדושת כל הארץ, אבל קדושת הר הבית ומקום המקדש שנקנה בכסף מלא לא נתבטלה כלל אף לענין תרומה, והיה רצון השי"ת שהמקום הקדוש ההוא שבו השראת השכינה לעולמי עד לא יהיה בחזקה אפילו בהיתר ע"י כיבוש ולא במתנה כי אם לקנותו בכסף מלא כאשר עשה דוד המלך עליו השלום שקנה אותו מארוונא היבوسی לשם כל ישראל ולכן לא פקעה ממנו הקדושה ע"ש.

ודומה לזה כתב החת"ס (תורת משה פי' ויחי) דאע"פ שא"י מוחזקת להיות לנו לנחלה מאבותינו, אבל איננה מקודשת עד שקידשה יהושע בן נון ע"י כיבוש ועזרא ע"י רשיון מלך כורש כמבואר ברמב"ם (ביה"ח ו, טז) וכל זמן שלא נתקדשה, אם כי חשובה וטובה יותר מארץ מצרים ושאר ארצות כי זה שער השמים, אבל מכל מקום דין חו"ל יש לו, לבד ממערת המכפלה שקנאו אברהם ויעקב קנה מקום למזבח בשכם במאה קשיטה וכו'.

והבן איש חי (אדרת אליהו כי-תבא) כתב בשם הרב מהר"י אלגאזי ז"ל טעם לביהמ"ק הוא כדי לבטל את לעז אומות-העולם שהיו אומרים ליסטים אתם שכבשתם את ארץ ז' עממים, ולכן צוה הבורא יתבי' לבנות לו ביהמ"ק בתוכה להורות כי ברצונו נתנה לישראל, שאם היתה גזולה בידם הא כתיב אני ה' שונא גזל בעולה (ישעיה ס"א) ואיך משרה שכינתו בתוכו ע"ש, וא"כ נמצא שע"י ביהמ"ק נעשה הוכחה שהקב"ה נתן ארץ כנען לנו ולא שישראל לקחוו מדעתם בתורת גזילה, ולזה אמר וביאנו אל המקום הזה דייקא הוא ביהמ"ק ואז ממנו הוכחה גדולה כי הוא נתן לנו את הארץ הזאת ולא שלקחנו אותה בגזל כלל ועיקר.

ובגמרא (ע"ז נג ב') אמרו שהארץ וכל המחובר לה ירושה היא לישראל מאבותיהם, שהרי לאברהם נאמר "כי לך אתננה" (בראשית יג, יז), וכן בגמרא ב"ב (ק"ט ב') אמרו "ונתתי אותה לכם מורשה אני ה'" ירושה היא לכם מאבותיכם, ונחלקו בגמ' אם היא מוחזקת לנו, ואמרו בירושלמי (פ"ח ה"ב) מאחר שנתנה להם מתנה חזר ונתנה להם לשם ירושה. ובגמ' (ב"ב ק') נחלקו ר"א ורבנן כיצד קנה אברהם את הארץ, ר"א סובר בהילוך ורבנן סברי אין הילוך מועיל עד שיחזיק (ופירש הריטב"א בדיבור דאמירה לגבוה כמסירה להדיט, וכן החזיק בה בישיבה דכתיב ויט שם אהלה). ושם (ק"ט א') נחלקו אמוראים אם הארץ מוחזקת היא לנו.

אמנם ביארו המפרשים שדוקא לאחר שכבשו ישראל את הארץ זכו בה למפרע מזמן האבות, ומה שאמרו "ירושה היא מאבותינו" וכן מוחזקת היא, היינו שלאחר הכיבוש נעשתה למפרע ירושה ומוחזקת (יד רמה ב"ב ק"ט, פנים יפות בראשית יג, חת"ס תורת משה פי' ויחי, מהרי"ט פי' שלח, צפנת פענח תרומות א, א, בית האוצר למהר"י ענגיל כלל ר"ה).

ובשו"ת דברי יציב (חוי"מ סי' פ"ג ד"ה ובוזה נתיישב) כתב ליישב בזה הקושיא דלמ"ד א"י ירושה מאבותינו למה היו צריכים כיבוש מלחמה, ועוד שם (ד"ה ובאמת) הקשה דאף אם קנה אברהם בחזקה של קום התהלך בארץ אבל מ"מ בטר הכי נשתקע שם

זרע אברהם ממנו וא"כ יצא מרשותם, ועיי' ותו"ט עדיות (ח,ו) ופרשת דרכים (דרוש ט').

והנה אמרו בגמ' (שבת פח א') מכאן מודעא רבה לאורייתא, ונראה מהגמ' שעד ימי אחשורוש לא היו ישראל מחוייבים בתורה משום שקבלוה באונס. והקשו הראשונים למה הקב"ה הגלה את ישראל בחורבן בית ראשון, הלא היה זה לפני זמן אחשורוש בעוד שהיה לישראל טענת אונס, ותירצו הרמב"ן הרשב"א והר"ן שכל זמן שהיו ישראל בא"י לא היתה מועילה להם טענת אונס שהרי לא ניתנה להם הארץ אלא בתנאי שיקיימו בה תורה ומצוות (כמפורש בתורה בכמה פרשיות וגם בתהלים ק"ה ויתן להם ארצות גוים ועמל לאומים ירשו בעבור חוקיו ותורותיו ינצורו) והמודעא אינה אלא כשגלו לחוץ לארץ ולפיכך כשעברו על התורה הגלם מן הארץ, דאם בטלו התנאי נתבטלה המתנה (ונראה שדעת ראשונים אלו שא"י מתנה היא ואינה מוחזקת לנו מאבותינו דא"כ הדרא קושיא לדוכתא, וע"כ צריך לומר דס"ל דמתנה הוא לנו, כ"כ בשו"ת משנה הלכות ח"ה סי' רמב).

ולענין קנין ד' אמות בא"י, דעת רש"י (בספר האורה), ושו"ת מהר"ם (דפוס פראג ח"ד סי' תקלו) שאפשר לקנות בהן אע"פ שאנו בגלות, אבל בתוס' ב"ב (מד ב' ד"ה דלא) הוכיחו מהגמ' דאין לסמוך על ד' אמות שבא"י ולכתוב על זה הרשאות, וכן פסק הטור (ח"מ סי' קכג) בשם הרמב"ם דאין לסמוך על קנין ד' אמות בא"י, וכן דעת הרא"ש (ב"מ פ"ד סי' ג') דאין עושים קנין אגב בקרקע ד' אמות שיש לו בא"י (הובא בב"י חו"מ סוף סי' קיג), וכן בדרישה (סי' סז אות כד) דאין לסמוך על זה לענין כתיבת פרזבול על קרקע זו.

אמנם כל מה שנאמר כאן הוא אך ורק באנשים מאמינים ושומרי מצוות, דאילו אנשים שאינם מאמינים ומומרים וודאי אין להם שום חלק בארץ, וכמו שכתב האבני"ז (שו"ת אבני"ז יו"ד קכ"ו): מומר אף דאפי' חטא ישראל הוא מ"מ גוי הוא ג"כ ועושה י"ינ וכי' וכיון שדינו כנכרי ג"כ, פשוט שיש בו לאו דלא ישבו בארצך פן יחטיאו אותך לי, וכיון שאסור לדור בא"י אין א"י מקומו כלל ופקע הערבות בעד המומר.

למרות זאת, גם מנהיגי הציונות והמדינה החילונית לדורותיהם, כאשר נשאלו מהי זכותם על הארץ היו מביאים את התנ"ך לראיה על הקשר בין עם ישראל וארצו, וכמו שטען יו"ר הסוכנות בפני הועדה האנגלו-אמריקנית בירושלים בשנת תש"ו, שהזכות שלנו על הארץ והקשר שלנו איתה מקורו הוא בספר התנ"ך. אולם כמובן זו היא צביעות מתחסדת, ואותו איש אשר היה לימים ראש הליסטים אשר הכריזו על הקמת המדינה החילונית המכריזה מרידה בריבוננו של עולם, לא ראה את עצמו מחוייב לשום מצוה שבתנ"ך (ואמר כי אם יחליטו בכנסת על חוק המחייב להניח תפילין הוא יניח, אבל הכנסת לעולם לא תחליט על חוק כזה עפ"ל), ובמוסדות החינוך הציונים מתחנכים ילדי ישראל מאז ועד עתה שהתורה הק' היא יצירה ספרותית בעלמא (עפ"ל).

וכבר היה מקרה כאשר החליטו אנשי השלטון לתת את סיני למצרים והיתה הפגנה של יהודים מול שגרירות מצרים בארץ נגד מסירת הקרקעות למצרים, ואז יצא לעברם השגריר המצרי ושאל אותם מדוע אתם טוענים שהארץ שלכם, כי כך כתוב בתנ"ך? האם אתם מאמינים בתנ"ך, האם אתם אוכלים כשר ומניחים תפילין ושומרים שבת? והם נאלמו דומיה אוי לאותה בושה.

על כן ברור הדבר שמי שאינו שומר מצוות אין לו חלק בארץ ואינו יכול לטעון שהארץ שלנו, וכל ערבי יש לו חלק בארץ יותר מכל ראשי הממשלה והצבא שעמדו מאז פרוץ המדינה, וכל שכן לפי המבואר בזוה"ק (וארא ל"ב א') שהקב"ה נתן חלק בארץ לבני ישמעאל והם יעכבו את בני ישראל מלשוב לארצם (אולם בהקמת המדינה החילונית ודאי אינו נחשב ששבו ישראל לארצם אלא היא גלות הערב-רב כידוע בזוה"ק ודברי הגר"א אשר גלות הערב-רב היא גרועה יותר מגלות תחת הגוים, ורק בביאת המשיח ישובו ישראל לארצם, ועיי' ביחזקאל פרק כ' דמפורש שם כי כל המורדים והפושעים בה' לא יזכו להגיע לארץ בגאולה).

ומבואר עוד בדברי **הבן איש חי** (אדרת אליהו פ' חקת) כי הואיל ויצאנו ממצרים קודם הזמן של ד' מאות שנה על-כן צריכים להשלים את הזמן שהוא בשאר הגלויות, דאם לא כן הרי גם עשו הוא בנו של יצחק, והוא יכול לטעון שהואיל ולא היינו בגלות מצרים ד' מאות שנה לכן הארץ אינה שייכת לנו.

והיוצא מדבריו שכל הטענה שא"י שלנו היא מסתמכת על מה שקיבלנו עלינו להשלים את גלות מצרים בשאר הגלויות, לכן רק מי שמקבל עליו גזירת הגלות יכול לטעון שהארץ שלנו. לפיכך אנשי הציונות למיניהם הואיל וסוברים שהגלות היא דבר מקרי וארעי ולא מפני חטאינו גלינו מארצנו, אינם יכולים לטעון זכות בעלות על הארץ.

אמנם אולי גם אנשים שומרי מצוות, אם הם סוברים שיש לחילונים זכות לגור בארץ - אין הם יכולים לטעון זכות על הארץ ולומר "ע"פ התורה הארץ שלנו", שהרי התורה אינה מתירה לעוברי עבירה לדור בארץ, ודעתם של אלה הפוכה מהתורה ואיך ידברו בשם התורה ?

וכתב האוה"ח הק' (קדושים כ,כב) : הארץ תקיא גם שומרי מצוות על שלא מיחו באלו שאינם שומרי מצוות.

ועל כן אותם האומרים 'הללי' על הקמת המדינה החילונית ורואים בה "תחיית האומה" אולי אינם יכולים גם הם לטעון שהיא שלנו, שהרי הם אינם מוחים בעוברי עבירות ואדרבה רק מהללים אותם, והם בסכנה שהארץ תקיא אותם ואיך יאמרו שהארץ שלהם ?

כ) 'המקלט הבטוח' ואם יש בא"י הבטחת שמירה

הציונות חזונה היה שלא "מחמת חטאינו גלינו מארצנו" אלא משום חולשתנו, ושורש האנטישמיות בהיותנו נמצאים כאומה זרה בתוך אומות העולם ובאם תהיה לנו מדינה חזקה משלנו נהי' אומה ככל האומות והקץ לאנטישמיות והקץ להיותנו נרדפים. והנה דוקא הגשמתה של הציונות הפכה את חזון הציונות לחזיון שוא ותעתועים, והפכה את בעיית היהודים לבעיה כלל עולמית עם סיבה אמיתית לשנאה כלפיהם, ושלא כקודם שהשנאה נבעה רק מ"למה נקרא שמו סיני" וכו', והפכה את א"י למקום המסוכן ביותר עלי אדמות ליהודים, ולאט לאט מחלחלת בלב כולם ההכרה שאין לנו להשען אלא על אבינו שבשמיים. (מתוך ספר קנה בושם).

גם אנשי הציונות-הדתית נתפתו אחר דמיונותיהם של ראשי הציונות, ובנוסף לזה הם ראו בכל ענייני הציונות מהלך אלוקי של קיבוץ גלויות שיבת ציון ותחילת הגאולה

וקיום הבטחת התורה של "ושב ה' אלקיך את שבותך" (דברים ל'), וכל שכן אחר הכרזת המדינה החילונית וכיבוש חבלי א"י והמקומות הקדושים אשר היא בעיניהם "תחית האומה" וימות המשיח.

אין הם סבורים שהגלות היא גזירה משמים עד אשר נשוב בתשובה, אלא היא דבר ארעי ומקרי ומה שלא עלו בכל הדורות הוא מחמת האונס וחוסר אמצעים, אולם בכל עת אשר תתאפשר עליה לארץ עלינו לממש אותה ומוטלת עלינו החובה לשוב אליה במהרה בכוחות עצמנו.

אולם המציאות טפחה על פניהם של אלו ואלו, שהרי השקט המיוחל לא הגיע, האנטישמיות והשנאה ליהודים הלכו וגברו מאז הקמת המדינה, ובימקלט הבטוח' שהקימו לנו ראשי הציונות נהרגו כמות גדולה של יהודים מכל מקום אחר בעולם מאז שואת אירופה.

התקווה שתלו במדינת "ראשית צמיחת גאולתנו" נכזבה, שהרי בדברי הנביאים מבואר כי הגאולה העתידה לא יהיו צרות וצער אחריה ולאחר קיבוץ גלויות ושיבת ציון ינוחו עם ישראל בשקט ובטחה בארצם וכמו שנאמר "ופדויי ה' ישובון ושמחת עולם על ראשם" (ישעיה נא) "וישבו עליה לבטח, והיו על אדמתם לבטח, וישבו לבטח ואין מחריד" (יחזקאל כח כו, לד כז-כח).

וכן מבואר בפסוקים רבים כגון: לא ישמע עוד חמס בארצך שוד ושבר בגבולך וקראת ישועה חומתיך ושעריך תהלה (ישעיה ס, יח), נשבע ה' בימינו ובזרוע עזו אם אתן את דגך עוד מאכל לאויביך ואם ישתו בני נכר תירושך אשר יגעת בו (ישעיה סב, ח) (האם התקיים דבר זה אחר הקמת המדינה? האם לא היו גניבות במדינה?)

ולא ישמע בה עוד קול בכי וקול זעקה (ישעיה סה יט) כי הנני מושיעך מרחוק ואת זרעך מארץ שבים ושב יעקב ושקט ושאנן ואין מחריד (ירמיה ל י) ועוד פסוקים רבים.

נבואות אלו כידוע לכל, לא התחילו להתקיים כלל, שהרי מיד אחר ההכרזה האומללה על הקמת המדינה היא הותקפה ע"י צבאות ערב, ואחר-כך עוד כמה מלחמות אלפי הרוגים ופצועים, פיגועים טילים תאונות ואסונות רבים, וודאי שלא נתקיים "לא תבשו ולא תכלמו" וגם לא נתקיים "וישבו לבטח" (ובדיוק להיפך, אנו רואים כי הערבים יושבים בהשקט ושלוה והיהודים מתחבאים בתוך ישובים מוקפי גדרות ושמירה ובאוטובוסים ממוגני יר), אלא זה יתקיים רק בגאולה האמיתית שתיעשה ע"י המשיח ואליהו הנביא במהרה בימינו.

התנגדות גדולי ישראל לציונות היתה לא משום שעמדו בראשה אנשים פורקי עול וכופרים, עיקר ההתנגדות לציונות היתה מפני שהיא זרה לתורתנו ואמונתנו, ההשתדלות ליסד בעצמנו "מקלט בטוח" בא"י היא כפירה ביעודי התורה והנביאים בכלל ובהשגחה פרטית בפרט, וכל הסומכים את הדעה הנפסדת במצות ישוב א"י הם כמכניסים צלם להיכל. לא לחינם התלהבו כל-כך כל המשכילים שהיו לציונים ממצות ישוב א"י באותה אהבה לכל המצוות אשר לא תיעשנה, היצר הטוב אינו מושך את הלב כמו היצה"ר.

כל קדושי ישראל כר' יהודה הלוי הרמב"ן השלה"ק וכל גדולי ישראל אחריהם עד ימינו אלה אשר השתוקקו לעלות לא"י לא עשו מעשה שיהא בהם שום רמז או משמעות לשאיפת מדינה שתהיה מצות ישוב א"י כתחבולה ואמצעי להרבות הישוב עד שכאשר יתלקטו רבים אליה תווסד למדינת היהודים ומקלט בטוח.

האם היה בזמן מן הזמנים מקלט בטוח לעם ישראל בא"י או בשאר הארצות תחת השמים? הן כל ילד יודע כי התורה תלתה את קיום עם ישראל ובטחנונו אך ורק בשמירת המצוות **"ועשיתם את חוקותי ואת משפטי תשמרו וישבתם על הארץ לבטח"** (ויקרא כה) **"לו עמי שומע לי ישראל בדרכי יהלכו כמעט אויביהם אכניע ועל צריהם אשיב ידיו"** (תהלים פא). הנה הז"ל אמרו **"תשובה ומעשים טובים תריס בפני הפרענות"** (ולא צבא הגנה לישראל) מה יעשה אדם וינצל מחבלי משיח יעסוק בתורה וגמילות חסדים ויאכל ג' סעודות בשבת (ולא אמרו שיעלה לא"י). אם כן הנסיון לדחוק את הקץ לעשות את גאולתנו ולצאת מהגלות בכח עצמנו הוא רעיון כופרים בתורה, והוא נגד תקוותנו האמיתית שיגאלנו הקב"ה ע"י אליהו הנביא ומשיח צדקנו במהרה בימינו (ע"פ הפלס תרס"ה עמ' לח).

ומילא אם היינו חיים כאן בא"י בשקט ובשלוה, אך כיום נודע לכל טיבו של "המקלט הבטוח" שהביאו לנו ראשי הציונות והמדינה, כאשר מקובצים אנו יחד בין מליוני אויבים אשר לרגע לא מפסיקים לחשוב מתי ילחמו בנו שוב, ותחת שליטת פורקי העול אשר זוממים כל רגע כיצד לפגוע בחרדים לדבר ה' ובישיבות הקדושות ובחינוך היהודי הטהור. וע"י בספר תשועת עולמים (פרק י"ב) אם יכולה להיות עוד גלות.

וכל התקבצות והתאספות לא"י לפני ביאת המשיח, גם אם היו כולם שומרי מצוות ויראי שמים, הוא דבר מסוכן עד מאוד, וכמו שאמרו חז"ל במדרש (ב"ר עו, ג) אם יבא עשו אל המחנה האחת והכהו אלו אחינו שבדרום, והיה המחנה הנשאר לפליטה אלו אחינו שבגלות, וצדקה עשה הקב"ה בישראל שפזרן לבין האומות (פסחים פז ב'), וכן הוא בתנב"א (פ"י) ברוך המקום ברוך הוא שבחר בכס בישראל מכל באי עולם וכו' ופיזר אתכם בכמה מאות מקומות, ואמרנו אם נהרוג אותן שבא"י שבצפון ושבדרום מי יהרוג אותם וכו' (ומלבד שדבר זה הוא גם דחיקת הקץ והוזהרנו שבועה שלא יעלו בחומה (כתובות קיא)).

ואם הקב"ה אשר יודע יצרנו וטבענו ראה לטוב לנו הגלות והפיזור וכן אברהם אבינו אבי החסד והרחמים בחר לבניו את הגלות (ב"ר מד, כא) מי זה יערב לשפוט אחרת? וע"י בספר החיים (לר' חיים אחי המהר"ל, גאולה וישועה פ"ד) מה שכתב על תועלת הפיזור בכל ארבע פינות העולם.

ומבואר בספרים כי רק גלות יש לנו הבטחה מהקב"ה שישמרנו, אך בא"י אין הבטחת שמירה והכל תלוי בקיום התורה ושמירת המצוות. **"ועל ה' ישענו לאמר הלוא ה' בקרבנו לא תבא עלינו רעה"** (מיכה ג, יא) וכתב הרד"ק כלומר כיון ששכינתו בקרבנו לא תבא עלינו רעה ולא יחריב ביתו כמו שהיו אומרים היכל ה' היכל ה'.

כתב הרמב"ן (פ' כי תבוא כח, מב) שההבטחה שלא תהיה כלייה היא רק בהיותנו בארץ אויבינו. וכן כתבו **בדעת זקנים מבעלי התוס'** (דברים ד, כה): **"כי תוליד"** כלומר שתאמרו כבר נתישבנו בארץ ולא ירבה עוד כעס והשחתה הנני מעיד עליכם דברים שהם קיימים לעולם דהיינו שמים וארץ כי אבד תאבדון ולא יועיל לכם מה שנתישבתם בה. וכן בעל הטורים בפ' האזינו (לב, לט) שהקב"ה שומרנו בגלות. ובזוה"ק (רע"מ פנחס רלז ב') מבואר שבזמן שהערב רב הם ראשים על ישראל הם נכנסים תחת משפטי הכוכבים והמזלות.

וכתב **המהרש"א** (ברכות ט' ד"ה אהיה) שהבטיח לנו הקב"ה בשם ה' שלא יבא לנו הפסד וכליון ח"ו באורך הגלות.
וביאר **האווה"ח הק'** (ויקרא כו,מד) למה גלה ישראל מארצו ולא הענישם הקב"ה בא"י: גם יסובב רחמיו ותכבש מדת הדין בראות עם עליון בני מלכים שפלים ביד אויביהם, וזה יסובב שפלים שלא תכלה אותם מדת הדין, והוא אומרו ואף גם זאת סיבה להבאתם בארץ אויביהם, שבהיותם בארץ אויביהם לא מאסתים וגוי לכלותם, ולצד זה בחרתי בעונש כזה. ומבואר מדבריו שבא"י אין הבטחת שמירה, וכאשר עם ישראל בגלות ובשפלות דבר זה גורם שהקב"ה מרחם עלינו, וכ"כ **הרמח"ל** (תקטו תפילות תע"ד) ככל שהם שפלים יותר כך הוא משפיל עצמו להושיעם מן הגלות, וע"י ספר החינוך (מצוה ג' בשורש המצוה).

וכן כתב **האהבת יהונתן** על הפסוק "סכתה באף ותרדפנו" (איכה ג, מג) למה הגלה הקב"ה את ישראל מארצם ולא דן אותם ביסורים בארצם מבלי להגלותם, אך זה חסד ה' כי לולי הגלנו היה ח"ו מתעבר להרוג בלי חמלה, אך בגולה מגיץ עלינו הבטחתו ואף גם זאת בהיותם בארץ אויביהם וגוי ואילו נשארו בא"י לא היתה חמלה ח"ו. וידועים דבריו בהפטרות ואתחנן: שגם אם שהכל נועדו יחדיו לילך לירושלים וכל האומות מסכימים אפ"ה צווחה שחלילה שתלך שמה כי הקץ סתום ואולי אין עתה הזמן האמיתי רק עת רצון לפי שעה, והיום או מחר יחטאו ומוכרחים לגלות פעם שנית ח"ו ואחרון קשה מן הראשון ולכך ביקשה שלא ילכו עד שתחפץ ר"ל עד שיגיע הזמן שימלא כל הארץ דעה וכו' וזה הזמן האמיתי שיבוא במהרה בימינו.

וכן כתב **הגר"א** (ביאור לאגדות רבב"ח, ב"ב ע"ג) שיש לנו שתי הבטחות א' שאף בגלות יציל אותנו מכל צרה. וכן מבואר בדברי **ההפלאה** (כתובות ס"ז ד"ה ביד בהמתן): אמנם בעוונותינו שגלינו מעל שלחן אבינו נשתעבדו תחת האומות שתחת המזלות, וכל זה הוא רחמי אבינו שבשמים כי אם היינו מקבלים מאת השי"ת עצמו לא היינו יכולים לסבול העונש כדכתיב וסביביו נשערה מאוד וחובותינו הוא טובותינו לינק מתמצית השפע הבא דרך המזלות לכל העמים.

וכן כתב **הנצי"ב** (העמק דבר בראשית כח טו) על הפסוק "ושמרתך בכל אשר תלך" וכן לעתיד מבטיח את השמירה לבנים רק כשהם בגלות, אבל כשישובו לא"י תוסר ההשגחה המיוחדת הזאת וידונו לפי מעשיהם אם גלות או לשוב.
וכן כתב **הבית הלוי** (פ' ויצא): היה יכול להענישם בעודם יושבים עליה רק היה לטובתם דאם היו עונשים באים לא היה להם תקומה חלילה, וע"כ שלחם לחו"ל אשר שם גם אם אינם צדיקים יוכלו להתקיים, דא"י אינה סובלת עליה עוברי עבירה, ואם היו נענשים בעודם יושבים עליה לא היתה להם תקומה חלילה, וברמב"ן פרשת בחוקותי כתב דכל הקללות שבתורה נאמרה רק בהיותם בא"י ולא בהיותם בחו"ל.

"אוסרי לגפן עירה" זה משיח שיקבץ כל ישראל שנקראו גפן,
כד"א גפן ממצרים תסיע. "ולשורקה בני אתונו" מלמד שמקבץ
ונוטע ישראל על אדמתם כשורק שנאמר ואנכי נטעתיד שורק,
ואומר ונטעתים על אדמתם (בראשית רבתי פ' ויחי).

כל הדר בא"י

בביאור מאמר חז"ל

כל הדר בחו"ל כאילו עובד עבודת כוכבים (כתובות קי ב')

אמרו חז"ל (כתובות קי ב') כל הדר בארץ ישראל דומה כמי שיש לו אלוך וכל הדר בחוצה לארץ דומה כמי שאין לו אלוך שנאמר "לתת לכם את ארץ כנען להיות לכם לאלקים" (ויקרא כה), וכל שאינו דר בארץ אין לו אלוך? אלא לומר לך כל הדר בחו"ל כאילו עובד עבודת כוכבים, וכן בדוד הוא אומר "כי גרשוני היום מהסתתפח בנחלת ה' לאמר לך עבוד אלהים אחרים" (שמואל א' כו), וכי מי אמר לו לדוד לך עבוד אלהים אחרים? אלא לומר לך כל הדר בחו"ל כאילו עובד עבודת כוכבים.

ויש להבין גמרא זו, האם כל בית ישראל יושבי חו"ל מאז החורבן האם היו כולם כעובדי ע"ז ח"ו? וכמה דורות הקדמונים קדושי עליונים וגם הרבה נביאים היו בגלות, וכן תנאים ואמוראים אשר לאורם ילכו כל בית ישראל, הכי היו כולם ח"ו עובדי ע"ז?

וכידוע נתלו בדברים אלה גם ראשי הציונות והמזרחי ורצו לומר כי עדיף לדור בא"י גם ללא קיום מצוות מאשר לדור בחו"ל ולקיים שם מצוות.

בספר 'טוב הארץ' (להמקובל ר' נתן שפירא זצ"ל, עמ' יט) כתב בביאור הגמ' "כל הדר בא"י שרוי בלא עוון", הוא מאחר שדר בארץ א"כ בוודאי שמקיים מצוות התלויות בארץ ובזכותם נמחלו לו כל עוונותיו, ואינו צריך לחזור בתשובה כמו בתענית וטבילה כדי להסיר הכתם מן הלבוש העליון וכו' כי זה דוקא בחו"ל, אבל בא"י בעשותו המצוות התלויות בארץ מעצמם נטהרו עוונותיו ואין צריך כיבוס ורחיצה.

ובספר בן יהוידע (כתובות ק"י) כתב לבאר שבא"י ציונו ה' יתב' להתקדש בה בקדושה יתירה ולכן גם מילי דחסידות חישב כאילו ציונו במצוות אלו שאנו עושים כדי להתקדש על ידם בקדושה יתירה במותר לנו, ובעבור מצוות אלו שהם בתורת חסידות אמר כל הדר בא"י דומה כמי שיש לו אלוך, כאילו יש לו אלוך בעשייתם וכו'.

ונעתיק בזה מה שכתב בספר 'טהרת הקודש' (פתיחה עמ' מ'): :

והנה הרבה שמסתפקים בזה שבאים לארץ הקדושה וסוברים שבזה כבר נתכפר כל עוונם, כי מקרא מלא הוא העם היושב בה נשוא עון (ישעיה לג) ואמרו רבותינו ז"ל הדר בארץ ישראל שרוי בלא עוון ומובטח לו שהוא בן עולם הבא, אשר על זה המאמר מצאו להם רשעי ארץ וכל פורקי עול להגביר רשעותם ודיבוריהם הכוזבים רחמנא לצלן, בפרט שרואים בספרי המלקטים מעלת ישיבת ארץ הקדושה ומעלת יושביה גם בגלות המר הזו, הוי אחי הסתכל בדברי הנביא אשר אמר הנביא ירמיהו (ב') ותבואו ותטמאו את ארצי ונחלתי שמתם לתועבה, ואמרה התורה (ויקרא יח) ולא תקיא הארץ אתכם וכדומה הרבה פסוקים בתורה ובנביאים, ופוק חזי בסידור התפילה של הגאון הקדוש היעב"ץ ז"ל, שאחר שמבאר רום גודל מעלות של ישיבת ארץ ישראל, מביא שם שהוא אינו נוסע שאין מרגיש בעצמו עוד הזדככות הנפש שיזכה לזה לדור בארץ ישראל, ונודע מכל הצדיקים שהיה איש קדוש ונורא דבוק כל היום באלוקיו,

כאשר כל איש משכיל יכול להבין זאת מחיבוריו הרמים, וכן כמה גדולי וקדושי ארץ שייראו ונתפחדו לבוא לארץ הקדושה שלא יפגמו קדושתה שלא ייאמר עליהם ותבואו ותטמאו את ארצי וגו', ואדרבה מובא בספרים הק' שמי שזוכה שארץ ישראל תתרצה בו בשיבתו בה, אז ארץ הקדושה מראה לאדם חובותיו ופגמיו ועד היכן צריך לתקן ולפלוט מידותיו הרעים, למען ידע מה יש עליו לתקן, כאמרו בזוה"ק אורייתא מודעת ליה חוביה דבר נש. ומי שזיכהו ה' לבוא לארץ הק' צריך לירוא ולפחד ביותר שלא יפגום גודל קדושתה, כי החטא קל ח"ו פוגם בארץ ישראל יותר ויותר מהרבה חטאים ועוונות בחו"ל, וצריך כאן אדרבה יותר ויותר לעסוק בתשובה ובתיקון הנפש ממה שעבר עליו מקודם ועל חטאים דהשתא עכ"ל.

וכן כתב בספר ויואל משה (מאמר ישוב אי"י סי' נד) כמה דורות קדמונים קדושי עליונים אף התנאים ואמוראים גם הרבה נביאים היו בגלות תחת ממשלת ע"ז והשרים שלהם, הכי היו כולם ח"ו עובדי ע"ז, והאריך שם בזה וכן בענין דברי ההפלאה.

ובספר מכתב מאלהיו (ח"ג עמ' 194) כתב: כוונתם לאדם שנמצא בדרגה כזו שקדושת אי"י מקרבתו אל ה' יתברך, כי אם נפרש כפשטות הלשון הרי לא יובן איך תתכן מציאות של אפיקורסים ומשומדים בא"י.

ובביאור מאמר חז"ל זה נאמרו כמה הסברים:

- א. רק בזמן בית-המקדש כאשר השכינה שורה בארץ
- ב. לפי שחו"ל תחת שליטת השרים והמזלות
- ג. דוקא מי שיוצא מא"י אך לא מי שנולד בחו"ל
- ד. כי דר בין כופרים ועובדי ע"ז
- ה. רק מי שמתערב בגוים ואינו מצפה לגאולה
- ו. הכוונה שמוטב לגור בחו"ל ולא להצטרך לבריות בא"י
- ז. לא מדובר במי שיצא באונס

א. רק בזמן בית-המקדש כאשר השכינה שורה בארץ

בזוה"ק (בהר קט ב') איתא: "ובחוצה לארץ דשכינתא מרחקא מן בעלה אתמר כל הדר בחוצה לארץ דומה כמי שאין לו אלוה, בגין דלית תמן קרבנין בחוצה לארץ" וכן הוא בפרשת פנחס (רכ"ה א'). וכן איתא בתיקוני זוהר חדש (כרך ב' צ"ד ב') שבזמן שישאל בארבע גליות כביכול אינם גוי אחד ושמו של הקב"ה לא שורה עליהם ולכן אמרו כל הדר בחו"ל וכו'.

ומבואר הטעם דמה שאמרו הדר בחו"ל דומה כמי שאין לו אלוה הוא משום שאין בחו"ל קרבנות, וא"כ אין זה אלא בזמן הבית שבא"י יש קרבנות, אבל לאחר החורבן גם בא"י אין קרבנות כמו בחו"ל ואין נפקא מינה לענין זה בין אי"י לחו"ל (ויואל משה מאמר ישוב אי"י סי' כט).

וכן כתב רש"י (שמואל א' כו יט) "היוצא מא"י לחוץ לארץ בזמן הבית כאילו עובד ע"ג", וכן בילקוט ראובן ויקרא ע"ד בשם הזוהר, והרמ"ע מפאנו כתב דגם הדר בא"י בחורבנה דומה שאין לו אלוך (כנפי יונה ח"ד ס"י יב), ובהעמק דבר (בראשית טו, ט) כתב שסגולת א"י היא בקרבנות.

וכן משמע בדברי הרמ"ק בפרדס רימונים (שער טז פרק ה') שכתב "שאיין ההנהגה ע"י המלאך הזה בא"י באמרו ושלטין כל אינון שית יומין דחול על עלמא בר בארעא דישראל. הנה בפ"י שאינם שולטים בא"י לפי שחלק ה' עמו, והועד בתורה (דברים יא יד) תמיד עיני ה' אלקיך בה מראשית השנה ועד אחרית שנה, וענין זה יהיה בהיות ישראל על ממשלתם".

וכן כתב היערות דבש (ח"ב דרוש ז' בסופו) שהיושבים בא"י אינם נמצאים תחת המזל ובחז"ל יושבים תחת המזל והטעם שבא"י משדד המזל כי שם שכנה שרויה, אך כאשר בטלה קדושת הארץ ונסתלקה שכנה אז אף בא"י אין שידוד המזל ואין כאן מעלה לא"י יותר ושוותה בזה לחז"ל עד אשר יבנה ביהמ"ק במהרה בימינו.

וכן כתב הגר"א (אדרת אליהו דברים א, ו) "יומי כעמך ישראל גוי אחד בארץ כו' כי שניהם הן ביחוד ישראל וא"י, ישראל מע' אומות וא"י מכל הארצות, וכמו שנקרא אלקי ישראל כן נקרא אלקי הארץ וכו' וזהו מ"ש (סוף כתובות) כל הדר בחז"ל דומה כמי שאין לו אלוך, וגלוי של תורה הוא בארץ כמ"ש אוירא דא"י מחכים וגם הנבואה אינו שורה אלא בא"י ולכן ברח יונה כמ"ש ראוי רבינו שתשרה עליו שכנה אלא בבל גרמה לו וכמ"ש מלכה בשורה בגוים אין תורה גם נביאיה לא מצאו חזון מה'. אבל כשהיו ישראל בארץ היה גוי אחד וכן לעתיד לבוא ב"ב א"ה כמ"ש בזוהר אימתי גוי אחד בזמן שהן בארץ".

ומבואר מדבריו שמה שאמרו שאין לו אלוך הוא רק בזמן שהיו ישראל גוי אחד בארץ.

וזה יתקיים רק לעתיד לבוא בביאת המשיח כמבואר בזוה"ק (תולדות קמ"ה ב') וכלהו יתקיימו לזמנא דמלכא משיחא דכדין יהון ישראל גוי אחד בארץ ועם אחד לקודשא בריך הוא הדא הוא דכתיב (יחזקאל לו) ועשיתי אותם לגוי אחד בארץ.

וכן בזוה"ק (ויצא קס"ד א') דיתקיים אחר מלחמת גוג ומגוג כאשר תעבור הטומאה מהעולם ולא ישארו אלא הקב"ה לבדו וישראל עם קדוש לעבודתו דכתיב ומי כעמך ישראל גוי אחד בארץ. וכן שם (אמור צג ב') דכנסת ישראל השתא בגלותא כביכול לא אקרי אחד ואימתי אקרי אחד בשעתא דיפקון ישראל מן גלותא וכנסת ישראל אהדרת לאתרהא לאזדווגא ביה בקודשא בריך הוא הדא הוא דכתיב (זכריה יד) ביום ההוא יהיה ה' אחד ושמו אחד, ודא בלא דא לא אקרי אחד, וכו' לזמנא כלא לאתר חד ולאשתכחא כלא בשלימו ברזא דאחד ולמהוי ישראל לתתא גוי אחד בארץ וכו' במה יקרון אחד, אלא בירושלם דלתתא יקרון ישראל אחד מנא לן דכתיב (שמואל ב ז) גוי אחד בארץ (ירושלם עיקר הכוונה היא על ביהמ"ק כמבואר במקומות רבים בזוה"ק).

וכן מבואר בדברי האוה"ח הק' (דברים יא, יב) שבזמן הגלות אין שבח כ"כ לארץ, ושבח הארץ היא כשה' מייחד אלקותו על ישראל (ונראה שזה בזמן ביהמ"ק דוקא כאשר תחזור השכינה לציון וכמבואר בזוה"ק לעיל, שהרי אפי' בבית שני לא שרתה שכנה ורק לעתיד בביאת המשיח יתקיים "הנני בא ושכנתי בתוכך" (זכריה ב') אבל בזמן הזה שישראל מפוזרים בכל העולם כל מקום שגלו שכנה עמהם).

ובתוספתא ע"ז (ה,ב) איתא כל המניח את הארץ בשעת שלום ויוצא לחוצה לארץ כאילו עובד עבודה-זרה (וכן משמע שם דזה רק כאשר כל ישראל שרויין על אדמתן ועיי' ברש"י סוכה מ"ד דבזמן הבית היו כולם בארץ וכן ברמב"ן ריש מגילה), וכן הוא בבראשית רבתי פ' ויצא.

ונראה ששעת שלום הוא רק בזמן בית המקדש, וכדאיתא בגמ' ר"ה י"ח בזמן שיש שלום יהיו לששון ולשמחה ופירש"י ור"ח דזמן שלום הוא כל זמן שביהמ"ק קיים, וכן כתב הטור (או"ח סי' תק"ג) דשלום מיקרי בזמן שביהמ"ק קיים וכן דעת הרמב"ן הובא בב"י.

ובמדרש שוחר טוב (ק"כ) איתא "ונתתי שלום בארץ אימתי יהיה כן והשבתי חיה רעה מן הארץ ואין חיה רעה אלא חזיר שנאמר יכרסמנה חזיר מיער זה עשו הרשע", הרי דשעת שלום יהיה רק בגאולה העתידה אחר שתפול מלכות אדום. וכן פירש הרמב"ן עה"ת דזה יהיה בימות המשיח, ובמשניות סוף עדיות אמרו שאלהו בא לעשות שלום בעולם, ובמס' דרך-ארץ זוטא פרק השלום אמרו של משיח נקרא שלום וכשנגלה לישראל אין פותח אלא בשלום שנאמר משמיע שלום.

וכן כתב **המהרש"ק** בספר קהלת יעקב (חנוכה מאמר ז' דרוש ח'): "אך הנה אי אפשר להיות שלום על ישראל עד שיבנה ביהמ"ק כמו שאיתא במדרש פ' נשא (במ"ר יב,א) שמן ביהמ"ק נמשך שלום, כמו שנאמר וישם לך שלום ואח"כ ויהי ביום כלות משה". וזמן הגלות אינו שלום דהרי כתב הרמב"ם (בסוף איגרת השמד) מיום שגלינו לא פסק שמד מאיתנו, ובסוטה מ"ח איתא מיום שחרב ביהמ"ק אין יום שאין בו קללה. ועיי' ויואל משה מאמר ג' שבועות (סי' ה'), ומאמר ישוב אי"י (סי' כז-לא).

וכן כתב **המהר"ם מרוטנבורג** (הובא בכל-בו סי' קכז) דטעם מה שאמרו כל הדר וכו' הוא משום דעיקר השכינה בארץ, "וששאלת לפרש לך הדר בח"ל כמי שאין לו אלוה אשיבך היינו משום דעיקר שכינה בארץ וכבודו בארץ ישראל כסא מול כסא וכתוב (מלכים א ח) והתפללו דרך ארצם תלפיות תל שכל פיות פונות לשם".

אמנם נראה דכל זה בזמן הבית שהרי עיקר השראת השכינה הוא בבית-המקדש כידוע, אך בזמן הגלות בכל מקום שגלו שכינה עמהם, וכן מבואר ב**מהרש"א** (ערכין י') שכתב הטעם דאין אומרים שירה על נס בחו"ל, לפי שכשנכנסו לא"י נתקדשה והקב"ה נקרא אלקי הארץ והנס שם על ידו ולא עיי' שליח וראוי לומר עליו הלל, משא"כ נס שבחו"ל שנעשה עיי' מלאך או שליח, אך כיון שגלו חזרו להיתרן הראשון היינו משום דודאי כשישראל על אדמתן אין השכינה שורה אלא בא"י במקום קדושה **אבל כשגלו הרי גם שכינה עמהם בחו"ל** כדאמרינן עמו אנכי בצרה ויש לומר הלל גם על נס שבחו"ל.

וכן נראה דעת **המהר"ל** (בספר אור חדש) שכתב על דברי הגמ' (מגילה י' ב') ושמתו כסאי בעילם, כי כאשר גלו ישראל והיו תחת מלכות מדי גם השי"ת היה עמהם עד שנאמר כי כסא מלכותו היה בעילם כמו שקודם שגלו ישראל היה כסא מלכותו בירושלם והכל הוא שלא יניח את ישראל שאם כך היו כלים בגלותם תחת האומות רק כי השי"ת עמהם והשגחתו עליהם.

וכן כתב **המהרי"ט** (צפנת פענח עה"ת פ' בהעלותך דרוש ג'): לפי שא"י מיוחדת להשפעת הנבואה וארץ אשר ה' בעצמו דורש אותה לא עיי' מלאך ולא עיי' שליח, ולמדו מלהיות לכם לאלקים על דרך מה שדרשו בפרק י' יוחסין אין שכינה שורה אלא על

משפחות מיוחסות שבישראל דכתיב בעת ההיא אהיה לאלקים לכל משפחות בית ישראל, משמע שעל השראת שכינה קאמר דומה כלומר ראויים לכך.

וכתב **המלבי"ם** (ארץ חמדה פ' לך לך (יב,ו)): מקודם החורבן היתה השראת השכינה מתפשטת בכל א"י והיתה למעלה מן המזל, והיתה השפעת הקב"ה בלא אמצעות מזל שולטת בכל א"י, אבל אחר החורבן שהאומות שוכנים בא"י וניתנה תחת המזל אין לו להקב"ה שיהיה הוא בעצמו משפיע בעולמו בלא אמצעות המזל רק בד' אמות של הלכה שהם למעלה מן המזל. ועי' בדברי הכפתור ופרח (פ"י) שכתב הטעם דהוא משום השגחת ה' היתירה על שאר הארצות כולם.

ועי' עוד באור החיים הק' (בראשית מו,ד) שדרגות אור השכינה רבים המה, ומה שכתב בדברים (לג,ב), ובשו"ת בנין ציון (סי' ג'), ובספר הליקוטים על הל' בית הבחירה לרמב"ם (ו,טז) ובציוני מהר"נ שם, בענין אם שרתה שכינה בבית-שני.

ב. לפי שח"ל תחת שליטת השרים והמזלות

ענין זה מקורו בדברי חז"ל **בפרקי דרבי אליעזר** (פרק כד): ר' שמעון אומר קרא הקב"ה לשבעים מלאכים הסובבים כסא כבודו ואמר להם בואו ונבלבל את לשונם וכו', וירד הקב"ה ושבעים המלאכים הסובבים כסא כבודו ובלבל את לשונם לשבעים גוים ולשבעים לשון וכל אחד ואחד גוי וכתבו ולשונו, ומנה מלאך על כל אומה ואומה וישראל נפל בחלקו וחבלו ועל זה נאמר כי חלק ה' עמו.

וכן מבואר ענין זה ב**זוה"ק** (וירא ק"ח ב') דקודשא בריך הוא פליג כל עמין וארעאן לממנן שליחן וארעא דישראל לא שליט בה מלאכא ולא ממנא אחרא אלא איהו בלחודוי בגין כך אעיל לעמא דלא שליט בהו אחרא לארעא דלא שליט בה אחרא.

וכן ביאר זאת **הרמב"ן** (ויקרא יח,כה) והנה השם הנכבד הוא אלקי האלקים ואדוני האדונים לכל העולם, אבל ארץ ישראל אמצעות הישוב היא נחלת ה' מיוחדת לשמו, לא נתן עליה מן המלאכים קצין שוטר ומושל בהנחילו אותה לעמו המיוחד שמו זרע אוהביו, וזהו שאמר (שמות יט ה) והייתם לי סגולה מכל העמים כי לי כל הארץ, וכתוב (ירמיה יא ד) והייתם לי לעם ואנכי אהיה לכם לאלהים, לא שתהיו אתם אל אלהים אחרים כלל. והנה קידש העם היושב בארצו בקדושת העריות וברובי המצות להיותם לשמו, ולכך אמר (להלן כ כב) ושמרתם את כל חוקותי ואת כל משפטי ועשיתם אותם ולא תקיאו אתכם הארץ, וכתוב (שם פסוק כד) ואמר לכם אתם תירשו את אדמתם ואני אתנהא לכם לרשת אותה אני ה' אלהיכם אשר הבדלתי אתכם מן העמים, יאמר כי הבדיל אותנו מכל העמים אשר נתן עליהם שרים ואלהים אחרים, בתנו לנו את הארץ שיהיה הוא יתברך לנו לאלקים ונהיה מיוחדים לשמו. והנה הארץ שהיא נחלת השם הנכבד תקיאו כל מטמא אותה ולא תסבול עובדי ע"ז ומגלים עריות.

וכן דעת הרבה ראשונים ואחרונים שמשום הכי אמרו הדר בחז"ל דומה כמי שאין לו אלוך, משום שא"י היא נחלת ה' המיוחדת לו ומנהיג אותה, והיוצא ממנה עובר לתחת שליטת השרים והמזלות, כך כתב **הרשב"א** (שו"ת סי' קל"ד), דרשות ה"ן (דרוש רביעי), **מהר"ל** חידושי אגדות (כתובות ק"י) וגור אריה (ויקרא כה,לח), **הב"ח** (משיב נפש על מגילת רות א,טז), **יערות דבש** (ח"ב דרוש א' לחודש אלול), **המבני"ט** (בית

אלקים שער התפילה פ"ה), **מהרי"ט** (צפנת פענח פ' בהעלותך דרוש ג'), **החיד"א** (פתח עינים כתובות ק"ט), **הפלאה** (כתובות ק"י ופנים יפות פ' ויצא ד"ה ותאמר אל יעקב ופי' בהר עה"פ או לעקר), **הרי"ף** (עין יעקב כתובות שם), **עץ יוסף** (כתובות שם) **מלבי"ם** (פ' בהר ויקרא כה ושמואל א' כו), שו"ת **אבני נזר** (יו"ד תני"ד אות יד), **קרבן אהרן** על הספרי (תו"כ בהר פ' ה, ד), **הגר"א** אדרת אליהו האזינו (ט' אופן א') ועוד.

ובביאור ענין השרים העליונים ע"י עוד בספר **שערי אורה** שער ה', דף מח ב' ועב ב'. וכתב השפת-אמת (יתרו תר"מ) אומות העולם נקראו עבדים כי נמסרו תחת ממשלת השרים אבל בני"י ביציאת מצרים ובקבלת התורה יצאו מכלל עבדים ונתרוממו להיות רק תחת ממשלת הבורא יתב' בלבד ונקראו בנים למקום, לכן לא יהי' לך אלהים אחרים על פני.

אם שייך טעם זה בזה"ז

בזה"ק פ' פנחס (רלו ב' ברע"מ) איתא: בזמנא דערב רב אינון ראשים על ישראל כביכול כאילו עבדין שלטנו בקודשא בריך הוא **וייעלו במשפטי ככביא ומזלי** ובג"ד צווחין ואמרין (ישעיה כו) ה' אלקינו בעלונו אדונים זולתך. ומבואר בדברי הזוה"ק דבזה"ז שהערב-רב שולטים על א"י הרי שגם הדר בא"י דומה כמי שאין לו אלוך (וכן מבואר בדברי הרמ"ק שהובאו לעיל והוא דיבר על זמן חורבן הבית וכ"ש בזמן שהערב רב שולטים באה"ק).

וכן כתב **המהר"ל** (גבורות ה' פרק ס'): אבל לישראל שאין להם שר ומלאך מיוחד כי הם אל השם יתב' כאשר הם בשלימות מעלתם שאז הם ראויים אל השם יתב', וכאשר אינם בשלמות מעלתם הם נעזבים והם נכנסים ברשות אחרים.

וכן משמע בדברי **הגר"א** שכתב בפירושו לשיה"ש (א, ד פוס ראשון): וכל המזלות הם נגדיים לישראל וכו' וכל המזלות באים מן השמש וכו' כי אם הייתי נוטרה את כרמי הייתי יושבת על מכוני בא"י והיה ביהמ"ק קיים לא היה יכול השמש לבוא עלי כי ביהמ"ק היה כמו סוכה ומגן על ישראל מן המזלות.

ומבואר מדבריו דכל זה הוא רק בזמן הבית וכדהבאנו לעיל בזמן שהשכינה שורה בארץ ישראל, ולא בחורבנה, וכדעת הרמ"ע מפאנו שהובא לעיל. ובדומה לזה מבואר בדברי הרמח"ל (מאמר הגאולה עמ' לו) "כי בזמן ביהמ"ק היתה הקדושה מצומצמת בארץ הצבי ולא היתה יוצאת החוצה ובזמן הגלות נתצמצמה יותר וחזרה להיות נקודה קטנה והנה בזמן הגאולה ב"ב תשוב להתרחב על הארץ הקדושה".

והיערות דבש כתב (ח"א דרוש ב') שרק מלכות בית דוד הם למעלה מן המזל אך מלכי ישראל אינם במדרגה זו והם תחת המזל. ולפי דבריו גם כן אין נפ"מ בין א"י לחו"ל בזה"ז, עד ביאת המשיח ובנין ביהמ"ק שאז תחזור מלכות בית-דוד, וכן אומרים בברכת ההפטרה שמחנו ה' אלקינו באליהו הנביא עבדך ובמלכות בית דוד משיחך.

ומעין זה כתב **החת"ס** (קידושין ל"ו ב' ד"ה ואידך): כי המלך הוא לאחת משלשה דברים או ללחום מלחמות וכו' השני לשפוט משפטנו ולחקוק וכו' אבל עיקר צורך המלך הוא בחינה שלישית והוא כי מלכותא דשמיא שבעים שרים סובבים הכסא הכבוד וכל אומה תחת שר שלה ועם ה' מכוונים נגד כסא הכבוד היכל הקדש מכוון באמצע כרמוז בס' יצירה. מלך כל אומה יושב מכוון תחת שר שלו והשר משפיע בו

והי' מלך ישראל יושב על כסא ה' בארץ להשפיע עליו כל טוב וכל יקר והוא כבוד מלכות שמים כידוע עכ"ל. ומבואר מדבריו שעיקר ההשפעה היא רק בזמן שיש מלך לישראל.

כתב **בנועם אלימלך** (ליקוטי שושנה עה"פ שמחה לאיש) אף דעיקר החיות של כללות ישראל אינו אלא בארץ הקדושה אך הצדיק הדבק בהבורא ית"ש יש לו חיות אף בכל מקום שהוא, וכן כתב **ההפלאה** דהצדיקים אפי' בהיותם בחו"ל אינם תחת המזל (פנים יפות פ' ויצא) וכן כתב המי שילוח פ' ויגש, וכן **ביערות דבש** (ח"ב דרוש ז' בסופו) כתב שת"ח בתורתו יש לו קדושת א"י ואינו תחת המזל.

וכן **החת"ס** (בחיד' גיטין מ"ד א') דדוקא בעבד כנעני אמרו שאינו מקיים מצוה בחו"ל דכל הדר בחו"ל כמי שאין לו אלוך, אבל גדולי ישראל ת"ח עוסקי תורה עליהם נאמר "ובכל מקום מוקטר מוגש לשמי ומנחה טהורה" (מנחות ק"י א'), ואהי להם למקדש מעט זה בית רבנו שבבבל (מגילה כט א').

ומה שאמרה הגמ' (ע"ז ח' א') ישראל שבחוצה לארץ עובדי ע"ז בטהרה הן, כבר מבואר שם דהוא משום שאוכלין ושותין יחד עם העכו"ם. וכן כתב במגיד מישרים (פירוש המגילה) דמה שאמרו ישראל בחו"ל עובדי ע"ז בטהרה הם דזה כיון שאוכלים מסעודתו של גוי.

וכתב **הרמ"ק** (אור יקר זח"ה עמ' ריט) שכינה עמהם בגלות ואויר חו"ל מתקדש ואויר קדוש שוכן איתם בתוך טומאתם, וזהו ענין ישראל שבחו"ל עובדי ע"ז בטהרה הם כי השכינה משפיעה לשר שהם נמצאים תחתיו. וכן כתב **שלה"ק** (פ' ויצא ושמיני): וזהו ענין ישראל שבחו"ל ע"ז בטהרה הן כי בעוה"ר הם יושבים תחת רשות השרים שם אלהי העמים, והשפע נשפע דרך השר ההוא שר האומות שהן תחתיו אני ה' השוכן בתוך טומאתם.

ועי' קב הישר (פ' צ"ח) מה שפירש בזה את ענין סעודת אחשורוש אשר כיון בסעודתו כדי לקחת השפע לצד הסי"א וכו' וזה סוד ישראל בחו"ל עובדי ע"ז בטהרה וכו' על כן צריכין אנו לזהר כשאומות עושין סעודה שלא ליהנות מאותן סעודות. ועי' קול בוכים למהר"א גאלאנטי דף מא.

וכן מה שאמרו "השוכן איתם בתוך טומאתם", ביאר בספר 'שערי צדק' (עמ' ד') לפי שהשכינה תמיד עם ישראל בארץ ובחו"ל.

ג. דוקא מי שיוצא מא"י אך לא מי שנולד בחו"ל

כך הגירסא בתוספתא ע"ז (פ"ה,ב) "כל המניח את א"י בשעת שלום ויוצא כאילו עובד עבודת כוכבים", וכן הוא בתורת כהנים בהר (ה,ד) עה"פ לתת לכם את ארץ כנען להיות לכם לאלקים, אבות דרבי נתן פ' כ"ו, ילקוט שמעוני פ' בהר סי' תרסו, וכן כתב רש"י במהדו"ק כתובות ק"י ע"ב (הובא בשיטמ"ק) וכן בויקרא (כה, לח), ובשמואל א' (כו, יט).

וכן כתב הרמב"ם (הל' מלכים ה,יב) שכל היוצא לחו"ל כאילו עובד ע"ז, וכן גירסת הרמב"ן בהשגות לספר המצוות עשה ד', וכן כתב בשו"ת מהריט"ץ סי' פ"ה, שו"ת אבני שיש סי' מ"ד, הגהות ר' צבי ברלין על כתובות ק"י, אבות הרא"ש (ח"ב ד' ט), פאת השולחן סי' א' (בית ישראל ח'), שדי חמד ח"ג מערכת כף כלל עח (וכתב

שבהכרח לומר שגירסתנו של הרמב"ם בגמרא היתה כל היוצא לחו"ל). וכן כתב הר"ף (בעין יעקב) דמה שאמרו הדר בחו"ל כאילו עובד עכו"ם אינו אלא ביוצא מא"י מדעתנו וברצונו (הובא בויואל משה סי' ד').
ואעפ"כ מצאנו הרבה גדולים שיצאו מא"י לחו"ל, ואולי ס"ל דכל האיסור הוא רק בזמן הבית.

וכן מוכח בדברי רש"י (גיטין ע"ו ב') שכתב **שאסור לבני א"י** לצאת לחו"ל, וכן כתב הריטב"א שם שבני מדינת הים מותר להם לשוב לבתיהם אבל בני א"י אסור להם לצאת.

וכתב ר' משה לייב יוסף שלעזינגר (תלמיד הכת"ס, בקונטרס ישוב א"י סי' ח'): והנה גם השכל מחייב מי שנולד בחו"ל ודר מעולם כאן אינו נחשב כאילו עובד ע"ז, ולא נחשב כאילו מבטל מצוה דאורייתא, דאל"כ וכי כל הצדיקים ובני ישראל קדושים ואבות הקדושים שעקרו כל ע"ז שבעולם והיו דרים בחו"ל קודם נסיעתם לא"י נחשב להם ישיבתן על אדמה טמאה כאילו עובד ע"ז, חס מלהזכיר, אלא שלא נאמרו ונשנית דברים אלו אלא על היוצא מא"י לחו"ל לדור שם ע"מ שלא להחזיר, כמאמר הרמב"ן ז"ל כאן בעצמו כל היוצא ממנה ודר בחו"ל וכו', שלא אמר סתם כל היוצא ממנה רק אמר ודר בחו"ל, משמע שסבר שרק מי שיוצא ממנה לדור שם ע"מ שלא לחזור כאלו עובד ע"ז, אבל לא מי שיצא רק לאקראי בעלמא אינו נחשב כאילו עובד ע"ז.

ד. כי דר בין כופרים ועובדי ע"ז

כך מבואר בתרגום יונתן על הפסוק "כי גרשוני היום מהסתפח בנחלת ה' לאמר לך עבוד אלהים אחרים" (שמואל א' כו יט) שתרגם "ביני עממיה פלחי טעותא" והובא ברש"י שם וכן פירש הרד"ק, ורבנו ישעיה, המצודות, הרלב"ג, מהר"י קרא (ופירש דכל המגרש אדם מא"י כאילו אמר לו לך עבוד אלהים אחרים **שאינ שומרי תורה בחו"ל**).

וכן כתב **הרמב"ם** (איגרת תימן) "שכל הדר בין הכופרים שהוא כמותם שכן אמר דוד המלך ע"ה כי גרשוני היום מהסתפח בנחלת ה' לאמר לך עבוד אלהים אחרים, הנה שקל דירתו בין הגוים כאילו עובד אלהים אחרים", וכן נראה מדברי המהרש"א בכתובות ק"י דכתב שהוא משום שהולך בין עובדי כוכבים. וכן איתא במדרש הנעלם (איכה) "ועל דאתבדרנא ביני עממיה כמאן דפלח טעוון אחרנין".

ומכל זה נראה דעיקר הטעם במה שאמרו הדר בחו"ל כאילו עובד ע"ז, אינו בזה שיוצא מארץ ישראל אלא משום שדר בין הגוים עובדי ע"ז, והוא רק בזמן הבית שאז כל ישראל ישובין על אדמתם ולא בזמן הגלות כאשר עם ישראל מפוזרים בכל העולם דאז גם בא"י יש הרבה כופרים ועובדי ע"ז. וכמו שכתב **רש"י** (סוכה מד א') דבזמן הבית היו כל עם ישראל בארץ ישראל, וכן **התוי"ט** (שקלים ז, ו) כתב דבא"י בזמן הבית לא שכיחי נכרים כולי האי. ועי' יואל משה (מאמר ישוב א"י סי' ל"א) מה שהקשה על השל"ק הסובר דכל הדר הוא אף בחורבנה, ובמאמר ג' שבועות (סי' ה-ו) הביא דעת רש"י והתרגומים והרבה ראשונים שהטעם הוא משום שהולך מתחת ממשלת התורה אל תחת ממשלת עובדי ע"ז.

והמאירי (כתובות קיא) כתב שח"ל דירת קבע לגוים ועכו"ם ואי אפשר שלא ללמוד מדרכיהם, וכשם שאסור לצאת מא"י לחו"ל כך אסור לצאת מבבל לשאר ארצות, שכל מקום שחכמה ויראת חטא מצויין שם דינו כא"י וכמו שאמרו כל הדר בבל כאילו דר בא"י, שכל מה שאמרו לא אמרו אלא מפני שסתם חו"ל אין חכמה ויראת חטא מצויין בה לישראל לרוב הצרות ועול הגלות שסובלים שם א"כ ע"י עמל גדול וצער גלגול סבל הצרות וההתייאש מהם לעבודת ה' לשרידים אשר ה' קורא, וסתם א"י חכמה ויראת חטא מצויין בה עד שמתוכם משיגים כבוד בוראם וזוכים להנות מזיו השכינה וכו'.

וע"פ זה מובן שעדיף לגור בשכונת יראי ה' בחו"ל מאשר בשכונת פורקי עול בא"י (ומה שאמרו חז"ל מוטב לדור בא"י ואפי' בעיר שכולה גוים וכו', ונראה שהגירסה שם גוים ולא עכו"ם וזה שיבוש של הצנזורה) וכן כתב הויאל משה דדוקא גוים ולא מינים.

ה. רק מי שמתערב בגוים ואינו מצפה לגאולה

כך כתב בספר החיים, לרבי חיים אחי המהר"ל (היה חברותא של הרמ"א אשר העיד כי היה לו גילוי אליהו):

"אמרו שכל מי שדר בחו"ל נעשה כמי שאין לו אלו' וכאלו עובד ע"ז, לא אמרו זה רק כל העושה קביעות דירתו בחו"ל ומתערב עמהם, וזהו הלשון הדר בחו"ל, לפי שכל מחשבתו הוא ששם יהי ביתו עד עולם ושם תהי' קבורתו כי איוה ישיבת חוץ לארץ למושב לו, שזה הוא ודאי כמו כפירה באלקי הארץ, אבל המצפה תמיד לישועת הגאולה ועינו ולבו שם כל הימים, חלילה שיהי' כעובדי ע"ז, אדרבה מעלה עליו הכתוב כאלו דר ועמד בתוכה, כענין שאמרו מחזירים פנינו למזרח א"י בשעת התפילה ומכוונים לבינו נגד ירושלים שנחשב כאלו אנו עומדים שם.

ומפני טעם זה לא הוזכר ירושלים בפירוש בכל התורה, רק אמר סתם אל המקום אשר יבחר ה', לפי שכל מקום מוקטר ומוגש לשמי והכל בכלל המקום אשר יבחר ה'. וכן מה שאמרו שמתי חו"ל אינם חיים רק בצער גלגול מחילות, לא אמרו זה רק על אותם שאינם מחבבים את הארץ, אבל המחבבים את הארץ בחייהם ומצפים על הגאולה שיבוא בב"י גם במותם לא נפרדו מאותה הקדושה שיהי' מצוייר וחקוקה על לוח לבם בחייהם, והקב"ה הניח לנו למשכון את אדונינו משה אדון כל הנביאים שגם הוא קבור בחו"ל, אלא שחיבב את הארץ מאוד, ומי שיעלה את עצמותיו יעלה ג"כ עמו עצמות כל קווי ה' המצפים לישועתו (ספר החיים מאמר גאולה וישועה פרק א').

וכתב הגר"א (שיה"ש ד,ו): יפה את רעיתי, אע"פ שאינך בא"י ואין לך כל הגי' דברים (תורה ועבודה רק גמ"ח) מכל מקום את יפה עלי כתרצה שהמה מלכי חסד, נאווה כירושלם ששם מקום עבודה, איומה כנדגלות כדגלי מדבר שקבלו את התורה כאילו יש בך כל הגי' דברים.

ועי' במדרש שיהש"ר ד,ו: אמר הקב"ה בחורבנה העמידה לי צדיקים ובבניינה העמידה לי רשעים וכו' כי רבים בני שוממה מבני בעולה הוי צדיקים העמידה לי בחורבנה יותר מצדיקים שהעמידה לי בבניינה, וכתב הרמ"ק (אור יקר זח"ה עמ' ריט) שכינה עמהם

בגלות ואויר חו"ל מתקדש ואויר קדוש שוכן איתם בתוך טומאתם וכן היה כשהיו במדבר היה איתם אויר א"י בתוך הענני כבוד ולכן הקריבו קרבנות שם (וכן כתב השלה"ק).

ו. הכוונה שמוטב לגור בחו"ל ולא להצטרך לבריות בא"י

כך כתב המהר"ם שי"ף "מוטב לאדם לעבוד ע"ז ואל יצטרך לבריות, ר"ל על דרך שאמרו חז"ל כל הדר בחו"ל כאילו עובד ע"ז והבן, שמוטב לדור בחו"ל שנראה כאילו עובד ע"ז ואל יצטרך לבריות כדי לדור בא"י" (קונטרס ישוב א"י פתח דבר דף ט', מובא בספר אפס בלתי עמי שניה). ועיי בפירוש המלבי"ם על רות (פרק א').

ז. לא מדובר במי שיצא באונס

כך כתב הרי"ף (בעין יעקב כתובות קי), דהדר בחו"ל שהוא כאילו עובד עכו"ם, מיירי ביוצא מא"י מדעתו וברצונו.

ובעל העיטור (חי"ב אות מ' מרד) בענין הדין של נשא אשה ושהה עמה י' שנים ולא ילדה, כתב דדין זה נוהג אפילו בחו"ל, "ולא אמרינן עון חו"ל גרים לה שהן עקורין וכדגרי' ללמדך שאין ישיבת חו"ל עולה לו מן המנין ולפיכך חלה הוא וכו', חדא דהשתא ליכא עון חו"ל דהקב"ה במימריה הוא דעבד וכו'".

וכתב שם בפירוש "שער החדש" דהקב"ה במימריה הוא דעביד כו', ר"ל כי גזירת מלך עלינו להיותינו גולים מארצנו ואין לנו חטא בזה על ישיבתנו בחו"ל.

ה' יעזרנו על דבר כבוד שמו וישים חלקנו עם העובדים אותנו באמת, וישלח לנו במהרה משיחו הולך תמים ויקבץ נדחינו ויגאלנו גאולת עולמים, ישראל נושע בה' תשועת עולמים.

